

1877
1878

CONSTANTIN CĂZĂNIȘTEANU

MIHAIL E. IONESCU

RĂZBOIUL NEATÎRNĂRII ROMÂNIEI

Împrejurări diplomatice
și
operații militare
1877 — 1878

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

București, 1977

Redactor :
GHEORGHE VASILE

Coperta și supracoperta :
CONSTANTIN GHEORGHE-ENESCU

INDEPENDENȚA — CONSTANȚĂ A DĂINUIRII ROMÂNEȘTI

Neatîrnarea și începuturile organizării politice în spațiul românesc ● Constituirea statelor feudale de sine stătătoare — expresie a luptei de independență a poporului român ● Caracterul popular al războaielor antiotomane purtate de români pentru independență ● Unitatea românească — factor esențial al rezistenței militare în fața expansiunii străine ● Statutul politic de autonomie al statelor românești în evul mediu ● Lupta pentru emancipare națională ● Revoluția lui Tudor, revoluția de la 1848 și Unirea — trepte fundamentale ale efortului românesc de eliberare națională ● Independența deplină — principală revendicare a societății românești după realizarea statului național unitar

Problema neatîrnării este tot atît de veche ca și statul român însuși, căci începuturile organizării politice în spațiul carpato-dunărean și constituirea statelor feudale românești sînt asociate în chipul cel mai strîns cu lupta de emancipare politică a românilor.

Debuturile alcătuirii structurilor de stat la români coincid cu încheierea procesului de formare a limbii și poporului român, desfășurat pe o amplă arie carpato-danubiană. În secolul I î.e.n. și în primele șase secole ale mileniului întii e.n. a avut loc contopirea dintre băștinașii geto-daci cu coloniștii romani*, în urma căreia a rezultat un popor de caracter romanic, denumit în chip convențional protoromânii, individualizat atît etnic cît și lingvistic. Între secolele VI—IX, protoromânii mențin activ caracterul romanic al etnicității lor în fața valurilor

* Includerea spațiului geto-dacic în aria de civilizație romană este anterioară cuceririi Daciei de către împăratul Traian (106 e.n.). Un flux demografic roman, în cadrul căruia elemente din Peninsula Italică au avut o pondere însemnată, ca și schimbările economice intense dintre statul roman și lumea geto-dacă au pus bazele procesului de romanizare înainte ca legiunile romane să fi luat în stăpînire teritoriul din nordul Dunării (vezi, pe larg, N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I/2, București, 1936, pp. 5—16).

successive ale popoarelor migratorii¹. La capătul acestui proces, în cursul căruia străromânii au făcut dovada unei remarcabile vitalități și superiorități democulturale, la sfârșitul secolului VIII și începutul celui următor, în spațiul carpato-dunărean se desăvârșește procesul de formare a poporului român în a cărui limbă, structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt latine.

Retragerea administrației și armatei romane în anii 271—274² a pus populația daco-romană, rămasă pe teritoriul fostei provincii romane, în fața necesității de a găsi mijloacele de apărare capabile să atenueze, dacă nu să stăvilească, șocul invaziilor pornite din stepele Asiei centrale sau nord-pontice. Cunoscuta teorie a lui Nicolae Iorga despre romaniile populare³ oferă desigur imaginea cea mai adecvată despre realitățile românești din perioada mileniului migrațiilor. Populația autohtonă era organizată în obștii teritoriale (sătești) în cuprinsul cărora, deși stînjinit de vicisitudinile caracteristice „mileniului întunecat“ (năvăliri, masacre, devastări etc.), se desfășura un proces de diferențiere economică și socială care avea drept rezultat constituirea unei pătri de oameni avuți, din rîndurile cărora se recrutau conducătorii politici și militari. Dublați, ajutați, adeseori depășiți în activitatea lor de conducere de căpeteniile bisericești care, pe măsura difuzării creștinismului, își afirmaseră tot mai mult autoritatea, acești șefi locali recunoșteau supremația — teoretică sau reală, după împrejurări — a împăratului roman de la Constantinopol, devenit apoi împărat bizantin. Interesul manifestat de Bizanț pentru teritoriile nord-dunărene care aparținuseră cîndva Imperiului roman este ilustrat de Ioan Mauropus (secolul XI), care subliniază că față de locuitorii autohtoni din nordul Dunării „stăpînitorii noștri din vechime (împărații romano-bizantini — n.a.)

¹ Pentru etnogeneza românească o excelentă privire sintetică vezi în *Dicționarul de istorie veche a României*, sub redacția lui D. M. Pippidi, București, 1976, pp. 271—284. Vezi și capitolul lui I. Nestor din *Istoria poporului român*, sub redacția acad. A. Oțetea, București, 1970, pp. 91—113.

² Pentru împrejurările evacuării, vezi Radu Vulpe, *Considerații istorice în jurul evacuării Daciei de către Aurelian*, în „Studii și articole de istorie“, 1973, XXIII, pp. 5—14.

³ Vezi mai ales N. Iorga, *La „Romania“ danubienne et les barbares au VIe siècle*, în „Revue belge de philologie et d'histoire“, III (1924), 1, pp. 35—50.

nu și-au precupețit grija⁴. Legătura permanentă cu Imperiul romano-bizantin a făcut ca sigiliul Romei, prezent de la începuturile etnogenezei românești, să marcheze în chip definitiv organizarea politică a românilor, astfel încît, odată constituite aceste state, conducătorul lor să poarte titlul de *domn*, provenit din latinescul *dominus*, ceea ce indică transmiterea directă a concepției despre autoritatea supremă în stat din imperiu în societatea românească medievală⁵.

Cele dintii formațiuni politice românești⁶ sînt semnalate din secolele IX—X pe întreg spațiul carpato-dunărean: ducatele (voievodatele) întîlnite în Transilvania de năvălitorii maghiari, formațiunea dobrogeană a jupanului Dimitrie (943), stăpînitorii cetăților din nordul Dunării care s-au închinat împăratului Ioan Țimisches în 971 etc.

Progresele organizării de stat sînt relevate de informațiile privind secolele XI—XIII, care indică existența unor nuclee statale solid articulate, capabile să se măsoare cu însemnate forțe adverse. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XI-lea, căpeteniile dobrogene Tatos, Sestlav și Sacea poartă un îndelungat război — în care, înainte de a fi înfrinți, obțin importante succese — cu împăratul bizantin Alexios I Comnenul⁷.

În secolul al XIII-lea, Diploma ioaniților, sursă de cea mai mare însemnătate pentru realitățile social-politice din spațiul dintre Carpați și Dunăre, pune în lumină nivelul ridicat de viață economică și politică al românilor din această zonă. Cultivatori ai pămîntului și crescători sedentari de vite, pescari și meșteșugari, țărani (*rustici*)

⁴ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, *Scriptores byzantini*, Editura Academiei, București, 1975, p. 5.

⁵ Valentin A. Georgescu, *L'idée impériale byzantine et les réactions roumaines (XIVe—XVIIIe siècles)*, în „Byzantina“, t. 3 (1971), pp. 313—339; idem, *Byzance et les institutions roumaines jusqu'à la fin du XVe siècle*, în *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*, vol. II, București, 1974, pp. 433—484.

⁶ Pentru apariția și istoricul lor, în lumina noilor cercetări, vezi Șt. Ștefănescu, *Les premières formations étatiques sur le territoire de la Roumanie (X—XIVe siècles)*, în „Dacoromania“, 1973, 1, pp. 104—113.

⁷ Fl. Constantiniu, *Premisele statelor feudale românești*, în „Studii și articole de istorie“, 1974, XXVI, pp. 5—11.

erau obligați la prestații și dări în beneficiul unor clase de mai mari ai pământului (*majores terrae*), care se bucurau de același statut în Coroana Sfântului Ștefan ca și nobilimea maghiară. Această aristocrație locală dispunea de un instrument militar propriu, care îi permitea să-și asigure poziția preeminentă în raport cu membrii de rînd ai obștii și să facă față amenințărilor externe.

Procesul de formare a statelor feudale românești a fost întîrziat și stingherit în desfășurarea sa de invaziile și cuceririle străine. La începutul secolului al X-lea, formațiunile politice românești din Transilvania au fost confruntate cu primul val al cuceririi maghiare. Rezistența manifestată de șefii locali — Menumorut, Glad, Gelu — au obligat regalitatea arpadiană să recurgă la un fel de colaborare silnică cu autohtonii români, care să le permită înstăpînirea lor în teritoriile rivnite; fiul lui Arpad se căsătorește cu fiica lui Menumorut; după moartea lui Gelu, Tuhutum este ales de supușii celui căzut în luptă. Chiar în secolele XII—XIII, cînd cucerirea maghiară se consolidează în Transilvania, regii unguri au fost siliți să organizeze noua cucerire teritorială prin respectarea structurilor populației românești autohtone: voievodatul Transilvaniei, care își va păstra individualitatea în cadrul regatului maghiar pînă la prăbușirea acestuia în 1526, este continuatorul direct al voievodatelor românești întîlnite de invadator de cum pășise pe teritoriul transilvănean⁸.

Cucerirea Transilvaniei de către regatul maghiar a adus sub stăpînire străină centrul pământului românesc, care este podișul Transilvaniei, și a făcut astfel imposibilă organizarea în evul mediu a unui stat românesc unitar (cu excepția perioadei din timpul lui Mihai Viteazul).

Înstăpînită în Transilvania, regalitatea maghiară a căutat să-și extindă dominația și dincolo de Carpați. Această politică de expansiune s-a lovit de rezistența formațiunilor românești constituite la sud și la est de Carpați. O primă confruntare militară are loc în 1277, cînd Litovoi (același conducător amintit în Diploma ioa-niților din 1247 sau, mai probabil, un omonim al său), conducătorul unui voievodat situat pe cursul superior al

⁸ Cf. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj, 1971.

Jiului și care se întindea și dincolo de Carpați cuprinzând Țara Hațegului, a refuzat să plătească dări pentru teritoriile aflate sub suzeranitate maghiară pe care el le luase în stăpînire (există indicii că aceste teritorii se aflau în stînga Oltului, poate chiar voievodatul lui Seneslav)⁹. Moartea în luptă a lui Litovoi a pus capăt încercării de unificare — care se va fi manifestat — a voievodatelor și cnezatelor dintre Carpați și Dunăre sub egida voievodatului de la Jiu.

Centrul de unificare s-a strămutat din dreapta în stînga Oltului, astfel că cel de al doilea moment de concentrare politică al cărui promotor a fost Basarab I se manifestă viguros la începutul secolului al XIV-lea, cînd acest fiu al lui Tihomir aduce sub autoritatea sa pe toți conducătorii locali dintre Carpați și Dunăre. Folosind criza politică din regatul ungar, declanșată de stingerea dinastiei arpadiene, și beneficiind dacă nu de concursul cel puțin de neutralitatea binevoitoare a Hoardei de aur, care controla întregul curs al Dunării de la Porțile de Fier la vărsare, Basarab a pus bazele statului feudal al Țării Românești. Încercarea regelui ungar Carol Robert de a lichida rezultatele politice ale efortului de unificare s-a sfîrșit prin dezastrul armatei ungare la Posada (noiembrie 1330), care constituie și actul de naștere al independenței românești¹⁰.

Un fenomen identic — ceea ce constituie încă un indiciu al caracterului unitar al procesului de dezvoltare a societății românești — s-a desfășurat la est de Carpați. Existau și aici formațiuni politice dintre care un rol deosebit de important era chemat să-l joace cea de pe valea rîului Moldova. Acceptînd la început suzeranitatea ungară, în măsura în care concursul acesteia era necesar împotriva presiunii mongole, căpeteniile locale, care admiseseră inițial autoritatea lui Dragoș din Maramureș, au căutat să se elibereze de o tutelă devenită supărătoare. În anii 1364—1365, sub conducerea voievodului Bogdan din Maramureș, intrat el însuși în conflict cu

⁹ A. Sacerdoțeanu, *Comentarii la diploma din 1285 privind pe Magistrul Gheorghe*, în „Analele Universității București”, 1957, nr. 9, pp. 27—44.

¹⁰ Vezi pe larg Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Intemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, Editura științifică, București, 1970.

regele Ludovic cel Mare, acești șefi locali s-au emancipat de sub dominația maghiară punând bazele celui de al doilea stat independent românesc, Moldova¹¹, care a reușit în timpul domniei lui Roman I să cuprindă întreg teritoriul de la munte la mare¹².

Constituirea statelor feudale a asigurat poporului român cadrul politic necesar dezvoltării sale și l-a ferit de cuprinderea sa în frontierele regatelor sau imperiilor limitrofe, care desfășurau — fără excepție — o politică de expansiune, sprijinită deopotrivă pe diplomatie și pe forța armelor. Existența statului — a unei armături politice, administrative, militare și eclesiastice — conferea românilor o identitate politică, fără de care nu se putea concepe, în evul mediu, o existență de sine stătătoare.

Pentru înțelegerea sensului luptei țărilor române în secolele XIV—XVIII pentru apărarea și, apoi, redobândirea independenței este necesară, mai întâi, limpezirea conținutului pe care noțiunea de independență îl avea în ideologia politică medievală. Societatea feudală a fost întemeiată — după cum este îndeobște știut — pe așa-numitele legături de fidelitate personală, care au îmbrăcat în faza matură a feudalismului forma raporturilor feudovasalice¹³. Prestarea omagiului — și deci asumarea inda-

¹¹ Cf. Ștefan Ștefănescu, „Intemeierea” Țării Românești și a Moldovei. Tradiția „descălecatului” din Transilvania. în „Studii și articole de istorie”, 1972, XVII, pp. 91—94. Problema a fost reluată cu ipoteze și concluzii noi de Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, 1973 și idem. *Indrep-tări cronologice la istoria Moldovei în veacul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, X (1973), pp. 106—110.

¹² În 1386 este atestată în sudul Moldovei o formațiune condusă de un voievod, Costea — amintit și în pomelnicul de la Bistrița —, care avea să fie unită la statul moldovean constituit în părțile de nord ale Moldovei. Vezi Ș. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în „Studii și materiale de istorie medie”; VI (1973), p. 43 și urm.

¹³ Nu este rostul acestor rînduri de a discuta pe larg confuziile frecvente în mediévistica nemarxistă între raporturile feudovasalice și societatea feudală. În concepția marxistă, societatea feudală este o formațiune social-economică, bazată pe proprietatea (recte: stăpînirea) feudală asupra pămîntului și pe dependența personală a producătorului direct (Pentru alte caracteristici, precum caracterul natural al economiei și nivelul scăzut al tehnicii, vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3 Editura politică, București, 1963, pp. 180—181); în această concepție, feu-

toririlor de *auxilium et consilium* — în schimbul acordării unui feud era practica obișnuită în relațiile socio-politice din evul mediu. Ele au sfârșit prin a ieși din cadrele unui stat, pentru a se manifesta și în raporturile interstatale, care, potrivit realităților politice medievale, nu puteau fi decât raționuri între suverani. Cazul cel mai cunoscut — și cel mai frecvent citat — este acela al regelui Angliei, care, pentru feudele sale franceze, presta omagiu de vasalitate regelui Franței, fără ca, prin aceasta, autoritatea în interiorul stăpînirilor sale sau prestigiul monarhic să îi fi fost în vreun fel diminuate. Exemplele se pot înmulți cu ușurință¹⁴; ele arată toate că imaginea unei vasalități (în lumina evoluției semantice a termenului în perioada post-medievală) înjosoare este consecința unei perspective anacronice — moderne — care nu corespunde în nici un fel chipului de a percepe realitățile politice ale omului medieval.

În evul mediu, raportul feudo-vasalic a exprimat o gamă variată de relații politice, care au mers de la dobândirea unui feud pînă la pecetluirea unei alianțe. Aceste stări, specifice societății feudale, trebuie mereu avute în vedere, cînd urmărim politica externă a țărilor române în evul mediu.

Așa cum s-a arătat mai sus, nașterea statelor feudale românești a fost consecința unui lung și anevoios proces de emancipare a închegărilor statale de la est și sud de Carpați de sub dominațiile străine, ce s-au exercitat asupra acestui spațiu: pecenego-cumană, ungară și mongolă. Emergența formațiunilor politice autohtone, solid articulate, de sub valurile succesive revărsate peste spațiul românesc de stepele nord-pontice, și lupta lor pentru existență de sine stătătoare au făcut ca întemeierea statelor feudale și neatîrnarea lor să coincidă. Dar, de în-

dalismul apare deci cu o infrastructură caracterizată prin relațiile de producție feudale, și cu o suprastructură, care, în Europa apuseană, a fost ca instituție tipică *feudul*. Pentru distincția dintre planurile organizării domeniului feudal — ca celulă economică de bază — și cel al ierarhiei feudale, vezi pe larg: R. Boutruche, *Seigneurie et féodalité* (2 vol.), Paris, 1965—1970. Un bilanț critic, din punct de vedere marxist, în aceeași problemă în volumul *Sur le féodalisme*, editat de Centrul de studii marxiste de la Paris, 1971.

¹⁴ Vezi pe larg H. Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar, 1974.

dată ce statul a fost creat — și, repetăm, el era în evul mediu cel care dădea unui popor identitatea politică —, de îndată ce geografia politică a sud-estului european a înregistrat existența acestor noi entități politice, problema stabilirii raporturilor cu marile regate — cel ungar și cel polon — iar, de la sfârșitul secolului al XIV-lea, cu Imperiul otoman se puneau cu acuitate.

Biruința de la Posada a lui Basarab I, ca și cea nelocalizată, dar de aceeași însemnătate, a lui Bogdan I nu au pus capăt tendințelor de expansiune și pretențiilor de suzeranitate ale regilor unguri dincolo de munții Carpați. Țara Românească și Moldova au fost supuse unei presiuni, a cărei intensitate a variat, dar care nu a dispărut niciodată, din partea regatului ungar, decis să „recupereze” ceea ce pretindea a fi posesiunile sale extracarpătice. Anexarea Rusiei Roșii de către Polonia în 1386 a adus la hotarele Moldovei un stat — cel polonez — care putea contracara pretențiile de suzeranitate ale Ungariei. Acceptarea vasalității față de coroana polonă de către Petru I Mușat a oferit o alternativă în politica externă a Moldovei, pe care domnii au exploatat-o în cel mai înalt grad pentru a se pune la adăpost de amenințarea ungară. Chiar atunci când cele două coroane, ungară și polonă, au aparținut aceluiași suveran — ca în timpul lui Ludovic cel Mare¹⁵ — sau când între regii celor două țări s-a ajuns la un acord în privința Moldovei — ca cel de la Lublau din 1412¹⁶, care prevedea împărțirea Moldovei între regatele ungar și polon în cazul încălcării de către Alexandru cel Bun a obligațiilor sale militare — domnii moldoveni au făcut dovada unei remarcabile inteligențe politice pentru a se sustrage consecințelor grave ce decurgeau

¹⁵ Jan Sykora, *Poziția internațională a Moldovei în timpul lui Lațcu și lupta pentru independență și afirmare pe plan extern*, în „Revista de istorie”, t. 29 (1976), nr. 8, pp. 1135—1151. Autorul explică convertirea la catolicism a voievodului moldovean prin efortul de a salvarda independența țării sale — fapt ilustrat și de cererea adresată papei de a avea un episcopat, care să nu depindă de ierarhia catolică ungară — și pune în lumină largul orizont de politică internațională a domnului moldovean, care pare a fi intrat în legături cu împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg în vederea apărării neatârării.

¹⁶ Fl. Constantiniu și Șerban Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul secolului al XV-lea*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, pp. 1129—1140.

pentru ei din reconcilierea unor puteri, pe a căror rivalitate ei mizau. Esențial pentru domnii Moldovei ca și pentru cei ai Țării Românești era ca suzeranitatea polonă sau cea ungară să rămână în limitele unui titlu pur juridic, pe de-a întregul formal și să nu capete niciodată un conținut real, care să limiteze în interiorul țării prerogativele lor domnești, căci așa cum o arăta titlul însuși pe care îl adoptaseră — *domn* din latinescul *dominus* — ei înțelegeau să cîrmuiască în spiritul unei autocrații — care prin Bizanț — amintea *dominatul* împăraților romani.

În rivalitatea polono-ungară pentru controlul spațiului carpato-dunărean¹⁷, domnii români — și în primul rînd cei ai Moldovei — au opus o suzeranitate împotriva celeilalte, izbutind să rămână, în ciuda omagiilor prestate, practic independenți. Disproporția raportului de forțe nu îngăduia alianțe între parteneri egali, deși acestea nu au lipsit — cum se poate vedea din textul tratatului încheiat între Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg ; în chip necesar, raporturile Țării Românești și Moldovei cu regatele feudale ungar și polon trebuiau să îmbrace forma unui raport feudo-vasalic¹⁸. Dincolo însă de ceea ce însemna ceremonialul și, în genere, formele prestării omagiului, stătea realitatea de fapt și aceea era *independența*.

Apariția primejdiei otomane la Dunăre a modificat substanțial contextul politic din sud-estul Europei și a impus domnitorilor români o regîndire fundamentală a politicii lor externe. Deveniți stăpîni în partea de nord-vest a Asiei Mici, în urma victoriilor repetate asupra bizantinilor (în 1331 Niceea cade în mîinile otomanilor), turcii sînt solicitați de către Ioan VI Cantacuzino să-și ofere concursul lor militar. După ce iau în stăpînire Gallipoli (2 martie 1354), etapele expansiunii lor balcanice se succed fulgerător : în jurul anului 1362 ei cuceresc Adrianopole, unde Murad I își fixează reședința (1365) ; în 1371 forțele sîrbe conduse de despotul Uglieșa și regele Vukasin sînt zdrobite la Cirmen ; din același an, Imperiul

¹⁷ J. Macurek, *Turečkaja opasnost i Srednjaja Evropa nakanune i vo vremja padenijé Konstantinopolja*, în „Byzantinoslavica“, XIV (1953), pp. 130—157.

¹⁸ Cf. observațiile lui N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 167.

bizantin devine un stat tributar al turcilor, consimțind să plătească un tribut și să trimită un corp de oaste, la cererea otomanilor. În 1389, pe Cîmpul Mierlei (Kossovopolje), în ciuda morții sultanului Murad I, sîrbii și bosniacii sînt înfrinți. Serbia devenind vasală Imperiului otoman. Căderea țaratului bulgar de Tîrnovo (1393), apoi a celui de Vidin (1396) face din statul otoman vecinul puternic și amenințător al Țării Românești¹⁹.

Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, nu așteptase pasiv și resemnat înaintarea turcească. O acțiune preventivă de mare îndrăzneală dusese în 1393 oastea Țării Românești pînă în Balcani, la Karinovasi, pentru a lovi cuiburile otomane de acolo²⁰. În anul următor, cînd trupele lui Baiazid I Ildîrim au invadat Țara Românească, domnul, desigur, în fruntea „oastei celei mari“ a țării²¹, rezistă și dobîndește biruința²². E cea dintîi dintr-un șir pe cit de lung pe atît de glorios de victorii pe care țările române le obțin asupra superputerii lumii medievale, care a fost Imperiul otoman.

Secretul acestor performanțe care de atîtea ori învecinesc miracolul? El stă în caracterul popular al războiului antiotoman. În fața năvălitorilor, superiori în oameni și tehnică de luptă, domnii români au practicat un război întemeiat pe mobilizarea întregului potențial uman al țării capabil să poarte armele și pe o tactică, în care se întrevăd conceptele moderne de război de guerilă și de strategie a acțiunilor indirecte. Cel dintîi element al tacticii românești era pustiirea teritoriului în care înaintează adversarul. Firește, n-au lipsit încercările de a-i opri pe

¹⁹ Pentru expansiunea otomană în Balcani, alături de lucrarea clasică a lui N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. I, Gotha, 1908: vezi mai nou Halil Inalcik, *The Ottoman Empire*, London, 1973; G. E. von Grunebaum, *Die islamischen Reiche nach dem Fall von Konstantinopel*, Frankfurt a. M., 1971. Cf. și recenzia lui V. Ciociltan în „Revue Roumaine d'Histoire“, t. XIII (1974), pp. 800—804 și Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, London, 1972.

²⁰ A. Decei, *L'expédition de Mircea I-er contre les akinci de Karinovasi (1393)*, în „Revue des études roumaines“, I (1953), pp. 130—151.

²¹ N. Stoicescu, *Oastea cea mare în Țara Românească și Moldova (secolele XIV—XVI)*, în vol. *Oastea cea mare*, București, Editura militară, 1972, pp. 27—51.

²² Barbu Cîmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1973, p. 249 și urm.

turci să treacă Dunărea, dar superioritatea adversarului era prea mare pentru ca intenția să devină realitate. Odată intrat pe pământul țării, dușmanul era confruntat cu un decor dezolant — de pustiu și distrugere — care nu își limita efectul numai la șocul psihologic. Ceea ce astăzi se numește logistică, presupunea atunci aprovizionarea și întreținerea armatei pe seama resurselor din regiunile ocupate ; o armată nu-și putea transporta hrana, ci trebuia să și-o asigure din zona de luptă. De aici dependența, pe cât de strînsă pe atît de primejdioasă, a armatei de capacitatea de autosatisfacere a trebuințelor de hrană pentru oameni și animale pe seama teritoriului ocupat. Pământul ars, lăsat de români, în urma retragerii lor, nu putea avea pentru cuceritor semnificația unui succes real, atît timp cît el nu putea face din acest teritoriu o bază de aprovizionare pentru trupele și animalele — mai ales caii — care le însoțeau. Mai mult, puținătatea hranei găsite sau procurate, cu mari eforturi, sleia puterile invadatorului și-i micșora progresiv forța de șoc.

Al doilea element al tacticii românești l-a constituit hărțuirea adversarului. Superioritatea inamicului în oameni și armament impunea domnilor români evitarea unei bătălii decisive în cîmp deschis sau amînarea ei pînă cînd disproporția de forțe era atenuată sau substanțial modificată. Pentru a se obține acest rezultat era necesar ca, alături de ceea ce am numi rezistență pasivă reprezentată de tactica pământului pirjolit, să se organizeze o rezistență activă prin acțiuni, date prin surprindere de detașamente izolate, care dispăreau odată lovitura dată, sau prin nimicirea grupurilor rătăcite de grosul oastei, în căutare de hrană, dincolo de zona străbătută de invadatori. Două texte, unul al raguzanului Bocignoli, celălalt al italianului Angiolello fixează cu fidelitate trăsăturile esențiale ale acestui chip de luptă al românilor și consecințele lui asupra armatei otomane. Relatînd campania lui Mahomed al II-lea împotriva lui Vlad Țepeș (1462), Bocignoli scrie : „Dragul / Dracul, poreclă dată lui Vlad Țepeș / nu i-a ieșit / sultanului / nicidecum înainte, căci el își dusesese de pe ogoare și din sate nu numai oamenii și vitele, dar chiar și toate cele trebuitoare traiului în adîncurile pădurii înconjurată de mlaștini, astfel că armata turcilor trebuia să-și aducă din altă parte cele de nevoie pentru hrană, iar Dragul, pregătindu-și

cițiva călăreți noaptea, foarte adesea / sau / ziua de cele mai multe ori ieșea din păduri pe drumuri ocolite și poteci cunoscute și nimicea pe neașteptate pe mulți turci fie în căutarea hranei, fie depărtați mai mult de trupă; uneori ataca tot grosul lor pe cînd nu se așteptau nicidecum la aceasta și după ce răpunea pe mulți / din ei / pînă să se adune / de luptă / fugea iarăși în păduri și nu-l lăsa pe dușman să dea lupta în condiții egale²³.

Același sultan — Mahomed al II-lea — avea să fie confruntat cu aceeași tactică folosită acum de Ștefan cel Mare în campania sa din 1476. Vistierul italian al sultanului, Angiolello, dă o descriere concludentă: „/.../ noi am intrat în țara / Moldovei / unde am găsit toate satele și așezările părăsite și ogoarele arse, deoarece contele Ștefan, dîndu-și seama că nu va putea ține piept sultanului, se gîndise să izbîndească în alt chip. Astfel a pus pe locuitori să fugă din țara sa dincolo de munți și să meargă spre Polonia de care este despărțită prin munți. De asemenea a poruncit ca toate grînele să fie tăiate și pînă și, / papura / din mlaștini și, după ce s-au tăiat ierburile și grînele, a pus să fie totul ars, astfel că sultanul a rămas păcălit deoarece crezuse că găsește țara îmbelșugată în grîne și pășuniș, cum este ea într-adevăr, și a găsit-o deșartă de oameni și pretutindeni se ridica un praf de cărbune într-atît încît umplea cerul de fum, și de cîte ori ajungeam la popas eram cu toții negri la față și de asemenea și hainele noastre de sus pînă jos pătimeau. Pînă și caii sufereau din cauza prafului ce le intra pe nări. De aceea niciodată sultanul nu cobora de pe cal și nici cetele / de paji/ nu-și rupeau rîndurile pînă ce tabăra nu era alcătuită și paza asigurată din toate părțile²⁴.

Imagini lămuritoare pentru un război, în care sacrificiul avutului fiecărui gospodar era o condiție a victoriei. iar sleirea adversarului înainte de lupta decisivă un factor esențial al rezistenței. Acesta este, așadar, secretul atîtor biruințe românești care au făcut faima unor mari

²³ *Călători străini în țările române*, vol. I, Editura științifică, București, 1968, p. 176. Pentru luptele lui Vlad Țepeș vezi N. Stoicescu. *Vlad Țepeș*, Editura Academiei, București, 1976, pp. 85—119 și Șt. Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula)*, Editura Minerva, București, 1976, pp. 91—146.

²⁴ *Călători străini în țările române*, vol. I, ed. cit., pp. 135—136.

domni de oaste ca Mircea cel Bătrîn (1386—1418), Vlad Țepeș (1448, 1456—1462, 1476) și Ștefan cel Mare (1457—1504).

Un alt aspect important al rezistenței țărilor române în fața agresiunii otomane l-au constituit legăturile strînse care s-au statornicit între ele în fața dușmanului comun. Ideea unei alianțe — a unui adevărat bloc anti-otoman al Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești — a găsit în Iancu de Hunedoara cel dintîi înfăptuitor, care a pus în slujba ei însușirile unui mare comandant, energetic, curajos și perseverent. Efortul său militar, presărat de numeroase victorii care au culminat cu apărarea Belgradului (1456), s-a sprijinit pe colaborarea cu domnia Moldovei și Țării Românești, care găseau în el, voievodul Transilvaniei, un prieten și un conducător. Mai tîrziu, Ștefan cel Mare va face din includerea Țării Românești în sistemul defensiv antiotoman unul din obiectivele politicii sale externe; intervenția sa stăruitoare „în cealaltă Valahie”²⁵ — căci pentru domnul Moldovei, ambele state erau ale aceluiași popor — va face ca letopișeușul muntean să-l prezinte ca pe un domn al Țării Românești.

Unitatea de luptă antiotomană a celor trei țări române s-a realizat — în evul mediu — în chip desăvîrșit în acțiunea lui Mihai Viteazul. Începută prin alianța Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, în cadrul Ligii Sfinte, colaborarea antiotomană și-a dat roadele în timpul campaniei din 1595. Șovăielile lui Sigismund Báthory, urmate de înscăunarea lui Andrei Báthory ca principe al Transilvaniei, politica acestuia, ca și cea a polonilor și a instrumentelor lor — Movileștii — de neutralitate binevoitoare față de Poartă, puseseră capăt frontului antiotoman al țărilor române și amenințau grav însăși Țara Românească. Prin campanii fulgerătoare, el și-a înlăturat adversarii și a adus, pentru prima dată, sub același sceptru de domnie, Țara Românească, Moldova și Transilvania. Unire, efemeră în timp, dar durabilă în urmări, căci chipul Viteazului va deveni un simbol al luptei pentru unitate și independență națională a românilor.

²⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 344.

Rezistența românească a fost factorul decisiv în menținerea statutului de autonomie al Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei. după instaurarea asupra lor a dominației otomane, către mijlocul secolului al XVI-lea²⁶. Intrarea celor trei țări române în dependența Porții a fost un proces îndelungat care a început prin plata unui tribut, însoțit mai tirziu — și numai atunci se poate vorbi de vasalitatea față de Imperiul otoman — de masive obligații materiale și de concurs militar. Împrejurările în care a avut loc „închinarea“ sau „supunerea“ țărilor române față de turci au găsit în Filippo Buonacorsi un excelent prezentator : „Și totuși acei dintre ei care se numeau Besserabi (e vorba de locuitorii Țării Românești — n.a.) nu numai au rezistat timp foarte îndelungat cu forțe atât de mici împotriva întregii puteri a turcilor, dar foarte adesea chiar i-au atacat, înainte de a-l pierde, din pricina luptelor interne crâncene, pe acel mare comandant și domn al lor. Vladislav Dracula, de care fiind lipsiți, de mirare că nu au sucombat pe dată, cu totul. Mult timp după aceasta. *au ajuns la supunere, astfel totuși încît și-au păstrat toate așezămintele lor, averea și pînă și libertatea* (s.a.). Iar moldovenii, deși au pierdut pe țărmul Mării Negre orașele Moncastru și Licostomo /.../ își păzesc și acum restul țării lor, și au provocat adesea, în mai multe rînduri, în anii precedenți, pierderi atât de mari sultanului, încît acesta a fost silit în cele din urmă să-l numească aliat și prieten pe Ștefan, domnul moldovenilor /.../ care a cedat nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiții /.../ iar românii după ce au respins armatele și încercările acesteia (ale puterii otomane — n.a.) s-au închinat prin tratate, *nu ca învinși, ci ca învingători*“²⁷ (s.a.). Sint aici limpede

²⁶ Fl. Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioși*, în „Studii și materiale de istorie medie“. t. VIII (1974), passim ; vezi și Șt. Andreescu, *Limitele cronologice ale dominației otomane în țările române*, în „Revista de istorie“, t. 27 (1974), nr. 3, pp. 399—412.

²⁷ Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare. Puncte de reper*, în „Revista de istorie“, t. 28 (1975), nr. 1, pp. 16, 26. Pentru „teritoriile tributare“ (dar-al solh, dar-ald ah-) în care intrau și țările române vezi pe larg Ion Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane*, în „Revue des études sud-est européennes“, X (1972), 1, pp. 65—81.

înfățișate condițiile în care țările române au acceptat suzeranitatea otomană : vigoarea și durata rezistenței lor armate au făcut cu neputință cucerirea și subjugarea lor de către turci. Poarta a trebuit să admită *condițiile* puse de români pentru a intra în dependența otomană ; aceste condiții au fost înscrise în tratate (așa-numitele capitulații), ale căror stipulații fixau statutul de autonomie al țărilor române. Biruitori pe câmpul de luptă în atâtea rînduri în fața armatei otomane, românii s-au văzut constrinși — în fața incapacității lumii creștine de a le acorda asistența militară necesară — să se supună suzeranității Porții, dar au făcut-o „nu ca învinși, ci ca învingători“. Rodul sîngelui din belșug vărsat în apărarea țărilor lor a fost regimul de autonomie, pe care Poarta a fost silită să-l respecte în elementele sale fundamentale. Ori de cite ori, la Istanbul, a circulat proiectul transformării țărilor române în pašalic, el a sfîrșit prin a fi abandonat, de teama unei răscoale generale care ar fi amenințat dominația însăși a Porții asupra acestei zone.

Intensificarea mișcării de emancipare națională și ofensiva austro-polonă declanșată după despresurarea Vienei (1683) au determinat Poarta să caute o nouă formulă, care să-i asigure controlul unui teritoriu — cel al Moldovei și Țării Românești — de mare însemnătate economică și strategică. Instaurarea regimului fanariot a marcat o limitare substanțială a statutului de autonomie al celor două Principate ; în această etapă Poarta a cedat Imperiului habsburgic Bucovina (1775)²⁸, iar Rusiei țariste Basarabia (1812). În ciuda acestei agravări a dominației otomane, Poarta nu a izbutit nici măcar în această perioadă să abolească autonomia Moldovei și Țării Românești.

Explicația trebuie căutată — alături de contextul internațional defavorabil Porții — în vigoarea cu care s-a manifestat voința de libertate, fie sub forma dobîndirii independenței, fie a restaurării autonomiei complete. „A scutura pentru totdeauna vrednicul de plîngere jug supt care au gemut atîta timp“ era obiectivul fundamental formulat într-un memoriu redactat de M. Cantacuzino și adresat delegației austriece de la Congresul de la Foc-

²⁸ Temporar și Oltenia (1718—1739).

șani (1772)²⁹. Într-un alt memoriu, întocmit de același M. Cantacuzino, se sublinia oportunitatea de „a cere din nou vechile noastre drepturi și a ne pune într-o stare de neatîrnare către care tind toți aceia ce au apucat a-i gusta odată dulceața“³⁰. Mai târziu, în 1807, într-un memoriu adresat lui Napoleon I, boierii moldoveni subliniau că „independența suveranității este atît de esențială pentru constituirea unei națiuni, încît fără această calitate ea încetează de a fi“ și cereau ca țara lor să se bucure de o autentică independență³¹. Tot ca o expresie a dorinței de neatîrnare se încheagă, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, așa-numita „teorie a capitulațiilor“, care fundamentează autonomia Principatelor pe actele — reflectînd o tradiție întemeiată pe adevărul istoric — de închinare, în anumite condiții, a domnilor români față de Poartă.

Pe măsura apariției simptomelor crizei regimului feudal, mișcarea de eliberare națională devenea tot mai puternică. Întrucît principalul reazim al regimului feudal în Principatele române era Imperiul otoman, lupta de renovare socială și cea de emancipare națională se contopeau. Voința unanimă a înlăturării suzeranității otomane s-a manifestat și în timpul revoluției din 1821. *Dreptate și slobozenie* — obiectivele lui Tudor Vladimirescu — sintetizau perfect programul politic al revoluției, iar conducătorul ei explica pandurilor că, odată izgoniți turcii, românii aveau să fie „liberi și independenți“³².

Înăbușirea revoluției nu a putut stinge și flacăra luptei pentru neatîrnare : numărul memoriilor în care se cerea acordarea independenței crește vertiginos³³. Și totuși cînd, în 1848, revoluția din 1821 își va găsi continuarea ei firească într-o formă superioară, considerente tactice vor determina pe conducătorii revoluționari români să nu revendice răsplată independența : suzeranitatea oto-

²⁹ Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*, București, 1972, p. 141.

³⁰ *Ibidem*; alte memorii la același, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines*, 2 vol., București, 1970—1972.

³¹ *Idem*, *Ideile politice...*, p. 143.

³² *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, București, 1964, p. 878.

³³ Vlad Georgescu, *Mémoires et projets...*, vol. I, p. 142.

mană putea îndeplini atunci funcția de pavază împotriva imixtiunii altor imperii a căror politică de expansiune viza teritoriul românesc. Sintetizînd experiența celor două revoluții, N. Bălcescu arăta că sarcina viitoarei revoluții va fi „unitatea și libertatea națională”³⁴.

Înăbușirea revoluției pașoptiste prin efortul conjugat al reacțiunii interne și externe nu a putut stinge însă aspirația spre unitate și independență a poporului român. Pentru fruntașii pașoptiști, vicisitudinile exilului n-au fost în nici un chip descurajatoare. Cu un optimism pe care împrejurările n-aveau să-l confirme, din păcate, C. A. Rossetti îi scria, într-un elan de încredere, lui Ion Ghica la 20 aprilie 1849 : „Socot însă că cerul va fi drept și că peste o lună, două îi vom goni cu toții din România și vom proclama republică română independentă și socială”³⁵. Profund în cugetare și cumpănit în acțiune ca întotdeauna, Nicolae Bălcescu formula, pe baza meditației temeinice a învățămintelor desprinse din evenimente, obiectivele viitoarei revoluții românești, a cărei pregătire minuțioasă se dovedea de o stringentă necesitate : „Dreptul nostru de a face revoluție — scria Nicolae Bălcescu lui A. G. Golescu la 4 martie 1850 — era dreptul nostru de autonomie”. Sau într-o viziune în care se poate recunoaște o triadă revoluționară *sui generis* : „Odată realizată această revoluție, ne-ar mai rămîne alte două de înfăptuit : o revoluție pentru unitatea națională și, mai tirziu, pentru independența națională, pentruca în acest fel să facem ca națiunea să rămînă în posesia tuturor drepturilor sale legitime”³⁶.

Viziunea gînditorului revoluționar-democrat avea să fie confirmată de desfășurările ulterioare. Războiul Crimeii încheiat prin înfrîngerea Rusiei țariste a făcut din statutul politic al țărilor române, mai precis din unirea lor, o problemă internațională și a creat o conjunctură externă favorabilă aspirațiilor românești de unitate. În acest climat, divanurile ad-hoc, constituite pentru a exprima revendicările poporului român, afirmau răspicat

³⁴ *Gîndirea românească în epoca pașoptistă*, vol. I, București, 1969, p. 316.

³⁵ I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Craiova, f.a., p. 74.

³⁶ N. Bălcescu, *Opere*, IV. *Correspondența. Scrieri, memorii, adrese, documente, note și materiale*, Editura Academiei, București, 1964, pp. 277—278.

drepturile la suveranitate națională ale viitorului stat românesc. Pornind de la ideea de bază că regimul multi-secular al dominației otomane nu anulasă în nici un chip statutul de autonomie al țărilor române recunoscut de către Poartă prin tratate scrise (capitulații), Mihail Kogălniceanu declara. în ședința din 7 octombrie 1856 a Adunării ad-hoc a Moldovei, că aceste tratate (capitulații) „n-au șters Principatele din rîndul statelor suverane, pentru că ele și-au rezervat toate drepturile suveranității și în special de guvernămînt neatîrnat, dreptul de legislație. adică o întregă și deplină autonomie și că. prin urmare. nu s-au supus niciunei puteri legislative străine”³⁷. Pe acest temei Adunarea formula ca prim punct : „Respectarea drepturilor Principatelor și îndeosebi a autonomiei lor în cuprinderea vechilor lor capitulații”³⁸.

Actul de la 24 ianuarie 1859, care a pus bazele statului unitar modern român, a fost expresia voinței unanime a poporului nostru de a trăi în fruntariile unui singur stat, pe care toți îl doreau într-un viitor cît mai apropiat să dobîndească neatîrnamea. Lupta pentru recunoașterea diplomatică a voinței populare exprimate la 24 ianuarie 1859 a concentrat toate eforturile diplomației tînărului stat român. Reticențele sau, în unele cazuri, ostilitatea puterilor garante trebuia înlăturate pentru a da o consacrare internațională unirii Moldovei cu Țara Românească. În ciuda marilor dificultăți întîmpinate de factorii politici români, demersul diplomatic nu a fost considerat niciodată ca singura modalitate de obținere a țelului dorit. Declarația mîndră a lui Alexandru Ioan Cuza, făcută consulului austriac, reflectă perfect poziția întregului popor român : „Ne trebuie unirea ; dacă nu ne-o acordă puterile vom fi siliți să ne-o dobîndim singuri”³⁹. Dacă se înlocuiește în această declarație cuvîntul unire prin cuvîntul independență se capătă atunci imaginea poziției românești de îndată ce problema desăvîrșirii și recunoașterii unirii a fost încheiată. Dealtminteri chiar în 1859, cînd războiul franco-sardo-austriac părea să ofere im-

³⁷ *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, vol. VI, partea I, București, 1896, pp. 63—65.

³⁸ *Ibidem*, p. 68.

³⁹ Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, București, 1965, p. 154.

prejurări favorabile pentru obținerea imediată a neatîr-nării, Cuza scria : „Ca domnitor sînt convins de necesi-tatea de a acționa cu energie și de a scoate toate avanta-jele posibile din evenimentele care se pregătesc pentru fericirea și independența poporului meu“⁴⁰.

Disparația acestei conjuncturi nu a curmat eforturile de afirmare a independenței statului românesc ; s-au modi-ficat însă evident formele luptei. În noile condiții era vorba de a smulge pas cu pas atributele unui stat suve-ran, pentru a pregăti cîștigarea independenței prin con-solidarea progresivă a fiecărei achiziții de suveranitate națională. În acest context s-au înscris noile forme pe care le-au luat raporturile noastre cu Poarta, convențiile administrative cu alte state, privind comunicațiile telegra-fice și poștale, extrădările etc., lupta pentru înlăturarea jurisdicției consulare și crearea agențiilor diplomatice permanente la Istanbul (1859), Paris (1860), Belgrad (1863), Viena (1868), Berlin (1872), Roma (1874), Peters-burg (1874).

Alegerea domnului străin, deziderat al divanurilor ad-hoc pentru a pune capăt luptelor facțiunilor boierești pentru putere, a deschis o nouă etapă în lupta pentru in-dependență. Factorii politici de la București erau una-nimi în a considera ca acut necesară dobîndirea indepen-denței. Unanimitatea nu mai exista însă atunci cînd era vorba de stabilirea căilor și a momentului cînd această independență urma să fie dobîndită. În ansamblu, opțiu-nile ce se ofereau erau două : prima, a cîștigării neatîr-nării printr-un efort militar, prin participarea Româ-niei la o mișcare insurecțională a popoarelor supuse Por-ții din sud-estul Europei sau printr-un război al unei puteri europene cu Poarta. Cele două variante ale acestei prime opțiuni se deosebeau în fondul lor destul de mult. Alăturarea României la o vastă mișcare de emancipare a popoarelor balcanice aflate în dependența Porții însemna de fapt reînvierea proiectului vechi de jumătate de secol al revoluției de la 1821. Cîștigarea pe această cale a inde-pendenței implica transformări social-economice — dintre

⁴⁰ Idem, *Quelques aspects de la politique étrangère des Prin-cipautés Unies : le problème de l'indépendance et de l'unité pleine et entière du peuple roumain (1859—1861)*, în „Nouvelles études d'histoire“, vol. II, București, 1960, pp. 394—395.

care unele de caracter revoluționar — căci, datorită particularităților regimului din Bulgaria și din alte regiuni sud-dunărene, ieșirea de sub stăpînirea otomană se asocia strîns cu o revoluție burghezo-democrată. Este de la sine înțeles că o astfel de perspectivă neliniștea profund elementele conservatoare și chiar o parte din cele moderate. Participarea armată la un conflict interstatal, a doua variantă a primei opțiuni, avea avantajul menținerii statu-quo-ului social în România, dar și în acest caz se manifestau obiecții care convinseseră o parte a opiniei publice. Se considera că garanția colectivă a celor șapte mari puteri europene ar constitui o pavăză mult mai solidă împotriva diverselor tendințe expansioniste ce se manifestau la frontierele românești decît independența care ne-ar fi lipsit așadar de „umbrela“ europeană : tînarul stat românesc independent s-ar fi putut oare măsura cu vreunul din imperiile vecine ?

Dealtminteri, dintre statele europene cel care manifestase și care continua să arate cel mai viu interes pentru preluarea moștenirii „omului bolnav“ al cărui deces îl vroia grăbit, era Imperiul țarist. Era în interesul României — se spunea — să se alătore unui astfel de stat care a doua zi după dobîndirea neatîrnării s-ar fi grăbit să profite de absența garanției colective europene în dialogul cu proaspătul stat independent ?

A doua opțiune era aceea a unei dobîndiri progresive a independenței, prin dispariția treptată a diverselor forme și manifestări ale dominației otomane, cu concursul uneia sau mai multor puteri europene interesate în crearea unui stat românesc independent la Dunăre. A cîștiga sprijinul acestora devenea astfel obiectivul principal al diplomației românești. Această opțiune avea avantajul, pretindeau susținătorii ei, de a asigura independența fără zguduirii sociale și fără încleștări militare. Delimitarea forțelor social-politice românești în raport cu aceste opțiuni este aproape de la sine înțeleasă. Cea dintîi întrunea adeziunea liberalilor, mai ales a liberalilor radicali, cealaltă a conservatorilor.

Deceniul dintre abdicarea lui Alexandru I. Cuza și noua criză a problemei orientale izbucnită în 1875 s-a desfășurat sub semnul confruntării dintre cele două formule politice de dobîndire a independenței. Pe deasupra acestei confruntări stătea însă convingerea că România este un

stat care în fapt se bucură de independență. Este ceea ce exprima Vasile Boerescu, atunci când scria că România „este o țară independentă, care se bucură de toate drepturile ce decurg din suveranitate”⁴¹. Pentru a transforma această declarație de principiu într-o realitate politică s-au întocmit planuri sau au fost întreprinse chiar încercări de a cîștiga independența⁴². Războiul franco-prusac din anii 1870—1871 părea să reediteze situația creată de războiul Crimeei. Se credea că un congres european avea să urmeze ostilităților și că în cadrul lui problema independenței românești putea să-și găsească o soluționare în sensul aspirațiilor țării noastre. Promotorii acestui proiect, V. Boerescu și D. Ghica, au militat prin ziarul „Pressa”, acțiunea lor declanșînd un puternic curent de opinie publică, dar și afirmarea răspicată a adversarilor care invocau beneficiul garanției europene. Contextul european avea să facă fără obiect atît planul cît și disputa declanșată de el.

De fel descurajat de acest eșec, V. Boerescu a perseverat în alcătuirea planurilor de cîștigare a independenței, mai ales după 27 aprilie 1873 cînd a devenit ministru de externe. Noul proiect prevedea următoarele etape : o pregătire diplomatică desfășurată în capitalele europene în vederea cîștigării sprijinului puterilor pentru planul românesc ; proclamarea independenței de către corpurile legiuitoare de la București ; reglementarea în cadrul unor tratative bilaterale cu Poarta a noilor raporturi româno-otomane. Indiferența sau refuzul marilor puteri de a asista România, ca și reacția categorică a Porții au dus la abandonarea acestui proiect.

Un ultim aspect al acestui efort l-a constituit lupta pentru obținerea dreptului de a încheia tratate⁴³, prero-

⁴¹ *Les droits de la Roumanie, basés sur les traités, par un ancien diplomate*, 1874, p. XXIV.

⁴² Pentru aceste proiecte și inițiative vezi studiul bogat în informații noi al lui Apostol Stan, *Independența statală în gîndirea și practica politică a anilor 1859—1877*, în „Revista de istorie”, t. 28 (1975), nr. 10, pp. 1 505—1 531.

⁴³ Vezi pentru această problemă amplul studiu al lui Vasile Maciu, *Acțiunea diplomatică a României pentru cîștigarea dreptului de a încheia convenții comerciale (1873—1875)*, în volumul *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*. Editura „Scrisul românesc”, Craiova, 1973, pp. 293—327.

gativă fundamentală a oricărui stat suveran. În ciuda opoziției categorice a Porții, România a știut să folosească dificultățile economice și interesele politice ale Austro-Ungariei și să încheie cu dubla monarhie o convenție comercială la 22 iunie 1875. Așa cum remarca agentul român la Roma, C. Esarcu, acest tratat, primul încheiat de statul român cu o putere străină, era considerat de cancelariile diplomatice și de opinia internațională în genere ca marcînd începutul unei faze noi în ascensiunea spre independență⁴⁴. Clauzele economice defavorabile nu puteau umbri în nici un fel însemnătatea politică excepțională a actului internațional. El reprezenta apogeul unor străduințe începute încă din timpul lui Cuza de a angaja legături pe picior de egalitate cu statele europene suverane.

În ajunul izbucnirii răscoalelor din Bosnia și Herțegovina, statul român izbutise să-și asigure, printr-o luptă pe cit de anevoioasă pe atît de abil condusă, un statut de cvasiindependență. Sub vâlul putrezit de vechime al dominației otomane se dezvoltase un stat românesc a cărui vigoare, sprijinită și întreținută de o îndelungată luptă, aștepta consacrarea internațională.

⁴⁴ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 1 528.

„CRIZA ORIENTALĂ“ — 1875—1877 — DIN NOU PROBLEMĂ EUROPEANĂ

Declanșarea insurecției antiotomane în Bosnia și Herțegovina ● Intervențiile marilor puteri continentale în desfășurarea evenimentelor din Europa de sud-est ● Memorandumul Andrassy ● Răscoala din Bulgaria în primăvara anului 1876 ● Memorandumul de la Berlin ● Războiul Serbiei și Muntenegrului cu Imperiul otoman ● Acordul de la Reichstadt ● Politica marilor puteri europene în Europa de sud-est ● Ultimatumul rus la Constantinopol ● Întrunirea conferinței puterilor garante în capitala Imperiului otoman ● Convenția de la Budapesta între Rusia și Austro-Ungaria ● Protocolul de la Londra ● Izbucnirea războiului

O nouă fază a „crizei orientale“, care avea să culmineze în războiul ruso-româno-turc din 1877—78, a erupt violent pe arena relațiilor internaționale în vara anului 1875, când, pe teritoriile stăpînite de otomani, Bosnia și Herțegovina, a izbucnit o puternică răscoală. În iulie și august 1875 insurecția populației autohtone depășise stadiul unor focare izolate de luptă pentru a se extinde pe aproape totalitatea spațiului vilaietului turcesc Bosnia (care includea din punct de vedere administrativ și provincia Herțegovina)¹.

Revendicările insurgenților reflectau cauzele imediate ale răscoalei ; ei cereau scăderea impozitelor și renunțarea la impunerea unor noi taxe ; organizarea elementului polițienesc al provinciei din băștinași ; micșorarea taxei de exceptare de la serviciul militar etc. Ridicarea la luptă fusese determinată de purtarea vexatorie a administrației turcești, de abuzurile și bunul plac al alogenilor otomani. „Ca totdeauna — aprecia Emil I. Ghica, girantul agenției diplomatice române în capitala Rusiei — origi-

¹ *Documents diplomatiques. Affaires d'Orient 1875—1876—1877* / în continuare sursa se abreviază DDAO /, Paris, MDCCCLXXVII, pp. 4, 7, 21.

nea răscoalei stă în faptul că populațiile creștine, apăsate de jugul turcesc, neîncetat împilate de către slujbașii otomani, sînt mereu supuse la noi ofense. În ziua în care s-a umplut paharul, creștinii s-au răscolat².

Motivațiile economice ale insurecției bosniaco-herțegovinene nu-i explică însă, pe de-a întregul, amploarea și vitalitatea. Se adăugau acestora elementele noi pe care le propulsaseră trezirea tot mai accentuată la populațiile subjugate a sentimentelor naționale; revendicarea, pe baza unei tradiții istorice glorioase, care penetra tot mai adînc în mase prin osîrdia unor intelectuali patrioți, a existenței naționale de sine stătătoare, trebuia să devină, și a devenit, un corolar al luptei insurgenților. Răscoala se înscriseră firească ca o parte a vastei mișcări de emancipare națională care însuflețea popoarele din întreaga Peninsulă Balcanică și constituia componenta esențială a problemei pe care diplomația epocii o numea „chestiunea orientală“.

În subsidiar, rolul factorilor externi și-a avut în epocă explicații variate. Este neîndoielnic că în declanșarea răscoalei un rol important l-au avut instigațiile celor două mari puteri interesate în sud-estul Europei. De la Belgrad se comunica la București, la 21 iulie 1875*, „un lucru obscur“, anume că întreaga mișcare din Bosnia și Herțegovina a izbucnit sub oblăduirea principelui Muntenegrului, care „nu face nimic fără autorizația Rusiei“³, iar din capitala Imperiului țarist, trei zile mai tîrziu, că „Împăratul Franț Iosif are o parte de răspundere involuntară în ceea ce se petrece în Herțegovina; de cînd cu călătoria sa în Dalmația / atunci provincie austriacă — n.a. /, locuitorii Herțegovinei cred că pot să se întemeieze pe sprijinul său“⁴.

² *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență* / în continuare sursa se abreviază DIRRI /, vol. I (partea II-a), Editura Academiei, București, 1954, p. 4.

* Aici și mai departe cronologia este dată în stilul iulian (vechi), oficial în România de atunci, decalat cu 12 zile în minus față de actualul calendar (gregorian).

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem*, p. 5; Turcia a insistat, de altfel, pe lângă guvernul austro-ungar „să ia măsurile cele mai energice la frontierele lui pentru a opri ajutorul pe care dalmații îl dau insurgenților“ — vezi DDAO, p. 11.

Chiar dacă aserțiunile făcute atunci în cercurile diplomatice sau, ulterior, în lucrările istoriografice, referitoare la influența externă în declanșarea evenimentelor din Bosnia și Herțegovina⁵ au o marjă apreciabilă de credibilitate, factorul hotărîtor în insurecția populației din aceste zone a fost cel intern: ascuțirea la maximum a contradicțiilor dintre asupriți și asupritori, neputința celor dintîi de a mai suporta o situație națională intolerabilă. Încă din primăvara anului 1875, cu cîteva luni înaintea începutului ostilităților militare, agentul diplomatic român la Belgrad, A. Sturza, raportase la București că se pregătește „în Herțegovina o acțiune militară”⁶. În același timp se semnala sprijinul masiv, în arme și bani, acordat răsculaților de congenerii lor din Serbia și Muntenegru și chiar formarea pe teritoriul celor două principate a unor detașamente militare destinate acțiunii în zonele insurecționate⁷.

Scopul acestei insurecții generale, caracterizate prin cvasiunanimitatea participării la luptă a locuitorilor din provinciile răscolate — ceea ce vădea „cît de generală este nemulțumirea” —, „este limpede și cum nu se poate mai evident” aprecia diplomatul român acreditat la Belgrad. Și anume „eliberarea față de domnia otomană. Ei răsculații — n.a./ își doresc independență”⁸.

Tendențele politice manifestate în sînul conducerii răscoalei erau variate: unii lideri voiau constituirea unui mare stat sîrbesc, înflăcărați de lozinca reconstituirii străvechii Serbiei a lui Dușan, în timp ce alții intenționau o alipire la principatul Muntenegrului, încurajați fiind de Austro-Ungaria înspăimîntată de tendințele centrifuge ce le-ar fi declanșat la populațiile slave din sudul Imperiu-

⁵ Nicolae Iorga vede declanșarea noii faze a „crizei orientale” ca rezultatul nemijlocit al „acțiunii de prestigiu” a Austro-Ungariei „îndreptată contra influenței rusești” — cf. N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 42.

⁶ *DIRRI*, vol. I (partea a II-a), p. 13.

⁷ *Ibidem*, pp. 14—15; ziarul „Românul”, condus de C. A. Rosetti, scria, la 13 august 1875, că trupele răsculaților sînt „compuse nu numai din herțegovineni dar și de dalmați, de muntenegreni, de sîrbi și de slavi veniți de pretutîndeni” — *Ibidem*, p. 17.

⁸ *Ibidem*, p. 21.

lui habsburgic un centru politic sud-slav puternic și independent⁹.

În luna august 1875, răsculații, avînd centrul principal de luptă în munții din jurul localității Trebinje, important nod de comunicații situat în apropierea frontierei cu Muntenegru, au efectuat numeroase atacuri asupra garnizoanelor turcești, au organizat ambuscade îndrăznețe pe căile de acces. De la sfîrșitul lui august, cînd Poarta concentrase pentru înăbușirea răscoalei o forță militară de circa 4 000 oameni — peste efectivele deja existente —, avînd sprijin de artilerie, evenimentele militare din Herțegovina au căpătat aspectul unui veritabil război de guerilă. Exploatînd cu măiestrie relieful eminaamente montan al provinciei, răsculații au reușit să provoace trupelor de represiune, folosind tactica guerilieră, pierderi însemnate. La 21 august 1875, din Belgrad, agentul diplomatic român transmitea că „Aceste regiuni /răsculate — n.a./ sînt locuite de către populații de rasă slavă, rămase mai înapoiate decît frații lor muntenegrenii, croații și sîrbii /.../. Jugul sub care trăiesc li se pare cu atît mai aspru. Simțămînte de revoltă domnesc peste toate aceste inimi. Aceste populații sînt viteze iar configurația geografică a țării lor este minunat de potrivită pentru războiul de guerillă“¹⁰. Pînă la sfîrșitul lunii ianuarie 1876, cînd detașamentele militare răsculate se dispersează temporar, insurecția herțegovinenilor și bosniacilor a fost foarte activă, hărțuind fără încetare trupele otomane.

Tulburările produse în Bosnia și Herțegovina au atras imediat atenția marilor puteri europene. Mijlocul deceniului al 8-lea al secolului trecut era caracterizat, în sfera relațiilor internaționale europene, prin existența unui echilibru de putere pe care îl crease, prin consecințele lui, războiul franco-prusac din 1870—1871. Cele șase mari puteri, Franța, Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Anglia și Italia, urmăreau, fiecare condusă de propriile interese, conservarea acestui echilibru de putere reieșit din imposibilitatea practică a fiecăruia din aceste state

⁹ Cf. A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, tome second, Paris, 1891, pp. 480, 482 ; vezi și N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București. 1939, p. 155.

¹⁰ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 20.

de a-și impune hegemonia continentală și din inexistența unor alianțe interstatale în măsură să asigure preponderența unui grup sau altuia¹¹. Formată în 1873, alianța celor trei împărați, ai Rusiei, Germaniei și Austro-Ungariei, la inițiativa cancelarului german Bismarck, dornic să desăvârșească izolarea Franței învinse, era măcinată de un antagonism ireconciliabil, austro-rus, — disputa în privința Peninsulei Balcanice¹² — care urma să o dezagrege ineluctabil și o împiedica să impună un directorat în afacerile europene.

Posibilitatea deteriorării echilibrului politic continental, pe care o includea zguduirea puternică a Imperiului otoman determinată de insurecția balcanică, a polarizat mai ales atenția Rusiei și Austro-Ungariei, direct interesate, cum am văzut, în zona sud-estic europeană.

Intervențiile diplomatice ale cabinetelor europene în noua fază a „crizei orientale“ s-au motivat în efortul de evitare a unui conflict european generalizat. S-a conturat, astfel, curînd după izbucnirea insurecției balcanice, opinia unei acțiuni diplomatice comune a puterilor garante în scopul „pacificării“ răscoalei. Rusia a luat inițiativa în acest sens, cu scopul mărturisit „de a limita și concilia insurecția și de a împiedica, cel puțin, ca ea să provoace o criză periculoasă pentru pacea generală“¹³. Conform soluției propuse, care a întrunit asentimentul tuturor puterilor garante, împuterniciții ai acestora urmau să contacteze liderii insurgenților și să mijlocească tratative ale acestora cu reprezentanți oficiali turci. La aceste convorbiri trebuia să fie dezbătute revendicările răsculaților ; acestora din urmă li se declara oficial că nu pot și nu trebuie să conteze pe nici un sprijin, militar sau diplomatic, din partea vreunei mari puteri¹⁴. Această primă intervenție diplomatică comună a marilor puteri

¹¹ *The New Cambridge Modern History*, volume XI, *Material Progress and World-Wide Problems 1870—1898*, edited by F. H. Hinsley, Cambridge, 1962, p. 542.

¹² *Ibidem*, p. 543 ; cf. și *Histoire diplomatique de l'Europe (1871—1914)*, publiée sous la direction de Henri Hauser, Paris, 1929, p. 122 și urm.; David Harris, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875—1878. The First Year*, Stanford University, California, 1936, pp. 25—40.

¹³ *DDAO*, pp. 14—15.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 7, 23.

garante a eşuat, reprezentanții lor întâmpinînd mari greutăți în organizarea întrunirii celor două părți ¹⁵.

Ulterior acestui demers colectiv, pentru a elimina orice pretext al puterilor garante de amestec în afacerile interne ale Porții, aceasta, paralel cu măsurile de reprimare împotriva insurgenților, a emis la 21 septembrie 1875 un decret (iradea) care prevedea anularea impozitelor recent instituite, reprezentarea diverselor comunități etnice în consiliile administrative ale provinciilor, desemnarea unor agenți și controlori speciali ai mecanismului fiscal de impunere și percepție etc. ¹⁶; decretul a fost completat la 1 decembrie 1875 printr-un firman imperial care preconiza separarea puterilor judecătorească și administrativă, comasarea impozitelor într-o taxă unică, eligibilitatea magistraților, egalitatea tuturilor supușilor imperiului ¹⁷. Reformele preconizate urmau să aibă aplicabilitate în întregul imperiu — nefiind stipulate măsuri exprese relativ la îmbunătățirea situației provinciilor răscolate — și se însumau efortului intens făcut de autoritățile din Constantinopol de a moderniza Imperiul otoman după modelul statelor apusene.

Persistența înfruntărilor singeroase în zonele răscolate, neîncrederea în sinceritatea intențiilor guvernului otoman au determinat o nouă intervenție diplomatică europeană — *a doua* — în problema răscoalei din Bosnia și Herțegovina în special, în direcția îmbunătățirii situației politice, economice și religioase a supușilor creștini ai Imperiului otoman în general. Ea a avut loc în urma unei înțelegeri între Rusia, Austro-Ungaria și Germania. O notă diplomatică alcătuită de cancelarul austriac, Gyula Andrassy, a fost remisă Porții după ce conținutul ei fusese făcut cunoscut și acceptat de celelalte puteri garante. În anexă la această notă diplomatică era un proiect de reforme administrative pe care puterile le propuneau să fie introduse în Turcia. Se preconiza astfel o „pacificare“ a provinciilor răscolate prin aplicarea imediată a următoarelor reforme: deplină libertate religioasă; abolirea sistemului de arendare a impozitelor; lege care să stipuleze că produsul contribuțiilor directe din

¹⁵ *Ibidem*, p. 31.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 37—38.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 42—48.

Bosnia și Herțegovina va fi întrebuițat în interiorul acestor provincii ; instituirea unei comisii speciale, alcătuite dintr-un număr egal de creștini și musulmani, care să controleze atât executarea reformelor propuse de puterile garante cit și a celor promulgate de guvernul otoman la 21 septembrie și 1 decembrie 1875 ; îmbunătățirea situației agrare a populației rurale¹⁸. Deși Poarta a primit „memorandumul Andrassy“, stipulațiile acestuia n-au fost aplicate. Insurgenții au reclamat satisfacerea propriilor lor revendicări pe care le înaintaseră unei misiuni alcătuite dintr-un reprezentant rus și unul austro-ungar cu care intraseră în contact : furnizarea de materiale pentru reconstrucția zonelor distruse de război ; comisie mixtă care să supravegheze aplicarea reformelor, prezidată de un herțegovinean creștin ; retragerea trupelor de represiune dislocate în provincie și gruparea garnizoanelor otomane în câteva puncte stabilite ; păstrarea armelor de către răsculați ; exercitarea controlului marilor puteri asupra aplicării reformelor preconizate¹⁹.

Avîntul mișcării de eliberare din Bosnia și Herțegovina n-a cunoscut o stagnare în cursul iernii 1875—76. Dimpotrivă, s-au făcut pregătiri febrile pe plan organizatoric pentru a putea relua lupta, primăvara, în condiții superioare de dotare cu armament și de conducere a acțiunilor de luptă. Un trimis al răsculaților declara la începutul anului 1876 redactorului unui ziar elvețian că „Departele de a fi descurajați și la capătul resurselor, insurgenții din Bosnia și Herțegovina se pregătesc, cu o încredere absolută în cauza lor, pentru campania de primăvară. A fost ales un guvern național provizoriu compus din 10 membri avînd sediul la Staro-Slano, într-o vale apărată de defilee inaccesibile și păzite de trupe de elită. Acest comitet secret, din care fac parte mulți din liderii răscoalei, conduce insurecția în interior și în exterior. În interior el recrutează voluntari, înarmează, echipează, hrănește și organizează detașamentele deja formate și face stocuri masive de alimente și muniții. În exterior el a făcut cumpărături considerabile de arme la Bruxelles și la Birmingham și a delegat pe lîngă puterile Europei occidentale un reprezentant cu misiunea de a expune gu-

¹⁸ *Ibidem*, p. 68.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 129—131 ; cf. A. Debidour, *op. cit.*, p. 486.

vernelor acestora drepturile la autonomie ale provinciilor slave din Turcia”²⁰. La 16 februarie 1876, conducătorii insurecției din Bosnia și Herțegovina au decis continuarea luptei, neîncrezători în promisiunile Porții de a introduce reforme administrative²¹.

Năzuința irepresibilă a populației răsculate către libertate, trenarea introducerii de către autoritățile otomane a reformelor promise, paralel cu intensele pregătiri militare făcute pentru înăbușirea revoltei, prefigurau, pentru primăvara anului 1876, o situație tot mai complicată în sud-estul european. Se prevestea o generalizare a luptei popoarelor balcanice subjugate împotriva dominației străine. Agentul diplomatic român din Roma, C. Esarcu, relata, în decembrie 1875, convorbirea avută cu un înalt prelat catolic sîrb care credea că „cu toate silințele diplomației și cu toate reformele promulgate de Turcia, precum și cele formulate în nota d-lui Andrassy, insurecțiunea nu va depune armele și ea se va menține pînă în primăvară”; mai mult, el aprecia că Serbia și Muntenegrul vor declanșa, negreșit, războiul împotriva Turciei²².

Spiritul de revoltă a contaminat puternic și celelalte popoare aflate sub stăpînirea otomană. În septembrie 1875, Comitetul revoluționar central bulgar, care își avea sediul la București, a organizat o răscoală în Bulgaria de sud-est, înăbușită însă cu repeziciune de trupele de represiune turcești; au continuat însă cu febrilitate, cu consimțămîntul tacit al autorităților românești, pregătirile emigrației bulgare pentru declanșarea unei ample ridicări la luptă la sud de Dunăre în primăvara anului 1876²³.

În aprilie 1876, revolta bulgarilor, pregătită de revoluționarii aflați în România, a izbucnit între Balcani și Dunăre. Îmbarcați pe un vapor austriac din orașele dunărene românești, aproximativ 300 revoluționari bulgari

²⁰ Citat după *Russes et Turcs, La guerre d'Orient*, premier volume, Paris, 1878 / în continuare sursa se abreviază *Russes et Turcs* /, pp. 23—24.

²¹ A. Debidour, *op. cit.*, p. 485.

²² *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 61.

²³ Vasile Maciu, *România și redeschiderea chestiunii orientale în iulie 1875 — iulie 1876*, în „Analele Universității București” — seria științe sociale—Istorie, anul XV, 1966, p. 127.

au debarcat lângă Vidin, răspîndindu-se apoi, pentru a purta steagul răscoalei, în întreaga Bulgaria de nord²⁴. Trupele otomane au procedat la o amplă represiune, înăbușind cu cruzime insurecția poporului bulgar. Atrocitățile săvîrșite de trupele otomane de bașbuzuci în Bulgaria, cunoscute cîteva săptămîni mai tirziu, prin intermediul unor relatări ale corespondenților de presă, au provocat o emoție vie în întreaga Europă.

La sfîrșitul lunii mai 1876 un nou element de tensiune vine să înrăutățească relațiile internaționale europene. La Salonic, musulmanii fanatici au asasinat consulii Franței și Germaniei, ceea ce a alertat și mai mult opinia publică europeană și a grăbit cabinetele interesate la acțiune.

Acestei recrudescențe a situației explozive în sud-estul Europei — ostilitățile din Bosnia și Herțegovina fuseseră, de asemenea, reluate de la începutul lui aprilie 1876 — cele trei mari puteri europene, Rusia, Austro-Ungaria și Germania, interesate îndeaproape în zona balcanică, i-au răspuns cu o nouă intervenție diplomatică — cea de *acta tria* — pe lângă Poarta otomană. În mai același an cancelarii Rusiei, Austro-Ungariei și Germaniei s-au întrunit la Berlin și au căzut de acord să înainteze o notă comună, care urma să obțină și asentimentul celorlalte puteri garante, la Constantinopol. Memorandumul, elaborat la 1 mai 1876, pornea de la premisa că starea de lucruri din Turcia nu putea fi ameliorată fără ca „sursa primară a acestor agitații să fie înlăturată printr-o pacificare promptă a Bosniei și Herțegovinei“, pentru că dacă situația din aceste regiuni se prelungește există riscul „de a se aprinde un incendiu general“. Se sublinia că, „mai mult ca niciodată“, sînt urgente intervențiile pe lângă guvernul otoman „pentru a-l hotări să recurgă la măsuri serioase cu scopul de a-și îndeplini angajamentele contractate de el în fața Europei“. Ca un „prim pas“ se propunea suspendarea ostilităților în Bosnia și Herțegovina pe un interval de două luni, ceea ce ar fi urmat să deschidă „drumul convorbirilor directe între Poartă și delegații bosniaci și herțegovineni“, pe baza revendicărilor anterioare formulate de insurgenți²⁵. Memorandumul de la Ber-

²⁴ DIRRI, vol. I (partea II-a), pp. 159—160.

²⁵ DDAO, pp. 117—118.

lin — pe care, cu excepția Angliei, l-au acceptat puterile garante — a fost înaintat la Constantinopol la 18 mai.

Situația politică și militară în sud-estul Europei cunoaște însă o complicare bruscă prin declarațiile de război făcute Turciei de Serbia și Muntenegru la 18 iunie 1876. Starea de efervescență din Serbia și Muntenegru, principate vasale Imperiului otoman, se amplificase neconținut încă de la declanșarea răscoalelor din Bosnia și Herțegovina și atinsese culmea în primăvara anului 1876. Solidaritatea bizuită pe afinități etnice și lingvistice, pe un trecut de luptă comun împotriva împilării străine, existentă între locuitorii din Serbia, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina s-a manifestat cu putere în această etapă a evoluției lor istorice, a luptei pentru emancipare, pentru afirmare distinctă, independentă în arena internațională.

În pofida îndemnurilor la moderație și „muștrărilor pacifice“ făcute de reprezentanții puterilor garante la Belgrad²⁶, guvernul sîrb, încurajat de cercurile panslaviste ruse care asigurau că armata țaristă va interveni în eventualitatea unui război sîrbo-turc²⁷ și de nesiguranța politică din Constantinopol, unde la sfîrșitul lunii mai sultanul Abdul-Aziz fusese înlocuit cu Murad V, a socotit momentul prielnic pentru declanșarea luptei de independență națională.

În proclamația șefului statului sîrb din 18 iunie 1876 se afirma dreptul Serbiei de a intra în Bosnia și Herțegovina, „în numele umanității și a sentimentelor fraterne care ne leagă de frații noștri încercați“, pentru a restabili pacea și a organiza aceste provincii „pe bazele dreptății și egalității fără diferențiere religioasă“²⁸. Declarația de război a Serbiei marca, în fapt, afirmarea directă a independenței naționale iar revendicarea alipirii Bosniei și Herțegovinei era, concomitent, un prim pas pe calea înfăptuirii unității naționale iugoslave și un răs-

²⁶ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 169.

²⁷ Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 128.

²⁸ *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, publiée sous les auspices du Ministère des Affaires Étrangères de Roumanie par N. Iorga, deuxième édition, Bucarest, 1938, p. 181.

puns la intențiile fătuse ale Vienei de a efectua o anexare a acestor provincii²⁹.

Rapida evoluție a evenimentelor din Peninsula Balcanică, probabilitatea unei puternice aguduii a Imperiului otoman, ca urmare a generalizării luptei de eliberare a popoarelor oprimare și, în consecință, dezechilibrarea balanței de putere pe continent, au determinat o nouă consultare a celor trei imperii legate prin alianța din 1873 : Rusia, Austro-Ungaria și Germania. Convorbirile au avut loc la 26 iunie 1876 la Reichstadt (în Boemia) între cancelarii celor trei state și s-a ajuns la un ade-vărat „tîrg“, între Rusia și Austro-Ungaria relativ la recunoașterea reciprocă a intereselor fiecăreia în zona balcanică.

Acordul încheiat la Reichstadt îmbracă o semnificație aparte pentru evenimentele desfășurate ulterior atît în zona balcanică cît și pentru configurația viitoare a grupărilor de puteri pe continentul european. Antagonismul ireconciliabil între Rusia și Austro-Ungaria în problema balcanică, a succesiunii Imperiului otoman, urma să decidă Germania la o opțiune : sprijinirea uneia împotriva celeilalte și, în consecință, începutul producerii unei polarizări europene.

Este necesar, înainte de a discuta amănuntele „tîrgului“ practicat de marile puteri imperialiste, unite în liga celor trei împărați, pe seama popoarelor ridicate la luptă pentru existență și libertate națională, să facem o analiză a politicii sud-est europene promovate de fiecare putere componentă a concertului de state continental.

Rusia își afirmase de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în tot cursul veacului următor veleitățile de preeminență în sud-estul european. Energia și resursele angajate de ea în efortul de a înlocui dominația în acest spațiu a „omului bolnav“ al Europei — Imperiul otoman — își găsiseră un reazim serios în mișcările de eliberare națională ale popoarelor din această arie geografică. În mod obiectiv, atît expansiunea țaristă spre sud-estul continentului, cît și această puternică efervescență națională în Balcani, care își avea ca țel principal eliberarea de sub dominația străină, vizau același adversar — Imperiul otoman — înfringerea căruia devenise simbolul unei ideo-

²⁹ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, p. 155.

logii comune, religioase, ortodoxismul fiind confesiunea populațiilor balcanice creștine și a rușilor. Dar similitudinea intereselor se oprea aici — doborârea unui adversar comun —, de unde începea și o opunere categorică de aspirații și scopuri. Pe de o parte, ieșirea de sub stăpânirea otomană însemna pentru națiunile balcanice afirmarea lor nestingherită, crearea condițiilor necesare pentru o modernizare rapidă, independență și suveranitate; pe de altă parte, pentru Rusia, alungarea din Europa a pîterii otomane reprezenta pasul necesar în vederea adjudecării unei căi facile de acces spre Mediterana și oceanul planetar. Chiar dacă atari năzuinți erau mascate cu grijă de diplomația țaristă, rămîne un fapt istoric incontestabil că Rusia a urmărit constituirea în Balcani a unor state clientelare, datoare a respecta, și față de celelalte mari puteri europene, preponderența rusă în sud-estul continentului. Însăși inițiativele diplomatice luate de Rusia în cursul „crizei orientale“ din 1875—1876 și-au avut ca scop, prin programul de reforme propus a fi aplicat în Imperiul otoman, crearea premiselor necesare autonomiei și, în perspectivă, independenței provinciilor respective ³⁰.

Austro-Ungaria vădea aceeași tendință imperialistă de înstăpînire a dominației sale asupra Balcanilor prin înlăturarea celei otomane în scopul unei deschideri ample, strategice și economice, spre Mediterana orientală. Debușeul adriatic, asigurat prin posesiunea provinciei dalmate, era socotit minor și, în plus, puternic amenințat, fiind apreciat ca necesar, pentru protecția lui, hinterlandul terestru constituit de Bosnia și Herțegovina. Încă din 1856, responsabili militari austrieci alcătuiseră un plan pentru ocuparea militară a Bosniei și Herțegovinei ³¹; ulterior frămîntările populației din aceste teritorii fuseseră continuu sprijinite de o adevărată „coterie militară“ austriacă ³².

³⁰ *Istoriia diplomatiei*, tom vtoroi. *Diplomatia v noroe vremia (1872—1919 gg)*, pod redakție akademika V. P. Potiomkina, Moskva, 1945. p. 24.

³¹ David Harris, *op. cit.*, p. 31.

³² Henri Hauser, *op. cit.*, pp. 124—125 dezvoltă teza responsabilității Austro-Ungariei în declanșarea „crizei orientale“ și a presiunilor elementului militar pentru cucerirea Bosniei și Herțegovinei din „rațiuni strategice“.

Aspirațiile Vienei în sud-estul european veneau în contradicție fățișă cu cele ale curții de la Petersburg, în balanța acesteia din urmă intervenind, cu greutatea lor, comunitatea religioasă și afinitatea etnică slavă și lingvistică cu majoritatea popoarelor din zonă. Mai mult, Austro-Ungaria era handicapată, în această concurență aprigă cu Rusia, și de existența, între limitele sale, a unui mare număr de slavi aflați în mase compacte la fruntariile de sud ale imperiului, în vecinătate cu cosingeni balcanici. Pentru Viena, întemeierea unui stat slav puternic în Balcani reprezenta o primejdie mortală pentru că ar fi antrenat într-o mișcare centrifugă populațiile slave din imperiu, pe care un asemenea centru de putere le-ar fi atras, firesc și ireversibil, în orbita lui. Era deci vital pentru chiar trâinicia Imperiului austro-ungar a zăgăzui penetrația influenței ruse în Balcani, a se substitui acesteia, adică, în fond, a „moșteni“ teritoriile europene ale Imperiului otoman.

În jocul de putere pe care îl angajaseră de decenii Austro-Ungaria și Rusia în sud-estul continentului au fost atrase direct, atunci când erau implicate interesele lor nemijlocite, sau indirect, când menținerea echilibrului de forțe european o impunea. toate marile puteri ale Europei.

Anglia dedicată păstrării unui echilibru politico-militar pe continentul european, care să interzică cedarea vreunei puteri la hegemonie în Europa, având în Mediterana, pe care o brăzdau liniile de comunicații cu posesiunile ei coloniale, un pivot esențial al strategiei sale imperiale era interesată în menținerea integrității Imperiului otoman. În consecință, Londra urmărea cu insistență blocarea extinderii influenței oricărei puteri continentale în sud-estul european, interzicerea instituirii dominației exclusive a Rusiei sau Austro-Ungariei în această zonă : se inițiau ample eforturi diplomatice în măsură să conserve statu-quo-ul, dovedit favorabil intereselor britanice. Politica Marii Britanii în Orientul mijlociu și zonele adiacente acestuia era în principal o chestiune de comunicație : siguranța continuității legăturilor între metropolă și posesiunile coloniale din Extremul Orient. La 6 mai 1877 ministrul de externe al Angliei rezuma astfel interesele care modelau politica engleză în „chestiunea orientală“ : inviolabilitatea strimtorilor Dardanele și Bos-

for, a Constantinopolului, a Canalului de Suez și a Golfului Persic. Toate reflectau fidel statutul de mare putere *maritimă*, propriu Angliei³³. Interesele Angliei veneau în contradicție directă cu veleitățile Rusiei în Balcani și Mediterana orientală³⁴; confruntării de putere în Europa de sud-est între Rusia și Marea Britanie (care revendica controlul atât asupra Egiptului cât și asupra întregului Imperiu otoman) i se adăuga coliziunea de interese ruse și engleze în Asia, deosebit de acută în anii '70 ai secolului trecut³⁵. Este astfel interesant de notat că relațiile de putere în concertul european căpătaseră valențe mondiale, lucru evident mai ales în cazul statelor continentale ale căror posesiuni erau presărate în întreaga lume.

Germania nu-și recunoștea nici un interes direct în „chestiunea orientală”. Încă de la declanșarea noii faze a acesteia, în august 1875, cancelarul german Bismarck aprecia, într-o scrisoare adresată împăratului Wilhelm, că „noi sîntem singura putere care n-are interese directe în joc”³⁶. Tot cancelarul Bismarck avea să declare în parlamentul german, într-o formulare rămasă celebră, că nu vede în afacerile orientale vreun interes pentru Germania care să valoreze „oasele unui singur soldat din Pomerania”.

Berlinul revendica, în schimb, în problemele sud-estului european un interes reclamat de însăși poziția Germaniei pe arena relațiilor internaționale. Bismarck urmărea cu obstinație izolarea deplină și definitivă a Franței în Europa, privarea acestei puteri, înfrîngerea căreia în 1870 făcuse posibilă constituirea Imperiului german, de posibilitatea unor alianțe care să-i facă apropiată și victorioasă eventuala revanșă. Cancelarul german declara că Reichul are în Balcani „tot interesul ca atenția publică și politica altor puteri să fie deturnate pentru moment de la chestiunea germană”³⁷. În efortul de izolare a Franței se înscrisa, în consecință, și întărirea alianței celor trei împărați, prevenirea dezagregării acesteia prin

³³ *The New Cambridge Modern History*, volume XI, pp. 568—569.

³⁴ *Istoriia diplomatiei*, tom vtoroi, p. 26.

³⁵ *Ibidem*, pp. 26—28.

³⁶ *Les mémoires de Bismarck*, recueillies par Maurice Busch, Tome second, Paris, 1899, p. 242.

³⁷ *Ibidem*.

concilierea antagonismului între Rusia și Austro-Ungaria în sud-estul continentului. Astfel, pentru Germania faza 1875—1878 a „crizei orientale“ a devenit o adevărată piatră de încercare a succesului politicii de consolidare a Imperiului german. Atitudinea pe care urma să o adopte tranșant, în favoarea fie a unuia sau altuia din cei doi concurenți în Balcani, avea să modeleze chiar configurația polarizării de putere în Europa în epoca ulterioară, pînă la primul război mondial. Străduința lui Bismarck de a menține Austro-Ungaria și Rusia de partea Germaniei, prin concilierea lor în Balcani — schema bismarckiană preconiza împărțirea sud-estului european, Rusiei revenindu-i Constantinopolul și estul Peninsulei Balcanice iar Austro-Ungariei Salonicul și vestul Balcanilor, consimțămîntul Angliei fiind „cumpărat“ prin Egipt și controlul Canalului de Suez³⁸ — avea să eşueze.

Celelalte două mari puteri componente ale concertului european — *Franța și Italia* — aveau să observe în desfășurarea „crizei orientale“ o atitudine rezervată, asociindu-se îndeosebi tuturor inițiativelor diplomatice care căpătau acordul puterilor direct interesate în zonă. O mențiune specială se cuvine politicii adoptate de Franța care, preocupată de străduințele lui Bismarck de a o izola, avea să manifeste o pronunțată simpatie față de opiniile Rusiei privind rezolvarea problemelor sud-estului european*.

În ce a constat înțelegerea ruso-austro-ungară de la Reichstadt, patronată de Bismarck? A avut loc o distribuție a rolurilor pe care urmau să le joace imperiile țarist și habsburgic în evoluția evenimentelor și în edificarea unor noi stări de fapt politico-teritoriale în sud-estul continentului. Austro-Ungaria a consimțit la încor-

³⁸ *The New Cambridge Modern History*, volume XI, p. 550; La începutul anului 1876, Bismarck a inițiat planul de împărțire a Imperiului otoman între Anglia, Rusia și Austro-Ungaria căutînd să „învrăjbească Anglia, Rusia și Franța în chestiunea împărțirii succesiunii otomane“ — cf. A. S. Silin, *Iz istorii politiki Bismarka v vostocinom voprose v 1870—1890 godah*, în *Voprosi istorii vneșnei politiki SSSR i mejdunarodnih otnoșenii*, Izdatelstvo „Nauka“, Moskva, 1976, p. 295.

* Pentru o privire de ansamblu asupra intereselor marilor puteri europene în sud-estul continentului, în perioada 1875—1877, vezi, mai recent, S. A. Zalesski, *Russkie voini na Balkanah v 1877—1878 godah*, în *Voprosi istorii*, 12, 1972, pp. 107—109.

porarea de către Rusia a sudului Basarabiei — care revenise la România conform tratatului de la Paris din 1856 — ; în cazul unei evoluții nefavorabile Serbiei și Muntenegrului în războiul dus de acestea împotriva Imperiului otoman, cele două mari puteri trebuia să intervină pentru oprirea acțiunilor militare impunând o pace care să prevadă statu-quo-ante pentru cele două principate și să garanteze introducerea, în Bosnia și Herțegovina, a reformelor formulate în „memorandumul Andrassy“ ; în cazul unei victorii a Serbiei și Muntenegrului, prima urma să primească, în varianta rusă, „cîteva părți din vechea Serbie și Bosnia“, iar secundul stat întreaga Herțegovină și un port la Marea Adriatică ; în varianta austriacă, Muntenegrul primea numai o parte din Herțegovina iar „restul Bosniei și Herțegovinei trebuia să fie anexat de Austro-Ungaria“ ; anexiunile austriece se limitau, în varianta rusă, doar la Croația turcească și cîteva părți ale Bosniei din apropierea graniței între imperiile otoman și habsburgic³⁹. Acordul de la Reichstadt prevedea, de asemenea, conform pretenției Austro-Ungariei, interzicerea formării în Balcani a unui mare stat slav, autonom sau independent, în măsură să constituie o forță de atracție pentru populațiile slave ale Imperiului habsburgic ; se mai stipula că Rusia urma să încorporeze, pe lângă sudul Basarabiei, cîteva posesiuni otomane din Asia printre care și portul Batum. Bulgaria și Rumelia trebuia să-și modifice statutul. în raport cu Imperiul otoman — independentă în consemnarea rusă a acordului, autonomie în cea austriacă, celor două provincii adăugîndu-li-se în această ultimă versiune și Albania. Epirul, Tesalia (conform variantei austriece și Creta) urmau să revină Greciei iar Constantinopolul trebuia să fie proclamat oraș liber⁴⁰.

Acordul de la Reichstadt ilustrează, prin stipulațiile sale, fără echivoc, caracterul imperialist de jaf și cetropire al politicii promovate în sud-estul continentului de cei doi parteneri ai înțelegerii, nesocotirea fățișă a drep-

³⁹ *Istoriia diplomatiei*, tom vtoroi, pp. 29—30.

⁴⁰ *Ibidem* ; cf. și Henri Hauser. *op. cit.*, p. 135 și urm. : Emil Diaconescu, *Acordul de la Reichstadt*, 8 iulie 1876. în *Omagiul lui Ioan Lupaș*, la împlinirea vârstei de 60 ani, august 1940, București, 1943, p. 888 și urm. ; Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 128.

turilor inalienabile ale popoarelor de a fi ele însele, de a-și decide prin voință proprie viitorul. Încălcarea intereselor legitime ale popoarelor nu s-a limitat numai la hotărîrea, peste capul și voința lor, a viitorului lor statut și la cuprinsul Imperiului otoman, căruia cei doi parteneri ai „tîrgului“ îi revendicau succesiunea, ci și la țări și popoare care beneficiau de aproape toate prerogativele statelor independente și de sine stătătoare.

În același timp, înțelegerea de la Reichstadt a avut și o altă semnificație deosebită; ea a pus capăt „curei de sedative“ — în recepta căreia intraseră intervențiile diplomatice anterioare făcute la Constantinopol — intenționată a fi aplicată de puterile garante europene Imperiului otoman și declanșarea împărțirii sale între marile puteri. Compromisul între veleitățile imperialiste ale Rusiei și Austro-Ungariei în sud-estul continentului, pe care trebuia să-l consfințească înțelegerea de la Reichstadt, patronată de Bismarck, nu a fost însă realizat. Este vădit din însăși faptul existenței a două variante a acordului că fiecare partener a fost ferm pe terenul propriilor sale interese. neînțelegînd să cedeze celuilalt, ba, chiar, căutînd eliminarea concurentului în Peninsula Balcanică. În acest mod trebuie înțelese versiunile diferite referitoare la statutul viitor al Bulgariei și Rumeliei — independență în concepția rusă, suzeranitate otomană în cea austriacă — sau la cel al Albaniei ori al anexiunilor austriece în vecinătatea litoralului adriatic.

Existența acestui „dezacord“ în acordul de la Reichstadt avea să determine Rusia la măsuri pentru clarificarea netă a atitudinii Germaniei în cazul unui conflict ruso-austro-ungar în condițiile războiului pe care Petersburgul intenționa să-l declanșeze împotriva Imperiului otoman. Opțiunea făcută de Bismarck în 1876 avea să modeleze viitoarea configurație de putere în Europa : pe de o parte Rusia și Franța, iar pe de altă parte Germania și Austro-Ungaria.

În luna septembrie 1876, țarul Alexandru al II-lea a adresat împăratului german întrebarea dacă Rusia poate conta pe sprijinul Germaniei. Întîrzierea unui răspuns l-a determinat pe țar să oblige Berlinul la formularea unei poziții clare. Atașatul militar german la Petersburg, Werder, a fost împuternicit să transmită în mod oficial la Berlin întrebarea dacă Germania va păstra în cazul

unui război ruso-austriac aceeași atitudine pe care a avut-o Rusia în 1870, în timpul războiului franco-prusac, adică neutralitatea. Răspunsul dat de Bismarck, în luna octombrie 1876, sublinia că Germania nu va putea să asiste pasivă la nimicirea Austro-Ungariei, atitudine pe care ar putea s-o schimbe în eventualitatea că Rusia va garanta anexarea Alsaciei și Lorenei, teritorii franceze, la Reichul german. Cancelarul rus Gorceakov a respins această propunere a lui Bismarck⁴¹. Lipsa sprijinului german, atitudinea echivocă a Austro-Ungariei, opinia publică rusă, animată de cercurile slavofile, reclamînd hotărîtă războiul pentru rezolvarea „chestiunii orientale“ aveau să împingă Rusia către soluția abordării în comun, de concertul european, a situației din sud-estul continentului⁴².

Noua orientare a Rusiei avea să întîlnească o dispoziție favorabilă din partea Angliei, unde opinia publică, răscolită de relatările atrocităților săvîrșite de trupele otomane în reprimarea răscoalei bulgare, se pronunța cu hotărîre pentru o intervenție a puterilor europene în favoarea populațiilor creștine din Imperiul otoman. Pe acest curent de opinie cercurile conducătoare din Londra au angajat contacte diplomatice cu Rusia.

Între timp operațiile militare în războiul care opunea Serbia și Muntenegrul Imperiului otoman au cunoscut o evoluție care a determinat din nou intervenții diplomatice ale puterilor garante în sud-estul continentului.

Armata Muntenegrului a deșușat pe teritoriul otoman pe două coloane, una spre sud, spre Podgorița iar secunda spre nord, către Mostar, capitala Herțegovinei. Folosind cu iscusință avantajele terenului muntos, utilizînd prin excelență tactica guerileră trupele muntenegrene au reușit să repurteze cîteva victorii dintre care cea mai importantă a fost cea obținută la începutul lunii august la Kutși. Chiar dacă pe frontul muntenegrean luptele au continuat cu îndîrjire, progresele realizate de trupele principatului în interiorul imperiului au fost minime iar forțele turcești n-au putut pătrunde pe teritoriul Muntenegrului.

⁴¹ *Istoriia diplomatiei*, tom vtoroi, pp. 32—35.

⁴² *The New Cambridge Modern History*, volume XI, p. 546.

Armata sîrbă și-a împărțit forțele în patru corpuri de armată dispuse în zona Zaječar, pe Drina inferioară, Iavor și un altul cu misiunea de a înainta pe direcția Sofia. Trupele turcești au procedat la o fixare succesivă a aglomerărilor de efective sîrbe în zonele mai sus menționate. Concomitent Poarta a concentrat forțe importante în regiunea Niș amenințînd valea Moravei, calea de acces spre Belgrad. După lupte dîrze, în care ostașii sîrbi au făcut dovada unui eroism exemplar, trupele otomane au reușit să ocupe localitatea Knajevač, care domina ruta de legătură, pe valea Timocului, între Zaječar și punctul fortificat Alexinač de pe valea Moravei. La sfîrșitul lui august, concentrarea de trupe în zona Niș fiind sfîrșită, comandamentul otoman hotărăște atacul pe valea Moravei spre Belgrad. Accesul pe Morava era barat de două aliniamente puternic fortificate : primul se sprijinea pe localitatea Alexinač, iar la nord de aceasta, secundul era constituit de linia fortificată de la Deligrad.

În acest moment intervine o tentativă de mediere a puterilor garante. La solicitarea guvernului de la Belgrad ⁴³, făcută la cererea Londrei ⁴⁴, Franța, Italia, Austro-Ungaria, Anglia și Rusia cer la Constantinopol încheierea unui armistițiu. Poarta răspunde la acest apel de armistițiu oferind pacea în schimbul unor condiții inacceptabile pentru Serbia ⁴⁵.

Întrerupte la jumătatea lui septembrie, luptele au fost reluate în octombrie. Trupele turcești au lansat ofensiva asupra liniilor sîrbe, care își aveau flancurile sprijinite pe localitățile Deligrad și Krujevač; sînt abandonate Deligrad și Alexinač. Drumul spre Belgrad era deschis. În acest moment puterile europene, în frunte cu Rusia, intervin cu hotărîre la Constantinopol și impun încheierea unui armistițiu.

Rusia a propus, la începutul lunii octombrie 1876, o intervenție comună a puterilor garante pentru încheierea unui armistițiu de 6 săptămîni, răgaz necesar, cum se specifica, guvernelor europene „pentru a studia și reglementa definitiv chestiunile pendinte“ ⁴⁶. O propunere si-

⁴³ DDAO, p. 177.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 180.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 195—197.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 201.

milară — armistițiul pe timp de cel puțin o lună de zile pentru ca puterile garante să se poată concerta și forma o conferință care să decidă ⁴⁷ — a avansat și Anglia care a amenințat, în același timp, la Constantinopol, că, în caz de refuz, „Marea Britanie se va abține de a mai ajuta Poarta în dificultățile în care se găsește” ⁴⁸.

Contrapropunerea Constantinopolului — armistițiul pe 6 luni — a fost respinsă de Rusia care, în contextul pregătirii imediate a unui dezastru militar sîrbesc, înmînează la 19 octombrie 1876 un ultimatum Porții. Acesteia i se cerea ca, alternativa fiind ruperea relațiilor diplomatice de către Rusia, să încheie un armistițiul de 6—8 săptămîni ⁴⁹.

Acceptarea ultimatumului rus de către Poartă a accelerat pregătirile diplomatice pentru întrunirea unei conferințe a puterilor garante europene care să dezbată „chestiunea orientală”. Această întrunire a concertului european a fost posibilă datorită temerii generale ca ultimatumul rus să nu provoace un conflict care să degereze într-o conflagrație continentală ; acordul Angliei pentru proiectata conferință a fost facilitat de asigurările date de Rusia că nu țintește cucerirea Constantinopolului ⁵⁰ ; acceptarea de către Rusia era evidentă după respingerea de către Londra a propunerii Petersburgului ca trupele țariste să ocupe provizoriu Bulgaria iar cele austriece Bosnia — paralel unor demonstrații navale comune ale puterilor garante în Dardanele — ca garanție a îmbunătățirii situației populației creștine din Imperiul otoman ⁵¹ și după campania antirusă declanșată în Anglia ulterior intervenției singulare, prin ultimatum, a Rusiei la Constantinopol ⁵².

La 29 noiembrie 1876 s-au deschis la Constantinopol preliminariile conferinței în care s-au întrunit reprezentanții puterilor garante. În nouă ședințe au fost dezbătute pe larg stipulațiile tratatelor de pace între Imperiul otoman, pe de o parte, Serbia și Muntenegru, pe de altă parte, organizarea și reformele administrative care urmau.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 203.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 202.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 238—239.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 236 ; *Istoriia diplomatii*, tom vtoroi, p. 36.

⁵¹ *DDAO*, p. 204 : vezi și p. 241.

⁵² A. Debidour, *op. cit.*, p. 497.

să fie introduse în Bosnia, Herțegovina și Bulgaria de nord : împuternicirile comisiilor internaționale de control ce ar fi fost instituite pentru aceste teritorii.

În privința păcii dintre Serbia și Imperiul otoman se preconiza evacuarea completă a trupelor turce din zonele ocupate pe teritoriul sîrbesc într-un interval scurt de timp, restituirea reciprocă a prizonierilor de război și statu-quo-ante teritorial. Prevederile păcii cu Muntenegru includeau mici rectificări de frontieră și acces la Marea Adriatică în favoarea acestuia⁵³. Au fost puse de acord de reprezentanții puterilor garante proiecte de regulamente organice care urmau să fie aplicate în Bosnia, Herțegovina și Bulgaria. Se avea în vedere o autonomie locală, bazată pe autoconducere, sub controlul internațional, suzeranitatea Porții concretizîndu-se în numirea guvernatorilor acestor provincii, dar cu agreementul puterilor garante⁵⁴.

Sedințele plenare ale conferinței de la Constantinopol, cu participarea reprezentanților puterilor garante și Imperiului otoman, s-au deschis la 11 decembrie 1876.

În aceeași zi însă Poarta a promulgat o constituție ale cărei prevederi tindeau să modernizeze, după modelul statelor occidentale, Imperiul otoman. Se stipula că toți supușii imperiului, indiferent de credința religioasă, sînt otomani, beneficiind de libertate individuală absolut inviolabilă ; se prevedeau libertatea presei și asocierii, egalitatea în fața legii, inamovibilitatea magistraților, inviolabilitatea domiciliului, constituirea unei adunări generale a imperiului alcătuită din otomani creștini și mahomedani, descentralizarea administrației provinciilor etc.⁵⁵.

Guvernul otoman a urmărit prin promulgarea acestei constituții să priveze puterile garante de orice pretext de intervenție în afacerile sale interne ; teritoriul Turciei era definit ca incluzînd „posesiunile actuale ale imperiului și provinciile privilegiate“. Conform opticii guvernului din Constantinopol, acestea din urmă erau România, Serbia și Egiptul⁵⁶.

⁵³ DDAO. Appendice, pp. 3—4.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 13—16.

⁵⁵ DDAO, pp. 272—289.

⁵⁶ DIRRI, vol. I (partea a II-a), p. 535.

Ca o consecință a atitudinii guvernului otoman care a pretins în cadrul dezbaterilor conferinței plenare de la Constantinopol că cele mai multe din propunerile puterilor garante au devenit fără sens, în urma promulgării constituției, discuțiile au fost deosebit de anevoioase. Două dintre propuneri au fost apreciate de Turcia ca absolut inacceptabile: acordul puterilor garante pentru numirea guvernatorilor în Bosnia, Herțegovina și Bulgaria de nord și instituirea comisiilor internaționale de control. O adunare generală (divan) a imperiului, alcătuită conform constituției recent promulgate și convocată în mod extraordinar la Constantinopol, a respins propunerile puterilor garante, apreciindu-le ca fiind de natură să prejudicieze grav independența și suveranitatea Imperiului otoman.

În consecință, conferința de la Constantinopol a puterilor garante s-a încheiat, la 8 ianuarie 1877, fără să producă vreo ameliorare în problema orientală. Eșecul înregistrat de conferință de a da o rezolvare pașnică „chestiunii orientale“ a accelerat pregătirile de război ale statelor interesate, Rusia și Turcia, și a desăvârșit izolarea acesteia din urmă. Puterile garante au hotărât, pentru a face evident la Constantinopol că nu se mai poate conta în vreun fel pe sprijinul vreuneia dintre ele, să-și retragă reprezentanții diplomatici acreditați în Imperiul otoman.

Pentru Rusia eșecul conferinței de la Constantinopol a constituit un apreciabil succes diplomatic. Obținuse izolarea politico-diplomatică a Imperiului otoman și demonstrase imposibilitatea rezolvării pe cale pașnică a „chestiunii orientale“. Șeful de atunci al statului român nota în memoriile sale că „Ignatiev / reprezentantul diplomatic rus la Poartă și unul din liderii partidei războinice din Rusia — n.a. / este foarte mulțumit că prin zădărnicierea conferinței, Rusia a cîștigat în Europa multe simpatii noi“⁵⁷.

Dealtfel, campania de „asigurare“ diplomatică a viitorului război, întreprinsă de cabinetul din Petersburg, a înregistrat la începutul anului 1877 un important succes. După eșecul tentativei de a obține sprijinul Germaniei în

⁵⁷ *Memoriile regelui Carol I al României (de un martor ocular)* / în continuare sursa se abreviază MRC I, vol. IX, Editura stabilimentului ziarului „Universul“, București, / f.a. I, p. 31.

eventualitatea unui război cu Austro-Ungaria în problema orientală au fost declanșate, sub patronajul cancelarului Bismarck, convorbiri între reprezentanți ruși și austrieci la Budapesta. Purtate în paralel cu negocierile din cadrul conferinței de la Constantinopol, întrevederile ruso-austro-ungare, al căror obiect l-au constituit în exclusivitate desfășurarea și consecințele viitorului război ruso-turc au dus la încheierea, la 3 ianuarie 1877, a unei convenții secrete. Potrivit acesteia Austro-Ungaria se angaja să rămână neutră în războiul Rusiei împotriva Turciei ; în schimbul neutralității sale Viena putea ocupa militar Bosnia și Herțegovina. Participarea Serbiei și Muntenegrului la războiul ruso-turc căpăta, în același timp, acordul Vienei. Se preconizau, de asemenea, modificări teritoriale în Europa ca o consecință a viitorului război : Austro-Ungaria recunoștea Rusiei reîncorporarea sudului Basarabiei iar Rusia își dădea acordul la anexarea Bosniei și Herțegovinei. Se mai stipula, de asemenea, obligația Rusiei de a nu-și întinde stăpînirea la sud de Dunăre sau de a facilita crearea în Balcani a unui mare stat slav și se preciza statutul politic al Bulgariei, Albaniei, Tesaliei, Epirului și Cretei, precum și al Constantinopolului.⁵⁸

Pentru a putea începe războiul cu Turcia, fără riscurile unor complicații în Europa, cabinetului de la Petersburg, ulterior convenției de la Budapesta, îi mai rămînea să se asigure de neintervenția Angliei în conflict. La 19 ianuarie 1877, cancelarul Gorceakov făcea cunoscută, într-o notă diplomatică, poziția Rusiei după eșecul conferinței de la Constantinopol. Se aprecia că „situația în Orient s-a deteriorat mai mult și rămîne o amenințare permanentă pentru pacea în Europa“ și se cerea un răspuns privind intențiile cabinetelor puterilor garante⁵⁹. În acest

⁵⁸ *Istoriia diplomatii*, tom ~~vtoroi~~, pp. 37—38. Stipulațiile convenției au devenit cunoscute în 1887, în urma unor dezvăluiri făcute în parlamentul din Budapesta, cînd s-a arătat că Rusia se angaja să nu-și aroge drepturi speciale în Bulgaria ; că nici una din părți nu pretindea un protectorat exclusiv asupra populațiilor creștine din Imperiul otoman și că toate puterile garante urmau să se pronunțe asupra rezultatelor războiului — cf. A. Debidour, *op. cit.*, p. 502 ; vezi și Henri Hauser, *op. cit.*, p. 140.

⁵⁹ *DDAO*, pp. 325—327.

scop și pentru a obține din partea marilor puteri aprobarea acțiunilor viitoare ale Rusiei, generalul Ignatiev a început un rapid periplu prin capitalele europene. Emisarul rus a primit consimțământul față de viitoarele intenții ale Rusiei în rezolvarea „chestiunii orientale“ la Berlin, Viena, Roma și Paris. La Londra însă, a trebuit să accepte propunerea unei noi intervenții a puterilor garante pe lângă Poartă. Un prim proiect de protocol a fost prezentat puterilor garante la începutul lunii martie 1877, urmat curînd de un al doilea⁶⁰.

Între timp pe arena militaro-politică a Peninsulei Balcanice intervenise un element nou. La sfîrșitul lunii februarie 1877, Serbia și Imperiul otoman, după tratative purtate la Constantinopol, au încheiat pace pe baza principiului statu-quo-ului teritorial și politic. Tratativele pentru încheierea păcii otomano-muntenegrene se prelungesc însă datorită poziției ferme a Constantinopolului de a nu proceda la concesiile teritoriale. Sforțările Imperiului otoman de a atenua impresia defavorabilă produsă în Europa prin refuzul de a accepta propunerile puterilor garante, întrunite în conferința de la Constantinopol, cărora li se înscriu și tratativele de pace cu Serbia și Muntenegru, nu puteau avea însă un impact de natură să oprească Rusia. La 19 martie 1877 s-a încheiat protocolul de la Londra care a reprezentat ultima tentativă comună a puterilor garante de a da o rezolvare pașnică „crizei orientale“ și începutul acțiunii izolate a Rusiei în Peninsula Balcanică⁶¹. În protocol era afirmat „interesul comun purtat / de puterile garante — n.a. / îmbunătățirii situației populațiilor creștine ale Turciei și aplicării reformelor în Bosnia, Herțegovina și Bulgaria“. Poarta era invitată „în interesul unui aranjament solid și durabil“ cu Muntenegru să consimtă la rectificările de frontieră reclamate de acesta și să-i asigure accesul la Marea Adriatică. Turcia trebuia, de asemenea, să procedeze la o demobilizare a armatelor sale — „mai puțin trupele indispensabile pentru menținerea ordinii“ — și să aplice „în cel

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 343—346.

⁶¹ Camille Farcy, *La guerre sur le Danube (1877—78)*, Paris, 1879, p. 22.

mai scurt timp posibil“, reformele formulate de puterile garante la conferința de la Constantinopol. Puterile se angajau că, prin intermediul reprezentanților lor diplomați în capitala Imperiului otoman și agenților din cuprinsul acestuia, vor supraveghea „modul în care promisiunile guvernului turc vor fi aduse la îndeplinire“. În cazul în care situația supușilor creștini ai imperiului nu va da semnele unei ameliorări sensibile, puterile garante declarau că „o asemenea stare de lucruri ar fi incompatibilă cu interesele lor și ale Europei în general“ rezervându-și, totodată, dreptul de a aviza în comun mijloacele cele mai nimerite de a asigura bunăstarea populației creștine din Turcia și pacea generală a continentului⁶².

Protocolul de la Londra avea trei anexe în care erau consemnate rezervele Rusiei, Angliei și Italiei la conținutul acestui document diplomatic. În cazul în care scopurile protocolului nu erau atinse — anume demobilizarea Rusiei și Imperiului otoman și încheierea unei păci între acestea — Anglia declara că — și acesta era conținutul rezervei sale — el devenea nul și neavenit⁶³. Rezerva rusă preciza că Rusia va opri măsurile de demobilizare în cazul în care în Turcia se vor produce noi atrocități împotriva populației creștine; totodată, Poarta, dacă hotărăște încheierea păcii cu Muntenegru în condițiile menționate în protocol, demobilizarea armatei sale și aplicarea cu seriozitate a reformelor propuse, trebuia să trimită un emisar special la Petersburg pentru a trata în amănunt aceste chestiuni⁶⁴. Rezerva Italiei consemna că această putere se consideră angajată față de stipulațiile protocolului atît timp cît înțelegerea între cele 6 puteri va dăinui.

La 29 martie 1877, Poarta a respins propunerile puterilor garante, obiectînd că ele reprezintă un amestec direct și inadmisibil în treburile sale interne, atingînd suveranitatea și independența Imperiului otoman⁶⁵.

Refuzul Porții de a accepta protocolul convenit la Londra a precipitat războiul. La 7 aprilie, Rusia a adresat o

⁶² DDAO, pp. 349—351.

⁶³ *Ibidem*, pp. 352—353.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 351—352.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 356—364.

circulară reprezentanților diplomați acreditați în capitalele puterilor garante în care a subliniat că „guvernul imperial rus a epuizat /.../ toate mijloacele la dispoziția sa în scopul de a aduce, cu concursul marilor puteri europene, o pacificare durabilă în Turcia“ ; protocolul de la Londra era apreciat „ca ultima expresie a voinței colective a Europei“ iar respingerea lui de către Poartă ca o blocare a tuturor tentativelor de conciliere. Nu a rămas, conchidea documentul diplomatic rus, decît „a obține prin constrîngere ceea ce eforturile conjugate ale cabinetelor n-au reușit să obțină de la Poartă prin convingere“⁶⁶. Rusia aprecia că avea asentimentul puterilor garante pentru a întreprinde pe cont propriu, și prin forța armelor, acțiunea de rezolvare a „crizei orientale“. Deci război.

*

Desfășurările politico-diplomatice ale fazei 1875—1877 a „chestiunii orientale“ au pus în evidență cîteva trăsături esențiale ale situației europene în deceniul 8 al secolului trecut.

Se constată, întii de toate, o totală ignorare din partea marilor puteri a intereselor popoarelor mici, tîrgul practicat pe seama viitorului ca națiune și stat al acestora. Ilustrative pentru politica imperialistă de expansiune au fost înțelegerile încheiate la Reichstadt și Budapesta între concurenții principali la hegemonie în Peninsula Balcanică, Rusia și Austro-Ungaria.

Echilibrul de putere european, asigurat prin neputința nici uneia din marile puteri de a-și impune dominația continentală, a fost pus serios la încercare. Se conturează în ansamblul politico-diplomatic european din anii 1876—1877, o polarizare a marilor puteri, bizuită pe similitudini sau apropieri de interese ; această polarizare, Germania și Austro-Ungaria, pe de o parte, Rusia și Franța, pe de altă parte, avea să-și pună definitiv amprenta asupra raporturilor de putere în Europa în perioada următoare. Declanșarea războiului ruso-turc n-a produs o criză de proporții a echilibrului european, și în consecință o con-

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 372—374.

flagrație continentală, pentru că aranjamentele diplomatice anterioare, care l-au făcut posibil, au stipulat în mod clar consecințele politice și teritoriale ale conflictului.

Lupta popoarelor mici și mijlocii din sud-estul european pentru o existență politică de sine stătătoare a devenit un element stabil al politicii internaționale europene. „Chestiunea orientală“, cum avea să îl consemneze în continuare diplomația, va continua să fie, și după consumarea războiului dintre Rusia și Imperiul otoman, o realitate deosebită, uneori preponderentă, în politica continentală.

ATITUDINEA ROMÂNIEI ÎN SUD-ESTUL EUROPEI. PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

Situația internă din România • Structura socială a societății românești • Partidele și grupările politice • Proclamarea neutralității României în chestiunea orientală • Sondajul Catargiu • Sondajul Kogălniceanu • „Partidul acțiunii” în viața politică a României • Tendința neutralistă • Practica politică a celor două tendințe • Încheierea convenției româno-ruse privind trecerea trupelor ruse • Proclamarea independenței României

România de acum 100 de ani lăsa în afara hotarelor sale o mare parte din vatra strămoșească, aflată încă sub stăpânire străină. Ea se învecina la nord, nord-vest și vest cu Imperiul habsburgic — în cuprinsul căruia se găseau străvechile teritorii românești ale Transilvaniei, Bucovinei, Maramureșului, Crișanei și Banatului. Hotarul pornea de la Vîrciorova, urma culmile Carpaților Meridionali și Orientali și cotea apoi, spre est, pe linia nord Vatra Dornei — sud Gura Humorului, lăsînd în afara țării străvechea cetate de scaun a Sucevei. La est, România se învecina cu Imperiul țarist, frontiera urmînd linia, stabilită prin tratatul de la Paris din 1856, care încorporase Moldovei trei din județele teritoriului dintre Prut și Nistru — Cahul, Ismail și Bolgrad. Restul graniței cu Rusia o constituia linia rîului Prut. La sud-est și sud, România era mărginită de fluviul Dunărea care o despărțea de teritoriile aflate în posesia Imperiului otoman. La sud-vest se învecina cu Serbia, de care o delimita Dunărea.

Populația României se cifra la circa 5 milioane de locuitori, iar suprafața țării se ridica la circa 121 000 kilometri pătrați.

Întreaga țară se afla într-un proces accelerat de modernizare, declanșat încă de la începutul secolului și

continuat cu energie sporită după unirea Țării Românești și Moldovei, efectuată sub Alexandru Ioan Cuza, în 1859. Modernizarea statului avea loc sub imperiul unor comandamente istorice decisive în evoluția poporului român: redobândirea independenței de stat a țării și crearea premiselor necesare realizării unității naționale depline a tuturor românilor.

Procesul de reinnoire a structurilor societății își avea o netăgăduită bază obiectivă rezultată din dezvoltarea economică rapidă a teritoriilor românești, declanșată în primele decenii ale secolului trecut. Pe fundalul sporirii producției de cereale — consecință a posibilităților crescute de comercializare a acestora pe piețe externe, altele decât a Imperiului otoman, intervenite după 1829 — și-au făcut apariția și s-au dezvoltat întreprinderile mecanizate. Dacă la 1834 naviga pe Dunăre un vapor folosind ca mijloc de propulsie forța aburului, la 1853 s-a înființat prima întreprindere — Moara fraților Assan din București — care o utiliza. Patru ani mai târziu a început să funcționeze la Rîfov, lângă Ploiești, rafinăria de petrol a lui Theodor Mehedințeanu. La 1863 existau 171 întreprinderi industriale care foloseau forța aburului. Mașinile au început să fie folosite și în executarea diverselor lucrări agricole.

Potrivit unui recensământ efectuat în 1860 s-a stabilit că în România funcționau 12 867 stabilimente industriale care utilizau un număr de 28 272 lucrători. Efectivul total al meseriașilor din România se ridica, în 1860, fiind incluși și patronii, la 83 061¹. Între întreprinderile industriale, recensământul stabilise existența a 4 saline, 6 771 mori, 621 olării, 58 fabrici de ulei lampant, 233 tăbăcării, 378 brutării, 1 687 rachierii, 4 fabrici de stofă, 145 fabrici de lumânări și săpun, 226 fabrici de cărămizi, 23 cariere de piatră, 24 tipografii, 72 fabrici de bere, 70 abatoare etc. Valoarea produselor finite executate de întreprinderile industriale existente se ridica la peste 90 milioane franci francezi².

Dezvoltarea industrială a țării era însă serios împiedicată de concurența exercitată pe piața internă de produsele finite străine. Un economist al timpului aprecia în

¹ DIRRI, vol. I (partea I-a), p. 380.

² *Ibidem*.

1876 că „Industria mare a țărilor vecine a înăbușit micile industrii născîndesau embrionare ale României /.../“³. Se constată însă acțiunea puternică exercitată de factorii interni pentru crearea unei industrii autohtone. Un observator străin consemna, în mai 1876, că „În România s-a observat de mai mulți ani tendința de a poseda un tărîm economic independent. Această tendință se manifestă prin stăruințele de a crea o industrie națională. În adevăr, nu este mic numărul acestora care ar voi cu orice preț, fie chiar și cu sacrificarea producțiunii agricole, să înființeze o mare industrie națională /.../“⁴.

Procesul modernizării a inclus o componentă de mare însemnătate, anume dotarea statului cu instituțiile necesare, capabile să asigure, în limitele democrației burgheze, fluența activității legislative și executive, administrative și judecătorești. În liniile ei esențiale modernizarea instituțională a statului român — așa cum o vedește constituția promulgată în 1866 — realiza un compromis între interesele burgheziei în ascensiune și ale moșierimii deținătoare a unor importante poziții social-economice.

Dezvoltarea economică care a impus modernizarea instituțională a beneficiat la rîndu-i de activitatea instituțiilor nou create. De pildă, crearea băncilor a impulsionat puternic expansiunea industrială și agricolă. În 1865 s-a înființat la București *Banca României*, cu capital francez și englez, iar în 1873 s-a organizat, cu capital autohton, *Creditul funciar rural*; doi ani mai tîrziu a luat naștere, tot cu capital autohton, *Creditul funciar urban*. În epoca războiului pentru neatîrnare existau în România 37 de întreprinderi bancare, din care patru bănci⁵.

Un avînt remarcabil a luat, în comparație cu perioadele anterioare, învățămîntul. Au fost înființate în anii '60 universitățile din București și Iași, s-au întemeiat numeroase școli primare, îndeosebi în mediul rural, și secundare.

³ G. Obédénare, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, p. 191.

⁴ *DIRRI*, vol. I (partea I-a), p. 347.

⁵ Vasile Maciu, *Condițiunile interne ale proclamării independenței României*, București, 1955, pp. 17—18.

S-a procedat, în epoca anterioară războiului independenței, la construirea unei importante rețele de căi ferate și șosele care să asigure o bună și rapidă legătură între centrele importante ale țării sau cu teritoriile învecinate. În anul 1869 a intrat în funcțiune prima linie ferată, București—Giurgiu; această premieră feroviară românească a fost urmată în anii următori de construcția de căi ferate pe traseele Vîrciorova—București—Ploiești—Buzău—Brăila—Galați—Tecuci—Roman, Roman—Ițcani, Pașcani—Iași, Verești—Botoșani. Dacă liniile feroviare pe aceste itinerarii au fost construite de întreprinderi străine, statul român fiind nevoit să plătească în condiții foarte grele, în 1872 a fost concesionată construcția liniei feroviare Iași—Ungheni unei inițiative românești. Erau într-o fază avansată a construcției lor, în 1876, traseele feroviare Ploiești—Predeal și Adjud—Tg. Ocna care făceau joncțiunea cu liniile ferate din Transilvania. La sfârșitul anului 1876, într-un memoriu oficial prezentat de guvernul român Conferinței puterilor garante de la Constantinopol, se aprecia că sistemul feroviar românesc însuma 1 600 km, iar șoselele moderne — doar marile căi de comunicație — reprezentau 6 500 km⁶.

Inexistența unei suveranități naționale depline constituia o frînă puternică în calea dezvoltării economice accelerate a țării. Protecția vamală a produselor industriale autohtone — cerută cu insistență de economiștii români ai epocii — cuplată cu încurajare de către stat a inițiativei românești, care ar fi asigurat expansiunea industriei, erau inaplicabile din cauza exercitării suzeranității otomane. Dominat de capitaliștii apuseni, englezi și francezi, Imperiului otoman îi fuseseră impuse taxe vamale foarte scăzute pentru mărfurile importate. În 1860 această taxă era de 8 la sută la valoarea importurilor. Chir dacă România nu era obligată de înțelegerile intervenite între Imperiul otoman și statele occidentale în domeniul taxe-

⁶ Generalul R. Rosetti, *Documente privitoare la misiunea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopol, în toamna 1876, și alte documente din arhiva D-lui G. G. Cantacuzino*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii istorice, seria III, tomul XXV, mem. 24, București, 1943 [în continuare sursa se abreviază *Generalul Rosetti*], p. 18.

lor vamale, ea nu putea să depășească nivelul acestora în relațiile sale externe.

Analiza balanței comerciale a României în perioada 1864—1876 vădește că aceasta a fost permanent excedentară. Începînd cu 1877 importurile depășesc sensibil exporturile — în 1877 la 335 milioane lei aur valoarea importului, exportam mărfuri în valoare doar de 141 milioane lei — situație care avea să dăinuie în întreaga decadă ulterioară⁷.

Structurarea socială a societății românești era un proces în plină desfășurare. Tabloul acesteia, reconstituit minuțios, evidențiază contingentul, covârșitor numeric, al țărănimii și maselor de muncitori, meseriași și lucrători, de la orașe. păturile burgheziei orășenești și rurale, a căror stratificare căpătase un pronunțat dinamism, și moșierimea, care deținea importante poziții în viața politică și economică a țării.

Masele țărănești, cărora într-o anumită măsură le fusese satisfăcută dorința de pământ prin improprietărea din 1864, erau ținta unor sistematice reglementări juridice care, promovate de moșierime, limitau progresiv statutul lor economic. Astfel, legea învoielilor agricole din 1866, cu modificările ei ulterioare, a preconizat chiar folosirea constrîngerii administrative în executarea de către țărani a angajamentelor de muncă față de moșieri și arendași. În Adunarea deputaților se afirma, în 1875, gravitatea situației țaranului „căzut prin împovărarea impozitelor“, iar un militant socialist aprecia, în 1877, că „Dintr-o sută de gospodari țărani, mai ales cei improprietăriți, abia 15 își plătesc dările, fără a fi siliți sau să-și vindă pământul cu care au fost improprietăriți sau vitele trebuincioase agriculturii sau munca mîinilor pe cîte 4—5 ani înainte“⁸. Nemulțumirea maselor țărănești față de agravarea situației lor a căpătat uneori forme explozive. În martie 1867, locuitorii din jurul Bucureștilor, sprijiniți și de masele orășenești, au manifestat pentru pământ și nu s-au retras decît sub presiunea armatei. În Argeș, în 1869, a fost nevoie de intervenția dorobanților pentru a

⁷ Gh. M. Dobrovici. *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate*, București, 1934, p. 122.

⁸ DIRRI, vol. I (partea I-a), p. 520.

potoli o revoltă incipientă. În 1876, ziarul conservator „Timpul“, luînd act de extinderea mișcărilor țărănești aprecia că „într-o zi apropiată populațiile rurale înarmate se vor arunca ca niște torente asupra orașelor“. Concomitent cu expresiile concludente ale voinței maselor țărănești pentru pămînt și în direcția îmbunătățirii situației lor economice, populația rurală se vădea o depozitară de nădejde a virtuților de libertate și independență ale națiunii noastre. Țăranii — dorobanți sau călărași, vînători sau roșiori — vor dovedi cu prisosință pe cîmpiile de luptă de la sud de Dunăre eroismul, abnegația și dăruirea patriotică care au animat întotdeauna poporul nostru în efortul lui secular pentru înlăturarea dominației străine.

Proletariatul industrial era puțin numeros ; dar încă din 1872 — cînd ia ființă Asociația generală a lucrătorilor din România — începuse să se organizeze politic. În deceniul opt al secolului trecut se afirmă mișcarea socialistă, ideile căreia se răspîndesc în rîndurile tineretului intelectual. În 1876—1877 exista la București organizația socialistă intitulată *Societatea de cultură și solidaritate între studenți*, activitatea căreia — inclusiv a altor organizații socialiste existente, de pildă, *Societatea studenților mediciști români* — se va concretiza și prin apariția, începînd din mai 1877, a ziarului „Socialistul“. Ziarul, făcîndu-se ecoul stării de spirit care domina întreaga țară, insera convingerea că „Azi însă e timpul cînd Românii în avîntul și entuziasmul suvenirilor trecute iau armele pentru a-și apăra independența“⁹.

Afirmarea din ce în ce mai puternică a proletariatului organizat în România a dat un impuls deosebit luptei maselor populare pentru dobîndirea libertăților sociale ca și pentru cucerirea independenței naționale. „Odată cu dezvoltarea forțelor de producție și a noilor relații de producție în țările românești, cu pătrunderea viguroasă pe arena social politică a clasei muncitoare — forța cea mai înaintată a societății —, lupta pentru înfăptuirea idealurilor de eliberare socială și națională a poporului român a fost ridicată pe o treaptă superioară“¹⁰.

⁹ *Ibidem*, p. 542.

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*. vol. 8, Editura Politică, București, 1973, p. 465.

Burghezia orășenească și rurală se afla într-un accelerat proces de afirmare socială. Înființarea de noi întreprinderi industriale și bancare, stratificarea tot mai profundă efectuată în lumea satelor măreau numărul și ponderea social-economică a clasei burgheze. Ea se lovea însă de politica economică promovată de clasa moșierască care, în tendința ei de consolidare a propriei situații economice, promova măsuri care inhibau dezvoltarea unei industrii naționale.

Partidele și grupările politice existente în România în perioada dinaintea redobândirii independenței politice reflectau, într-o anumită măsură, structura societății românești. Într-o anumită măsură numai, pentru că, de pildă, țărănimea nu avea un organism politic propriu, reprezentativ, iar clasa muncitoare în formare era abia în stadiul încheșării unor formațiuni politice care să-i reprezinte interesele.

Partidele și grupările politice existente erau expresia dominației pe plan politic a moșierimii și burgheziei; totodată, ele reflectau caracterul neomogen al acestor clase sociale, iar lupta politică evidenția existența unor contradicții neantagoniste între ele.

Partidul Conservator, în fapt o coaliție de grupări, care înglobau exponenți ai moșierimii și reprezentau pe planul politic interesele acestora, a traversat un accentuat proces centrifugal în anii '70 ai secolului trecut. În 1873 s-au format gruparea vechilor conservatori, sub conducerea lui Const. Brăiloiu, Centrul conservator sub diriguirea lui Dimitrie Ghica și Vasile Boierescu și Juna dreaptă în fruntea căreia se situau Al. Lahovary, P. P. Carp, Titu Maiorescu și Theodor Rosetti¹¹. Destrămarea unității partidului în grupuri divergente a mai fost însoțită și de fenomenul unui exod al micii moșierimi îmburghezite spre grupările liberale. Interesele acesteia se legau de cele ale burgheziei, care promova o politică de încurajare a inițiativei autohtone și deci de protejare a pieței interne. Acestei politici moșierimea îi opunea o altă orientare, a cărei expresie a fost convenția comercială, vamală și de navigație încheiată cu Austro-Unga-

¹¹ Vasile Maciu, *Partidele și grupările politice și atitudinea lor față de problema independenței României*, în „Studii și articole de istorie”, XII, București, 1968, p. 9.

ria în 1875 ; adică libera expansiune a comerțului cu cereale în detrimentul protecționismului vamal. Aflat la putere din martie 1871, Partidul Conservator își vedea rîndurile rărîte și prin presiunea politică exercitată de opoziție. În noiembrie 1875, sub influența atacurilor tot mai virulente ale liberalilor și sub incidența desfășurării de evenimente din cadrul „crizei orientale“, V. Boiescu se retrage din guvern cu intenția de a crea, împreună cu Dimitrie Ghica, un nou partid conservator.

Grupările liberale — reprezentînd interesele de clasă ale burgheziei — se diferențiau mai puțin prin baza socială pe care o exprimau cît prin personalitatea și influența politică a liderilor. Cea mai importantă și cea mai avansată sub raportul ideologic era gruparea liberal-radicală condusă de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. În afara acesteia mai erau Frațiunea liberală și independentă condusă de N. Ionescu ; liberal-moderată, în frunte cu Const. Bozianu și George Vernescu ; o altă grupare liberală, de nuanță moderată, avea ca lider pe Mihail Kogălniceanu. Grupările liberal-radicale și parte din cele moderate dispuneau și de un serios sprijin în rîndurile maselor țărănești, aflate sub presiunea opresivă a moșierimii.

Încheierea convenției comerciale cu Austro-Ungaria în 1875, care lovea puternic interesele burgheziei, precum și abuzurile comise de guvernarea conservatoare au determinat coalizarea grupărilor liberale, în vederea răsturnării guvernului, în primăvara anului 1875. În toamna aceluiași an coaliția liberală a obținut un sensibil succes, în alegerile parlamentare care au avut loc. Acest succes cuplat cu presiunile și amenințările lansate de liderii liberali, au determinat înlocuirea guvernului conservator printr-unul liberal la 27 aprilie 1876, aflat sub președinția lui Manolache Costache Epureanu. Programul noului cabinet liberal propunea, în ceea ce privește politica internă, „o deplină ordine și reale economii în finanțele statului, de a cruța pe cît cu putință, punga contribuabililor, de a dezvolta prin legi financiare și economice avuția particulară, care este sorgîntea avuției publice“. În același timp, programul exprima poziția guvernului față de majoritatea zdrobitoare a populației, țărănimea : „Soarta populațiilor rurale, îngenucheate sub lipsuri și abu-

zuri. trebuie să atragă. ca o necesitate de întiiul ordin toată binevoitoarea îmbrățișare a Corpurilor legiuitoare. toată îngrijirea guvernului“. Interesele burgheziei. se afirma răsplat, vor fi promovate și apărate temeinic : „comerțul și industria națională să se bucure de o deosebită îngrijire, să li se dea acea protecțiune, acele mijloace de dezvoltare, pe cari în toate țările civilizate le găesc interesele materiale“¹².

La 23 aprilie 1876 Costache Epureanu a demisionat din guvern ; a fost însărcinat cu formarea unui nou cabinet liderul grupării liberal-radicală Ion C. Brătianu care. pe lângă președinția Consiliului de Miniștri, deținea și portofoliul la Finanțe ; din noul guvern au mai făcut parte G. D. Vernescu — la Interne —, Dimitrie Sturdza — la Lucrări Publice —, N. Ionescu — la Afacerile Străine —, colonelul Gh. Slăniceanu — la Ministerul de Război. În programul său noul guvern promitea simplificarea mecanismului administrativ și ameliorarea finanțelor statului printr-o „dreaptă și echitabilă așezare a impozitelor statului“¹³.

Despre liderii grupării liberal-radicală, C. A. Rosetti și I. C. Brătianu, observatorii politici străini apreciau că au dominat întreaga viață politică în România acelei perioade. Consulul Franței la București socotea că Rosetti și Brătianu sînt „conducătorii de fapt ai politicii românești“¹⁴, iar concepțiile politice ale lui C. A. Rosetti sînt în consonanță cu cele ale „revoluționarilor ruși din școala Bakunin [sic !] și Herzen“¹⁵, el exercitînd o puternică și decisivă influență asupra președintelui Consiliului de Miniștri. Nu mai puțin important era întrevăzut rolul domnitorului Carol în modelarea politicii românești, îndeosebi a celei externe. acesta fiind socotit inspiratorul multora din acțiunile diplomatice lansate de la București.

*

¹² Ion C. Brătianu, *Discursuri. Scrieri, Acte și Documente*, vol. II, 23 aprilie 1876—30 aprilie 1877, București, 1912, p. 2.

¹³ *Ibidem*, p. 170.

¹⁴ Arhivele statului București. fond microfilme Franța, roia nr. 20, cadrul nr. 189.

¹⁵ *Ibidem*. cadrul nr. 204.

Problema esențială care a dominat viața politică românească în anii 1875—1877 a fost atitudinea și rolul României în „chestiunea orientală“.

De la declanșarea „chestiunii orientale“ în 1875, România s-a arătat profund interesată în evoluția evenimentelor. Îi impuneau această atenție mărită la desfășurările politice din sud-estul european situația de țară balcanică prin tradiție istorică și așezare geografică, legăturile de suzeranitate ce o mai uneau încă de Poarta otomană, simpatia pronunțată a opiniei publice față de lupta de eliberare a popoarelor din Balcani. Dar, mai presus de toate, situația internațională caracterizată printr-o succesiune rapidă a evenimentelor putea, la un moment dat, să ofere condiții prielnice obținerii independenței naționale, tot așa cum putea să conducă, în contextul unui impact produs de o acțiune singulară a Rusiei asupra echilibrului european, la înrăutățirea situației externe de facto a României.

În condițiile decalajului impresionant de forțe între România și marile puteri vecine, cu pretenții de exclusivitate a intereselor proprii la „succesiunea“ Imperiului otoman, adoptarea atitudinii de expectativă, în fața avalanșei de evenimente care maturizau „chestiunea orientală“, de către factorii de răspundere ai țării a urmărit conservarea statutului existent al statului român în acel moment și asigurarea libertății de acțiune politică în viitor. Această apreciere realistă a evenimentelor internaționale, prudența și rezerva manifestate față de un sud-est european aflat tot mai mult în fierbere politică și militară, și care trezise pofta expansionistă a unor mari puteri europene imperialiste, își găsea unul din temeiuri în refuzul angajării pe căi aventuriste, riscante a destinelor statului și națiunii române, contrar intereselor superioare ale acestora.

În consecință, la începutul lunii august 1875, la București, atunci când rapoartele diplomatice sosite din străinătate anunțau transformarea insurecției din Bosnia și Herțegovina dintr-o chestiune internă a Imperiului otoman într-o problemă de echilibru european de putere, a fost definită linia politică care, în acele împrejurări, se considera a fi cea mai adecvată situației noastre de facto pe arena internațională și năzuinței unanime către independență. „În ce ne privește — scria ministrul de

externe român, Vasile Boerescu, agentului diplomatic român la Constantinopol, generalul Iancu Ghica, la 9 august 1875 — nu putem și nici nu trebuie să luăm vreo parte activă la toate aceste evenimente. Nu sîntem decît spectatori pasivi deși interesați”¹⁶. „Ne menținem într-o rezervă desăvîrșită /.../, atenți a nu compromite prin nimic „neutralitatea teritoriului nostru”¹⁷. Simpatiile și legăturile prietenești existente între România și statele balcanice direct interesate în evenimentele din Bosnia și Herțegovina trebuiau să fie privite în perspectiva „intereselor noastre” care „cer să ducem o politică națională separată și independentă de aceia a vecinilor noștri de pe malul drept al Dunării”¹⁸.

Afirmarea atît de netă a neutralității stricte a țării și angajamentul formal de a veghea ca ea să fie respectată tindeau, totodată, să risipească bănuielile — și o eventuală acțiune în forță — Turciei care, temîndu-se de o angajare directă a României la sud de Dunăre și de o generalizare a luptei de eliberare a popoarelor din acest spațiu, nu-și ascundea îngrijorarea față de lucrările de fortificație efectuate de români pe o insulă a Dunării. situată în fața Rusciukului¹⁹.

Formula strictei neutralități, impusă cercurilor politice de decizie de exigențele împrejurărilor concrete, a fost tot mai mult supusă unei puternice presiuni exercitată, pe de o parte, de opinia publică, ce era tot mai activizată politic de necesitatea dobîndirii neîntîrziate a neatîrnării țării și de simpatiile nutrite față de lupta de eliberare a popoarelor balcanice²⁰, cit și,

¹⁶ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 11.

¹⁷ *Ibidem*, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 7. Spre sfîrșitul anului 1875 Poarta va proceda chiar la concentrare de trupe la Vidin și la o intensificare a controlului fluvial pe Dunăre — *Ibidem*, p. 65.

²⁰ Ziarul „Românul” consemna, la 9 septembrie 1875, că „Eroicii herțegovineni, departe de a depune armele, se scoală în mai mare număr; ...Folosul este imens, căci niciodată, într-o cauză dreaptă, n-a curs o picătură de sînge fără ca această rană a martirului să nu facă să răsară arborele viguros al adevărului și dreptății” — DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 23. La 9 octombrie C. A. Rosetti se întreba „A cui este culpa, mai cu seamă dacă fiecare naționalitate din Orient face din cînd în cînd cîte o revoluțiune locală dar rămîne totdeauna izolată de toate celelalte ?” — *Ibidem*, p. 30.

pe de altă parte, de orientarea existentă în sistemul de planificare al politicii externe a Bucureștilor, care pleda pentru o angajare directă dar benefică în evenimentele ce aveau loc în Balcani.

Proiectul mesajului reprezentanței naționale din toamna anului 1875 sublinia că țara — „un popor pașnic ce iubește libertatea“ — este unanimă în „afirmarea viilor sale simpatii pentru populațiunile creștine“ din Imperiul otoman și că este pregătită la orice sacrificiu pentru a păstra neatinsă „demnitatea națională“ și gata „a concurge la stabilirea unei stări de lucruri mai conforme cu interesele generale ale creștinilor“²¹.

La București politica de neutralitate avea o componentă esențială în decizia de a face respectat acest statut al țării prin toate mijloacele, fiind preconizată respingerea oricărei încercări de ocupare a teritoriului țării de oriunde ar fi fost declanșată. Este semnificativă pentru această orientare riposta fermă față de eventualitatea unei încălcări a integrității teritoriale a României, posibilitate luată în considerație în urma unor știri provenite de la Constantinopol, la 7 decembrie 1875, de la reprezentantul diplomatic rus, contele Ignatiev²². Autenticitatea unei atari informații era demonstrată de concentrarea unor însemnate efective rusești la frontiera Moldovei²³. Hotărârea luată la București — „Suntem hotărâți să respingem cu armele orice ocupațiune, din orice parte ar veni ea“²⁴ — reprezenta, astfel, o expresie a voinței națiunii române de a-și apăra statul constituit, a-i asigura trăinicia și dăinuirea²⁵. Mai mult, pentru a

²¹ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 40. Dezbaterile pe marginea acestui proiect au fost foarte aprinse mai ales în ceea ce privește pasajele referitoare la politica externă pe care mulți deputați le-au socotit ca venind în flagrantă contradicție cu neutralitatea proclamată a țării — *Ibidem*, pp. 41—51.

²² MRC, vol. VIII, p. 28.

²³ *Ibidem*, p. 35.

²⁴ *Ibidem*, p. 36.

²⁵ Iată, rezumată de consulul francez în capitala României, decizia luată la București în noiembrie 1875: „/.../ s-a căzut de acord, în principiu, asupra faptului că România nu trebuie să intervină decît în ultimul moment dacă /.../ imperiul se prăbușește. Pînă atunci trebuie făcute toate pregătirile urmînd, în relațiile politice, cea mai mare prudență. În cazul cînd Rusia ar înțelege să folosească pămîntul românesc pentru ca să treacă

da credibilitate în exterior acestei orientări a neutralității, guvernul țării a procedat la „pregătiri militare“ pe temeiul necesității de a răspunde eficient în cazul „dacă neutralitatea pe care a păstrat-o pînă acum ar fi amenințată, fie prin acte de agresiune din partea Turciei, fie prin intervenția vreunei alte puteri care ar dori, indiferent în ce scop, să ocupe România“²⁶. În vederea acestor eventualități parlamentul a început în ianuarie 1876 dezbaterea unei legi prin care să se aloce armatei un fond de 5 milioane lei necesar cumpărării de armament în străinătate²⁷.

Linia politică urmărită cu fermitate la București era aceea a recuperării neîntîrziate a independenței naționale în noul context politico-militar sud-est european. Unul din promotorii cei mai energici ai ei era șeful statului pe care consulul Franței la București îl socotea „atît de interesat în obținerea independenței încît ar concede la retrocedarea sudului Basarabiei către Rusia“²⁸, că „prețuiește mai mult independența decît integritatea statului său“²⁹. Opinia cea mai larg răspîdită era, conform aceluiași observator al vieții politice din București, că „România trebuie să se folosească de aceste împrejurări pentru a-și urma destinul ei“, expresie prin care se înțelege „pentru toți“, „aspirațiile la independență care de cîteva luni au făcut în această țară, trebuie să recunoaștem, un mare progres“³⁰. Programul de perspectivă al evoluției națiunii române, consulul francez părea că-l deslușește în urmărirea asiduă *întîi de toate* a independenței, „pe urmă o gură a Dunării, o fișie de litoral la mare /...! /și/

spre sud se spune că s-a hotărît să se împotrivescă prin toate mijloacele, chiar cu armele, împotriva încălcării teritoriului. Numai unui aliat ar trebui să i se lase drumul liber“ — Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 18, cadru nr. 310, baronul des Michels, reprezentantul diplomatic al Franței la București, către ducele Decazes, ministru de externe al Franței, 12 noiembrie 1875.

²⁶ DIRRI, vol. I (partea II-a). p. 65.

²⁷ *Ibidem*, p. 86 și urm. ; MRC, vol. VIII, pp. 30, 34.

²⁸ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 18, cadru nr. 270, baronul des Michels, către ducele Decazes, 13 noiembrie 1875.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, des Michels către Decazes, 1 decembrie 1875, cadru nr. 296.

înapoierea teritoriilor răpite odinioară, sînt atîția munteni și moldoveni în Bucovina, în Transilvania și în Banat“³¹.

Conștiențe de faptul, devenit tot mai evident și de care nu încetau a fi sesizate de agenții diplomatici români din diverse capitale europene, că dezvoltarea evenimentelor din Bosnia și Herțegovina va relansa, în întregimea ei, „chestiunea orientală“, cu efecte neîntîrziate asupra echilibrului de putere continental, forurile responsabile din București au procedat, cu precauție și după chibzuință îndelungată, la măsuri diplomatice menite, pe de o parte, să afirme în fața concertului european de state năzuința noastră legitimă către independență și, pe de altă parte, să sondeze opinia cabinetelor europene față de acest eventual pas al României. La București, opinia că nu trebuie lăsată neexploată conjunctura internațională căpăta o pondere tot mai crescută, bizuită pe convingerea că actuala fază a „crizei orientale“ va crea o nouă stare de lucruri politică în Europa de sud-est, care se va substitui celei anterioare, fixată în deceniul șase al secolului. Acțiunile diplomatice întreprinse de România în cursul anului 1876 s-au întemeiat pe această convingere și au încorporat străduința de a utiliza cît mai eficient evoluția internațională în atingerea obiectivelor urmărite. Toate și-au avut un numitor comun în credința nestrămutată că sosise momentul, pe care o evoluție legică internă îl impunea cu necesitate, de a recupera independența națională, de a ne afirma distinct și de sine stătător în arena internațională.

În ianuarie 1876, guvernul român, călăuzindu-se după dorința unanimă a opiniei publice de obținere fără întîrziere a neatîrnării, procedează la un sondaj în capitalele puterilor garante pentru a le afla poziția asupra acestei chestiuni de vitală importanță pentru România.

„Sondajul“ *Catargiu*. La 4 ianuarie 1876 președintele Consiliului de Miniștri român, Lascăr Catargiu, adresează reprezentanților diplomatici români din străinătate o circulară. Era definită, potrivit vederilor Bucureștilor, poziția internațională a României în momentul respectiv — „separată de Turcia și nefăcînd în niciun fel parte

³¹ *Ibidem*, cadru nr. 293.

integrantă /subliniere în text — n.a./ din Imperiul otoman, așa cum îi place Sublimei Porți să pretindă /.../ ; „Punându-se odinioară sub protecția Imperiului otoman ea n-a înțeles niciodată să renunțe la suveranitate“. Se observa că o problemă care trebuie rezolvată, altminteri dăinuind ca o „cauză de tulburări /care/ va putea face să izbucnească conflicte“, era existența României ca stat „complect independent“. Se dispunea agenților diplomați români să sondeze opinia puterilor europene în eventualitățile prăbușirii Turciei sau conflictului dintre Rusia și Turcia³².

În prima eventualitate — prăbușirea Turciei — urma să fie precizată opinia puterilor europene față de actul proclamării independenței României și față de solicitarea de către București a unui statut de neutralitate garantat. În cel de-al doilea caz, conflictul Rusiei cu Turcia, trecerea trupelor țariste pe teritoriul român fără consimțământul guvernului făcea „de datoria noastră ca, protestând în același timp în chipul cel mai hotărât, să luăm armele pentru a ne face respectată neutralitatea și a împiedica pe beligeranți să pătrundă pe teritoriul nostru“. În cazul unei conflagrații generale, Bucureștiul se angaja să coopereze militar cu puterile aliate „cu condiția bine precizată ca aceste Puteri să garanteze României integritatea teritoriului său și toate drepturile sale seculare“, adică neatîrnarea politică.

La Berlin s-a manifestat o rezervă extremă față de chestionarul diplomatic românesc³³, la Roma se urmărea „potolirea războalei /din Balcani — n.a./ și ameliorarea statu-quo-ului în Orient“³⁴, deci nicidecum o „alterare“ a stării de lucruri existente, iar la Viena, ambasadorii Angliei, Italiei și, bineînțeles, al Rusiei au văzut în nota românească o orientare accentuată spre împotrivirea față

³² DIRRI, vol. I (partea II-a), pp. 64—67. Rusia nu este numită expres în text dar se notează cazul când „o Putere oarecare s-ar hotărî să intervină direct în conflictul existînd între Turcia și provinciile imperiului său și ar încerca în acest scop să treacă armata sa prin România fără consimțământul nostru“, Imperiul țarist fiind singura putere europeană interesată, fără granițe comune cu Turcia în Europa.

³³ *Ibidem*, p. 68.

³⁴ *Ibidem*, p. 69.

de veleitățile țariste³⁵. În general, puterile europene semnatare ale tratatului de la Paris au lăsat să se înțeleagă că intruziunea României în chestiunea orientală, în sensul afirmației din nota circulară că nu mai admite să facă „parte integrantă din Imperiul otoman“, ar putea lipsi Bucureștiul de sprijinul puterilor garante³⁶.

Guvernul român socoate mai prudent a suspenda pentru moment orice demersuri diplomatice pe linia notei Catargiu³⁷. Puterile europene garante înțelegeau să nu adauge o nouă sursă de complicații eforturilor lor de a stabili situația politică în Europa de sud-est și, în consecință, au recurs chiar la amenințarea că situația României, în cazul în care ea ar proceda la proclamarea independenței, ar urma să cunoască o deteriorare bruscă și serioasă, prin scoaterea ei de sub garanția colectivă a puterilor și — consecință — reintegrarea de facto și de jure în Imperiul otoman.

Guvernul român a reafirmat, în martie-aprilie 1876, statutul de neutralitate al țării. La 8 martie 1876 noul ministru de externe al țării, I. Bălăceanu, declară agentului diplomatic al Serbiei la București că „sîntem mai hotărîți acum decît oricînd să nu renunțăm la o neutralitate din care interesul Țării noastre mai mult încă decît tratatele, ne fac o lege de neclintit“³⁸. O atare atitudine afirmată răspicat la București se vroia un răspuns la demersurile Belgradului, unde „războiul Serbiei contra Turciei e un lucru hotărît“ și unde se spera că „România nu se va mărgini numai la rolul de spectatoare nepăsătoare“³⁹.

La sfîrșitul lui aprilie 1876 la cîrma statului se afla un cabinet liberal prezidat de Em. Costache Epureanu, portofoliul externelor fiind deținut de Mihail Kogălniceanu, ceea ce dă un impuls puternic străduințelor diplo-

³⁵ *Ibidem*, pp. 77, 80. Ambasadorul Angliei califica atitudinea României drept agresivă, intenționîndu-se la București „să atacăm Austria, să-i luăm Bucovina acum îndată ; mai pe urmă și Transilvania“.

³⁶ *Ibidem*, pp. 82, 83, 110. Acest lucru îl comunica expres guvernul italian.

³⁷ *Ibidem*, pp. 104—105.

³⁸ *Ibidem*, p. 133.

³⁹ *MRC*, vol. VIII, p. 43.

matice pentru dobândirea independenței țării⁴⁰. Noul guvern a reafirmat neutralitatea României față de evenimentele de la sud de Dunăre : „Politica noastră externă va fi pașnică, va fi plină de respect pentru tratatele internaționale, cari statornicesc condițiunea politică a României, cari-i asigură independența, cari-i garantează neutralitatea“⁴¹. În același timp preconiza apărarea, prin toate mijloacele, a hotarelor patriei și a neutralității : „Pozițiunea geografică a României, conservarea neutralității noastre, reclamă ca să fim pururea în stare de a ne apăra hotarele, de a face să ni se respecte neutralitatea. Imperios dar se cere ca țara să-și organizeze bine forțele militare“⁴².

La sud de Dunăre, lupta popoarelor balcanice pentru existență națională liberă, independentă a intrat, odată cu primăvara anului 1876, într-o nouă fază. S-au întetit acțiunile insurgenților din Bosnia și Herțegovina, s-a produs o puternică răscoală în Bulgaria, în Serbia și Muntenegru erau în curs pregătiri intense pentru intrarea în război împotriva Turciei. În același timp la Constantinopol se contura o gravă criză politică care a cunoscut o încercare de soluționare prin înlăturarea sultanului Abdul Aziz în noaptea de 18 mai și înscăunarea lui Murad V.

În aceste condiții diriguitorii politici ai țării hotărâsc să întreprindă un nou pas pe tărîm diplomatic în direcția dobândirii independenței depline a României, care a depășit cu mult în intenții nota Catargiu din 4 ianuarie 1876.

„Sondajul“ Kogălniceanu. La 16 iunie, Mihail Kogălniceanu a trimis agenților diplomați români din străinătate o notă în care enumera problemele existente între România și Turcia a căror rezolvare era socotită necesară pentru „a preîntîmpina urmări supărătoare pentru ambele țări“ și care, nesoluționate, „ar schimba cu desăvîrșire firea legăturilor între România și Turcia și că /.../ am fi siliți la o atitudine alta decît aceia pe care am

⁴⁰ Vezi Vasile Maciu, *România și redeschiderea chestiunii orientale în iulie 1875 — iulie 1876*, în „Analele Universității București“, seria Științe sociale, Istorie, anul XV, 1966, p. 136.

⁴¹ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 2.

⁴² *Ibidem*, p. 3 ; vezi și MRC, vol. VIII, p. 50.

adoptat-o pînă astăzi⁴³. Nota, însoțită de un memoriu în care se detaliau chestiunile pentru a căror soluționare guvernul român intenționa să întreprindă demersuri la Constantinopol, trebuia să fie comunicată în mod confidențial guvernelor marilor puteri europene în nădejdea că se va asigura un sprijin al acestora pentru revendicările juste ale României⁴⁴.

Nota Kogălniceanu aducea o amplă argumentație, bizuită pe considerente istorice și politice, relativ la justetea drepturilor pe care le revendica, în fața Imperiului otoman, România și anume :

1) Recunoașterea individualității statului român și a denumirii sale istorice ;

2) Admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic acreditat în capitalele străine ;

3) Regularizarea situației supușilor români așezați în Turcia, după modelul situației celorlalți supuși străini și recunoașterea dreptului de judecată al agenților României asupra conaționalilor lor ;

4) Inviolabilitatea teritoriului român și delimitarea insulelor Dunării ;

5) Încheierea unor convenții comerciale, de extrădare a răufăcătorilor, poștale și telegrafice cu Imperiul otoman ;

6) Recunoașterea pașaportului român și abținerea consulilor turci de a se amesteca în afacerile privind pe români în străinătate ;

7) Fixarea graniței între România și Turcia la gurile Dunării, luînd ca bază calea navigabilă (thalweg) a brațului principal al acestui fluviu⁴⁵.

Nota Kogălniceanu în întregul ei cuprins, revendica, de fapt, recunoașterea independenței României⁴⁶. La Berlin s-a apreciat că „cererile noastre sînt drepte și moderate și că Turcia ar face bine dacă ne-ar satisface⁴⁷, iar de la Viena s-a transmis că șeful diplomației austro-ungare, contele Andrassy, socotea că sprijinul Austriei nu

⁴³ DIRRI, vol. I (partea II-a), pp. 193, 194.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 194.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 193—194 ; pentru motivația acestor revendicări vezi memoriul anexat notei Kogălniceanu — *Ibidem*, pp. 195—208.

⁴⁶ Vasile Maciu, *România și redeschiderea chestiunii orientale...*, p. 139.

⁴⁷ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 228.

este suficient, fiind necesar „să mai cîștigăm și alte puteri la punctul nostru de vedere“⁴⁸. La Petersburg demersul Kogălniceanu era categorisit ca „nepotrivit pentru moment“⁴⁹, iar la Paris el a fost socotit preludiul unei apropiate intrări a României în război pentru cucerirea independenței⁵⁰.

Atenția diplomației europene este însă curînd concentrată asupra conflictului militar între Serbia și Muntenegru cu Turcia; nu mai puțin Bucureștiul este preocupat de desfășurarea acestui război în imediata vecinătate a frontierelor țării.

România și-a asumat obligația respectării „stricte a legilor neutralității“⁵¹ și guvernul de la București a făcut demersuri pentru neutralizarea cursului Dunării între gura Timocului și Vîrciorova din dorința de a nu fi antrenat în conflictul abia izbucnit; s-a hotărît concentrarea unui detașament de trupe la Gruia⁵². Demersurile României au fost sprijinite la Constantinopol de reprezentanții puterilor garante⁵³ și s-a obținut, în acest fel, o localizare a teatrului de acțiuni militare în care se confruntau Serbia și Turcia⁵⁴. Paralel, la București au fost respinse propunerile sîrbești, repetate, de intrare în război împotriva Turciei⁵⁵ dar, în fața evoluției evenimentelor, a presiunii opiniei publice indignată de știrile privind atrocitățile comise în înăbușirea răscoalei poporului bulgar, guvernul înștiințează puterile europene, la 20 iulie 1876, că „ne este totuși cu neputință /.../ să rămînem nepăsători la strigătele de durere care ne vin de pe malul drept al Dunării“⁵⁶ și că poziția de neutralitate a țării „nu o poate păstra mai multă vreme“⁵⁷.

Se făcuse public, dealtminteri, memoriul Kogălniceanu din iunie 1876 și puterile europene n-au întîrziat, din

⁴⁸ *Ibidem*, p. 235.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 268.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 217.

⁵² *Ibidem*, pp. 214—223, *passim*. Corpul de Gruia avea misiunea de a respinge „orice atingere directă sau indirectă la neutralitatea României“ — MRC, vol. VIII, p. 64.

⁵³ *Ibidem*, pp. 218, 222.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 244, 252—253, 255.

⁵⁵ MRC, vol. VIII, p. 68.

⁵⁶ DIRRI, vol. I (partea II-a), p. 294.

⁵⁷ *Ibidem*.

nou, să-și exprime opinia asupra doleanțelor legitime ale guvernului român. În momentul în care „chestiunea orientală” re izbucnise cu o forță puternică, prin războiul făcut Turciei de Serbia și Muntenegru, toate puterile garante au exprimat o atitudine rezervată. Ministrul de externe al Austro-Ungariei a apreciat că memorandumul Kogălniceanu este „lucrul cel mai intempestiv din lume”⁵⁸, iar la Petersburg a fost socotit „legitim dar inoportun”⁵⁹. Savfet pașa, ministrul de externe al Imperiului otoman, a găsit „demersul nostru pe de-a întregul intempestiv și nu crede că Poarta se va putea ocupa /de el/ înainte de sfârșitul războiului; a adăugat, de asemenea, că multe din revendicările noastre sînt de competența puterilor garante”⁶⁰ și că la Constantinopol erau de rezolvat „lucruri mai importante”⁶¹.

Acțiunea diplomatică în sensul memorandumului Kogălniceanu a fost întreruptă în momentul în care la conducerea diplomației românești a venit, în noul guvern liberal prezidat de Ion C. Brătianu, N. Ionescu, cunoscut pentru orientarea sa în favoarea unei neutralități absolute a țării⁶².

Neutralitatea adoptată de România în noua fază a luptei popoarelor balcanice pentru eliberare a avut o pronunțată tendință de simpatie față de aceasta, concretizată în tolerarea călătoriei voluntarilor sau transporturilor de arme rusești pe teritoriul românesc către teatrul de acțiuni militare⁶³.

Totodată, *politica noastră de neintervenție în conflictul din sud-estul Europei și obținere pe cale diplomatică a independenței reale a țării a fost completată de o deschidere amplă către Rusia*, care, conform intereselor ei, dădea semne tot mai vizibile ale dorinței de a intra în război împotriva Turciei. Acest paralelism diplomatic — liniă oficială fiind permanent secundată, începînd de la sfârșitul lunii august 1876, de negocierile secrete cu

⁵⁸ *Ibidem*, p. 325.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 304.

⁶⁰ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866—1880)*, p. 210.

⁶¹ *Ibidem*, p. 211.

⁶² *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 303.

⁶³ *Ibidem*, pp. 297—299. Poarta a adresat guvernului român un protest energetic.

Rusia — era menit să asigure României, în perspectiva dezvoltării evenimentelor, șansele cele mai mari pentru atingerea obiectivelor sale politice. Totodată, nu este mai puțin adevărat că, fără a însemna ambiguități în orientarea politică externă a țării, cele două direcții de acțiune diplomatică — una publică, cea a neutralității, și cealaltă secretă, a negocierilor cu Rusia — au provocat în interiorul lumii politice românești o *polarizare* motivată complex. Polarizarea nu a fost efectuată pe baza unei platforme de interese în stabilirea politicii externe a României net diferențiate, ireductibile. Dimpotrivă, lumea politică era deplin solidară, indiferent de culoarea politică, diferențele ideologice, statutul social, în sprijinirea necondiționată a realizării năzuinței naționale către independență. Ceea ce împărțea *establishment*-ul politic românesc erau modalitățile preconizate a fi utilizate pentru a atinge acest obiectiv. Tocmai aici interveneau deosebiri, motivate în personalitatea liderilor politici, de aprehensiunile și comiterile lor ideologice, în instinctul lor de clasă și în simțul lor politic. Paralizantă a fost, de pildă, pentru o bună parte a liderilor politici de atunci, teama de tendințele expansioniste ale Rusiei țariste. Fondată pe o experiență istorică recentă, această teamă a generat unele acțiuni politice care, pe de o parte, să împiedice alianța cu Imperiul țarist, iar, pe de altă parte, să promoveze un liant politico-militar cu o mare putere vecină — Austro-Ungaria sau Turcia — în măsură să contrabalanseze intențiile Rusiei țariste. Tocmai analiza acestor acțiuni, o obiectivelor lor imediate sau de perspectivă, îndrituiește afirmația că această orientare de politică externă, care își făcuse o axiomă din refuzul colaborării cu Rusia, țintea, la rîndul ei, independența deplină a țării.

Prima tendință prezentă în cercurile politice românești preconiza o intervenție efectivă în „chestiunea orientală“, efectuată cu scopul de a dobîndi, prin noi înșine și prin forța armelor, independența țării. Un raport diplomatic transmis din București la Paris numea acest curent în politica externă românească „partidul acțiunii“⁶⁴.

⁶⁴ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 18, cadru nr. 372.

Calculul politic pe care se bizuia această tendință, fundat pe o „citire“ realistă a complicatelor împrejurări internaționale de atunci, pornea de la premisa că Rusia va declara, în cele din urmă, război Turciei. Astfel, potrivit datelor geografice și politice, Rusia pentru a intra în contact cu adversarul otoman trebuia — dat fiind că în urma tratatului de la Paris din 1856 supremația turcă în Marea Neagră era de necontestat iar o trecere spre Balcani pe teritoriul Imperiului habsburgic o improbabilitate — să străbată cu oștile sale România. Decalajul de potențial militar între România și Rusia fiind de natură să facă zadarnică orice opunere cu forța la o invazie armată țaristă, era de preferat acestei eroice, dar fără șanse, rezistențe o „acomodare“ politică cu Petersburgul în măsură să creeze o poziție conformă aspirațiilor firești ale României în noua configurație de putere pe care ar fi instituit-o în sud-estul european deznodământul războiului ruso-turc. Iarăși, calculul politic ipotetic al acestei orientări lua în considerare că sfârșitul unui conflict care ar opune Turciei Rusia ar fi în favoarea celei din urmă și că în cazul, cel mai probabil, al unui război local, turcorus, poziția României ar fi cea a unei țări învingătoare, iar, în ipoteza unui conflict general european, mai puțin probabilă, România nu s-ar putea oricum eschiva de la o luare de poziție față de Rusia.

Reprezentanții cei mai de seamă ai acestei opțiuni în politica externă a țării erau domnitorul Carol și premierul guvernului, I. C. Brătianu, sprijinit pe cea mai mare parte a grupării liberal-radicală. Cancelarul german Bismarck îndreptătea, prin consiliile date la București, convingerea că această orientare este cea justă. În decembrie 1876, Bismarck făcea cunoscut lui Carol că la Berlin nu se întrevede un conflict între Austro-Ungaria și Rusia și că e de preferat, pentru România, unei ocupații militare rusești o înțelegere privind trecerea trupelor țariste pe teritoriul românesc ⁶⁵.

O „radiografie“ efectuată de consulul francez în România asupra lumii politice românești, la jumătatea lunii octombrie 1876, îl făcea să distingă o *puternică* tendință pentru o alianță cu Rusia. „Idea de a suporta ocupația [rusă — n.a.] în mod pasiv și protestînd — transmitea el

⁶⁵ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 247 ; MRC, vol. IX, p. 16.

la Paris — găsește foarte puțini apărători. Important este. se spune pretutindeni, a ne prezenta ca aliat al celui mai puternic“⁶⁶. Această din urmă convingere tot mai prezentă la București va exercita o asemenea presiune asupra deciziilor guvernului încît „nu va fi nici un ministru al României care, odată sosit momentul, să nu i se conformeze“⁶⁷. Consulul francez arată, mai departe, că teza de mare circulație la București, prin care se justifică și argumentează necesitatea unei alianțe cu Rusia, este aceea a abandonării de către puterile garante a obligațiilor contractate prin tratate față de România.

Teza abandonării României de către Europa, împărțită de aproape întreaga lume politică românească. a primit, de altminteri, confirmări autorizate din capitalele puterilor garante. La o întrebare adresată de guvernul român la începutul lunii octombrie 1876 cabinetului de la Londra, în privința atitudinii pe care trebuia să o adopte România pusă în fața unei cereri de trecere a armatei rusești pe propriul teritoriu⁶⁸, Anglia consiliază observarea strictă a tratatelor internaționale și abținerea de la vreun demers românesc izolat pe lângă vreuna din puterile garante⁶⁹. Răspunsul englez nu putea, în condițiile profilării unei acțiuni singulare a Rusiei în sud-estul Europei, să nu fie echivalat la București cu un dezinteres marcat față de soarta viitoare a României. Mai mult, la Paris ministrul de externe francez, ducele Decazes, îi declară lui C. A. Rosetti, trimis în misiune acolo de guvernul român, că doar atunci cînd România se va găsi în fața unei cereri de trecere a trupelor ruse „să se adreseze puterilor garante pentru a le expune situația“ ! ?⁷⁰.

Practica politică pe care a efectuat-o această „partidă a acțiunii“ a fost pe deplin conformă orientării pe care

⁶⁶ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 289—290, Debains, noul reprezentant diplomatic al Franței la București, către Decazes, 18 octombrie 1876.

⁶⁷ *Ibidem*, cadru nr. 291.

⁶⁸ *Ibidem*, cadru nr. 236. Debains către Decazes, 25 septembrie 1876.

⁶⁹ *Ibidem*, cadru nr. 392. Debains către Decazes, 4 noiembrie 1876.

⁷⁰ *Ibidem*, cadru nr. 240. Decazes către Debains, 27 septembrie 1876.

o exprima sintetic, la 8 ianuarie 1877, șeful statului român : „A încheia o convențiune militară cu Rusia și, de va fi nevoie, a ne bate cu rușii contra turcilor“⁷¹.

A *doua tendință* care milita ferm pentru menținerea în orice condiții a neutralității depline a țării, chiar în cazul unui război local dintre Rusia și Turcia, mergând pînă la acceptarea unei ocupații militare austriace ca garanție a conservării statutului nostru neutral, își avea ca exponenți pe cei mai înverșunați adversari ai imperialismului țarist ; ei vedeau în politica de expansiune a țarismului o amenințare la adresa integrității României. De aici și simpatia lor pentru Austro-Ungaria pe care o socoteau a fi, în mod natural, interesată să stăvilească penetrația rusă spre Balcani, și, în același timp, să zăgăzuiască controlarea de către țarism a traiectului românesc al gurilor Dunării. Orientarea de factură antițaristă din cercurile politice românești a încercat, prin acțiunile sale diplomatice, să obțină prevalarea concepției sale în laboratorul decizional de politică externă din București.

Această orientare de politică externă era sprijinită de o parte a grupării liberal-radicală (aflată în jurul lui Dimitrie Brătianu, fratele premierului guvernului), gruparea liberal-moderată a lui Ion Ghica (reprezentată în cabinet de D. A. Sturdza), majoritatea grupării conservatoare (cu excepții ca generalul I. Em. Florescu, Alexandru Lahovary, Gheorghe C. Filipescu etc.), de fracționistul N. Ionescu, ministru de externe⁷². Obținerea neatîrnării țării era întrevăzută de acest curent de gândire politică ca expresie a materializării unui interes general european : bararea expansiunii țariste prin Peninsula Balcanică spre strîmtori prin garanție general europeană acordată neutralității veșnice a României. În februarie 1877 Ion Ghica publica o broșură intitulată *O cugetare politică*, în care rezuma punctul de vedere susținut de această orientare de politică externă românească : „Garantîndu-se neutralitatea României de puterile Europei, precum s-a făcut pentru Belgia, și ridicîndu-se un stat absolut suveran și independent, prin ridicarea noastră s-ar face Turciei o pozițiune atît de avantajoasă, garantînd-o

⁷¹ MRC, vol. IX, p. 21.

⁷² Vasile Maciu, *Partidele și grupările politice...*, p. 11.

și liniștind-o despre fruntariile Dunării, încît sacrificiul ce ar face cu renunțarea la o suzeranitate iluzorie ar fi de o foarte mică importanță pentru dînsa“⁷³.

Calculul politic ipotetic pe care îl presupune această orientare poate fi considerat următorul : a convinge puterile garante că soluționarea „chestiunii orientale“ europene necesită evitarea unei vecinătăți teritoriale între Rusia și Turcia ; aceasta se poate obține prin a garanta *neutralitatea* perpetuă a României *independente*, al cărui teritoriu desparte definitiv posesiunile europene ale celor două imperii ; Turcia este cea mai interesată în materializarea unei asemenea ipoteze politice ; opunerea Rusiei se poate contrabalansa printr-o garanție colectivă a marilor puteri europene care ar declanșa automat un conflict al acestora împotriva Imperiului țarist în momentul cînd Rusia, declarînd război Porții, ar invadea România.

Teama față de expansionismul țarist alimenta puternic acest curent de gîndire politică. În octombrie 1876 consulul Franței la București raporta la Paris că „La fel ca și întreaga națiune, oamenii politici sînt dominați de un sentiment unic, teama de o ocupație rusească“⁷⁴. Chiar și exponenți ai orientării spre Rusia și-au manifestat neliniștea față de intențiile guvernului țarist. C. A. Rosetti argumenta la Paris necesitatea de a transforma România într-o „Belgie orientală“, „un bulevard contra panslavismului“⁷⁵. Iar I. C. Brătianu declara, înaintea plecării sale la Livadia, pentru a lua contact cu autoritățile rusești, că „preferăm a rămîne de o parte decît să devenim, *fără garanție* [s.a.], aliații slavilor“⁷⁶.

Acțiunile diplomatice pe care le-au întreprins reprezentanții acestui curent de gîndire politică au urmărit două obiective. Întîiul a fost obținerea suportului puterilor occidentale, diplomatic sau militar, în cazul unei invazii rusești, fie prin garantarea neutralității teritoriului

⁷³ Ion Ghica, *O cugetare politică* (1877), în *Scrieri*, vol. IV, București, 1915, p. 111.

⁷⁴ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 288, Debains către Decazes, 18 octombrie 1876.

⁷⁵ *Ibidem*, cadru nr. 166, Debains către Decazes, 13 august 1876.

⁷⁶ *Ibidem*, cadru nr. 231, Debains către Decazes, 22 septembrie 1876.

românesc făcută de toate puterile garante, fie prin garanții unilaterale. Secundul era recuperarea independenței naționale prin înțelegere bilaterală româno-turcă, cu sau fără acordul puterilor europene garante.

Ambele obiective au fost promovate cu stăruință atât înaintea conferinței de la Constantinopol a „concertului european“ cit, mai ales, în cursul lucrărilor acesteia. Nicolae Ionescu, ministru de externe, încerca, la începutul lunii octombrie 1876, mizînd pe divergențele dintre Anglia și Rusia, să capete sprijinul celei dintîi în cazul unei intrări a trupelor rusești pe teritoriul României⁷⁷. Misiunea lui C. A. Rosetti la Paris, în septembrie 1876, a urmărit, între altele, să obțină sprijinul Franței și Italiei în aceeași eventualitate⁷⁸. La fel, misiunea lui Ion Ghica în capitala Angliei a intenționat să capete o garanție fermă a sprijinului occidental pentru neutralizarea României. La 12 noiembrie 1876, Ion Ghica rezuma în felul următor poziția primului ministru al Angliei: „România este foarte importantă și este în interesul Europei de a da României aceeași garanție ca și Belgiei“⁷⁹.

În același timp s-au stabilit primele contacte secrete cu reprezentanți ai Porții. La cererea unor oameni politici români — „foarte sigur fără voința, ba chiar împotriva voinței prințului Carol“⁸⁰ — guvernul otoman a trimis într-o misiune oficioasă la București pe Ali-Bey, guvernatorul Tulcei⁸¹. El a avut misiunea de a se asigura că guvernul român a abandonat definitiv perspectiva unei alianțe cu Rusia și asupra atitudinii pe care ar lua-o în cazul propunerii turcești de a plasa sub comanda lui Carol un corp de armată otoman de circa 40 000 oameni cu care să stăvilească, pe Prut, o eventuală înaintare rusească. Turcia se obliga, totodată, să furnizeze armament oștirii române și să recunoască drept juste unele din revendicările formulate în memorandumul Ko-

⁷⁷ *Ibidem*, cadru nr. 245, Debains către Decazes, 1 octombrie 1876.

⁷⁸ *Ibidem*, cadru nr. 166, Debains către Decazes, 19 august 1876.

⁷⁹ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 457.

⁸⁰ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 412, Debains către Decazes, 15 noiembrie 1876.

⁸¹ *MRC*, vol. IX, p. 5.

gălniceanu din iunie 1876⁸². Propunerile trimisului extraordinar otoman au fost declinate, dar prezența lui la București a constituit „momentul cel mai critic“ din punct de vedere politic pentru guvernul de la București. Aceasta pentru că — subliniază consulul Franței în capitala României — unii dintre oameni politici sperau să dobândească independența României prin înțelegere cu Poarta⁸³.

Acțiunea diplomatică de cea mai mare anvergură pe care a „patronat-o“ cel de-al doilea curent existent în formularea politicii externe a României a fost misiunea extraordinară a lui Dimitrie Brătianu pe lângă conferința de la Constantinopol a puterilor garante. Diplomatul român a urmărit aici două obiective care vizau, de fapt, independența :

1. maxim — obținerea independenței prin tratative bilaterale cu guvernul otoman ;
2. minim — obținerea neutralității veșnice a României — implicit a independenței depline — garantată de marile puteri în cadrul conferinței.

Obiectivul minim se bucura de sprijinul totalității expresiei politice românești. Dar, în cadrul conferinței, cererea de garantare generală a neutralității României a fost respinsă. La 13 decembrie 1876 se telegrafia din Constantinopol la București că „1. Plenipotențiarilor la Conferință nu au primit din partea guvernelor lor respective mandatul de a ridica sau autorizația de a sprijini chestiunea unei garanții speciale de neutralitate, privitoare la România /.../ 3. Motive sau pretexte de ordin public european — respectul față de tratatele în ființă, temerea de a provoca noi complicații și de a alimenta iarăși dezbaterile atât de aprige etc. — în fine o mie de cauze, mărturisite sau oculte, reale sau fictive, sînt menite a împiedica Conferința nu numai de a soluționa spre satisfacerea noastră, dar poate chiar și de a lua în considerare vreun plan, ori de unde ar veni propunerea, care ar tinde să acorde României în Orient rolul pe care îl

⁸² Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 442—444, Debains către Decazes, 27 noiembrie 1876.

⁸³ *Ibidem*, cadru nr. 444.

joacă Belgia în Apus“⁸⁴. Ceea ce, dealtminteri, s-a și întâmplat.

Imposibilitatea realizării planului minimal propus a determinat declanșarea acțiunii diplomatice pentru atingerea celui maximal.

La 19 decembrie 1876, Dimitrie Brătianu telegrafia la București : „Voi vedea pe sultan și voi trata probabil direct cu el chestiunea independenței. O scrisoare de pură felicitare a prințului /Carol I — n.a./ care ar precede ar avea un efect bun“⁸⁵. Încă în telegrama sa din 9 decembrie Dimitrie Brătianu ceruse o „scrisoare a prințului care va facilita poate mersul negocierilor“⁸⁶. Este dovada fermă a faptului că Dimitrie Brătianu angajase deja discuții cu membri ai cabinetului otoman în privința proclamării, de către România, cu consimțământul Turciei, a independenței, decizia urmînd să fie luată de suveranul imperiului.

În ajun însă, la 18 decembrie, Dimitrie Brătianu promise o telegramă din partea fratelui său prin care era sfătuit să fie „rezolut și ferm pe terenul drepturilor noastre“, căci „prin umiliri și concesii nu vom obține nimic“. El primea dispoziția ca „dacă nu speri să reușești pe aceste teren /al drepturilor românești — n.a./ cum pe altul nu speri nimic, ai face mai bine să ceri întoarcerea ta pentru a nu risca un fiasco“⁸⁷. Tonul acestei telegrame a lui Ion C. Brătianu reflecta indignarea pricinuită la București de stipulațiile constituției otomane promulgate la 11 decembrie la Constantinopol ; articolul 1 al acesteia prevedea că Imperiul otoman cuprindea ținuturile și posesiile de atunci și de asemenea provinciile privilegiate, iar articolul 7 că sultanul acordă investitura șefilor provinciilor privilegiate. Lămuririle cerute la Constantinopol au adus precizarea că provinciile privilegiate sînt România, Serbia și Egiptul. Între București și Constantinopol a intervenit o puternică tensiune diplomatică.

În aceste condiții Dimitrie Brătianu încearcă atingerea programului său maximal. La 20 decembrie el telegrafiază lui Ion C. Brătianu că „dacă guvernul nu crede în

⁸⁴ DIRRI, vol. I (partea II-a), pp. 520—521.

⁸⁵ Generalul Radu Rosetti, anexa IV.

⁸⁶ *Ibidem*, anexa I.

⁸⁷ *Ibidem*, anexa III.

sinceritatea sau dibăcia mea să-mi retragă mandatul“ și că „în ce mă privește mă voi retrage, dar voi continua să lucrez pe contul meu când instrucțiunile guvernului nu-mi vor mai conveni. Căci acesta mi-a spus net asupra fiecărui punct ce vrea“⁸⁸. Trimisul extraordinar român intervine pe lângă ministrul de externe otoman în privința protestului înaintat Porții de guvernul de la București. Acesta se referea la stipulațiile constituției otomane promulgate și care lezau statutul politic internațional al României. A încercat să atenueze răceala relațiilor româno-turcești intervenită brusc și înainte de a fi înaintat oficial protestul român guvernului turc îl înștiințează pe Savfet pașa despre acesta. Tentativele lui Dimitrie Brătianu erau sortite însă eșecului pentru că Poarta nu a renunțat la formularea că România face „parte integrantă“ din Imperiul otoman⁸⁹.

În pofida „înghețului“ diplomatic între București și Constantinopol⁹⁰, Dimitrie Brătianu perseverează în acțiunea sa pentru atingerea planului maximal. La 26 decembrie, avea asigurări de la Savfet pașa că miniștrii turci de pe lângă unele cabinete europene au primit instrucțiuni să pledeze pentru neutralitatea noastră⁹¹. La 15 ianuarie 1877 telegrafiază la București că a avut mai multe „conversații cu marele vizir și cu ministrul de externe în subiectul independenței pe următoarele baze :

— Poarta va recunoaște votul de independență al Parlamentului român :

— se va capitaliza tributul în profitul Porții :

— dacă puterile refuză neutralitatea României independente, alianță cu Turcia“⁹². Solicită ca guvernul român să obțină o reacție favorabilă a Berlinului pentru că „turcii se tem doar de Bismarck“⁹³. La 20 ianuarie transmitea că la Constantinopol conversațiile bilaterale pe

⁸⁸ *Ibidem*, anexa VII.

⁸⁹ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), pp. 543—545.

⁹⁰ Vezi pe larg la Vasile Maciu, *La Roumanie et la Conférence de Constantinople de Décembre 1876 — Janvier 1877*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, tome I, 2, 1962. p. 341 și urm.

⁹¹ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 549 ; *Generalul Rosetti*, anexa XIII.

⁹² *Generalul Rosetti*, anexa XX.

⁹³ *Ibidem*.

tema independenței României progresează⁹⁴ și cere a se obține „că, cel puțin, Germania nu se opune“ și că „pentru moment ziarele să menajeze Turcia, iar fortificațiile și concentrările pe Dunăre să fie suspendate“⁹⁵.

Un document publicat între actele misiunii Brătianu la Constantinopol, probabil o notă adresată interlocutorilor săi turci în sprijinul demersului întreprins pentru obținerea independenței, inserează întreaga argumentație a părții române în aceste contacte bilaterale⁹⁶. Nota în discuție face o rapidă trecere în revistă a demersului făcut pe lângă Conferință în scopul de a obține neutralitatea garantată și eșecul acestuia. Plenipotențiarilor europeni declaraseră că „România era cuprinsă, de asemenea, în granița acordată Turciei prin Tratatul de la Paris“.

Această garanție internațională însă, care „nu împiedica Rusia să atace Imperiul otoman nu o va opri, de asemenea, să invadeze teritoriul românesc în ziua în care va declara război Turciei... Turcilor nu le este permis să intre în România fără un acord prealabil al Puterilor Garante, pe cînd rușii nu au decît a declara război pentru a ocupa militărește teritoriul român și a exploata toate resursele acestuia împotriva Turciei“. Se continua cu o argumentație amplă a necesității, reieșite pentru partenerul otoman din contextul internațional, de a se acorda neatîrnarea României : „România este deja independentă. Ei nu-i lipsește decît o pură formalitate, recunoașterea independenței sale de Sublima Poartă, pentru ca Europa s-o trateze ca un stat independent“. Această formalitate îndeplinită, neutralitatea perpetuă a României, după exemplul Belgiei și Elveției, putea fi garantată de puterile europene. Chiar dacă nu va fi dată o asemenea garanție general europeană „independența României ar avea o importanță imensă“ pentru Turcia ; „Să nu se creadă — se sublinia — că odată România stat independent ea va deveni îndată prada Rusiei“. Căci, se explica, „dacă Europa ar considera că nu este în interesul său de a împiedica Rusia, după un război victorios, să-și însușească România și o parte din Turcia, cu siguranță

⁹⁴ *Ibidem*, anexa XXII

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Generalul Rosetti*, anexa VII : vezi și Vasile Maciu, *La Roumanie et la Conférence de Constantinople...*, pp. 349—350.

că nu suzeranitatea Sublimei Porți va împiedica pe țară să anexeze România la statele sale“. Pe același fir logic se dezvoltă teza că „supremația... nominală a Sublimei Porți asupra României“ îi împiedică acesteia din urmă dezvoltarea internă rapidă și o pune în imposibilitate ca, prevalându-se de neutralitate, să opună o rezistență serioasă inamicului eventual. Mai mult, suzeranitatea nu aduce Turciei nici un folos mai ales în timp de război când România în loc de a fi un „suport al Turciei“ ar putea să devină „un loc de aprovizionare pentru armatele rusești și poate avangarda lor obligată“. Totodată independența „cu consimțământul Porții“ va elimina posibilitatea ca obținerea ei „în alte condiții“ să fie un „simbure de ostilitate“ și, în consecință, „o cauză de slăbiciune și pentru România și pentru Turcia“.

Relevând că „independența României se impune conștiinței publice din toate țările ca un mare act politic destinat să modereze ardoarea belicoasă a acelor care prin amenințările lor țin de mai mult de un an în tensiune interesele lumii întregi și chiar să facă inaccesibile în viitor frontierele Turciei în Europa“, se arăta agitația populară din țară în favoarea independenței, generatoare a unei pronunțate apropieri de politica Rusiei, și se sublinia că se poate conta pe sprijinul Germaniei interesată „să combată influența Rusiei“.

În consecință, Turcia trebuia „să speculeze terenul pregătit de alții“ devansând prin acțiunea ei pe cea a Rusiei : „ca, în înțelegere cu cabinetul de la București, să recunoască prima votul de independență care-l vor da Camerele române. Independența României trebuie să fie opera sa“. În cazul în care neutralitatea nu va fi garantată de puterile europene, în timp util după actul independenței, se preconiza formula încheierii unui tratat de alianță între Turcia și România. În sfârșit, se evidențiau câteva din repercusiunile favorabile, materiale și morale, pe care înfăptuirea unui asemenea act le va avea în întreg Imperiul otoman și asupra imaginii Turciei în Europa și se adresa diriguitorilor din Constantinopol îndemnul de „a se traduce în fapt, fără ezitare, prompt, o idee fecundă în mari rezultate“.

La 19 ianuarie însă I. C. Brătianu opune refuzul său continuării acțiunii diplomatice întreprinse de Dimitrie

Brătianu. „Combi-nația cu capitalizarea tributului este în-vechită /.../.Germania se dezinteresează de afacerile noastre. Nu-i de sperat consimțămîntul său pentru inde-pendență înainte de încheierea păcii cu principatele răs-culate“⁹⁷.

Intervenise, la 8 ianuarie 1877, și un alt fapt. Confe-rința de la Constantinopol a marilor puteri s-a dizolvat și puterile garante și-au retras ambasadorii. Tentativa de rezolvare pașnică a „chestiunii orientale“ a eșuat ; această problemă europeană a intrat într-o nouă fază. În atari condiții în care se părea că, de la Constantinopol, se sfi-dează întreaga Europă și că o acțiune militară a Rusiei va avea sancțiunea puterilor garante, la București s-a socotit necesar a abandona și programul maximal al mi-siunii Brătianu. La 28 ianuarie 1877 Dimitrie Brătianu se găsea la București : „El e foarte iritat contra turcilor. El raportează că nu numai lordul Salisbury [delegatul Angliei la conferință — n.a.] a devenit dușman Turciei, dar că și sir H. Elliot [ambasadorul Angliei la Poartă — n.a.] și-a pierdut multe iluzii în privința lor. Ignatiev este foarte mulțumit că, prin zădărnicierea conferinței, Rusia a cîștigat în Europa multe simpatii noi“⁹⁸.

Practica politică a grupării orientate spre alianță cu Rusia a vădit străduința de a se asigura libertatea de ac-țiune politică și diplomatică în viitor pentru guvernul de la București. În același timp, prin negocierile cu Rusia să garanteze, în eventualitatea unui război ruso-turc, drepturile politice legitime ale statului român. Această orientare a exclus, bineînțeleș cu ezitări mai mult sau mai puțin sesizabile în documentele vremii, ipoteza unei alianțe româno-turce. La 15 noiembrie 1876 președintele Consiliului de Miniștri român declara consulului englez la București că ideea „de a merge cu armata turcească și a se înțelege cu Poarta, conform stipulațiilor trata-tului de la Paris, pentru a apăra pe Prut integritatea Im-periului otoman“ este „cu totul în afara calculelor sale“⁹⁹. De asemenea, Ion C. Brătianu a negat a avea vreun

⁹⁷ *Generalul Rosetti*, anexa XXI.

⁹⁸ *MRC*, vol. IX, p. 31.

⁹⁹ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 412, Debains către Decazes, 15 noiembrie 1876.

amestec în chestiunea misiunii Ali-Bey, afirmînd că a luat cunoștință despre prezența trimisului otoman la București printr-o terță persoană¹⁰⁰.

Dorindu-se ca diferitele opțiuni deschise Bucureștilor, în perspectiva evoluțiilor viitoare ale evenimentelor, să fie păstrate intacte iar decizia să fie luată în momentul corespunzător și în sensul cel mai potrivit aspirațiilor legitime ale țării către neatîrnare, convorbirile cu Rusia au fost purtate în secret și s-a rezistat timp de mai multe luni presiunilor ruse pentru încheierea unei convenții.

Contactele cu Rusia au fost declanșate încă de la sfîrșitul lunii august 1876 cînd o delegație românească, în frunte cu șeful guvernului, I. C. Brătianu, face o vizită țarului Alexandru II la Livadia, în Crimeea¹⁰¹. În conversațiile pe care le are în Crimeea, Ion C. Brătianu capătă convingerea că războiul între Rusia și Turcia este inevitabil. Ambasadorul rus la Constantinopol, generalul Ignatiev, îi declară „absoluta nevoie a unei înțelegeri pentru trecerea armatelor ruse prin România” iar cancelarul guvernului țarist, contele Gorceakov, îi expune necesitatea unei convenții militare în acest sens¹⁰². La răspunsul președintelui Consiliului de Miniștri român că o asemenea convenție trebuia să fie făcută în momentul în care războiul Rusiei ar fi declanșat printr-o înțelegere expresă a acesteia cu puterile garante, interlocutorul rus amenință că Rusia ar putea privi atunci România ca făcînd parte integrantă din Imperiul otoman. În finalul convorbirilor, Gorceakov declară lui I. C. Brătianu că „de va fi război vom ști să ne înțelegem, România nu va avea decît să ciștige”¹⁰³. În convorbirile purtate la Livadia premierul român s-a situat pe poziția pe care o întruchipa limpede prima tendință în lumea politică românească : înțelegere româno-rusă — privind trecerea trupelor ruse prin România, eventual colaborare militară — care să stipuleze expres respectarea individualității și integrității teritoriale a țării, precum și evitarea transformării teritoriului național în teatru de răz-

¹⁰⁰ *Ibidem*, cadru nr. 413.

¹⁰¹ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 331.

¹⁰² Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 192.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 193.

boi ¹⁰⁴. Atitudinea României în cazul unui conflict rusoturc nu a fost precizată pe de-a întregul în cursul misiunii I. C. Brătianu la Livadia. Premierul român a refuzat dealtfel să avanseze vreo propunere concretă Rusiei privind garanțiile pe care aceasta urma să le dea României în eventualitatea războiului cu Turcia, deși cancelarul rus îi ceruse acest lucru ¹⁰⁵.

La jumătatea lunii septembrie 1876, guvernul rus a cerut la București lămuriri în legătură cu viitoarea atitudine a României. La acest demers diplomatic cabinetul român a răspuns la 19 septembrie 1876, că „nu se poate pronunța cu privire la atitudinea sa în eventualitatea unui război declarat de Rusia“, dar că pune „cel mai mare preț pe bunele noastre legături cu Rusia“ ¹⁰⁶. De la Petersburg vin mereu dovezi de amicitie ceea ce echivalează cu o pregnantă întărire a liniei politice care milita pentru o înțelegere româno-rusă. La 3 noiembrie 1876, girantul agenției române din Petersburg transmitea că acolo „Nimeni nu se îndoiește că neutralitatea noastră va fi întotdeauna binevoitoare față de Rusia“ ¹⁰⁷, iar la un sondaj pe care guvernul român îl întreprinde la 5 noiembrie în capitalele puterilor garante — ce se va întâmpla cu neutralitatea României în cazul unui război între puterile garante? ¹⁰⁸ — cabinetul Rusiei răspunde că „putem fi fără grijă“. că „Rusia s-ar înțelege cu guvernul român și ar hotărî să nu se facă nimic împotriva noastră“ ¹⁰⁹.

În fine, la 16 noiembrie 1876 sosește la București contele A. Nelidov, împuternicit al' ambasadorului rus la Poartă, să trateze cu guvernul român problema trecerii eventuale a trupelor ruse pe teritoriul României ¹¹⁰. În scrisoarea adresată, la 5 noiembrie, de Ignatiev lui I. C. Brătianu, primul anunța că Nelidov este împuternicit „să meargă în România ca să se înțeleagă cu Excelența voastră asupra eventualităților prevăzute și să în-

¹⁰⁴ *Ibidem*. Vezi asupra convorbirilor lui Ion C. Brătianu la Livadia și N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, București 1939. pp. 166—167.

¹⁰⁵ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, rola nr. 19, cadru nr. 323. Debains către Decazes, 25 octombrie 1876.

¹⁰⁶ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p: 361.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 419.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 423.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 437.

¹¹⁰ *MRC*, vol. IX, p. 5.

cheie convenția militară, pe care am admis-o în principiu¹¹¹. Expeditorul își exprima dorința ca negocierile româno-ruse „să ajungă cât mai repede la rezultatul dorit“¹¹². Discutat între I. C. Brătianu și Nelidov, proiectul unei convenții militare româno-ruse a fost prezentat, la 17 noiembrie 1876, șefului statului român. Acesta declară însă că „o asemenea învoială, în caz cînd va fi necesită de starea lucrurilor, trebuie neapărat să fie considerată ca un document politic“¹¹³. Partea română insistă, mai cu seamă, ca înțelegerea să specifice expres că Rusia respectă „integritatea actuală“ a României și instituțiile politice și administrația românească¹¹⁴. Acestea au constituit și punctele nevralgice ale negocierilor pentru încheierea convenției de trecere a armatelor ruse.

Problema înțelegerii româno-ruse a rămas pentru un timp în suspensie în perioada în care și-a ținut lucrările conferința de la Constantinopol. În pofida insistențelor ruse de a se semna convenția, făcute în cursul lunii decembrie¹¹⁵, guvernul român, în sinul căruia s-a conturat divergența de opinii — N. Ionescu și D. Sturdza declarîndu-se pentru neutralitate¹¹⁶ —, și-a conservat libertatea de acțiune pe plan internațional. La 12 decembrie reprezentantul diplomatic rus, baronul Stuart, solicită prințului semnarea neîntîrziată a convenției de trecere a trupelor ruse, comunicînd domnitorului român că Nelidov are depline puteri în această privință¹¹⁷.

Eschivîndu-se de la un răspuns tranșant, amînînd semnarea convenției după ce se vor fi cunoscut rezultatele lucrărilor conferinței de la Constantinopol, guvernul român și-a luat însă, numaidecît, precauțiile socotite necesare. În acest sens, el a procedat la o consultare a cabinetului de la Berlin, sondaj realizat printr-o întrebare directă pusă cancelarului Bismarck de Carol¹¹⁸. Opinia

¹¹¹ I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 205.

¹¹² *Ibidem.*

¹¹³ MRC, vol. IX, p. 6.

¹¹⁴ I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 221 ; MRC, vol. IX, p. 8.

¹¹⁵ MRC, vol. IX, p. 15.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

¹¹⁷ *Charles I-er Roi de Roumanie, Cronique-Actes-Documents*, publiés par Démètre A. Sturdza. Tome II. 1876—1877, Bucarest, 1904 (în continuare sursa se abreviază CAD-Sturdza), p. 395.

¹¹⁸ MRC, vol. IX, p. 15.

cancelarului german Bismarck a fost ca să nu se grăbească încheierea convenției cu Rusia, — care e, însă, de dorit —, fiind puțin probabilă o dispută armată între Rusia și Austro-Ungaria ¹¹⁹.

Bismarck se exprimase încă de la 1 noiembrie 1876 în felul următor despre opțiunea pe care, conform opiniei sale, trebuia să o facă guvernul român: „Dacă războiul izbucnește, principele Carol ar face bine să nu reziste în mod serios pretențiunilor rusești. El nu are nevoie să alege înaintea lor, dar invocând datoriile sale către Poartă ca datorii de conveniență, el poate ceda cu toate acestea forței, care va apărea mai iute de la nord decât din partea turcească. Principele Carol să nu alunece a fi dominat de vreo ambițiune ci călăuza sa să fie tratatele. Între două armate atît de mari, forțele sale, zvirlite în balanță, nu sint de o greutate suficientă pentru a-și asigura respectul învingătorului. Și rămîne în toate cazurile un lucru — de a invoca dinaintea Europei tratatele, însă aceasta numai pe cît timp el însuși le va observa. În tot cazul acesta e un titlu. Cu toate că acest titlu nu e irevocabil, el are totuși o mare importanță dacă, din întîmplare, o expedițiune rusească ar încerca vreo înfrîngere“. Opinia exprimată de Bismarck era făcută, cum, dealtminteri, el însuși o spunea „ca și cum aș fi ministru român, iar nu ministru german“ ¹²⁰.

Eșecul conferinței de la Constantinopol a întărit convingerea partizanilor înțelegerii cu Rusia în inevitabilitatea războiului și în necesitatea perfectării înțelegerii cu această putere. La 8 ianuarie 1877 această orientare căpăta, prin cuvintele celui mai autorizat reprezentant al ei, domnitorul Carol, o formulare fără echivoc: „A încheia o convențiune militară cu Rusia și, de va fi nevoie, a ne bate cu rușii contra turcilor“*. De acum înainte aceasta este direcția urmărită cu obstinație, în pofida încercărilor făcute de reprezentanții orientării adverse, anti-ruse de a face să prevaleze propria lor linie ¹²¹. S-au discutat cu emisari militari ruși modalitățile trecerii arma-

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

¹²⁰ Apud D. A. Sturdza, *Zece mai*, în „Analele Academiei Române“, tomul XXII. Memoriile Secțiunii istorice, pp. 108—109.

* Vezi nota 56.

¹²¹ „Se lucrează din răspuțeri ca să nu ne unim cu rușii“ — MRC, vol. IX, p. 21.

tei ruse prin România și necesitatea măsurilor grabnice de apărare a Calafatului și a podului de la Barboși. Vizitele experților militari ruși au fost însoțite de o nouă presiune a Rusiei, de această dată sursa fiind autoritățile militare, ca România să semneze convenția de trecere a trupelor. Într-o scrisoare trimisă de marele duce Nicolae prințului Carol, la 12 ianuarie 1877, întiiul, după ce caracterizează România „o țară amică a cărei neatîrnare, autoritate și bunăstare ne-am impus datoria a i le respecta“, solicită încheierea unei „înțelegeri practice din punct de vedere curat militar, fără nici un caracter politic“¹²².

Deși încă din 4 ianuarie, factorii de răspundere ai țării noastre socotiseră, în urma modului în care Imperiul otoman încălca drepturile României în constituția recentă, că sosise momentul semnării convenției cu Rusia, acțiunea s-a continuat, totuși pe două direcții : obținerea unei înțelegeri româno-ruse cu caracter politic și accelerarea pregătirii opiniei publice pentru război¹²³. La 21 ianuarie Carol răspunde, în consecință, marelui duce Nicolae că „regulamentul oficial al raportului armatelor imperiale cu autoritățile țării mele va fi întotdeauna considerat ca un act politic și, în această calitate, el trebuie să facă obiectul unui angajament între guvernul rus și cel român“¹²⁴.

La 17 martie baronul Stuart insistă din nou pentru încheierea convenției de trecere a trupelor ruse ; guvernul român declară că o va face în momentul izbucnirii războiului și ordonă, în același timp, o pronunțată măsură militară antiotomană, anume fortificarea podului de la Barboși. Către sfârșitul lunii martie presiunile diplomatice rusești pentru semnarea convenției de trecere se intensifică¹²⁵. Au loc, în același interval, primele ciocniri de frontieră cu forțele otomane.

Într-un sfat al țării, convocat ad-hoc la 2 aprilie 1877, s-au confruntat deschis opiniile reprezentanților celor două orientări în politica externă a țării¹²⁶.

¹²² *Ibidem*, p. 29.

¹²³ *CAD-Sturdza*, II, p. 459.

¹²⁴ *MRC*, vol. IX, p. 30.

¹²⁵ *CAD-Sturdza*, II, pp. 511, 531, 535.

¹²⁶ *MRC*, vol. IX, p. 45.

Au fost chemați nu numai membri ai cabinetului român ci și personalitățile de majoră influență politică din țară. Din toți cei chemați a se pronunța asupra liniei politice ce urma să o promoveze țara — simptomatic pentru capitalul politic pe care îl deținea partida neutralistă — doar doi oameni politici, C. A. Rosetti și Mihail Kogălniceanu, s-au declarat pentru perfectarea unei înțelegeri cu Rusia. Șeful statului a fost și el adversar al neutralității „prin care, după părerea sa, s-ar pronunța nimicirea României ca stat“; mai mult, preconizează o cooperare de luptă între armata română și cea rusă împotriva inamicului comun, Turcia¹²⁷. S-a mai exprimat și opinia ca forța militară organizată a țării să fie retrasă în „părțile muntoase ale Olteniei și să aștepte acolo evenimentele“¹²⁸. Un raport expediat la Foreign Office de reprezentantul diplomatic al Angliei la București, locotenent-colonelul Mansfield, în ziua de 3 aprilie, rezuma astfel opiniile exprimate: „domnul Bosianu a pledat pentru cea mai strictă neutralitate; domnul Iepureanu [...] a recomandat cea mai strictă neutralitate; el a fost urmat în vederile sale de dl. Golescu și de prințul Ioan Ghica. Prințul Dimitrie Ghica [...] în final a fost mai mult sau mai puțin de acord cu oratorii precedenți. Dl. Kogălniceanu a fost mai puțin explicit, ceea ce este pus în legătură cu posibilitatea intrării sale în guvernul actual ca ministru al afacerilor străine; dl. Rosetti a vorbit într-un fel care poate fi considerat ca indicând tendința sa evidentă către o alianță cu Rusia. Dl. Brătianu a declarat că este imposibil a se opune Rusiei și a insinuat că este necesar de a se încheia cu aceasta o convenție în vederea trecerii armatelor rusești [...]“¹²⁹.

Cursul politic spre perfectarea unei înțelegeri și cooperări militare cu Rusia a continuat netulburat. În aceeași zi, prințul Carol a avut convorbiri cu experți militari ruși relativ la misiunile armatei române în timpul afluirii trupelor ruse pe teritoriul nostru. Au fost detașați la Chișinău, unde se afla postul de comandă al ar-

¹²⁷ *Ibidem.*

¹²⁸ *Ibidem*: asupra diverselor opinii făcute în acest sfat al țării vezi *DIRRI*, vol. 2, pp. 100—102.

¹²⁹ *CAD — Sturdza*, II, pp. 548—549.

matei ruse destinate operațiilor pe teatrul balcanic, doi ofițeri români ¹³⁰.

La 4 aprilie 1877, Mihail Kogălniceanu, reprezentant de frunte al „partidului acțiunii“, a preluat portofoliul externelor și a primit împuternicirea de a semna convenția româno-rusă ¹³¹. Ea a fost semnată în aceeași zi de Mihail Kogălniceanu și baronul Dimitrie Stuart.

Convenția debuta prin a exprima posibilitatea unei recurgeri la arme de către Rusia împotriva teritoriilor europene ale Imperiului otoman, caz în care „guvernul imperial [al Rusiei], dorind să respecte inviolabilitatea teritorială a statului român, înțelege să încheie cu guvernul Alteței Sale prințul Carol I o convenție specială referitoare la trecerea trupelor ruse prin România“. La articolul I convenția stipula că guvernul român acordă armatei rusești „care va fi chemată a merge în Turcia. libera trecere pe teritoriul României și tratamentul rezervat armatelor amice“. Toate cheltuielile ocazionate de trebuințele armatei ruse — transport, subzistență etc. —, urmau să fie suportate „în mod firesc“ de guvernul imperial. Articolul II al convenției avea o importanță cu totul deosebită. El stipula angajamentul Imperiului țarist de a respecta integritatea teritorială a României: „În scopul ca din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul României să nu rezulte pentru aceasta nici o primejdie sau inconvenient, guvernul Majestății Sale Împăratul tuturor rușilor se angajează să mențină și să facă respectate drepturile politice ale statului român, așa cum rezultă ele din legile interioare și tratatele existente, ca și să mențină și să apere integritatea actuală a României“.

Cum poate fi observat, textul convenției concretiza la acest articol o cerință expresă expusă de partenerii români în negocierile preliminare cu plenipotențiarul ruș, anume angajamentul Imperiului țarist că va respecta și menține neatinsă integritatea teritorială a țării. La articolul III convenția se referea la detaliile relative la trecerea trupelor rusești prin România și relațiile dintre armata rusă și autoritățile locale; se prevedea că aceste probleme vor face obiectul unei convenții speciale care

¹³⁰ MRC, vol. IX. p. 47.

¹³¹ *Ibidem*.

va avea același statut juridic ca și convenția politică. Guvernul român se angaja — și aceasta constituia substanța articolului IV — să obțină din partea corpurilor legislative ratificarea convenției ; totodată, convenția politică româno-rusă devenea executorie din momentul semnării ei de către plenipotențiarilor celor două guverne ¹³².

Convenția specială, încheiată potrivit articolului III, prevedea că guvernul român acordă armatei rusești posibilitatea de a utiliza „căile ferate, comunicațiile fluviale, drumurile, poșta și telegraful din România și pune la dispoziția sa /armatei ruse — n.a./ resursele materiale ale țării în ce privește necesitățile de aprovizionare, de furaj și de cărăușie“, potrivit unor reglementări precise (art. I).

Astfel, se stipula că relațiile dintre autoritățile militare ruse și autoritățile române se efectuează prin intermediul unor comisari speciali români, numiți în acest scop ; un comisar-general român urma să fie atașat pe lângă cartierul general rus (art. II) ; doar comisarii români puteau să ofere, la prețurile convenite, cantitățile de resurse materiale solicitate de armata rusă (art. III), înțelegându-se cu reprezentanți ai acesteia asupra locului și datei de furnizare (art. IV). Pentru transportul pe calea ferată — sistemul feroviar românesc existent atunci fiind pus în întregimea lui la dispoziția trupelor ruse — armata Rusiei se bucura de același tratament ca și armata României ; tarifele au fost reduse însă cu 40 la sută în ceea ce privește transportul trupelor ruse (art. VI). Autoritățile române urmau să dea concursul pentru a asigura „cel mai bun succes și repeziciunea maximă“ transportului de trupe ruse, trenurile militare avînd prioritate absolută asupra tuturor celorlalte, cu excepția celor poștale sau utilizate de armata română (art. VII). Un delegat rus urma să fie atașat pe lângă Ministerul lucrărilor publice român în vederea obținerii unui „transport cît mai prompt și mai regulat“ ; în același scop se institua un consiliu central alcătuit din delegații diverselor companii care dețineau acțiuni la C.F.R. (art. IX). Supravegherea și conducerea superioară a transporturilor aparținea șefului serviciului de transporturi al armatei ruse ; el ac-

¹³² CAD — Sturdza, II, p. 550—551.

ționa prin intermediul comisarului român (art. X), avînd însă latitudinea de a efectua, după un acord cu autoritățile române competente, pe cheltuială rusească, toate lucrările socotite necesare pentru a spori fluiditatea și capacitatea transporturilor (art. XI). Articolul XII prevedea că se putea proceda la construirea unor tronsoane de căi ferate de către armata rusă dacă aceasta le credea necesare ; ele urmau să devină apoi proprietatea statului român. Cei care atentau la siguranța transportului feroviar în România, pe durata trecerii armatei ruse, urmau a fi judecați conform legilor românești (art. XVI). Depășele telegrafice oficiale rusești urmau să aibă prioritate față de corespondența particulară ; autoritățile militare rusești puteau, totodată, să-și instaleze un fir telegrafic propriu atașat la rețeaua română (art. XVII).

O stipulație de importanță și natură politică o insera articolul XVIII al convenției speciale : în capitala României, în București, nu era permis accesul trupelor ruse ; în Capitală și în centrele populate românești nu era permisă instalarea de spitale de campanie rusești (art. XIX). Comandanții ruși ai liniei de etape trebuiau să intre în legătură cu autoritățile administrative românești prin intermediul comisarilor români (art. XXI).

Guvernul român se mai angaja să furnizeze, contra cost, materialul lemnos necesar construirii podurilor peste Dunăre pe care le va executa armata rusă (art. XXII) ; toate plățile urmau să fie calculate pe baza unității monetare franceze sau române, și făcute într-un interval de maximum două luni (art. XXIII). Ultimul articol (XXVI) prevedea că toate cazurile sau diferendele care se vor ivi pe parcursul perioadei de trecere a trupelor ruse prin România vor fi reglementate de comun acord de delegați români și ruși¹³³.

În cele douăzeci și șase de articole ale sale, convenția specială reglementa cu minuție îndatoririle ce reveneau

¹³³ *Ibidem*, pp. 551—558. Convenția româno-rusă a fost votată în Adunarea deputaților la 16 aprilie cu 85 voturi pentru și 26 împotriva și în ziua următoare în Senat cu 41 voturi pentru și 10 contra — vezi I. C. Brătianu, *op. cit.*, pp. 619, 622 ; Rusia a ratificat convenția cu România la 23 aprilie 1877, angajîndu-se la „respectarea și execuția întocmai a stipulațiilor cuprinse în această convenție și articolele adiționale“ — cf. *CAD — Sturdza*, II, pp. 707—708.

armatei rusești în cursul afluirii sale, pe teritoriul român, către teatrul de operații de la sud de Dunăre. Ce trebuie menționat cu precădere este faptul că, acordind facilități considerabile pentru deplasarea unităților militare ruse, partea română a inserat totodată prevederi care ținteau la respectarea întocmai a suveranității și independenței naționale. Astfel, contactul între administrația română și armata rusă era efectuat prin mijlocirea unui împuternicit român, special destinat acestui scop ; orașul reședință a guvernului era scutit de prezență militară rusă organizată ; funcționarii statului român care ar fi operat vreun prejudiciu armatei ruse urmau a fi judecați de tribunalele românești conform legilor autohtone ; armata rusă trebuia să plătească integral *toate* utilitățile procurate în România. Cele două convenții reprezentau o materializare a eforturilor „partidului acțiunii“ de la București și răspundeau, în bună parte, exigențelor ridicate în cursul negocierilor ca și cerințelor situației internaționale din acel moment. Oricum, aceste acte diplomatice, stipulînd respectarea integrității teritoriale de către Rusia și a drepturilor și libertăților politice ale țării — indirect, deci, recunoașterea independenței — erau, neîndoielnic, opțiunea efectuată just de guvernul român în acele împrejurări istorice. Două mari imperii — ambele vecine nouă — erau în pragul confruntării militare iar România trebuia acum, potrivit imperativelor dezvoltării sale istorice, să-și redobîndească independența. Alternativa neutralității era ireconciliabilă cu desfășurarea obiectivă a evenimentelor.

Tensiunea politică la București, în zilele imediat următoare semnării convenției româno-ruse, a fost deosebit de puternică. Teama de o intervenție austriacă — „limbajul“ Vienei fiind „tot mai amenințător“ — în eventualitatea unei cooperări militare a României cu Rusia a determinat guvernul român să dea instrucțiuni reprezentanților săi în străinătate să răspundă „cu toată prudența și rezerva“¹³⁴ la toate întrebările referitoare la recent încheiata convenție. Totodată, el a cerut din nou puterilor garante să intervină la Constantinopol — pentru a

¹³⁴ DIRRI, vol. 2, p. 155.

determina Turcia să nu procedeze la o invazie a României — și chiar să trimită nave militare pe Dunăre ¹³⁵. Răspunsurile cabinetelor europene au fost negative, în-deosebi cel al Vienei ¹³⁶; la București însă evenimentele erau așteptate în liniște, comandantul suprem al oștirii române fiind încredințat că o invazie turcească poate fi respinsă ¹³⁷.

În 10 aprilie 1877, Poarta a invitat guvernul român să se concerteze cu comandamentul suprem otoman în acțiunea de apărare împotriva unei invazii rusești; Bucureștiul nu a răspuns însă la această solicitare otomană.

Armatele rusești au intrat în România la 12 aprilie, fără a preveni în prealabil guvernul român ¹³⁸. O proclamație a marelui duce Nicolae, comandantul trupelor ruse, adresată poporului României, a provocat reacții negative la București. Șeful statului român nota atunci că „În ceea ce privește proclamația marelui duce către poporul român ea m-a ofensat, căci numai eu singur am dreptul d-a vorbi poporului meu“ ¹³⁹.

Cînd, la 17 aprilie 1877, Turcia a declarat Dunărea linie de apărare a Imperiului otoman ¹⁴⁰, trupele române au procedat la ocuparea punctelor strategice de pe malul stîng al fluviului ¹⁴¹. La 27 aprilie 1877, Imperiul otoman a declarat suspendate legăturile diplomatice cu Bucureștiul „în urma convenției cu Rusia“ ¹⁴² după ce, anterior, în intervalul dintre 21—28 aprilie, bombardase în repetate rînduri orașele românești dunărene ¹⁴³.

Impulsul popular pentru proclamarea neîntîrziată a independenței României a devenit tot mai puternic. Ziarul „Românul“ din 25 aprilie cere o participare directă la război a României împotriva Imperiului otoman. Un raport austriac semnalează „agitația continuă a cercurilor reprezentanților poporului care tinde la declarația de inde-

¹³⁵ *Ibidem*, pp. 166—168.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 168.

¹³⁷ *MRC*, vol. IX, p. 50.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 56.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 57.

¹⁴⁰ *DIRRI*, vol. 2, p. 260.

¹⁴¹ *Ibidem*, pp. 331—332.

¹⁴² *Ibidem*, p. 363.

¹⁴³ *Ibidem*, pp. 334, 363, 582—583; *MRC*, vol. IX, pp. 68, 70.

pendență și de război contra Porții“. La 28 aprilie, cînd se comunica la Viena aceste constatări asupra stării de spirit din România, era „o eventualitate extrem de verosimilă“ proclamarea neatîrnării țării printr-o „declarație de independență prin Cameră și Senat“ și că „tot atît de sigure apar și zvonurile despre o cooperare a armatei române cu cea rusă“¹⁴⁴. Într-adevăr, în Adunarea deputaților se pregătea o moțiune „prin care se cere deslipirea României de Turcia și proclamarea independenței“¹⁴⁵, iar la 29 aprilie Adunarea deputaților a votat o rezoluție prin care se declarau rupte legăturile României de Turcia, atîtea cîte mai existau, și lua act de starea de război în care se afla România și Turcia, din pricina bombardamentelor de artilerie efectuate de ultima asupra localităților dunărene românești. În același timp de la Petersburg se răspunde însă clar deschiderilor efectuate de România în direcția unei participări nemijlocite la război alături de Rusia. La 29 aprilie 1877 trimisul special român la Petersburg, generalul Iancu Ghica, a transmis la București poziția guvernului rus rezumată în cuvintele lui Gorceakov : „împăratul/ m-a/ însărcinat să vă comunic că Rusia nu ține la cooperarea României și că n-o sfătuiește la aceasta. Dacă cu toate acestea guvernul român se hotărăște să facă război Turciei și să ordone armatei române să treacă Dunărea, România n-are decît să ia asupra ei cheltuielile campaniei întreprinse“. Cancelarul rus mai adaugă că „orice trupă română ar trece Dunărea ar fi pusă de fapt sub comanda rusească“¹⁴⁶.

Nimic nu mai putea opri însă puternica presiune populară exercitată în direcția grăbirii actului de proclamare a independenței naționale. Forurile politice responsabile au acționat în consecință. La 2 mai 1877 ministrul de externe Kogălniceanu a definit poziția internațională de facto a României, în momentul respectiv, într-o notă circulară adresată guvernelor puterilor garante. Se arăta că atitudinea ostilă a Turciei, „amenințările /Turciei — n.a./ la adresa țării noastre și a instituțiilor sale, amenințări urmate de un bombardament general pe tot malul nostru

¹⁴⁴ DIRRI, vol. 2, p. 449.

¹⁴⁵ MRC, vol. IX, p. 75.

¹⁴⁶ I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 641.

nu ne mai lasă nici o îndoială că noi sintem în război cu Turcia și că acest război ne-a fost declarat de însăși Sublima Poartă“ și, drept urmare, „guvernul român își indeplinește o datorie declarînd categoric înaintea puterilor garante și înaintea opiniei publice a Europei întregi că Sublima Poartă însăși este aceea care a rupt legăturile existente între ea și România“, care este obligată „a lua măsuri încă de astăzi, astfel cum le comportă situația creată de Turcia însăși, spre a respinge prin forță actele de agresiune la care România este expusă din partea armatelor otomane“¹⁴⁷.

Consacrarea oficială a independenței țării a avut loc în ziua de 9 mai 1877 cînd, în urma unei interpelări făcute în Adunarea deputaților — relativ la necesitatea unei declarații energice de independență a țării și notificarea noului statut al României tuturor puterilor garante —, Mihail Kogălniceanu răspunde prin afirmația de rezonanță perpetuă în istoria națională : „Sintem independenți, sintem națiune de sine stătătoare“¹⁴⁸. Ministrul de externe al României a motivat în cuvintele următoare actul săvîrșit atunci de poporul român : „voim să fim independenți pentru că voim să trăim cu viața noastră proprie, pentru că nu voim să mai pătîmim pentru greșelile altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de jos să fim un bulevard în contra războiului“¹⁴⁹. Se votează o moțiune prin care Camera „ia act de rezbélul dintre România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială“. votată, mai puțin două abțîneri, în unanimitate¹⁵⁰.

Era, în felul acesta, afirmată vocația statornică a poporului român de a trăi liber, independent, de a-și făuri el însuși calea pe care s-o urmeze potrivit dorinței și voinței lui ; în același timp, se reliefa și vocația pașnică a poporului român, constantă în cursul întregii lui istorii, cînd a luat armele și a luptat și biruit cu bărbăție numai atunci cînd i-au fost amenințate drepturile sale sacre,

¹⁴⁷ CAD — Sturdza, II, pp. 738—743.

¹⁴⁸ DIRRI, vol. 2. p. 667.

¹⁴⁹ Ibidem, p. 668.

¹⁵⁰ Ibidem, p. 669 ; MRC, vol. IX, p. 82.

cînd i-au fost știrbite posibilitățile sale de expresie distinctă, neintermediată în contextul internațional. Independența proclamată atunci, la 9 mai 1877, era un act săvîrșit prin presiunea nezăgăzuită a întregului popor român, atît din vechea Românie cît și din toate provinciile românești aflate atunci sub dominație străină și reprezenta o împlinire a năzuințelor celor mai fierbinți ale românilor de pretutindeni. România, stat liber și independent, devenea un nucleu de raliere a tuturor aspirațiilor spre unitate națională desăvîrșită nutrite de poporul nostru din întregul spațiu carpato-danubiano-pontic.

CAPITOLUL IV

**FORȚELE BELIGERANȚILOR ȘI TEATRELE
DE RĂZBOI**

Armata română (sistem de organizare, structură organizatorică, pregătirea de război) • Armata rusă și planul de campanie • Armata otomană și planul de campanie • Teatrul de operații de la sud de Dunăre • Teatrul de operații din Asia

Armata română. Recucerirea independenței de stat a reclamat — printre altele — făurirea unei forțe armate care să pună în valoare maximă capacitățile umane și materiale ale poporului român. Factorii de răspundere — atît politici cît și militari — au acționat, pentru înfăptuirea acestui obiectiv esențial al luptei împotriva dominației străine, pe trei mari direcții de efort : mai întii, pentru asimilarea unui sistem de organizare a puterii armate corespunzător realităților economice, politice și sociale de la noi ; apoi pentru înființarea și dezvoltarea structurilor componente ale acestui sistem ; în fine, pentru pregătirea — înzestrarea plus instruirea — acestor structuri astfel încît să poată răspunde cerințelor unui război național de eliberare, solicitărilor cimpului de luptă modern.

*

În lupta lor pentru independență, țările române au adoptat un sistem de organizare militară întemeiat pe principiul mobilizării în ceea ce s-a numit „oastea cea mare“ a întregului potențial uman capabil să participe la efortul de apărare. Antrenarea la luptă a maselor largi populare a asigurat succesul politicii de neatîrnare a domnilor ro-

mâni în evul de mijloc, a fost chezașul libertății noastre amenințate de cotropirea unor imperii puternice, în frunte cu Imperiul otoman. Declinul înregistrat de această modalitate de rezistență, determinat în genere de împrejurări externe potrivnice dar și de adîncirea procesului de aservire a țărănimii libere, a fost unul din factorii care au influențat restrîngerea statutului politic al țărilor române de la deplina independență la autonomia controlată. Dealtfel și temerea față de posibilitatea unei asemenea ridicări generale în arme, eventual a celor trei state românești, i-a reținut ulterior pe otomani — atunci cînd acestea au fost silite să le accepte suzeranitatea — în intențiile lor de a le transforma în pașalicuri, așa cum procedaseră cu alte țări din această zonă.

Era firesc deci ca atunci cînd condițiile interne și internaționale favorabile au creat poporului român posibilitatea recuceririi libertății naționale să se apeleze la acele mijloace — sau măcar la unele dintre ele — care cîndva îi apăraseră suveranitatea și-i garantaseră ființa de sine stătătoare. Lupta pentru redobîndirea deplinei independențe naționale cerea, ca atare, și modelarea forței militare autohtone pe aceleași baze constitutive de odinioară. singurele în măsură să confere acesteia capacitatea eficientă de a susține, prin tăria armelor, efortul pentru realizarea acestei aspirații vitale existenței și propășirii generale a națiunii noastre. Reconstituirea noii forțe militare naționale nu putea să însemne însă simpla copiere mecanică a tradiției, ci preluarea și adaptarea ei creatoare la noile realități economice, sociale și politice.

Concepția organizării militare pe principiul instruirii și pregătirii pentru apărare a întregului popor o găsim formulată în programele forțelor, grupărilor sau partidelor progresiste din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ce-și propuneau renovarea societății românești. și în gîndirea cărora dezideratele eliberării naționale erau strîns asociate, într-o deplină unitate dialectică, cu cele ale descătușării sociale. Era invocat în argumentația acestei teze exemplul trecutului militar românesc, a cărui experiență trebuia încorporată, la nivel superior, fizionomiei armatei române chemate să concure la scuturarea dominației străine. Pe filiera revoluționară a principiului „inarmării poporului“, prin cuprinderea într-o formă de pregătire militară a tuturor cetățenilor apti pentru luptă.

se preconiza înființarea, pe lângă armata permanentă, clasică, a unor trupe semipermanente, de factură populară, care să reprezinte de fapt masa forței armate. Armata permanentă urma să fie nucleul, furnizorul de cadre, iar aceea nepermanentă — cum erau trupele teritoriale de dorobanți și călărași, milițiile, gărzile naționale etc. — trebuia să dea grosul luptătorilor sub arme în cazul unei grave amenințări externe.

Ideea, într-o formă încă incomplet sedimentată, a fost exprimată pentru întâia oară, în anul 1838, de Partida națională din Țara Românească condusă de colonelul Ion Cîmpineanu. În programul acesteia era înscrisă, pe de o parte prevederea ca „deosebit de armia cea statornică” să se înființeze și o „gardă națională”¹, iar pe de alta cererea ca „tot românul în stare d-a purta arme” să fie „ostaș”², adică să fie în măsură a-și apăra țara. Cîteva ani mai tîrziu Nicolae Bălcescu va argumenta superioritatea acestei forme de organizare militară preconizată, mai apropiată spiritului și tradiției ostășești autohtone. „O reformă a organizării noastre ostășești, o reformă care să ne chezășuiască mai bune temeuri de apărare”³, trebuia să realizeze, după opinia clarvăzătorului ideolog al revoluției de la 1848, cadrul corespunzător ca „tot românul fără excepție” să aibă „datoria de a fi soldat al patriei, de la 20 la 60 de ani”, și totodată ca armata permanentă „prea costisitoare”, și care pe deasupra lipsea „fără folos atîtea brațe agriculturii și industriei”, să cedeze întîietatea „rezervelor naționale”⁴, adică trupelor neregulate sau formațiunilor semimilitare.

Era o cale prin care, cu cheltuieli mult reduse, comparativ cu cele necesitate de întreținerea unor importante efective de trupe regulate, se putea dispune de o armată numeroasă, în măsură să fie mobilizată și să intre în acțiune imediat. Revoluția română de la 1848 a și creat cîteva tipuri reprezentative pentru ceea ce se vroia să fie „rezervele naționale”. Așa au fost **gărzile naționale** și trupele de voluntari și panduri, care au sporit efectiv

¹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Editura Academiei, București, 1967, p. 222.

² *Ibidem*, p. 219.

³ N. Bălcescu, *Scrieri militare alese*, Editura militară, București, 1957, p. 111.

⁴ *Ibidem*.

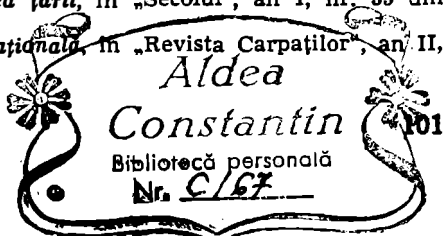
numărul și forța de rezistență a puterii militare revoluționare din Țara Românească, iar primele și din Transilvania.

Înăbușirea revoluției nu a însemnat și înfringerea spiritului ei înnoitor. Nicolae Bălcescu arătase dealtfel nu numai că viitoarea revoluție la români va avea ca obiectiv „unitatea și libertatea națională“, dar stabilise și relația de determinare istorică dintre realizarea unității și cucerirea neatirnării, subliniind că „mîntuirea de orice domnire străină“ — o vom obține — „prin unitate națională“. Atunci cînd împrejurările au devenit iarăși favorabile forțelor progresului, dezideratul neatirnării și mijloacele pentru atingerea lui au revenit în actualitate. De aceea în preajma Unirii și în primii ani după aceea necesitatea instituirii unui sistem de organizare a puterii armate bazat pe principiul „înarmării poporului“ sau al „națiunii armate“ — singurul în măsură să susțină eficace recucerirea prin arme a independenței — începe să se pună cu o frecvență crescută.

Problema preocupă tot mai insistent cercurile politice și militare românești progresiste. În anul 1857, prin ziarul „Secolul“, era reactualizată concepția lui Nicolae Bălcescu nu numai în esența, dar chiar în formularea ei. Gazeta considera astfel că în timp ce „o armată stătătoare prea numeroasă“ se dovedea împovărătoare pentru bugetul țării, immobilizînd „multe brațe“ necesare muncii cîmpului, instituirea unui sistem de organizare a puterii armate în care „tot românul să fie dator a servi în armată (afară de cler)“⁵, se arăta și mai puțin costisitor pentru economia națională și mult mai eficient pe planul întăririi capacității de luptă și de apărare a țării. Același punct de vedere îl regăsim la I. Missail, în anul 1861, care de asemenea propunea „generalizarea supunerii la serviciul militar a tuturor cetățenilor /.../ exercițiul armelor și rădicarea gloatelor la caz de nevoie“⁶. Cezar Bolliac considera și el că singura modalitate de alcătuire a oștirii, compatibilă nivelului atins de dezvoltarea societății românești și obiectivelor politice pe care aceasta și le propu-

⁵ O idee despre armarea țării, în „Secolul“, an I, nr. 35 din 9 mai 1857.

⁶ I. Missail, *Întărirea națională*, în „Revista Carpaților“, an II, din 15 martie 1861.

sese, era tot „armarea generală a țării prin armie regulată și permanentă, prin miliție și prin armarea satelor“⁷.

Dealtminteri perspectiva obținerii neatîrnării prin arme nu face decît să potențeze și să generalizeze convingerea în justetea conceptului „națiunii armate“, concept ce cucerește numeroși susținători și în rîndul cadrelor, inclusiv a celor de comandă, ale armatei române. Și nu întîmplător printre cei dintii care au încercat să-l vitalizeze, introducîndu-l într-o propunere de organizare a armatei române, a fost maiorul George Adrian, generalul de mai tîrziu, fostul luptător din oastea lui Avram Iancu. El susținea ca pe lîngă armata permanentă să se apeleze la miliții și la „ridicarea maselor“⁸. La fel în prima revistă teoretică a armatei moderne, apărută în anul 1864, „România militară“, configurația ce urma să o capete sistemul militar al țării a cunoscut ample debateri. „Națiunea armată“ era soluția care întrunea o largă adeziune; aceasta se arăta a fi mai potrivită condițiilor specifice românești, singura care putea contribui cu succes la apărarea autonomiei țării, și, în perspectivă, la realizarea dezideratului independenței naționale. „O națiune spre a fi curat independentă în exercitarea drepturilor ei are dreptul de o putere publică [armată — n.a.] capabilă a-i face să i se respecte naționalitatea în afară...“ — scria căpitanul George Anghelescu. Dar pentru aceasta, continua același, războiul trebuie să fie „opera unui întreg popor“, animat de un ideal superior, „acela de a-și păstra independența cugetării și a instituțiilor sale“. De aceea cînd țara este în pericol, cînd neatîrnarea ei este pierdută sau amenințată „atunci tot cetățeanul în stare de a purta arma e dator a o apăra și numai acest sprijin al populațiunii poate da unei armate toată tăria și toată puterea morală cuvenită“⁹. Revista releva totodată rolul decisiv ce revenea armatei în cadrul efortului general de emancipare națională întreprins de poporul român. „Prin armată numai dobîndim dreptul de a ne

⁷ Cezar Bolliac, *Armarea*, în „Românul“, an IV, nr. 280, din 6 octombrie 1861.

⁸ G. Adrian, *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumaines*, Bucarest, 1858, p. 9.

⁹ Căpitan George Anghelescu, *Organizarea sistemului militar al României*, în „România militară“, an I, vol. I din ianuarie-februarie 1864, pp. 54, 57, 58.

prenumăra printre celelalte națiuni libere, independente“, scria un alt gânditor militar, subliniind că „oamenii care au în mînă destinele națiunii nu vor binemerita de la dînsa“ decît dacă „nu au neglijat nimic pentru a ne reda un bun sistem de organizare militară, care să ne asigure /.../ în afară independența“¹⁰. Iar acest sistem militar capabil să ne înlesnească recucerirea independenței trebuia să-și aibă de temeî concepția „înarmării poporului“ și corolarul ei firesc, războiul popular. De aceea cerea ca „tot românul în stare de a purta armele, să jertfească la caz de trebuință partea sa de datorie pe altarul patriei“, apărarea patriei să fie considerată „de toți ca datoria fiecăruia“, datorie pe care s-o primească „tot românul odată cu nașterea sa“¹¹.

În condițiile unui larg consens exprimat deopotrivă în declarațiile unor oameni politici și ale unor militari, comisia militară a Adunării legislative, al cărei secretar era tot pașoptistul George Adrian, ajuns între timp colonel, supune spre dezbateri la începutul anului 1864 proiectul legii pentru organizarea puterii armate în România. Se trecea astfel de la declarații de principii la concretizarea lor practică. După lungi și aprinse dispute ideea înarmării maselor a triumfat. Proiectul votat cuprindea instituirea următoarelor cinci elemente alcătuitoare ale puterii armate : *armata permanentă*, cu rezerva ei ; *miliția activă*, formată din grăniceri și dorobanți ; *garda orășenească*, organizată în toate orașele țării ; *miliția neactivă*, dispusă pe trei clase ; *gloatele*, dispuse la fel pe trei clase, organizate la sate¹². Deși legea aceasta nu a fost sancționată de domn, date fiind împrejurările internaționale, era pentru întîia oară cînd la noi se propunea instituționalizarea unui sistem național propriu de organizare militară și tot pentru întîia dată cînd se încerca, prin soluțiile avansate, adunarea unor cît mai cuprinzătoare efective, nici unul fără o inițiere și o pregătire militară minimă, în forța armată de luptă și de apărare a țării. Aceasta era calea preconizată pentru înfăptuirea la noi a conceptului „națiunii armate“ : prin crearea unor trupe de pregnantă

¹⁰ *Pagini din gîndirea militară românească 1821—1916*, Editura militară, București, 1969, pp. 51—52.

¹¹ *Ibidem*, p. 52.

¹² *Vezi Dezbaterile Adunării legislative a României. Sesiunea 1863—1864*, București, 1864, p. 406.

factură populară, singurele purtătoare ale unui ridicat coeficient moral, determinat de legitimitatea aspirației spre o existență de sine stătătoare a poporului român pe care trebuiau să o servească. Noua lege însă pentru organizarea puterii armate în România, adoptată totuși în noiembrie 1864, a păstrat structurile principale ale prevederilor inițiale, sensul și spiritul lor, constituind modelul pe care se va clădi de altfel armata războiului pentru independența de stat a României. Orientarea tot mai evidentă a cercurilor diriguitoare de la București către un instrument armat predominant popular era remarcată încă din primăvara anului 1866 de către un călător străin : „România din vremea de acum... după cițiva ani, fără să se ruineze cu impozite pentru armata permanentă, va fi devenit ca în Prusia popor înarmat...”¹³. Aceasta a fost posibil și pentru că în constituția țării a fost introdusă o stipulație care pe de o parte a înlăturat multe din impedimentele de pînă atunci, iar pe de alta a înlesnit organizarea puterii noastre militare pe asemenea baze populare. Într-adevăr, constituția din 1866 înscrisa în articolul 118 următoarele : „Tot românul face parte sau din armata regulată sau din miliții sau din garda cetățenească, conform legilor speciale”¹⁴. Trei legi succesive, prima din 1868, fundamentală, urmată de cele din anii 1872 și 1874, aveau să stabilească organismului militar românesc cadrul organizatoric cel mai potrivit și mai concordant posibilităților și resurselor noastre fizice și materiale. Potrivit acestor legi, în vederea pregătirii militare a unor însemnate efective, puterea armată a țării se constituia pe mai multe categorii de instruire a populației. Acestea erau : *armata permanentă*, cu rezerva ei ; *armata teritorială* (trupele de dorobanți și călărași), cu rezerva ei ; *milițiile* ; *garda orășenească* în orașe și *gloatele* la sate. În acest chip toți bărbații valizi, cuprinși între 21 și 45 de ani, făceau parte dintr-unul din aceste elemente ale puterii armate, care le asigura pregătirea militară necesară : cei *între 21 de ani și 29 de ani* împliniți erau datori a servi în *armata permanentă* sau *teritorială* ; cei *între 21 de ani și 37 de ani* împliniți, care nu fuseseră cuprinși

¹³ Anton Oprescu, *Un călător rus la noi în 1866*, în „Revista istorică”, an XVIII, nr. 1—3, ianuarie-iulie 1932, p. 11.

¹⁴ „Monitorul. Jurnal oficial al României” din 1/13 noiembrie 1866.

în armata teritorială sau permanentă, precum și aceia care se eliberaseră dintr-una din aceste forme de instruire, făceau parte din *miliții*; cei trecuți de 37 de ani, pînă la 45 de ani erau încorporați în *garda orășenească* la orașe și în rîndul *gloatelor* la sate ¹⁵.

Armata permanentă, cu rezerva ei, și din 1872 trupele teritoriale de dorobanți și călărași formau armata de campanie, care se mai numea și activă sau de întîia linie; milițiile alcătuiau armata de a doua linie sau de rezervă; gărzile orășenești erau destinate a asigura ordinea și paza localităților urbane; îndatoririle gloatelor erau facultative. Garda orășenească și gloatele puteau lua parte la manevre sau chiar la un conflict armat, după cum avea să hotărască comandamentul suprem și bineînțeles în funcție de necesități. Astfel, în „timp de război“ garda era chemată „a apăra orașul, fiind pusă sub ordinele comandantului superior al armatei și aplicîndu-se regulile ordinarii militare în privința disciplinei“ ¹⁶. La rîndul lor gloatele, la „timp extraordinar“ și cînd celelalte elemente ale puterii armate „nu ar fi de ajuns“ erau mobilizate și organizate „în mici corpuri“ pentru „menținerea ordinii în comunele lor respective“; o parte din „cei mai valizi“ se puteau alătura ca auxiliari pe lîngă „corpurile de miliții“ ¹⁷.

Pentru a obișnui populația din vreme cu pregătirea militară s-a prevăzut încă prin legea din 1868 ca, pentru „facilitatea și întinderea mai repede a instrucțiunii militare în miliții și a gardei orășenești“ ¹⁸, la fiecare școală primară să se predea unele cunoștințe elementare necesare unui militar.

Pe aceste căi, sistemul de organizare a puterii armate din România a creat condițiile favorabile constituirii unei forțe militare viguroase, cu o temeinică instruire, permanent pregătită, rezistentă la eforturile și privațiunile cerute de cîmpul de luptă, cu un dezvoltat spirit de colaborare între elementele componente, cu un moral excelent, poten-

¹⁵ Vezi *Legea organizării puterii armate, 11 iunie 1868—27 martie 1872 — 12 martie 1874*, București, 1874, pp. 3—14.

¹⁶ *Lege pentru înființarea gardei orășenești*, București, 1866, p. 18.

¹⁷ *Legea organizării puterii armate, 11 iunie 1868 — 27 martie 1872 — 12 martie 1874*, București, 1874, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*.

țat de rolul ce-i revenea în lupta pentru împlinirea idealului emancipării naționale de sub dominația străină. De aceea lui, sau în principal lui i se atribuie explicația succeselor armatei române în luptele înverșunate ale campaniei de la sud de Dunăre. Două constatări sînt pe cît de categorice, pe atît de concludente pentru înțelegerea unui adevăr mai puțin evident la prima vedere. Una a fost făcută chiar pe timpul desfășurării operațiilor militare de către un observator străin. „Lăsați-mă /.../ să dau armatei românești — scria acesta — un drept tribut de laude. Armata românească nu e armată în sensul permanent al cuvîntului ; este o armată națională compusă din toate elementele sociale“¹⁹. Cealaltă, la fel de judicioasă, aparține generalului Grigore Crăiniceanu, eminent teoretician și istoric militar, membru al Academiei Române, care nota în 1912 ; „Numai grație sistemului original armata română putu în 1877 să intre în război și să cîștige acele nepieritoare victorii care ne-au dat independența țării“²⁰.

Așadar, principiul națiunii armate, al ridicării la luptă a întregului popor, a fost chezașul cel mai trainic al succeselor de pe frontul independenței și a rămas pînă astăzi garantul cel mai sigur al libertății și suveranității noastre naționale.

Aici își găsește în cea mai mare parte explicația eroismul soldaților de rînd și deopotrivă bărbăția comandanților din fruntea unităților române, grelele sacrificii și marile biruințe de la Plevna, Rahova, Smîrdan, Vidin etc. Pentru că este indiscutabil că dincolo de dreptatea cauzei, de legitimitatea revendicărilor, de starea de spirit avîntată, expresie a unei îndelungi și metodice pregătiri sufletești, dincolo de virtuțile eroice innăscute ale poporului nostru, de însuflețirea patriotică ce a alimentat elanul luptătorilor, victoriile de pe cîmpul de luptă s-au datorat și acestui sistem original de recrutare, instruire și mobilizare a trupelor. Datorită lui armata se constituia într-un bloc unitar, ale cărui părți alcătuitoare se completau reciproc, fiecare element executînd numai acele misiuni care răspundeau cel mai potrivit gradului lui de dotare și

¹⁹ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 137.

²⁰ Gr. Crăiniceanu, *Organizarea rezervelor armatei*. București. 1912, p. 12.

pregătire. Dar la nevoie toate trebuiau să concure la efortul militar de război.

Sistemul de organizare a puterii armate, prin suplețe și elasticitate, a permis dezvoltarea diversificată a tuturor componentelor alcătuitoare, asigurând atât individualitatea fiecărei părți cât și unitatea întregului ansamblu. În preajma războiului pentru independență, elementele constitutive ale sistemului militar național prefigurau un tablou complet și complex totodată. Astfel :

a) **Armata permanentă**, întiiul element al puterii armate din România, cuprindea toate genurile de arme cunoscute epocii, adică : infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, flotila, trupe de administrație, jandarmi și pompieri.

În această structură, din care nu lipsea nici o articulație, *infanteria* reprezenta arma de bază. Era formată din 8 regimente de linie și 4 batalioane de vînători. Fiecare regiment cuprindea cîte 2 batalioane, un mic stat-major și o companie afară din rînduri ; după bugetul din 1877 efectivul unui regiment era de 740 trupă, 34 ofițeri și 1 asimilat. Batalionul de vînători era alcătuit din patru companii, un mic stat-major și o companie afară din rînduri ; efectivul, după bugetul din 1877, era de 358 trupă și 18 ofițeri. Trupele de infanterie ale armatei permanente însumau un total de 20 batalioane. *Cavaleria* era alcătuită din regimentele 1 și 2 roșiori, fiecare format din 4 escadroane, un stat-major și un pluton afară din rînduri. Efectivul unui regiment de roșiori după același buget al anului 1877 era de 636 trupă, 30 ofițeri și asimilați, 1 funcționar civil (șeful muzicii) și 448 cai. Trupele de cavalerie ale armatei permanente cuprindeau 8 escadroane în total²¹. *Artileria* era organizată în 4 regimente, a cîte 6 baterii fiecare, din care una călăreață și cinci montate. Regimentele de artilerie erau independente și formau artileria diviziilor teritoriale militare (întreaga suprafață a țării era împărțită atunci în patru asemenea divizii teritoriale). Fiecare regiment mai avea un mare stat-major, un mic stat-major și un pluton afară din rînduri ; efec-

²¹ Pentru detalii suplimentare vezi Maiorul Ioan Popovici, *Organizarea armatei române*, partea II-a, Roman, 1902, pp. 292—296 ; lt.-colonelul V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*, Iași, 1930, pp. 158—162.

tivul cuprindea 499 trupă, 29 ofițeri și asimilați și 272 cai. Artileria armatei permanente dispunea de 24 baterii a 6 tunuri fiecare, adică de 144 guri de foc²². *Geniul* era constituit dintr-un batalion, ce însuma 5 companii, din care 4 de săpători-minari și una de pontonieri. Fiecare companie de săpători-minari cuprindea o secție de telegrafiști și 3 secții de săpători-minari și lucrători de căi ferate²³. După bugetul din 1877 efectivul batalionului era de 197 trupă și 23 ofițeri. *Flotila* era dotată cu patru nave de tonaj mai mare : „România“, „Ștefan cel Mare“, „Fulgerul“ și „Rîndunica“ ; în afara acestora existau numeroase alte mici ambarcațiuni pentru pază și patrulare. Corpul flotei se mai compunea dintr-un stat-major, o companie de marină, o companie afară din rinduri pe uscat. Efectivul în 1877 : 186 trupă, 20 ofițeri și asimilați și 20 de funcționari civili²⁴. *Trupele de administrație* cuprindeau *Corpul ofițerilor de administrație*, *Escadronul echipajelor de tren*, *Compania sanitară* și *Compania de administrație* sau *Compania lucrătorilor de administrație*, de pe lângă Depozitul central de echipament²⁵. *Corpul ofițerilor de administrație* era alcătuit, după bugetul din 1877, din 76 administratori și subofițeri de administrație. *Escadronul echipajelor de tren*, însărcinat cu transportul munițiilor și diverselor accesorii ale armatei, avea un efectiv în 1877 ce se ridica la 184 oameni de trupă, 5 ofițeri inferiori și 180 de cai. *Compania sanitară* executa diverse servicii pe lângă spitalele militare ; în caz de război deservea și ambulanțele militare. Serviciile companiei erau asigurate de 278 oameni din trupă și 3 ofițeri de administrație. *Compania lucrătorilor de administrație* era însărcinată cu asigurarea efectelor trupelor și a sub-

²² Unii autori dau 24 baterii a 4 tunuri, adică un total de 96 guri de foc (Vezi lt.-colonelul V. Nădejde, *Centenarul renașterii armatei române (1830—1930)*, p. 163). Alții, care ni se par mai bine informați, consideră că bateriile aveau câte 6 tunuri fiecare, ceea ce duce la cifra globală de 144 tunuri existente în dotarea artileriei române înainte de începerea războiului (Maiorul Ioan Popovici, *Organizarea armatei române*, p. 30 ; generalul P. V. Năsturel, *Contribuțiuni la istoria artileriei române*, București, 1907, p. 43).

²³ Colonelul C. N. Hârjeu, *Istoria armeei geniului*, București, 1902, p. 26.

²⁴ Amănunte despre organizarea flotei la Constantin Ciuchi, *Istoria marinei române*, București, 1905.

²⁵ *Întreținerea armatei române*, București, 1941.

zistențelor militare. Efectivele preconizate a o încadra : 7 ofițeri și 356 oameni din trupă. În anul 1877 funcționa pe lângă Depozitul central de echipament, nemaifigurînd ca un corp aparte. *Jandarmii*, destinați executării diverselor servicii administrative, se constituiau în companii pedestre și escadroane călări. Către 1877 rămăseseră două escadroane călări și două companii pedestre, la București și Iași. Efectivele stabilite prin legea organizării puterii armate erau la un escadron de 170 oameni de trupă și 5 ofițeri, iar la o companie de 130 oameni de trupă și 5 ofițeri. *Pompierii*, care constituiau în același timp și artileria trupelor teritoriale, erau organizați, în raport de însemnătatea orașului, pe divizioane, baterii, semibaterii și secțiuni ²⁶ : la începutul anului 1877 existau 2 divizioane pe întreaga țară, înglobînd 9 baterii (cu sediile în orașele Craiova, Ploiești, Galați, Focșani, Iași, Roman și București, unde se aflau trei baterii) ²⁷. *Intendența* reprezenta corpul de control al Ministerului de Război pentru toate problemele administrative și financiare ale armatei. Prin serviciul activ (dispunea și de un serviciu de cancelarie) asigura inspectarea, controlul și verificarea financiară a unităților, spitalelor, magaziilor, cazărnilor urmărind modul cum au fost folosite fondurile alocate, corectitudinea cheltuielilor efectuate etc. *Justiția militară* se executa de patru consilii de război, cîte unul în fiecare divizie militară teritorială și un consiliu de revizie ale cărui atribuții se extindeau asupra întregii armate ; în vreme de război funcționau și pretorii (judecători) ce-și exercitau jurisdicția asupra persoanelor civile care însoțeau armata. *Serviciul sanitar* cuprindea medici, farmaciști și veterinari, care în timp de pace deserveau spitalele umane și veterinare : în campanie aveau să lucreze pe lângă serviciul ambulanțelor. Începînd din anul 1875 Compania sanitară trece în subordinea inspectorului serviciului sanitar al armatei ; cu aceeași dată se creează pe lângă fiecare companie sau escadron cîte o secție de infirmieri, alcătuită din 3 oameni.

²⁶ *Istoricul pompierilor militari, 1835—1935, București, 1935, pp. 164—165.*

²⁷ Generalul P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 55.

b) *Armata teritorială* reprezenta al doilea component al puterii armate²⁸. Era formată din trupe de infanterie, denumite dorobanți, și trupe de cavalerie, cunoscute sub numele de călărași. Acestea constituiau — alături de unitățile permanente — partea activă sau armata activă a diviziilor teritoriale. Se recrutau de pe întreg teritoriul țării, iar stagiul activ era de șase ani, din care, alternativ, 1/4 se efectua la cazarmă și 3/4 la vatră, astfel încît fiecare militar să stea o săptămînă la unitate și trei săptămîni acasă. La aceste trupe cu schimbul doar cadrele erau permanente, ele trebuind să asigure instrucția trupelor. În afara serviciului obișnuit, aceste trupe puteau fi mobilizate și concentrate parțial sau în totalitate fie pentru „esercițiuni și manevre mari armate“, fie pentru „corpuri de ordine publică“²⁹. Cele 8 regimente de dorobanți create la 1 iulie 1872 sînt dublate la 1 ianuarie 1877 în 16 regimente a 2 batalioane fiecare ; un total deci de 32 de batalioane. Prin această măsură se răspundea nu numai necesității stringente de a se lărgi cadrul organizatoric al oștirii, dar se eliminau și unele din numeroasele greutăți întîmpinate cu administrația, comanda și mobilizarea regimentelor de dorobanți. Extinderea fiecărui regiment doar asupra a două județe, cu excepția Regimentului 11 care acoperea trei județe, în loc de patru sau cinci ca pînă atunci le-a mărit considerabil și eficiența militară, mai ales într-un eventual conflict : timpul necesar pentru pregătirea intrării lor în luptă ca și cel afectat concentrării la diviziile teritoriale de care aparțineau a fost de asemenea redus substanțial. Efectivul trupei era variabil de la un regiment la altul, limita minimă a unui batalion fiind de 776 oameni (batalionul București), iar cea maximă de 1 729 oameni (batalionul județului Mehedinți). Cele 16 regimente aveau următorul efectiv după bugetul din 1877 : 426 ofițeri și asimilați ; 1 255 grade inferioare (cadre permanente) ; 34 314 soldați cu schimbul. Totalul general în oameni al regimentelor de dorobanți : 35 995³⁰.

Călărașii reprezentau, ca și dorobanții, partea activă sau armata activă a fiecărei divizii teritoriale. Erau consti-

²⁸ *Legea organizării puterii armatei 11 iunie 1868 — 27 martie 1872 — 12 martie 1874*, București, 1874, p. 11.

²⁹ *Ibidem*, p. 11.

³⁰ Datele după lt.-colonelul V. Nădejde, *op. cit.*, p. 160, oarecum concordă cu cele date de maiorul Ioan Popovici, *op. cit.*, p. 327.

tuiți încă din 1872 în opt regimente, a câte patru escadroane fiecare. adică un total general de 32 escadroane. După bugetul din anul 1877 efectivul celor opt regimente de călărași era de 145 ofițeri și asimilați, 573 cadre permanente și 9 216 trupă cu schimbul, adică un efectiv global de 9 934 de oameni.

Cifra generală a armatei teritoriale se ridica la 45 929 oameni.

c) *Milițiile neactive* desemnau cel de al treilea element al puterii armate. așa cum se stabilise prin legea organizării armatei din 9 august 1868. Legislația anilor 1872 și 1874 ca și prevederile unor decrete și regulamente speciale vor asigura dezvoltarea ulterioară a acestui element de factură populară din sistemul național defensiv, care către 1877 își va cristaliza cadrul organizatoric și funcțional. În lumina legilor din 1872 și 1874 trupele de miliții se împărțeau în două clase : trupele din clasa 1, însumau oameni de la 21 la 29 de ani, neîncorporați în armata permanentă sau teritorială : trupele de clasa a 2-a adunau toți bărbații valizi cuprinși între 29 și 37 de ani, ieșiți din rezerva armatei permanente și a celei teritoriale și din clasa 1 a milițiilor. Fiecare din aceste două clase se subîmpărțea la rîndu-le în trei stări sau chemări (necăsătoriți, căsătoriți fără copii și căsătoriți cu copii). Prima stare avea să reprezinte „baza corpului“, întrucît cei care o alcătuiau erau primii mobilizați atunci cînd nevoile apărării ar fi reclamat-o și totodată erau nelipșiți de la orice „chemare sub arme“³¹.

Instrucția o executau în fiecare duminică sub conducerea cadrelor detașate din armata teritorială. Pentru desăvîrșirea pregătirii de luptă, pentru omogenizarea instruirii diverselor componente ale organismului militar, efectuau cîte o manevră anuală de 15 zile, care pentru cei din starea întîia putea fi dublată : o dată primăvara și o dată toamna. Armamentul și muniția se asigurau de către stat, iar uniforma și-o confecționau pe speze proprii în vreme de pace ; în caz de război se distribuia prin grija statului, ca și marele echipament de altminteri. În vederea satisfacerii în condiții corespunzătoare a instruirii milițienilor, se inițiază încă din 1872 formarea unui corp

³¹ *Legea organizării puterii armate, 11 iunie 1868—27 martie 1872 — 12 martie 1874, 1874, p. 12.*

anume de „ofițeri milițiani, precum și de grade inferioare“. Aceștia beneficiau de o ierarhie specială, chiar dacă avansările urmau calea stabilită de legislația obișnuită a militarilor din armata permanentă. Intenția a fost ca acești ofițeri să slujească nu numai pentru trupele de miliții, dar și să contribuie nemijlocit la completarea necesarului de comandanți — atît de trebuitor — pentru armata teritorială, garda orășenească și gloate.

Milițiile erau organizate pe batalioane și escadroane, atașate fiecare pe lîngă cîte un batalion de dorobanți și cîte un escadron de călărași. În fiecare divizie teritorială s-au înființat cîte două brigăzi (adică opt în cele patru divizii teritoriale), a cîte două regimente fiecare, regimentul dispunînd la rîndu-i tot de două batalioane. Un total deci de 32 batalioane de miliții.

d) *Garda orășenească, pentru comunele urbane, și gloatele, pentru comunele rurale*, reprezentau cel de al patrulea și ultimul element din structura sistemului militar național. Erau în același timp expresia cea mai concludentă a principiului ridicării în arme a maselor celor mai largi, a caracterului popular imprimat puterii armate la noi, perfect concordant obiectivelor național-revoluționare ale independenței și desăvîrșirii unității naționale, la realizarea căroră oștirea trebuia să fie parte activă.

Garda civică, creată în anul 1866 prin *legea pentru înființarea gardei orășenești* pentru a „priveghea“ la „paza ordinii“, avea încă de atunci misiunea ca, în caz de război, să execute apărarea orașului de care aparținea, subordonîndu-se într-o asemenea situație „comandantului superior al armatei și aplicîndu-se regulile ordinarii militare în privința disciplinei“³². Dealtfel în aprilie 1877 este reorganizată pentru a fi folosită într-o viitoare conflagrație, la care participarea României devenise de acum iminentă. Drept urmare, legea sancționată la 29 aprilie 1877 elimina în primul rînd censul, care condiționase pînă atunci accesul în gardă, stabilind obligativitatea purtării armelor pentru „toți locuitorii țării pămînteni sau împămîntenți“. În gărzi puteau intra toți orășenii pînă la vîrsta de 45 de ani, care nu fuseseră mobilizați în unitățile permanente, teritoriale și rezervele

³² *Lege pentru înființarea gardei orășenești*, București, 1866, p. 18.

acestora sau în miliții. S-a mai stabilit de asemenea că „în orașele cu o populațiune mai mare de 20 000 locuitori, milițiile pot, printr-un decret domnesc, a fi confundate cu guardele orășenești și organizate după același sistem”³³. Această măsură a dus la creșterea efectivelor, la consolidarea și la întărirea potențialului de luptă al gărzilor orășenești. Se estimează că numărul gardiștilor ar fi atins, pe timpul desfășurării militare din 1877—1878, cifra de 15—16 000 de oameni, din care 7 000 se găseau în București³⁴.

Gloatele. Se constituiau ad-hoc, în momente de mare primejdie, pentru a menține ordinea. Organizate în subunități, puteau lua parte, în situații de gravă primejdie, ca trupe auxiliare pe lângă unitățile de miliții. În atare împrejurări armamentul și muniția li se dădeau de către autoritățile de stat.

Organizarea și dezvoltarea sistemului militar național, conducerea, îndrumarea și controlul întregii activități presupuse de pregătirea țării pentru a face față unei înfruntări armate revenea, conform legislației în vigoare, Ministerului de Război și organismelor sale specializate : Statul-major general, Corpul de stat-major și Statul major domnesc.

Rezultat al laborioasei munci depuse de toți factorii interesați, brațul înarmat al țării se înfățișa în primăvara anului 1877 — ținând seama de posibilitățile noastre economice și demografice — ca o forță destul de redutabilă, atât cantitativ cât și calitativ, bine încheagată, gata să-și afirme virtuțile. Configurația lui era următoarea : 4 comandamente de divizii teritoriale ; 8 regimente infanterie de linie, a câte 2 batalioane fiecare ; 4 batalioane de vânători ; 16 regimente de dorobanți, a câte 2 batalioane fiecare ; 2 companii jandarmi pedestri ; 2 regimente roșiori, a câte 4 escadroane fiecare ; 8 regimente călărași, a câte 4 escadroane fiecare ; 2 escadroane jandarmi călări ; 4 regimente de artilerie, a câte 6 baterii fiecare ; 1 batalion de geniu ; Corpul flotei ; pompieri ; 1 escadron

³³ Pentru detalii a se vedea lucrarea dr. Maria Totu, *Garda civică din România*, Editura militară, București, 1976.

³⁴ Gl. R. Rosetti, *Garda națională. Scurt istoric. Rolul ei în războiul din 1877—1878*, București, 1943, p. 7.

de tren ; 1 companie sanitară ; diferite servicii ; 30 bata-
lioane miliții ; 30 escadroane miliții ; garda orășenească ³⁵.

Ultima direcție a efortului întreprins de forurile mili-
tare de la București a fost asigurarea dotării trupelor și
a instruirii lor pentru satisfacerea cerințelor unei viitoare
campanii.

Armata războiului de independență a avut în genere o
dotare corespunzătoare, pentru anume categorii de mate-
rial chiar foarte bună, deși nu totdeauna suficientă. Un
principiu care călăuzise factorii diriguitori ai înzestrării
armatei fusese acela de a se achiziționa materialele cele
mai moderne, cu cei mai înalți parametri tehnico-tactici.
Această opțiune este vrednică de a fi relevată, întrucât
mijloacele noastre financiare modeste și absența aproape
a unei industrii proprii de armament impuneau țării un
mare efort pecuniar. Trebuie spus că acțiunile inițiate
de comandamentul român între anii 1875 și 1877, pentru
a se organiza o oaste națională capabilă să facă față în
bune condiții unei campanii, au necesitat și un serios
efort financiar. De pildă, cheltuielile prilejuite de măsurile
luate în anul 1876 au depășit cu 35 la sută prevederile
bugetare pentru Ministerul de Război. Este de remarcant,
întâi, că totuși programul de măsuri lansat în 1876, din
care unele erau deosebit de costisitoare, ca manevrele și
concentrările, a putut fi realizat îndeajuns de economic,
depășirea prevederilor bugetului — aprobat în aprilie
1875 — fiind redusă. Apoi, trebuie subliniat modul în
care reprezentanții armatei au pledat în fața forurilor
legislative în favoarea deschiderii peste prevederile buge-
tare a unor credite suplimentare și extraordinare pentru
cheltuieli militare. Numai în cursul anului 1876 au
fost votate 12 asemenea credite ³⁶. În aceste condiții ar-
mata română a primit în dotarea ei armament și tehnică
de luptă cu indicatorii de eficiență superioară (de exem-
plu, tunul Krupp, cotate drept cel mai bun la data aceea,
pușca Peabody și lopata Linneman, care avea să joace un
rol deloc neglijabil în lucrările genistice de încercuire
de la Plevna și avea să dea infanteriei noastre un sub-
stanțial avans față de cea rusă, din a cărei dotare lipsea

³⁵ Generalul Radu Rosetti. *Partea luată de armata română în
războiul din 1877—1878*, București. 1926. pp. 17—18.

³⁶ „Monitorul Oastei“, anul 1876. Legi-ordonanțe-regulamente-
înaintări-mutări-justiție, colecția nr. 1—37, p. X.

acest instrument extrem de util pe cîmpul de luptă ; dealtminteri puține puteri armate din Europa o aveau în dotare).

S-a accelerat, de asemenea, în intervalul de timp premergător intrării în campanie, procesul de achiziționare a materialului de război. Grosul achizițiilor s-a făcut în străinătate și trebuie subliniat că preferințele comandamentului român au făcut dovada unei reale competențe tehnice, căutînd să realizeze un echilibru între posibilitățile financiare ale statului și tipurile de armament și munițiile oferite pe piața internațională. Din cauza dificultăților financiare comandamentul român a trebuit să amîne, în decembrie 1875, procurarea a 100 000 de puști „Chassepot“³⁷. În aprilie 1877 erau achiziționate însă din Rusia 25 000 puști „Krnka“ și 4 milioane de cartușe³⁸. În ianuarie 1877 Rusia a propus României transferarea unor tunuri de calibru mare, necesare mai ales apărării punctelor strategice fortificate, dar s-a vădit, în cele din urmă, a fi fost doar un mijloc de presiune asupra Bucureștilor pentru a semna convenția militară în condițiile voite la Petersburg³⁹. Materialul de artilerie achiziționat pe parcursul anilor 1875—1877 a inclus tunuri de fabricație Krupp. model 1875. din care armata română avea la intrarea în război 8 baterii⁴⁰.

S-au făcut importante achiziții de echipament și cazarmament în străinătate. Natura lor a fost diversă : la 3 iunie 1877 sosea în țară un transport de 5 000 de corturi⁴¹, indispensabile unei armate în campanie pe un teritoriu cu o densitate a așezărilor și populației redusă ; la 26 ianuarie 1877 era blocată de Austro-Ungaria intrarea în țară a 3 000 marmite, 15 300 gamele mici, 16 100 bi-doane. tocmai pentru că se considera că sînt „obiecte care serv/esc/ pentru campanie“⁴². S-au mai contractat, deși nu toate au sosit la beneficiar. șei, încălțăminte, cartușiere. chesoane etc. Este de subliniat rapiditatea cu care

³⁷ MRC, vol. VIII, pp. 27—28.

³⁸ Generalul Radu Rosetti. *Partea luată...*, p. 106.

³⁹ MRC, vol. IX, pp. 27—28. 44—45.

⁴⁰ *Istoricul războiului din 1877—78. Participarea României la acest război*. Lucrare făcută de mai mulți ofițeri. / în continuare se abreviază *Istoricul militar oficial român* /, București. 1887, p. 70.

⁴¹ DIRRI, vol. III, p. 518.

⁴² DIRRI, vol. II, p. 43.

comandamentul român a procedat la aceste achiziții, impunând furnizorilor termene foarte scurte de predare. Comanda de mic echipament, menționată mai sus, fusese onorată la cca 40 de zile de la semnarea contractului, interval de timp în care se include și cel aferent transportului.

Înzestrarea cu armament, echiparea și aprovizionarea armatei române în anii 1876—1877 a fost, în parte, și rezultatul efortului economic autohton. Este drept că, având în vedere stadiul incipient al dezvoltării industriale a României la acea epocă, sortimentele ca și cantitățile de furnituri militare destinate armatei de către capacitățile industriale naționale au fost limitate. Totuși mijloacele de transport pentru hrană, coloanele de muniții, materialul și echipamentul pentru geniu și pentru serviciul sanitar au fost asigurate de Arsenalul armatei. Mai mult, întreprinderile militare producătoare de muniții (Pirotehnia, Pulberăria și Arsenalul armatei) au acoperit, în general, în condiții satisfăcătoare și la timp, necesarul pe profil pentru trupele române : s-au executat, de asemenea, reparații, modificări și adaptări ale unor categorii de armament etc.⁴³.

Principalul armament și material de război aflat în dotarea armelor de bază din organica armatei române în războiul pentru independență a fost :

— *infanteria* a avut în dotare pușca Peabody pentru trupele de linie, vânători și o parte a dorobanților, pușca Krnka pentru restul unităților de dorobanți și pușca cu ac Dreyse pentru formațiunile de miliții ; infanteria dispunea și de lopata Linneman, nu demult introdusă în dotarea armatelor europene moderne ;

— *cavaleria*, roșiorii și călărașii deopotrivă, era înarmată la fel, adică cu o sabie semicurbă, revolverul și carabina Dreyse ;

— *artileria*, avea ca material de cîmp 8 baterii cu tunuri de oțel, sistem Krupp, calibru 8,7, model 1875 ; 8 baterii cu tunuri de bronz, calibru 7,8, model 1870 ; 8 baterii cu tunuri de oțel, sistem Krupp, calibru 7,8, model 1868 și 4 baterii cu tunuri de bronz, calibru 4, sistem francez, model 1863, acestea din urmă pentru trupele de miliții ; la aceasta se adăuga materialul de asediu, com-

⁴³ *Istoricul militar oficial român*, p. 73.

pus din 26 tunuri de bronz și 18 mortiere de bronz de 120 mm și 152 mm.

Perfecționarea procesului de instrucție și al pregătirii de luptă a trupelor a constituit un alt obiectiv urmărit cu asiduitate și pricepere.

Pe plan teoretic, în intervalul de numai cinci ani dinaintea izbucnirii războiului, s-a înregistrat o evidentă intensificare a acțiunii de răspîndire a literaturii militare străine și de adaptare a instrucțiunilor și regulamentelor de exerciții, manevră și luptă, ale căror prevederi nu mai corespundeau exigențelor militare ale epocii. Trebuie remarcat că în acești ani a avut loc o masivă acțiune de introducere a regulamentelor de pregătire care lipseau unor arme, de înlocuire a celor vechi, depășite, încît în preajma războiului trupele dispuneau de toate regulamentele necesare unei instruirii complete a efectivelor. Majoritatea lor au fost elaborări românești, care încercau să răspundă cerințelor de apărare ale trupelor de aici și nu să le oblige să se încadreze prevederilor unor regulamente de luptă de aiurea. Treptat au fost introduse : *Regulament provizoriu asupra manevrelor și evoluțiilor bateriilor înhămate*, București, 1872 ; *Regulament asupra serviciului în campanie și asupra manevrelor celor mari*, București, 1873 ; *Regulament asupra exercițiului și manevrelor de infanterie*, 3 volume, București, 1874 ; *Regulament asupra exercițiului de cavalerie*, București, 1875 ; *Regulament asupra manevrelor și exercițiilor bateriilor înhămate*, București, 1875 ; *Regulament pentru tragerea în țintă*, București, 1877 ; *Regulament asupra exercițiului și manevrelor companiei sanitare*, București, 1877 ; *Instrucțiuni asupra întrebuițării artileriei în luptă*, București, 1877 ; *Instrucție (provizorie) pentru exercițiuri de luptă*, București, 1877.

Pe planul practicii militare, procesul de ridicare a nivelului instrucției și pregătirii trupelor s-a concretizat în efectuarea de concentrări pentru instrucție, mobilizări și manevre. Sînt de semnalat cîteva caracteristici ale procesului de pregătire de luptă a trupelor, neîntîlnite în perioadele anterioare. Astfel, se constată participarea la formele de pregătire de luptă, mai sus arătate, a tuturor componentelor sistemului național de apărare, atît a armatei regulate cît și a trupelor teritoriale și milițiilor sau gărzilor orășenești. Se urmărea ca armata permanentă

să constituie nucleul forței combative a țării. școala, furnizorul de cadre pentru instruirea și comanda întregii oștiri, în timp ce apărarea țării avea să stea mai ales în brațul înarmat al celorlalte formațiuni, cu efective mult mai numeroase, care datorită sistemului de satisfacere a serviciului cu schimbul (trei săptămâni acasă, o săptămână la cazarmă ca la trupele de dorobanți și călărași) sau posibilității instruirii lor prin concentrări sau manevre periodice puteau asigura rapid și economic cadrul organizatoric pregătirii unor forțe importante. Armata de linie (trupa permanentă) era considerată în 1872 „școala cea mare militară a patriei“. dar „tăria țării“ trebuia să se sprijine pe dorobanți și călărași, pentru că dacă armata permanentă era „menită, mai cu seamă, a forma cadrele“, ei (dorobanții și grănicerii) erau aceia care dădeau „maselile“⁴⁴, grosul armatei luptătoare. De aici atenția cu care era urmărită recrutarea și instruirea acestor formațiuni semipermanente, efortul de a li se asigura posibilitatea de a lua parte la manevrele parțiale sau generale ale armatei permanente. preocuparea pentru progresul instruirii lor de la un an la altul. probat cel mai convingător în cadrul manevrelor. Întărirea lor trebuia să dea soliditate întregului edificiu ostășesc de la noi. Încă în 1870 se sublinia că „adunarea milițiilor și concentrarea repetită a grănicerilor și a dorobanților a întărit /.../ instrucțiunea militară a României“⁴⁵. În proiectul de decret pentru concentrarea milițiilor între 15—31 octombrie 1871, generalul Ion Emanoil Florescu. ministru de război, afirma răspicat: „Milițiile înființate prin legea organizării puterii armate fiind menite a constitui pe viitor baza sistemului nostru de armare, dezvoltarea instrucțiunii acestor trupe devine prin aceasta de înțea necesitate“⁴⁶. La concentrările pentru instrucție din toamna anului 1873 erau subliniate tocmai „zelul și abnegațiunea ce au arătat tinerii cari au fost chemați a face parte din batalioanele de miliții; în toate capitalele de județe, în toate plășile, ei au alergat cu vioiciune la apelul ce li s-a făcut, probînd astfel că apărarea țării are noi ostași

⁴⁴ „Monitorul oastei“, nr. 44/1872, pp. 823—824.

⁴⁵ 1866—1896. *Treizeci de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvîntări și acte*, vol. I, 1866—1880, București, 1897, p. 238.

⁴⁶ „Monitorul oastei“, nr. 30/1871, p. 802.

a pune în linie”⁴⁷. Mai mult, se inițiază, prin forme și procedee adecvate, procesul de sincronizare a acțiunii fiecăreia din aceste componente în vederea îndeplinirii unei sau unor misiuni unice. O expresie a efortului de a se obține omogenizarea părților componente ale organismului militar național a fost constituirea, în cursul manevrelor, a unor mari unități tactice mixte (divizii și brigăzi), alcătuite compozit din trupe permanente și teritoriale. În înaltul ordin de zi al comandantului suprem al armatei, din 8 noiembrie 1876, dat cu ocazia manevrelor din toamna anului 1876, se arăta că : „Organizația mixtă a marilor unități tactice va înlesni mult instrucția corpurilor de dorobanți, care nu mă îndoiesc că printr-o stăruitoare aplicare vor ști a dobîndi validitatea corpurilor de linie ce trebuie a le servi de model”⁴⁸.

Intenția forurilor de decizie militară române era de a asigura trupelor o pregătire cît mai apropiată de realitatea cîmpului de luptă — atît celor permanente și rezervelor acestora, cît și celor teritoriale sau milițiilor. Rezultatele obținute au fost mulțumitoare, constatîndu-se însă și unele deficiențe care se motivau mai ales prin situația inzestrării cu muniții a armatei. Dacă din punct de vedere al pregătirii tactice, prin concentrările și manevrele făcute, s-a reușit a se omogeniza în bună parte structurile întregului organism militar, nu același lucru este valabil pentru instrucția focului — pînă în momentul mobilizării din aprilie 1877 armata permanentă trăsesese cam 35—40 cartușe de om, cele teritoriale mai puțin sau chiar deloc —, domeniu în care se manifestau încă insuficiențe.

În final, se poate spune că instrucția trupelor române atinsese un nivel apreciabil în general, foarte bun chiar pentru trupele de întîia linie (armata permanentă și cea teritorială).

Conceptiile tactice din armata română vehiculau idei curente la acea dată în gîndirea militară europeană, precum : superioritatea ofensivei asupra defensivei ; acțiunea succesivă, nu concomitentă, a celor trei arme de bază —

⁴⁷ *Cuvîntările regelui Carol I*, I, 1866—1886, București, 1939, p. 166.

⁴⁸ *DIRRI*, vol. I (partea II-a), p. 440.

infanteria, cavaleria și artileria ; păstrarea unor rezerve mari ; folosirea insistentă a fortificației de câmp.

În privința tacticii diverselor arme, principalele prescripții regulamentare erau : la infanterie — superioritatea focurilor de salvă și a formațiilor în ordinea strînsă (coloane sau linii de coloane), precedate de trăgători ; la artilerie, deschiderea focului de la distanțe mari, de pe poziții dominante sau de pe flancurile infanteriei, spre a-i susține înaintarea. Obiectivul urmărit prioritar era artileria adversă, după care urma infanteria și punctele ei de sprijin. Se sublinia necesitatea efectuării unei bune observări.

Dar sistemul de organizare militară românească, structura lui și instruirea multilaterală a trupelor, au oferit și cele mai ample posibilități manifestării plenare a eroismului de masă. Faptele de arme care au alcătuit ulterior epopeea independenței ar fi fost de neconceput într-o armată, în care rigiditatea profesionalismului ar fi stins spiritul popular. Această sevă populară care a străbătut permanent toate ramificațiile sistemului militar a făcut din armata de la '77 o armată populară, angajată în atingerea unui țel al întregului popor. Organizare, instruire și misiune au alcătuit, așadar, o unitate care a asigurat victoria și a imprimat eroismului un caracter de masă.

Rolul factorului moral, al dublării pregătirii tehnice și de luptă de lămurirea prin educația patriotică a scopurilor politice a fost subliniat de către vajnicul luptător pentru unitatea românilor, George Barițiu, care vedea în această corelare garanția supraviețuirii libere a popoarelor mici, pîndite de expansiunea marilor puteri. Scria învâțatul transilvan în preajma războiului : „Mai ales popoarele mai mici nu sînt sigure nici pe un moment de subjugare și sugrumare din partea celor mai mari și mai tari ; de aceea trebuie să-și dezvolte și să țină în activitate toate puterile, atît fizice cît și spirituale, pentru ca totdeauna să fie în pozițiune favorabilă de a se apăra cu energie [...]“⁴⁹.

În ciuda neajunsurilor inerente oricărei armate, lipsite de experiența cîmpului de luptă, forțele noastre militare

⁴⁹ George Barițiu, *Scrieri social-politice*, București, 1962, p. 273.

participante la război s-au constituit într-un corp bine articulat, suplu, cu o remarcabilă capacitate de izbire și un moral excelent; ele nu s-au arătat mai prejos nici în raport cu aliatul și nici cu inamicul. Citeva aprecieri, din primăvara anului 1877, ale unor observatori străini, sînt edificatoare: „Corpurile Principatului care se află acum în linie sunt foarte disciplinate, însuflețite de același bun spirit și gata de cele mai mari sacrificii“, scria Camille Farcy, corespondentul ziarului „Le Constitutionnel“; un altul găsea că „această armată... e foarte bine echipată și posedă un material nou și de bună calitate. Soldații sunt bine echipați și bine hrăniți. Cavaleria este foarte frumoasă“; în fine o ultimă mărturie: „Cît despre soldații armatei active, ei își cunosc bine meseria lor și vor face, nu mă îndoiesc, o foarte frumoasă figură în fața inamicului“⁵⁰.

Armata de la 1877, instrumentul militar care a dat țării independența, s-a plămădit într-un proces multiseclar, a cărui origine coincide cu înseși începuturile luptei pentru independență. Războiul popular, singura formulă militară capabilă să asigure supraviețuirea politică a poporului român, a generat un tip specific de structuri armate care se bazau pe înarmarea întregului popor. Re-luată de generația revoluționarilor pașoptiști în principiul „națiunii armate“, formula a stat la temelia organizării armatei statului național creat în anul 1859. Această armată a cîștigat prin efortul și jertfa ei independența țării. De la „oastea cea mare“ a domnilor români din evul mediu, la armata din 1877 se constată o perfectă continuitate, în care conceptele de neatîrnare și de război popular se asociază într-o deplină unitate care a făcut posibile toate marile performanțe ale vitejiei românești.

Armata rusă. Imperiul rus avea la 1877 o populație totală de 86 000 000 locuitori din care 74 000 000 se găseau în părțile lui europene⁵¹. Această populație imensă putea să furnizeze, potrivit statisticilor oficiale rusești din 1871, un efectiv de 1 465 706 militari din care circa 25 000 ofi-

⁵⁰ Pentru toate aceste aprecieri vezi N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, pp. 102—105.

⁵¹ Ferdinand Lecomte, *Guerre d'Orient en 1876—1877, Esquisse des événements militaires et politiques*, tome premier, Paris, 1877, p. 55.

teri⁵². În luna noiembrie 1876 forța militară rusă avea următoarele componente : armata regulată, trupele neregulate și milițiile. Armata regulată avea în compunere trupe active sau de campanie, trupe de rezervă, trupe de marș și trupe auxiliare ; trupele neregulate se compuneau din efectivele de cazaci și alte unități de cavalerie formate din supuși ai imperiului.

Armata de campanie cuprindea următoarele genuri de arme : infanterie, cavalerie, artilerie și geniu. Era organizată pe 48 divizii de infanterie, 8 brigăzi de tiraliori, 34 batalioane de linie, 17 divizii de cavalerie, 51 brigăzi de artilerie și 5 brigăzi de săpători care însumau un total de 682 batalioane, 224 escadroane și 2 556 tunuri ; se adăugau 15 batalioane de săpători, unități de pontonieri, de telegrafiști și de geniu⁵³.

Trupele de rezervă, a doua componentă a forței militare rusești, erau constituite numai în caz de război și erau structurate, la mobilizare, în Regimentul de rezervă al Gărzii imperiale și 164 batalioane (similare batalioanelor regulate). Artileria de rezervă urma să fie alcătuită la mobilizare din 48 baterii cu 384 tunuri iar trupele de geniu din 20 companii.

Trupele de marș trebuia să constituie în caz de război 199 batalioane de infanterie și 56 escadroane de cavalerie ; artileria de marș — ca, dealtfel, și în cazul infanteriei și cavaleriei — trebuia să furnizeze oameni instruiți pentru umplerea golurilor în artileria de campanie.

Trupele auxiliare cuprindeau toate unitățile și formațiunile necombatante — școli de instrucție, unități de jandarmi, serviciile sanitare etc.

În cadrul trupelor neregulate o mențiune deosebită merită cele căzăcești. Acestea se deosebeau de trupele regulate prin faptul că doar 1/3 din efectivul lor se afla permanent sub arme în vreme de pace, restul fiind în disponibilitate. Regiunile căzăcești — Don, Kuban, Oremburg, Terek. Astrahan etc. — furnizau mai ales cavaleriști. Cei circa 2 000 000 de cazaci din diverse regiuni ale

⁵² Comisiunea istorică a Marelui stat major rus, *Resboiul ruso-turc din 1877—78 în Peninsula Balcanică*, Traducere făcută cu autorisația Marelui stat major rus de locot.-colonel I. Gărdescu, tomul I, București, 1902 (în continuare sursa se abreviază - *Istoricul militar oficial rus — Europa*), p. 59.

⁵³ *Ibidem*, pp. 60—61.

Rusiei trebuiau să furnizeze, în caz de război, peste 160 000 luptători⁵⁴.

Din cadrul celei de a treia componente a armatei de uscat rusești — milițiile — făceau parte, potrivit legii, toți bărbații între 21—40 ani care, apți pentru serviciul militar, nu intrău în celelalte două elemente ale puterii armate ruse. Totalul lor se ridica la cifra de 600 000 oameni.

Prima mobilizare a armatei rusești a fost decretată în noiembrie 1876 ; în urma acesteia armata de campanie avea să întrunească 20 divizii de infanterie și 7 divizii de cavalerie, cu unitățile aferente, sau 274 batalioane, 132 subunități de cavalerie (escadroane și sotnii), 1 056 tunuri, 6 batalioane de săpători, 4 subunități de pontonieri, 1 batalion de telegrafiști și 2 unități de geniu⁵⁵. Concomitent cu ordinul de mobilizare s-a dispus formarea a două armate de campanie — una în Europa și alta în Asia — și destinarea unor corpuri de armată apărării litoralului Mării Negre. Armata de campanie din Europa, formată din 6 corpuri de armată — 7, 8, 9, 10, 11, 12 — a fost întărită la 8 mai 1877 cu încă 3 corpuri de armată — corpurile 4, 13 și 14 — avînd, în total, la această dată, un efectiv de 260 000 oameni⁵⁶. Acestei armate i se adăuga o legiune de voluntari bulgari, formată la 29 aprilie 1876 printr-un ordin al marelui duce Nicolae ; unitatea bulgară — efectiv circa 6 000 oameni — avea în compunere trei brigăzi (fiecare cu 2 drujine și 2 sotnii), ulterior fiindu-i afectată și artileria necesară. Comandantul mării unități bulgare a fost numit generalul Stolotov⁵⁷.

Armata de Caucaz, comandată de marele duce Mihail, fratele țarului, a fost evaluată la circa 180 000 oameni. Rațiuni de ordin strategic au impus, la începutul campaniei, structurarea acestei forțe în 4 corpuri de armată⁵⁸.

Armamentul infanteriei rusești era alcătuit din puștile ghintuite Berdan de calibru 10 mm ; numai 16 din

⁵⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 115.

⁵⁶ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, tom. II, p. 10.

⁵⁷ *La guerre d'Orient en 1877—1878*, par un tacticien, Paris, 1879, tome I, pp. 46—49.

⁵⁸ *Russes et Turcs*, I, p. 146.

cele 48 divizii de infanterie rusă posedau o asemenea armă, restul fiind dotate cu pușca Krnka de 15 mm sau carabina cu ac sistem Karl. Pușca Berdan era superioară celorlalte, avînd bătaie mare și tragere rapidă.

În cavalerie armamentul era variabil: carabina Berdan, carabina Krnka (aceasta din urmă prevala numericeste, numai 16 oameni de escadron avînd carabină Berdan), revolvere Smitt și Wersson pentru cei ce nu posedau carabine (subofițerii și trompeții și cei dotați cu lăncii). Tunurile de cîmp erau din bronz și se încărcau pe la culată, avînd caracteristici inferioare armamentului Krupp⁵⁹. Atît armamentul de infanterie cît și cel de cavalerie a fost socotit în epocă, și era într-adevăr așa la o sumară comparație a caracteristicilor tehnico-tactice, inferior celui aflat în dotarea oastei turcești⁶⁰.

Infanteria rusească avea o reputație solidă privind spiritul său ofensiv și abnegația în luptă⁶¹, corpul ofițeresc vădea o bravură deseori spectaculoasă și era, în general, adeptul asalturilor directe, frontale, mai puțin decît al manevrelor abile care să surprindă și să oblige inamicul la retragere sau capitulare. Cavaleria era socotită în Rusia arma de elită — corespunzătoare, avîndu-se în vedere întinsele stepe ale țării, ca importanță în potențialul militar cu ceea ce era marina pentru Anglia —, dată fiind mobilitatea și spiritul ofensiv al luptătorilor cazaci.

Potențialul militar al Rusiei anului 1877 includea și o altă componentă — flota. Pentru orizontul acestei cărți este necesar să fie detaliată compunerea și forța flotei Mării Negre. Întii este de remarcat că forța navală rusă nu era prea însemnată în raport cu a celorlalte mari puteri; de asemenea cel mai mare număr de nave din dotarea diverselor flote (în afară de cea din Marea Neagră mai existau flote în Marea Baltică, Marea Caspică și flotele din Marea Aral și Oceanul Pacific) nu era adecvat exigențelor luptei navale a vremii.

Flota de Marea Neagră avea în compunere 2 cuirasate de tipul Popov, 4 corvete și 47 nave de diferite tipuri și utilizări. Ea era destinată asigurării protecției coastelor rusești ale Mării Negre, în special a peninsulei Kerçi, și

⁵⁹ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, I, pp. 80—85.

⁶⁰ Generalul Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 24.

⁶¹ *Russes et Turcs*, I, p. 46.

dispunea de două porturi militare — Sevastopol și Niko-laiev. Neîndoielnic că flota rusă de Marea Neagră era insuficientă pentru protecția celor cca 4 000 de km de coastă și, din această cauză, cu ocazia mobilizării din noiembrie 1876 s-a procedat la constituirea unui grup de forțe, terestre, estimat la cca 80 000 oameni, cu misiunea de a respinge eventualele încercări otomane de debarcare. Tot în concepția de a împiedica fructificarea superiorității navale otomane în Marea Neagră, comandamentul rus a proiectat — pentru a fi nevoit ulterior să renunțe — întreprinderea unei demonstrații navale în Dardanele cu forțele flotei de Baltica.

Flotilei turcești de Dunăre, foarte puternică, rușii îi puteau opune, mai ales, mijloacele de apărare submarină (torpile) și 3 monitoare, 25 șalupe-torpiloare și alte 26 nave; au fost, de asemenea, împrumutate din flotila românească de Dunăre navele „Ștefan cel Mare” și „România”, care au fost ulterior blindate și înzestrate cu un tun, canoniera „Fulgerul”, (utilizată la așezarea de baraje de torpile pe fluviu), șalupa-torpilor „Rîndunica” și 4 șlepuri⁶².

Planul de campanie al armatei rusești în războiul împotriva Turciei a fost dezbătut în luna octombrie 1876 la Livadia, când experții militari ruși, sub diriguirea generalului N.N. Obrucev, au alcătuit documentul *Considerații strategice privind planul războiului*. Pentru teatrul european de operații acest document formula propunerea ca Armata de sud să intre în România, să forțeze Dunărea și să dezvolte ofensiva pe direcția Constantinopol. Îndeplinirea țelului strategic principal — atingerea dar nu cucerirea Constantinopolului⁶³ — urma să fie făcută în două etape: curățirea de inamic a teritoriului Bulgariei pînă la valea Mariței, inclusiv Adrianopole și, apoi, executarea unei lovituri decisive asupra capitalei Imperiului otoman. Considerînd că direcțiile de ofensivă ale armatelor ruse în trecutele războaie cu turcii s-au desenat pe teritoriul de est al Bulgariei, datorită existenței unei puternice flote rusești în Marea Neagră —

⁶² Locot.-comandor C. Ciuchi, *op. cit.*, pp. 168—169; Locotenentii Eugeniu Botez și Kirîțescu Nicolae, *Războiul pe Dunăre*, București, 1905, pp. 4—7.

⁶³ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, p. 7.

realitate ce nu mai corespundea anilor 1876—77, cînd flota otomană era net superioară —, documentul aprecia că lovitura principală trebuie executată acum pe itinerariul Șîștov — Tirnovo — Adrianopol — Constantinopol.

Operațiile de pe teatrul de război din Caucaz — socotit secundar — se subordonau — în această concepție — obiectivului strategic suprem al războiului și ținteau să cucerească orașele Batum și Kars pentru a asigura o apărare strategică favorabilă granițelor Rusiei în această parte a imperiului ⁶⁴.

Desfășurarea rapidă a „crizei orientale“ și hotărîrea Rusiei de a recurge la război cu Imperiul otoman a impulsionat și mai mult lucrările de planificare strategică ale experților militari ruși. La 29 martie 1877 echipa Obrucev a prezentat ministrului de război al Imperiului țarist un alt document intitulat *Considerații privind cazul unui război cu Turcia în primăvara anului 1877*. Acesta stipula că țelul strategic principal al războiului ce va fi purtat de trupele țariste este de a pune stăpînire pe Constantinopol. Ofensiva către capitala Imperiului otoman trebuia să dea rezultate pozitive într-un interval de timp scurt. El recomanda ca războiul să fie început înainte de luna iulie, datorită condițiilor atmosferice ulterioare nefavorabile, astfel ca luptele să fie sfîrșite pînă la venirea iernii. Scopul politic al războiului era definit ca „rezolvarea irevocabilă a chestiunii orientale“. Lovitura principală urma să se dea peste Balcani pe direcția Șîștov — Tirnovo — Adrianopol — Constantinopol. Se considera, de asemenea, că luarea în stăpînire a Constantinopolului va pune capăt războiului din punct de vedere militar și nu politic. După forțarea Dunării se aprecia că, înaintînd cu maximum de repeziciune, trupele rusești vor putea fi la Constantinopol în 4—5 săptămîni.

Conform planului Obrucev, pentru acțiunea pe teatrul de operații de la sud de Dunăre erau necesare 186 batalioane de infanterie, 213 escadroane și sotnii și 774 tunuri; în total peste 303 000 oameni și 90 000 cai. Era, de asemenea, luată în considerare posibilitatea cooperării armatei ruse în campania din Europa cu trupele armate-

⁶⁴ A. Barbasov, *Noviie facti o planirovanii russko-turețkoi voini 1877—78 gg*, în „Voenno-istoriceskii jurnal“, nr. 2. 1976, pp. 100—101.

lor României, Serbiei și Muntenegrului ca și ajutorul militar și material care urma să-l furnizeze poporul bulgar și alte populații creștine de la sud de Dunăre.

Teatrului de operații din Caucaz îi era rezervat un rol secundar. Aici urmau să fie „fixate” efectivele inamice — apreciate la cca 70 000 oameni — pentru a nu putea fi transferate în Balcani. Pentru operațiile din Asia planul Obrucev destina cca 50 000 ostași ⁶⁵.

Așa cum au vădit operațiile ulterioare desfășurate de trupele ruse în Balcani, planul Obrucev a fost cel utilizat în prima parte a campaniei. Ulterior, datorită rezistenței dirze a armatelor otomane, el a fost modificat. În iulie 1877, după eșecurile suferite în fața Plevnei, ministrul de război Miliutin a propus trecerea la apărare strategică pe fronturile de luptă din Balcani, chemarea trupelor de rezervă din Rusia. În decembrie 1877, după căderea Plevnei în fața trupelor româno-ruse, planul Obrucev a fost reactualizat în liniile sale principale și urmat cu fidelitate pînă la sfîrșitul războiului.

Sînt de făcut cîteva observații asupra modalităților de acțiune în luptă ale armatei ruse. Analiza regulamentelor militare rusești dovedește că domina ideea superiorității ofensivei asupra defensivei; acțiunea artileriei era separată în timp — o preceda — de cea a infanteriei care înainta la atac în coloane masive, în fața cărora era dispusă doar o linie subțire de trăgători; infanteria deschidea focul doar la 2—300 metri de inamic și arăta o preferință deosebită pentru lupta la baionetă. În căutarea deciziei rapide domina principiul izbirii inamicului cu mase mari de oameni; era neglijată, în același timp, adăpostirea la teren a combatanților, armata rusă intrînd în campanie cu o cantitate mică de unelte necesare; combatantul rus nu poseda în echipamentul său lopata de campanie, care a fost introdusă abia după acest război ⁶⁶.

Imperiul otoman, cu o populație de peste 30 milioane de locuitori, recruta efectivele armatei sale din rîndurile mahomedanilor (aproximativ 25 milioane), creștinii fiind exceptați, în schimbul unei taxe, de serviciul militar.

Forța militară otomană era alcătuită — ca și cea rusă dealtminteri — din trei categorii de trupe: nizami (ar-

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 102—104.

⁶⁶ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, I, p. 94.

mata activă), redifi (armata teritorială) și mustafizi (milițiile)⁶⁷. Această structurare nu includea trupele neregulate (kurzi, circasieni, bașbuzuci etc.). Potrivit planificării comandamentului otoman, cele opt circumscripții militare în care era împărțit imperiul trebuia să furnizeze în caz de război câte o armată (ordu) compusă din 4 corpuri de armată (kol ordu). În fapt însă, în 1877. nici una din circumscripții n-a ridicat mai mult de 3 corpuri de armată iar unele două sau doar unul. Fiecare corp de armată avea în compunere 24 batalioane, structurate în eşaloanele regiment (8), brigadă (4) și divizie (2).

Enumerând componentele forței militare otomane din Europa la începutul războiului din 1877 oficialitățile militare românești din epocă au apreciat că aceasta includea 464 batalioane, 87 escadroane. 114 baterii de câmp și 20 000 oameni din cavaleria neregulată, adică un total de circa 400 000 oameni și 684 tunuri⁶⁸. În sfârșit, potrivit aprecierii autorităților militare rusești, efectivele armatei otomane se ridicau, în octombrie 1876, la 448 batalioane de infanterie, 147 escadroane și 114 baterii. pentru ca, la începutul războiului, datorită mobilizării și organizării de noi unități militare, efectuate de comandamentul otoman, ele să însumeze : 580 batalioane de infanterie, 147 escadroane și 143 baterii, adică 406 000 oameni și 858 tunuri. După evaluările otomane, efectivul trupelor de pe toate teatrele de operații se ridica la 494 000 oameni, din care circa 190 000 oameni în Dobrogea, Cadrilater, Vidin, Niș, Sofia și Adrianopol⁶⁹.

Batalionul avea nominal un efectiv de 800 oameni. Dar această cifră a fost rareori atinsă. efectivul mediu fiind de cca 600 militari⁷⁰. Numărul de săbii într-un escadron de cavalerie a fost de circa 75⁷¹.

Flota navală a Imperiului otoman era una dintre cele mai puternice din Europa și era incontestabil superioară flotei rusești din Marea Neagră. Avea un efectiv de 50 000 oameni și 66 nave de luptă din care 33 cuirasate de generații diferite (un număr de 7 erau din ultima generație

⁶⁷ William V. Herbert, *The Defence of Plevna 1877 — Written by one Who Took Part in it*, London. 1895, p. 25.

⁶⁸ *Istoricul militar oficial român*, p. 61.

⁶⁹ *Ibidem*, pp. 42, 43.

⁷⁰ William Herbert, *op. cit.*, p. 28.

⁷¹ *Russes et Turcs*, I, p. 56.

avînd fiecare 10—12 tunuri de mare calibru). Flotila de Dunăre, destinată să împiedice o forțare a fluviului de către inamic, se compunea din 5 canoniere cuirasate (cu cîte trei tunuri fiecare), 4 monitoare (cu cîte 2 tunuri) și 12 canoniere necuirasate (cu 4 tunuri fiecare)⁷².

La declanșarea războiului trupele otomane din Europa erau dislocate în felul următor :

— la Vidin, sub comanda mareșalului Osman pașa, 55 batalioane de infanterie, 6 escadroane de cavalerie și 15 baterii. O parte a acestor trupe executa siguranța traiectului fluvial între Vidin și Lom Palanka ;

— la Rusciuk, sub comanda mareșalului Escref pașa, 45 batalioane, 6 escadroane și 12 baterii de artilerie. Din gruparea Rusciuk, 9 batalioane de infanterie, 4 escadroane și 3 baterii erau dislocate la Nicopole, 4 batalioane și 2 baterii la Șiștov, 2 batalioane la Plevna și 1 batalion la Biela ;

— la Silistra erau dislocate 34 batalioane, 6 escadroane și 9 baterii (comandant — Selami pașa). Parte din aceste forțe se aflau în punctele Rasova și Turtucaia ;

— în Dobrogea — la Tulcea, Isaccea, Măcin, Babadag, Hîrșova, Cernavodă și Constanța — se aflau 24 batalioane, 12 escadroane și 7 baterii, efective comandate de Ali pașa ;

— la Varna — cu parte din forțe la Bazargic și Pravadi — se aflau 21 batalioane, 4 escadroane și 9 baterii ;

— la Șumla, sub comanda lui Ahmed Eyub pașa — se aflau 41 batalioane, 12 escadroane și 9 baterii.

În rezerva Armatei de Dunăre se aflau 21 batalioane, 6 escadroane și 7 baterii, dispuse la Tîrnovo, Sliven, Iamboli și Niș.

Acestor forțe ale armatei de linie li se adăugau 7 batalioane de miliții (cca 7 000 oameni) și cca. 8 000 militari de diverse arme (îndeosebi artilerie și geniu) aflați în fortărețele de la Vidin, Rusciuk, Șumla, Silistra și Varna. În caz de necesitate, Armata otomană de Dunăre mai putea dispune și de efectivele aflate la Sofia, în Albania, Bosnia și Herțegovina, la granițele cu Grecia, Muntenegru și Serbia, la Constantinopol și în insulele Mării Egee care se ridicau la 215 batalioane, 35 escadroane,

⁷² *Istoricul militar oficial român*, p. 61.

276 tunuri și circa 20 000 oameni din cavaleria neregulată⁷³.

După cum rezultă din analiza dispunerii forțelor otomane de la Dunăre — comandate de serdar-ekrem (generalisim) Abdul-Kerim —, existau două mari grupări de forțe destinate să interzică direcțiile principale de invazie ale armatei rusești: în Dobrogea și cadrilaterul Rusciuk — Silistra — Șumla — Varna și în Bulgaria occidentală, cu grosul în regiunea Vidin. Apărării liniei Dunării îi erau destinate trupele din punctele probabile de forțare a fluviului — Nicopole, Vidin, Rusciuk etc. —, și cele destinate să supravegheze, prin patrulare, intervalele dintre acestea.

Infanteria otomană avea în înzestrare puști model Henri-Martini și Snyder ale căror caracteristici erau superioare celor ale armelor rusești. Circa 70% din infanteria turcă era înarmată cu pușca Henri-Martini. Cavaleria era înarmată cu carabina Winchester iar materialul artileriei era în cea mai mare parte de tip Krupp.

Calitățile războinice ale soldatului turc au fost incontestabile. În secolul al 17-lea celebrul Montecuccoli caracteriza pe otoman ca „viteaz, sobru și răbdător“. Bine pregătit, oșteanul otoman era, potrivit aprecierilor din epocă, fără egal: el suporta excelent oboseala, marșurile lungi și toate privațiunile unei campanii⁷⁴; a dovedit remarcabile calități în luptele de apărare.

Planul de campanie al armatei otomane era supus exigențelor situației militare concrete din primăvara anului 1877. Pe de o parte, inamicul dispunea de o forță militară considerabilă, iar pe de altă parte, comandamentul otoman era obligat să destine forțe importante supravegherii granițelor Serbiei, Muntenegrului și Greciei și să observe cu atenție populația bulgară, gata de răscoală generală⁷⁵. S-a intenționat ca inamicul să fie atras în cadrilaterul Silistra — Rusciuk — Șumla — Varna, după trecerea peste fluviu a armatelor țariste, trecere care s-a apreciat că nu poate fi împiedicată, iar aici să fie epuizat prin luptă și lichidat; ori ca ulterior, după ce rușii vor fi

⁷³ *Ibidem*, pp. 58—60.

⁷⁴ *Russes et Turcs*, p. 58.

⁷⁵ Général Izzet-Pacha, *Les occasions perdues ... Étude stratégique et critique sur la campagne turco-russe de 1877—78*, Paris, 1910, p. 23.

străbătut Balcanii, să le taie liniile de comunicație ale acestora și să le cadă în spate, prinzînd armata țaristă între două focuri. O asemenea concepție a determinat și dispunerea dispersată a forțelor turcești în zona cadrilateră pomenită, spațiu altminteri periferic față de principalul traseu strategic, al cărui punct terminus era Constantinopolul, și care pornind de la Dunăre străbătea, ipotetic, Balcanii în linie dreaptă pînă la capitala otomană ⁷⁶. Pentru a amenința România și Serbia și, totodată, pentru a putea, eventual, lovi de flanc, de la vest la est armata rusă în înaintare spre Constantinopol se concentrau importante forțe în Bulgaria occidentală. Centrul de greutate al acestor forțe urma să fie la Vidin. Un alt grup de forțe urma să fie constituit la sud de munții Balcani. Cît privește teatrul de operații asiatic, comandamentul otoman a optat pentru defensivă strategică, intenționînd să interzică o invazie rusă din Caucaz în posesiunile asiatice ale imperiului.

Tactica adoptată de armata turcă în cursul războiului a fost diferită, aproape opusă, celeia care domina oastea rusă. Avînd ca idee generală operativă a planului de campanie defensivă, în faza inițială, trupele s-au adăpostit în teren sau fortificații de unde deschideau focul asupra inamicului cînd acesta intra în bătaia puștii. Pînza de foc cu care întîmpina înaintarea inamicului se îndesea pe măsura apropierii acestuia. Artileria turcă prefera duellurilor cu artileria inamică efectuarea tragerilor asupra infanteriei atacatoare, constatîndu-se o simultaneitate a acțiunii celor două arme care nu exista în armata rusă.

Teatrele de război european și asiatic. Teatrul de război de la sud de Dunăre, pe care s-a desfășurat războiul ruso-româno-otoman din 1877—78, este mărginit la nord de fluviul Dunărea, la est de țărmurile Mării Negre, la sud de mările Marmara și Egee și la vest de linia care pornind de la vărsarea Timocului în Dunăre trece la vest de Sofia și vest de cursul rîului Struma. Limita vestică a teatrului de război sud-dunărean pe care au avut loc desfășurări militare în 1877—78 trebuie extinsă pînă la coastele Adriaticii, de vreme ce Muntenegrul, Serbia și ulterior, Grecia „fixau“ importante contingente otomane.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 26 și urm.

Dunărea, de la Porțile de Fier pînă la vărsarea în Marea Neagră, are o lungime de 830 km și o lărgime între 700—1500 m în perioadele de debit normal. În timpul revărsării apelor Dunării, trecerea fluviului era aproape imposibilă pentru o armată în veacul trecut, lărgimea lui crescînd considerabil pe distanțe de zeci de kilometri. Locurile favorabile unei treceri pe malul drept erau următoarele : Calafat, la gurile Jiului, Oltului, Zimnicea, Giurgiu, Oltenița, Călărași, Hîrșova, Brăila, Galați, Isaccea și Reni. Locurile de trecere cele mai favorabile erau apărute pe malul drept de fortărețe bine amenajate de otomani — Vidin, Nicopole, Rusciuk, Turtucaia și Silistra.

Teritoriul dintre Dunăre și Munții Balcani e traversat de riuri care se varsă în fluviu. Acestea au un curs aproximativ paralel, și de la vest la est cele mai importante erau : Timok, Lom, Ogost, Isker, Vid, Osma, Iantra.

Un obstacol militar de deosebită importanță pentru acțiunile militare spre sud, pe acest teatru de război, îl constituiau Munții Balcani, situați la circa 100 km de Dunăre. Cu înălțimi de peste 2000 metri, în porțiunea lor occidentală, ei sînt străbătuți de peste 30 de treceri. Cele mai importante, cunoscute înaintea declanșării războiului, și care erau luate în considerare de comandamentul rusesc, erau următoarele :

— pasul Bercovița, pe șoseaua de la Lom Palanka la Sofia ;

— trecerea de la Orhanie, defileu străbătut de șoseaua Plevna — Sofia ;

— defileul Șipka (sau Sf. Nicolae) străbătut de drumul principal Rusciuk — Adrianopol ;

— trecătorile Trevna, Tvardița și Sliven ;

— trecătoarea Kotel în Balcanii Orientali care debușează în sud la Iambol.

Aceste locuri de traversare ale Balcanilor debușează la sud de munți într-o comunicație longitudinală care unește Sofia — Kazanlik — Eski Zagra — Sliven — Burgas (375 km) și care permite apărătorului o facilă manevră de forțe și mijloace și concentrarea acestora în punctul amenințat.

La sud de Munții Balcani un punct de mare valoare strategică era Adrianopolul, ca centru al bazinului rîului Mărița și ca punct de sprijin al unei armate care ar fi

pierdut linia de apărare montan balcanică. Aici putea fi stopată o înaintare a inamicului spre Constantinopol sau cel puțin să fie întârziată.

O comunicație de importanță deosebită pentru regiunea transbalcanică era șoseaua Sofia — Filipopol — Adrianopol — Constantinopol (cca 500 km) legată cu șoseaua Sofia — Kazanlık — Burgas prin mai multe drumuri.

Cele trei mari direcții strategice de ofensivă spre Constantinopol, pornind de la Dunăre erau :

— Galați — Rasova — Pravadi — Adrianopol — Constantinopol, paralel cu țărmul Mării Negre și care consuma 24 zile de marș ;

— Zimnicea — Rusciuk — Adrianopol — Constantinopol (36 zile de marș) și care măsura circa 550 km ;

— Nicopol — Sofia — Filipopol — Adrianopol — Constantinopol (48 zile de marș).

Comandamentul rusesc avea foarte puține informații asupra teatrului de război pe care trebuia să opereze armatele sale și multe din acestea erau greșite. Din aceasta a rezultat, mai ales, importanța exagerată acordată valorii ca obstacol militar al Balcanilor garnisiți de trupe turcești — care a pus în cumpănă chiar continuarea campaniei în iarna 1877—78 — și subevaluarea potențialului de subzistentă pentru trupe ce putea fi furnizat de această regiune ⁷⁷.

Teatrul de acțiuni militare asiatic în cursul războiului din 1877—78 cuprindea, în mare parte, ceea ce în epocă era cunoscut sub denumirea de „eșichierul strategic“ al Armeniei, regiune eminent montană. Disponibilitatea culmilor muntoase nu prezenta nici o regularitate în acest complex orografic, astfel încât el era designat ca un „labirint fără ieșire“ ⁷⁸. Linia de frontieră ruso-otomană, care pornea de pe țărmul Mării Negre, la nord de Batum și șerpua de-a lungul acestui teritoriu pînă la colțul nord-vestic al Persiei diviza „eșichierul armean“ în două părți, care aveau și sensibile particularități militare. Zona rusă, limitată de lanțul montan caucazian și de prelungirile acestuia spre sud, către granița ruso-otomană, permitea apărarea, în cazul unei invazii otomane, întreprinse cu succes, pe linia Kutais — Tiflis ; dar, în ansamblul ei,

⁷⁷ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, I, pp. 30—31,

⁷⁸ Amédée Le Faure, *op. cit.*, p. 123.

zona rusă era limitată pentru operațiile militare în profunzime ; în același timp avea un pronunțat caracter autonom, exprimat și în cvasiizolarea ei față de restul Rusiei. Zona turcă beneficia, în schimb, de ample posibilități de utilizare militară a spațiilor adiacente : Asia Mică, Kurdistan, Mesopotamia și Siria. Apărarea în zona otomană poseda, pe flancuri și în profunzime, un teritoriu vast și, în consecință, o mare libertate de acțiune.

Comunicațiile principale pe teatrul de război asiatic de acum o sută de ani erau următoarele :

— ruta de litoral, care urma țărmul Mării Negre de la Poti la Batum și Trebizonda ;

— ruta Tiflis (în Rusia), prin defileele montane, pînă la Erzerum ;

— ruta Tiflis — Alexandropol — Kars ;

— ruta Erevan — Kars ;

— ruta Erevan — Baiazid.

Zona „eșichierului armean“, aparținătoare de Imperiul otoman, includea două importante puncte defensive : Kars și Erzerum. Întîiul, fortificat înainte de război de experți prusieni, devenise o poziție de prim rang, capabilă să opună o rezistență serioasă înaintării rusești. Erzerum, capitala Armeniei turcești, era un oraș de circa 80 000 locuitori ; poseda la extremitatea sa estică o citadelă instalată pe muntele Top-Dagh, care domina comunicațiile către Kars. În același timp Erzerum era și principalul nod de comunicații al zonei, către el convergînd și eventualele rute de invazie rusă : cea de nord, Ardahan — Erzerum, centrală, Alexandropol — Kars — Erzerum și sudică, Erevan — Baiazid.

Această configurație a zonei turcești va determina și modul în care Rusia va proceda la ofensivă odată cu declanșarea războiului. Conformarea planului de operații necesităților și accidentelor terenului este doar unul din obstacolele care au stat în calea beligerantului rus ; el a mai trebuit să facă față, odată cu debușarea în Armenia turcă, și naturii comunicațiilor de aici, în general în pantă ; în cazul retragerii, deci, armatele rusești erau expuse primejdiei lichidării.

CAPITOLUL V
**OPERAȚIILE MILITARE DESFĂȘURATE PÎNĂ
LA INTRAREA ARMATEI ROMÂNE
ÎN CAMPANIE**

Mobilizarea armatei române • Entuziasmul patriotic al maselor • O nouă ordine de bătaie a armatei • Operația de acoperire a Dunării • Primele ciocniri militare româno-otomane • Acțiunea canonierei românești „Rîndunica“ • Sprijinul dat de trupele române operației ruse de forțare a fluviului • Trecerea la sud de Dunăre a detașamentului de trupe Rosnoveanu • Constituirea Armatei române de operații • Trecerea Diviziei 4 la sud de Dunăre • Marșul strategic al trupelor ruse în România • Trecerea armatei ruse la sud de Dunăre • Expediția generalului Gurko peste Balcani • Revirimentul militar otoman • Înfriingerile ruse la Plevna • Operațiile armatei ruse în Asia

Consecventă cu orientarea sa politică de apărare a teritoriului național în fața unei invazii turcești — despre care existau știri privind efectuarea ei neîntârziată¹ — România a luat măsuri militare adecvate. Iminența războiului între Rusia și Imperiul otoman, pe care o vădise respingerea de către guvernul otoman a protocolului de la Londra, a determinat guvernul român să procedeze la mobilizarea armatei. Pregătită în prealabil prin ordine date de Ministerul de Război diviziilor teritoriale, vizînd concentrarea rezervelor armatei permanente și pregătirea concentrării neîntârziată a regimentelor de dorobanți și călărași², mobilizarea generală a armatei române a fost promulgată oficial, prin decret, la 6 aprilie 1877. Fiecărei componente a sistemului puterii armate a României îi erau dispuse misiunile de îndeplinit. Armata permanentă și cea teritorială cu rezervele acestora se mobiliza; milițiile urmau a se organiza în corpuri active, iar găr-

¹ La 4 aprilie 1877 Bălăceanu comunica din Viena că generalul austriac Klapka, întors dintr-o vizită la Constantinopol, știe intenția turcilor de a ocupa punctele Calafat, Turnu Măgurele, Oltenița și Barboși „pentru a distruge calea ferată și a ocupa Bucureștiul“ — cf. *DIRRI*, vol. II, pp. 109—110; cf. și *MRC*, vol. IX, p. 50.

² *Istoricul militar oficial român*, p. 71; vezi și *DIRRI*, vol. II, pp. 104—105; 106—107.

zile orășenești trebuia să asigure, prin preluarea atribuțiilor interne ale trupelor permanente și teritoriale, succesul operației de mobilizare. Compunerea unităților tactice ale armatei române mobilizate urma să fie stabilită ulterior³. Conform concentrării pentru manevre din toamna anului 1876, armata română fusese dislocată — dislocare care s-a păstrat pînă la mobilizarea din 6 aprilie 1877 — în felul următor: Divizia 1-a în jurul Craiovei, Divizia 2-a în București și împrejurimi, Divizia 3-a în zona Brăila-Galați iar Divizia 4-a în jurul orașului Focșani. O atare dispunere a forțelor armatei române — trupele regulate și teritoriale cu rezervele lor — era destinată a înlesni o ripostă în fața oricăror eventualități posibile de atac, în contextul prefigurării conflictului între imperiile rus și otoman — dinspre sud, est și nord. Era facilitată efectuarea unor manevre pe linii interioare pentru a concentra grosul pe linia de rezistență necesară la un moment dat. În faza inițială a mobilizării, declanșate la începutul lunii aprilie 1877, cele 4 divizii române au avut aceeași dislocare, pentru ca ulterior ea să sufere modificări impuse de înaintarea pe teritoriul țării a trupelor rusești. Astfel, în momentul în care trupele țariste au pătruns în România, la 11 aprilie 1877, comandamentul român a procedat la retragerea în zona București a diviziilor concentrate în Moldova⁴.

Ulterior decretului de mobilizare au fost fixate, prin ordine sau decrete, efectivele unităților tactice. Efectivul de război al fiecărui batalion, atît din armata permanentă cît și din cea teritorială, a fost fixat la 800 de oameni⁵, iar pentru escadron — unitatea tactică de bază a cavaleriei — la 120 de călărași în front⁶. S-a hotărît consti-

³ DIRRI, vol. II, p. 127.

⁴ MRC, vol. IX, pp. 51—52.

⁵ Unele batalioane n-au intrunit efectivul prevăzut (batalionul 2 vînători mobilizase 732 oameni), iar altele l-au depășit cu mult (de pildă, batalionul 1 din Regimentul 1 dorobanți însuma 1 200 oameni) — cf. General Radu Rosetti, *Partea luată ...*, p. 104.

⁶ Și în cazul unităților de cavalerie efectivele nu au atins cota stabilită. Regimentul I roșiori a mobilizat în 10 zile numai 504 oameni trupă și 408 cai — cf. General Radu Rosetti, *Partea luată ...*, p. 104.

uirea a 33 batalioane de miliții, fiecare avînd în compunere 4 companii a 250 oameni fiecare.

A fost stabilită prin decret o nouă ordine de bătaie a armatei române mobilizate. Conform acestei structuri armata română se compunea din : 1 mare cartier general, 2 corpuri de armată și o rezervă. Marele cartier general era comandat de domnitorul țării, șef de **stat** major fiind colonelul Gh. Slăniceanu ; în compunerea acestui for suprem de conducere și coordonare a armatei române intra secția operațiilor, secția topografică și serviciile artileriei, genului, intendenței și sanitar.

Corpul 1 armată — comandat de generalul Gh. Lupu — avea în compunere Divizia 1-a (2 brigăzi de infanterie, 1 brigadă de cavalerie și 3 baterii de artilerie, 1 coloană de muniții, 1 companie geniu, 1 ambulanță) și Divizia 2-a (2 brigăzi infanterie, 1 brigadă cavalerie, 3 baterii de artilerie, 1 coloană de muniții, 1 companie geniu, 1 ambulanță) ; în rezerva corpului de armată se afla un regiment de artilerie.

Corpul 2 armată — comandant general Alexandru Radovici — includea diviziile a 3-a și a 4-a și o rezervă constituită dintr-un regiment de artilerie ; alcătuirea diviziilor era similară : 2 brigăzi infanterie, 1 brigadă cavalerie, 1 divizion artilerie, 1 coloană de muniții, 1 companie de geniu, 1 ambulanță. Lesne de observat, fiecare mare unitate tactică avea o compunere mixtă (infanterie și cavalerie într-un raport de 2 : 1), cu baterii de artilerie în dotare : 2 brigăzi de infanterie (5, 6 sau 7 batalioane), 1 brigadă de cavalerie (8—12 escadroane), 3 baterii de artilerie etc. Omogenizarea puterii combative a diviziilor era obținută prin compunerea brigăzii de infanterie dintr-un regiment de linie și 2 regimente de dorobanți. Proporția astfel obținută între diferitele genuri de arme, iar în cadrul aceluiași gen de armă între unitățile armatei permanente și ale celei teritoriale, echilibra valoric cele 4 mari unități tactice și cele 2 corpuri de armată. Totodată articularea eșalonului brigadă era astfel gîndită încît să permită îndeplinirea unor misiuni tactice cu un grad sporit de autonomie ⁷.

⁷ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, Anexa II.

Efectivele mobilizate ale armatei române active însumau 58 700 oameni, cu 12 300 cai și 190 tunuri. Era în curs de pregătire, de asemenea, contingentul anului 1877 — circa 14 000 oameni — destinat a completa efectivele armatei de linie⁸. Adăugînd la această cifră cei peste 33 000 de oameni mobilizați în batalioanele de miliții și efectivele gărzilor orășenești sau ale depozitelor trupelor regulate obținem un total de circa 100 000 oameni sub arme⁹.

Concentrarea celor două corpuri de armată lăsa să se întrevadă intențiile comandamentului român de a bara eventuale pătrunderi turcești peste Dunăre din zonele în care erau dislocate însemnate forțe inamice : Vidin și patrulaterul Rusciuk — Silistra — Șumla — Varna. Astfel, potrivit unui ordin al comandantului suprem al armatei, Corpul 2 de armată a fost concentrat pe linia Dunării, în Oltenia, pentru a putea zăgăzui invazia eventuală otomană pe direcția Vidin — Calafat — Craiova — București ; al doilea corp al armatei române mobilizate a fost concentrat pe linia Sabar—Argeș, urmînd să protejeze Capitala în fața unor probabile atacuri inamice pe direcțiile Giurgiu — București și Oltenița — București, cu efortul principal pe direcția secundă¹⁰.

Dislocarea unităților Corpului 2 armată vădește marea importanță acordată de comandamentul român aglomerării de trupe otomane la Vidin. Astfel, întregul corp avea misiunea de a supraveghea traiectul Dunării între gura Timocului și Lom Palanka, în Calafat fiind dislocate 13 batalioane infanterie iar la Băilești și Galicea Mare, pe direcția Craiova, avînd în rezervă 21 batalioane infanterie, cu cavalerie și artileria aferente. Unitățile Corpului 2 armată au trebuit să execute în perioada de mobilizare o mișcare de translație, din zonele inițiale de dislocare, către noile destinații, cu direcția generală est-vest : de la București la Caracal, Islaz, Corabia, Bechet etc.

⁸ *Istoricul militar oficial român*, p. 75.

⁹ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în resbelul din 1877—1878*, București, 1887, p. 43 ; cf. și General Radu Rosetti. *Partea luată...*, p. 104.

¹⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 95 : MRC, vol. IX. pp. 63—65.

Corpul 1 armată dislocat în Muntenia avea o rezervă puternică, alcătuită din 17 batalioane, 8 baterii și 8 escadroane, cantonată la București. Începînd din 27 aprilie 1877 și pînă la 29 aprilie din forțele acestei rezerve au fost deplasate spre vest, inițial la Caracal și ulterior la Islaz, Corabia și Bechet 13 batalioane și 2 baterii. Cum este ușor de observat din mișcarea generală a trupelor celor două corpuri de armată fusese inițiată o deplasare generală spre vest a întregii armate române, care trebuie pusă în legătură cu apropierea trupelor ruse de Dunăre.

Insemnătatea remarcabilă pe care au avut-o măsurile inițiate de comandamentul român imediat înainte și după izbucnirea războiului ruso-otoman o relevă cîteva considerații.

Întîi de toate, zonele de dislocare din momentul declanșării operației de mobilizare a forțelor armate ale țării — cîte o divizie în Oltenia și Muntenia de vest și două divizii în Moldova —, paralel cu fortificarea Calafatului și nodului feroviar Barboși, scot în evidență concepția comandamentului român de a fi în măsură să riposteze la o eventuală încercare de trecere a Dunării de către oștile otomane și probabila transformare a teritoriului național în teatru de război; zonele de dispunere — Craiova, București, Focșani, Galați — ofereau posibilitatea unei intervenții prompte a trupelor în eventualele locuri de invazie ale oștirii turcești. De subliniat, din nou, că principalele direcții de invazie a teritoriului nostru de dincolo de Dunăre, și care fuseseră folosite în războaiele ruso-otomane anterioare, erau: Vidin — Calafat — Craiova; cadrilaterul Ruseiuk — Silistra — Șumla — Varna către București, prin Giurgiu sau Oltenița; Măcin — Barboși. În același timp, apărarea Capitalei era asigurată nu numai de divizia destinată acestui scop, ci și de faptul că legăturile feroviare cu zonele de cantonament ale celorlalte mari unități facilitau rapida afluire a acestora spre București în caz de pericol. Mobilizarea, care în linii mari era terminată pînă la declanșarea războiului ruso-otoman¹¹, augmentase valențele dispunerii armatei române pe teritoriu și crease, prin sporirea numărului combatanților, posibilități mai ample de rezistență în cazul unei invazii de peste Dunăre.

¹¹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 74—75.

Apoi, dislocarea efectuată de armata română după intrarea trupelor rusești în țară, a urmărit același țel, de a acoperi fruntariul Dunării în fața unui atac venit de pe malul drept al fluviului. Pe măsura afluirii strategice a oștirii ruse pe teritoriul român spre sud, armata română, lăsînd locul forțelor ruse, s-a concentrat, într-o primă etapă, pentru a acoperi porțiunea Dunării între gura Timocului și Călărași, avînd centrele de greutate ale eventualului efort de rezistență în punctele Calafat și Giurgiu — Oltenița.

În al treilea rînd, armata română a executat, începînd de la sfîrșitul lunii aprilie 1876, o nouă mișcare de repliere, de această dată spre vest, concentrîndu-se în final în Oltenia. Aici a îndeplinit două misiuni importante : acoperirea traiectului fluvial între gura Timocului și Olt și asigurarea flancului drept al trupelor rusești masate în sudul cîmpiei muntene.

În sfîrșit, această operație executată de armata română, în etape distincte, de translație în arc de cerc, de la est la vest, de-a lungul traiectului Dunării a fost efectuată paralel unei alte operații de amploare, anume mobilizarea generală a sistemului puterii armate naționale. De asemenea, trebuie subliniată concomitența cu afluirea trupelor ruse, dificultățile ridicate de simultaneitatea unor operații atît de complexe putînd să fie surmontate printr-o planificare riguroasă și o execuție rapidă și eficientă.

Operația de acoperire a frontierei Dunării de către oastea română — prin interzicerea principalelor direcții de invazie pe o lungime de front de peste 450 kilometri în linie dreaptă — a avut remarcabile valențe strategice. Prin reușita acesteia s-a evitat transformarea teritoriului național în teatru de război — cu tot ceea ce decurgea din aceasta pentru statul român — și, în același timp, a fost de un sprijin real pentru partea rusă¹². Faptul a fost remarcat imediat de opinia publică europeană. La 11 mai 1877, ziarul englez „The Times“ sublinia : „Trupele române, protejînd propria lor frontieră pe Dunăre, au făcut un mare serviciu rușilor prin faptul că au îm-

¹² Pentru detalii vezi remarcabila analiză făcută de General-maior Constantin Olteanu, *Măsurile luate de comandamentul român pentru acoperirea Dunării în perioada aprilie—august 1877*, în „Revista de istorie“, tom 29, nr. 4, 1976, pp. 557—568.

piedicat pe turci să ocupe și să fortifice capete de pod pe malul nordic al Dunării¹³; iar la 19 mai 1877 același ziar nota că „Trupele românești, care au fost sub foc, în lungul Dunării, sînt lăudate pentru singele lor rece atît de ofițerii lor cît și de străinii care au avut ocazia de a fi martori ai purtării lor¹⁴.”

Operația de acoperire a frontierei Dunării n-a luat sfîrșit odată cu atingerea de către trupele rusești a fluviului. Armata română a continuat să execute, în cursul lunilor mai—iunie—iulie, pînă la trecerea efectuată la sud de fluviu, siguranța traiectului Dunării între gura Timocului și Oltului. Prin aceasta au fost asigurate atît flancul trupelor rusești în cursul staționării pe malul românesc al fluviului și în timpul operației de trecere a Dunării cît și, în desfășurarea ulterioară a acțiunilor acestora în Bulgaria, spatele armatei de operații ruse din Europa. Se exercita o autentică descurajare, prin prezența trupelor române dispuse în spațiul menționat, pentru orice eventuale tentative ale comandamentului otoman de a tăia liniile de comunicații ale oștirii ruse printr-un atac declanșat de la Vidin peste Dunăre și care să „întoarcă” dispozitivul rus din Bulgaria.

Revenind la cealaltă operație concomitentă — mobilizarea — se cere neapărat subliniat modul în care a avut loc. Mărturiile documentare scot în evidență entuziasmul care a cuprins întreaga țară în zilele de mobilizare. Femeile din Iași — se scria într-un număr de gazetă publicat în acest oraș la 24 aprilie 1877 — „se grăbesc a încuraja pe soții și fiii lor să-și facă datoria astăzi cînd patria-i cheamă a-și vărsa singele pentru dînsa, promițînd, la rîndul lor /că/ ele nu vor cruța nici sacrificii nici osteneli spre a le îndulci suferințele războiului, fiind pururea lingă dînșii și dîndu-le ajutoarele necesare¹⁵.” În rîndurile ostașilor domnea o stare de spirit însuflețitoare: „Încrederea în noi — notează un memorialist — încrederea ce ne-o dă tinerețea alunga din ochii noștri orice

¹³ General Radu Rosetti, *Cîteva extrase din presa engleză 1877—1878*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV, București, 1927, p. 368.

¹⁴ General Radu Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878*, Vălenii de Munte, 1928, p. 7.

¹⁵ Citat după Elisabeta Ioniță, *Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în „Revista de istorie”, tom 29, nr. 4, 1976, p. 570.

vedenie de nenorociri viitoare“¹⁶. La 24 aprilie comandantul suprem al oștirii române nota în jurnalul său că „Spiritul armatei noastre este excelent“¹⁷. La București un grup de medici s-au pus la dispoziția spitalelor militare din oraș fără a fi remunerați¹⁸; un număr de studenți români, aflați la Paris, au decis înapoierea în țară pentru a se înrola în oștire. Ziarul „Românul“, care publica acest fapt opiniei publice, aprecia că „el e încă un semn de însuflețire patriotică a junimii române care se găsește gata a face tot felul de sacrificii /.../“¹⁹.

Răspunsul unanim pe care l-a dat populația românească chemării sub arme era motivat în ardenta dorință de apărare a integrității patriei în fața năvălirii străine; prefigurarea posibilității cuceririi neatîrnării României ca stat, în noul context de evenimente internaționale caracterizat de războiul ruso-turc, adăuga ridicării la arme a mobilizaților, unanimă statornic în istoria luptelor noastre pentru conservarea ființei naționale, o motivație în plus. Atmosfera de puternică însuflețire patriotică din acele săptămâni de aprilie când a avut loc mobilizarea a cunoscut o amplitudine crescîndă în perioada imediat următoare.

Primele ciocniri cu turcii pe malul Dunării au declanșat un puternic curent național îndreptat spre îmbărbătarea și sprijinirea materială a oștirii. Acest curent a îmbrăcat forma ofrandelor și donațiilor făcute de cetățeni în folosul armatei — deși funcționa deja legea rechizițiilor adoptată la 6 aprilie 1877 — sau s-a concretizat în constituirea a numeroase asociații cetățenești al căror scop era sprijinirea armatei. Încă din zilele mobilizării, cetățenii au dat obolul lor material pentru înzestrarea armatei române²⁰. Au fost donate obiecte de preț sau sume de bani — deseori funcționarii statului și-au donat salariile lor trimestriale sau lunare²¹ — prin liste de subscripție. În acest din urmă scop s-au constituit

¹⁶ Lt.-colonel Căplescu, *Amintiri din războiu (1877—1878)*, p. 10.

¹⁷ MRC, vol. IX, p. 71.

¹⁸ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 586.

¹⁹ *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională 1877—1878* (Documente și texte social-politice), Editura politică, București, 1967, p. 86.

²⁰ DIRRI, vol. II, p. 383.

²¹ *Ibidem*, pp. 438, 465, 468; vol. III, pp. 90—91.

comitete locale de organizare a strîngerii fondurilor în majoritatea oraşelor din ţară. Cetăţenii oraşului Roşiori au asigurat hrana gratuit unităţii militare de cavalerie în trecere şi au furnizat îmbrăcămintea necesară companiei de miliţieni din localitate²². Cetăţeni din diverse categorii sociale au depus sume de bani însemnate cu motivaţii simple şi emoţionante: „obolul meu pentru apărarea teritoriului şi drepturilor României“; „pentru a realiza una din cele mai mari şi mai seculare dorinţi a neamului românesc“; „patrioticul sentiment îndemnîndu-mă a-mi îndeplini după putinţă sacra datorie de adevărat român“. Sînt oferite, pentru armata română, diverse cereale, animale²³. Aderenţa patriotică care a animat masele populare a permis ca, într-un timp record, să se strîngă pe cuprinsul fiecărui judeţ 150 căruţe înhămate cu 3 cai, adică un total de 4 800 căruţe şi 14 400 cai²⁴.

În acelaşi timp, însufletirea patriotică pe care a declanşat-o proclamarea independenţei naţionale a produs mărturii dintre cele mai convingătoare ale voinţei populare de a-şi apăra vatra străbună. Este semnificativă, în acest sens, cererea adresată autorităţilor de locuitorii judeţului Brăila de a li se da „arme şi cartuşe pentru a respinge şi a se apăra /de inamic — n.a./“²⁵. A devenit evidentă pentru întregul popor necesitatea de a-şi uni eforturile pentru a împlini idealul naţional. Aşa cum se exprima, sincer şi direct, cetăţeanul G. Cesar din Bucureşti la 20 mai 1877: „În gravele împrejurări de astăzi este de datoria fiecărui cetăţean să vină potrivit cu mijloacele sale în ajutorul patriei“²⁶.

Ceea ce este de remarcat este faptul că efervescenţa patriotică care a cuprins masele populare a depăşit graniţele de atunci ale României; ea a cuprins populaţia românească din teritoriile aflate încă sub dominaţie străină, în Transilvania, Banat şi Bucovina şi a căpătat, în linii mari, aceleaşi forme ca în România.

În Transilvania ziarul braşovean „Gazeta Transilvaniei“ răspunzînd unor comentarii acide relative la valoarea ar-

²² *Ibidem*, p. 535 ; vol. III, p. 72.

²³ *Ibidem*, vol. III, pp. 101, 128.

²⁴ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 217.

²⁵ *DIRRI*, vol. III, p. 186.

²⁶ *Ibidem*, p. 224.

matei române, apărute în presa imperială, scria la 14 aprilie 1877 „că dorobanții și călărașii români pot porni către Transilvania și fără să fie alungați de turci“²⁷. La Sibiu a luat ființă la începutul lui mai un comitet al femeilor române care își propunea să colecteze ofrandele conaționaliilor pentru ostașii români răniți. „Pretutendeni în provinciile române din Austria — scria la 13 mai ziarul „Românul“ — se rostesc rugăciuni către cer ca să binecuvânteze armele române“²⁸. Numeroși tineri trec în mod clandestin frontiera din Transilvania pentru a se înrola în armata română²⁹, fapt ce atrage protestele diplomatice ale guvernului de la Viena. În Bucovina ecoul trezit de mobilizarea armatei române a fost deosebit de puternic. Numeroși elevi de liceu din Cernăuți hotărâsc să treacă în România și să se înroleze voluntari în oastea țării³⁰. Studenții români de la universitatea din capitala Bucovinei înființează o societate clandestină, „Arboroasa“, cu scopul de a colecta fondurile necesare plecării tinerilor dornici să lupte pentru independența României³¹.

Acestui entuziasm patriotic i se datorește, în bună măsură, termenul relativ scurt pentru acea epocă în care a fost executată operația de mobilizare. Dacă la 15 aprilie mobilizarea era în ansamblu efectuată, pînă la 24 aprilie — deci într-un interval de 19 zile — ea a fost definitivată³². Operația de mobilizare a reușit, datorită spiritului de abnegație al ostașilor și priceperii organizatorice a organelor competente, să ridice la peste 100 000 de oameni efectivele unei armate care, conform bugetului, era stabilită la un total de 28 469 oameni³³.

Încă din timpul executării fazei finale a operației de mobilizare au avut loc primele ciocniri militare româno-turce. Dacă la 21 aprilie navele otomane de Dunăre au bombardat Brăila³⁴, în acel moment apărută de trupele

²⁷ *Pagini din lupta poporului român pentru independența națională 1877—1878*, p. 85.

²⁸ *Ibidem*, p. 120.

²⁹ *DIRRI*, vol. III, pp. 313, 468.

³⁰ Ion Nistor, *Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomul VII, memoriul 9, 1927, p. 6.

³¹ *Ibidem*.

³² T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 37.

³³ *Ibidem*, p. 210.

³⁴ *MRC*, vol. IX, p. 68.

ruse, la fel ca și orașul Reni în ziua următoare³⁵, la 26 aprilie otomanii comit primul lor act de agresiune militară neprovocată la adresa trupelor române. Artileria din Vidin a bombardat în această zi, timp de aproape trei ceasuri, Calafatul iar bateriile române de aici au ripostat; duelul de artilerie româno-otoman din această zi istorică înscrie prima încrucișare de arme între cele două armate în cursul războiului din 1877—1878.

Dueluri artileristice asemănătoare au fost angajate în zilele următoare la Giurgiu (27 aprilie), Oltenița (28 aprilie), Islaz (4 mai), Bechet (11 mai), Corabia (14 mai)³⁶. Agresiunile turcești au determinat, așa cum am detaliat anterior, parlamentul român să constate existența stării de război între România și Imperiul otoman. Acțiunile militare turcești n-au inclus o tentativă serioasă de debarcare la nord de fluviu a unor forțe puternice, rezumîndu-se la dueluri artileristice sau la raiduri ale unor mici detașamente de trupe neregulate întreprinse de obicei noaptea. Acestea au fost respinse rapid de trupele române.

Dacă a fost evident că comandamentul otoman nu intenționează o debarcare la nord de fluviu, tot atît de clar a reieșit că va încerca să blocheze orice tentativă de trecere a Dunării de către trupele române sau ruse. Nu numai aglomerările de trupe otomane în zonele Vidin și Rusciuk — Silistra reliefează această linie de conduită, dar însăși puternica forță fluvială militară de Dunăre era destinată să-i asigure concretizarea.

Flotila dunăreană otomană avea misiunea esențială de a împiedica o trecere a trupelor rusești peste Dunăre în Dobrogea, pe de o parte, și, pe de altă parte, prin bombardamentele executate să interzică legătura feroviară Buzău—Brăila—Galați și să neutralizeze nodul feroviar de la Barboși. Au avut loc, începînd cu 22 aprilie, dueluri de artilerie ruso-otomane la Brăila și Reni — angajate de artileria navelor fluviale otomane — iar la 29 aprilie a fost scufundată de tunurile ruse canoniera Lüt-fücelil. Alte două monitoare otomane au rămas imobilizate în canalul Măcin din vecinătatea Brăilei astfel că, celelalte nave fiind operaționale în aval de Reni, pentru

³⁵ Ion C. Brătianu, *op. cit.*, p. 629.

³⁶ *Istoricul oficial militar român*, pp. 108—124.

traiectul fluvial dintre Brăila și Orșova otomanii dispuneau de 8 nave cu 20 guri de foc.

În noaptea de 13/14 mai 1877 un alt monitor turcesc, Hivzi Rahman, a fost scufundat prin torpilare într-o acțiune comună, româno-rusă. În cursul acesteia s-a distins maiorul de marină Ioan Murgescu care, împreună cu locotenentul rus Dubasov, conducea canoniera românească „Rîndunica“, pusă la dispoziția comandamentului rus și încadrată cu personal rus. Aceasta, însoțită de alte trei șalupe, a lansat atacul asupra navelor inamice din canalul Măcin și a lovit decisiv cu o torpilă monitorul otoman. Flota fluvială de Dunăre a Imperiului otoman primea astfel „o lovitură zdrobitoare“ și aportul ei la împiedicarea unei treceri a Dunării de către armata rusă a fost redus considerabil³⁷. Celelalte nave otomane au participat la duelurile angajate în zilele următoare între bateriile românești de pe malul Dunării și cele inamice.

Trupele rusești au executat trecerea Dunării în două locuri, între Galați și Brăila la 10 iunie 1877 și la Zimnicea—Șiștov în 15 iunie 1877.

Fortărea fluviului executată de trupele rusești la Zimnicea—Șiștov a beneficiat de un ajutor însemnat din partea armatei române. Astfel, trupele române staționate la gura Oltului au protejat, în nopțile de 14, 15 și 16 iunie 1877, transportul pe fluviu al pontoanelor rusești necesare construcției podului între Zimnicea și Șiștov, transport amenințat de artileria inamică din cetatea Nicopole. De asemenea, în urma unei înțelegeri prealabile între comandamentele român și rus, artileria românească de pe malul Dunării a declanșat în 14 iunie 1877 un puternic bombardament, pe întregul front, asupra inamicului, care a continuat și în următoarele două zile.

Au mai fost executate, în scopul de a distra atenția inamicului de la trecerea rusească peste fluviu executată la Zimnicea, simulări de îmbarcare pe nave ale unor detașamente românești; s-au efectuat trageri de artilerie asupra unor coloane inamice în marș — cum a fost cazul bombardamentului executat în dimineața de 15 iunie

³⁷ Prof. Dr. A. P. Alessi și Prof. Massimu Popu, *Resbelulu orientale ilustratu*, Graz. 1878, pp. 403—406; vezi și locotenenții Eugeniu Botez și Kirițescu Nicolae, *Războiul pe Dunăre*, vol. I, București, 1905, pp. 58—64.

1877 la Ciuperceni³⁸. Totodată, trupele române au ocupat ostroavele de pe Dunăre din fața Vidinului — misiune indeplinită la 19 iunie — menținându-le în posesie în ciuda încercărilor inamicului făcute cu trageri de artilerie de a le scoate din poziții. În ziua de 25 iunie artileria românească a deschis focul asupra portului și pozițiilor inamice de la Lom Palanka pentru a preîntîmpina concentrarea de trupe otomane în acest punct, de unde să fie dirijate apoi spre Nicopole sau Rahova³⁹.

În același timp, Divizia 4-a română și-a extins frontul spre est, dincolo de gura Oltului, în porțiunea fluviului rămasă descoperită prin trecerea trupelor ruse la sud de Dunăre ; elemente ale mării unități române au ocupat punctele Turnu Măgurele, Bulgaru și Flămînda în fața cetății inamice Nicopole⁴⁰.

Pe teritoriul de la sud de Dunăre aflat în fața frontului desfășurat al trupelor române — întins între Turnu Măgurele și gura Timocului — au acționat trupele ruse ale Armatei de vest conduse de generalul Krüdener, care avea misiunea de a ocupa punctele Nicopole și Plevna și a interzice afluirea de trupe turcești dinspre Vidin, Rahova și Sofia în aceste puncte. La 3 iulie armata rusă a atacat Nicopole fiind puternic susținută de bombardamentele executate asupra fortăreței de bateriile românești de artilerie instalate la Flămînda, Turnu Măgurele și Islaz. De asemenea, artileriștii români au împiedicat prin focul lor retragerea de trupe otomane din cetate spre Rahova ; iar infanteria română de la Islaz și gura Oltului a întreținut un foc puternic împotriva infanteriei turcești și a servanților bateriilor inamice dispuse pe malul opus⁴¹. La 4 iulie comandantul trupelor otomane din Nicopole a capitulat.

Comandamentul suprem rus a ordonat la 5 iulie 1877 generalului Krüdener să se îndrepte cu toate trupele la dispoziție spre Plevna pentru a ocupa această localitate. I se dispunea să ceară „autorităților române să ocupe imediat Nicopole“⁴² unde se găseau peste 8 000 prizonieri

³⁸ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 100—124.

³⁹ *Ibidem*, p. 107.

⁴⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 180.

⁴¹ *Ibidem*, p. 203.

⁴² *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, p. 159.

țurci. Acest lucru a fost solicitat de generalul Krüdener direct generalului Manu, comandantul Diviziei a 4-a, care răspunde că pentru efectuarea unei asemenea acțiuni trebuie să primească ordinele comandamentului suprem român⁴³. Cererea este repetată de marele duce Nicolae și chiar de împăratul Alexandru al II-lea al Rusiei, dar refuzul comandamentului român a fost ferm, pe temeiul că armata română nu va trece Dunărea decît în condiții bine stabilite de comun acord.

La 8 iulie 1877 generalul Krüdener a declanșat primul atac rus asupra Plevnei, acțiune care s-a soldat cu un eșec. Inferioritatea numerică a trupelor țariste ca și unele greșeli tactice comise în cursul bătăliei de comandanții ruși motivează înfrîngerea suferită în prima bătălie de la Plevna.

Pentru a risipi efectul moral negativ avut de această înfrîngere în opinia publică internă și internațională, comandamentul rus a hotărît declanșarea unui al doilea atac asupra Plevnei. Concentrarea trupelor pentru întreprinderea acestei acțiuni făcea necesar și disponibilul de forțe rămas la Nicopole și, în consecință, comandamentul rus solicită din nou părții române preluarea sarcinilor de ocupație militară a acestei fortărețe. De această dată cererea a fost acceptată și comandantul Diviziei a 4-a a primit, la 11 iulie, ordinul de a organiza trecerea peste Dunăre a unei brigăzi de infanterie și unei brigăzi de cavalerie⁴⁴.

Acceptarea de către comandamentul român a solicitării rusești avea o solidă argumentație politică și militară. Era evident că un dezastru militar rusesc ar fi determinat o înrăutățire considerabilă a situației politice a țării — punînd în cumpănă chiar recentul act de proclamare a independenței depline — iar un nou eșec al trupelor rusești în fața Plevnei punea pe primul plan posibilitatea unei invazii otomane în România și, în consecință, transformarea teritoriului național în teatru de război. Apoi era evident că beligeranța României — începută de fapt prin executarea operației de acoperire a

⁴³ *Istoricul militar oficial român*, pp. 215—216.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 231—232.

Dunării⁴⁵ — nu se putea mărgini doar la o strictă misiune de apărare a fruntăriei dunărene. O asemenea misiune se putea vădi, pe parcursul desfășurării ulterioare a evenimentelor, insuficientă, din moment ce presupunea un rol pasiv, de așteptare a deznodământului militar care urma să se producă la sud de Dunăre.

Detașamentul de trupe române destinat prin ordinul din 11 iulie 1877 de a ocupa Nicopole era comandat de colonelul George Rosnovanu și alcătuit din regimentele 5 linie, 14 dorobanți, 3 și 8 călărași. El a executat trecerea Dunării la 16 și 17 iulie 1877. În 17 iulie detașamentul Rosnovanu a ocupat următoarele poziții: Regimentul 5 de linie a interzis comunicațiile Plevna—Nicopole, și Rahova—Nicopole; Regimentul 14 dorobanți și Regimentul 3 călărași au ocupat cetatea și orașul Nicopole iar Regimentul 8 călărași împreună cu cavaleria rusă au stabilit o linie de avangardă între Osma și Vid⁴⁶.

În ziua de 18 iulie 1877 a avut loc cea de-a doua bătălie de la Plevna care s-a soldat, din nou, cu eșecul trupelor rusești atacatoare. Generalul Krüdener s-a retras în dezordine și lui Osman pașa, mareșalul turc comandant al trupelor din Plevna, i se deschideau posibilități largi de exploatare a succesului obținut; el putea angaja rezervele sale, nefolosite în întregime în bătălie, în urmărirea trupelor lui Krüdener și să străbată cu rapiditate distanța pînă la podul rusesc de la Zimnicea—Șiștov, întrerupînd comunicațiile armatei ruse de la sud de Dunăre⁴⁷. Dar nefolosirea de către mareșalul Osman a acestei direcții de acțiune a făcut din cea de a doua bătălie a Plevnei doar un atac respins. În schimb, înfrîngerea suferită a avut un impact moral considerabil asupra comandamentului rusesc.

În ziua de 18 iulie generalul Krüdener solicitase din nou generalului Manu, comandantul Diviziei a 4-a române, ca cel puțin trupele detașamentului Rosnovanu să înainteze în direcția Plevna în sprijinul său. Din nou generalul

⁴⁵ General-maior Constantin Olteanu, *op. cit.*, p. 565; „acoperirea executată de armata română în lunile aprilie-august 1877 a fost parte constitutivă a războiului și s-a încadrat organic în el, reprezentînd, am putea spune, prima secțiune cronologică a acestuia“.

⁴⁶ *Istoricul militar oficial român*, pp. 250—251.

⁴⁷ *Russes et Turcs*, I, p. 356.

român a refuzat să satisfacă această cerere, pe temeiul că singurele ordine valabile pentru el emană de la Marele cartier general român.

Această nouă cerere rusească a repus cu acuitate în discuție problema cooperării armatei române în lupta împotriva trupelor otomane pe teatrul de război sud-ducărean.

Partea rusească solicitase, încă înainte de încheierea convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877, ca armata română să coopereze cu cea rusă în campania de la sud de Dunăre, insistând pentru alcătuirea unui plan comun în această privință⁴⁸. Din considerente legate firesc de faptul că nu fuseseră încă cu deplin temei stabilite stipulațiile convenției bilaterale, ca și de împrejurarea că solicitarea venea din partea autorităților militare țariste și nu a celor politice, propunerea rusească a fost declinată. Chiar ulterior lui 4 aprilie și primelor acțiuni agresive ale Imperiului otoman la adresa României, comandamentul român a respins cererile comandamentului suprem rus ca armata română să participe la operațiuni⁴⁹.

Pe de o parte, solicitarea comandamentului suprem rus contravenea poziției oficiale a guvernului țarist, în problema cooperării armatei române la campanie în Balcani, exprimată net de cancelarul Gorceakov la 17 mai : „*Rusia n-are trebuință de ajutorul armatei române. Forțele pe care ea le-a pus în mișcare spre a lupta contra Turciei sînt mai mult decît îndestulătoare ca să atingă scopul înalt pe care și l-a propus împăratul cînd a început acest război*“⁵⁰.

Pe de altă parte, comandamentul român avea în vedere ca participarea armatei române la campania de la sud de Dunăre să aibă loc în condițiile păstrării individualității sale, destinării unei zone distincte de operații și păstrării comenzii unice, naționale. Încă de la 7 mai 1877 comandantul suprem al armatei române a răspuns la solicitarea rusă de cooperare la acțiunile militare din

⁴⁸ MRC, vol. IX, pp. 45—46. La 2 aprilie, 2 ofițeri, trimiși ai marelui duce Nicolae, comandantul suprem al armatei de operații rusești din Europa, pledează „cu stăruință“ la București „pentru cooperarea armatei române cu cea rusească și zic că e de dorit să se fixeze de pe acum un plan“.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 78.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 92 — sublinierile aparțin textului original.

Bulgaria — admisă „în principiu“ — cerînd „o bază proprie de operațiuni propriu a sa /armatei/, cu sprijinirea aripei stîngi pe râul Isker“⁵¹. Iar la 20 mai în consiliul de război mixt româno-rus, ținut la Ploiești, partea rusă a solicitat ca armata română să forțeze Dunărea la Vidin unde, cum am mai arătat, se afla o puternică grupare de trupe otomane⁵².

Comandamentul român, care făcuse propunerea unei acțiuni independente în regiunea Vidinului⁵³, a socotit intrarea în război ca prematură, luînd totuși măsuri de natură să-i faciliteze trecerea Dunării în această zonă. Considerentele care motivau propunerea comandamentului român erau multiple : se putea proceda, ulterior forțării, la încercuirea și luarea Vidinului și se putea interzice apoi comunicația Plevna—Sofia ; se asigura armatei române o zonă de acțiune proprie, aceasta putînd să-și conserve individualitatea ei în raport cu puternicul aliat⁵⁴.

A fost, apoi, luată în considerare efectuarea unei treceri a Dunării în zona Bechet, pe firul aceleiași concepții de a opera într-o zonă de la vest de râul Isker, dar și această ipoteză a fost abandonată în urma desfășurării luptelor ruso-otomane din prima jumătate a lunii iulie.

În împrejurările determinate de prima bătălie ruso-otomană de la Plevna, s-au înmulțit cererile ruse adreseate comandamentului român de a efectua trecerea la sud de Dunăre a armatei române. La 7 iulie comandantul suprem al armatei române este rugat „să ordone imediata trecere peste Dunăre a trupelor române“⁵⁵. Răspunsul comandamentului român a fost că o atare acțiune nu o va întreprinde decît ulterior încheierii unei înțelegeri privind cooperarea armatelor română și rusă. După eşecul înregistrat de trupele ruse în prima bătălie a Plevnei, țarul Rusiei adresează direct domnitorului român rugămintea ca armata română să efectueze trecerea

⁵¹ *Ibidem*, p. 81.

⁵² *Ibidem*, p. 95.

⁵³ Generalul Radu Rosetti, *Proiecte de operațiuni în anii 1876—1878*, în „Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice“, seria III, tomul XXVII. memoriul 4, București, 1945, p. 8.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 10. Se dau și motivele pentru care comandamentul român a renunțat ulterior la această propunere.

⁵⁵ MRC, vol. X, p. 29.

Dunării la Nicopole⁵⁶. Cererea aceasta, așa cum am văzut, a fost acceptată și o parte a Diviziei a 4-a române (detașamentul colonel Rosnovanu) a primit ordin să treacă Dunărea.

Scopul acestei treceri peste Dunăre a detașamentului colonel Rosnovanu a fost unul limitat — de a asigura controlul cetății Nicopole — și de aceea sînt respinse cererile comandamentului rus ca Divizia 4-a română să-și rezerve o parte din forțe pentru a opera în zona Plevnei. Conduita comandamentului român era aceea dictată de principiul că oastea țării va efectua trecerea la sud de Dunăre „spre a urma obiectivul special al operațiunilor sale ofensive, cu desăvîrșire deosebit de acel al oștirii imperiale, fără a interveni în operațiunile acesteia”⁵⁷.

Principiile care au călăuzit comandamentul român în abordarea chestiunii cooperării cu armata rusă — și care erau justificate de considerente de prestigiu național și militar dar, în același timp, de modul defavorabil trupelor rusești în care decurgea campania de la sud de Dunăre — au fost puse la grea încercare ulterior celei de-a doua bătălii — și eșec rus — de la Plevna. Atît independența acțiunilor militare întreprinse de oastea României cît și, implicit, zona de acțiune distinctă au fost deziderate reconsiderate în momentul în care s-a ivit gravul pericol al invaziei turcești în interiorul țării — posibilitate pe care o deschisese înfrîngerea rusă din 18 iulie de la Plevna — și cînd comandantul suprem al armatei de operații ruse în Europa a anunțat comandantului suprem al armatei române satisfacerea tuturor cererilor românești⁵⁸.

În urma cumpănirii situației militare de la sud de Dunăre, caracterizată prin înrăutățirea situației strategice

⁵⁶ *Ibidem*, p. 31.

⁵⁷ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 174.

⁵⁸ MRC, vol. X, pp. 38—39. Iată conținutul telegrammei adresate prințului Carol de marele duce Nicolae: „Marți, 19 iulie 1877, 3 ore 35 seara. Prințului Carol al României, în locul unde se află cartierul general român. Turcii, adunînd cele mai mari mase de trupe la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fuziune, demonstrațiune și, dacă se poate, să treci Dunărea cu armata, după cum dorești. Între Jiu și Corabia demonstrațiunea aceasta este neapărat necesară pentru înlesnirea mișcărilor mele. Nicolae”.

a oastei ruse și prin largile posibilități deschise armatei otomane de a realiza o întoarcere spectaculoasă a frontului rus printr-un marș spre Nicopole și, eventual, invadarea României, comandamentul român a socotit ca neapărat necesar trecerea Dunării. Această operație se constituia într-o continuare firească a beligeranței efective de pînă atunci a armatei române și urma să fie începutul încununării efortului nostru militar aplicat pentru dobîndirea neatîrnării de stat.

La 20 iulie 1877 comandantul suprem al armatei române a ordonat ca efectivele Diviziei a 4-a române aflate pe malul stîng al Dunării să traverseze fluviul „și să dea ajutor rușilor oriunde vor vrea dînșii“, iar Diviziei 3 române comandamentul român îi dispuse, încă înainte de 19 iulie, să fie în măsură să ocupe dispozitivul lăsat liber de trupele Diviziei 4⁵⁹. Ion C. Brătianu a plecat la cartierul general al armatei rusești, aflat la Gorni-Studen în Bulgaria, pentru a negocia cu împăratul Rusiei și marele duce Nicolae condițiile de cooperare în luptă a armatei române. El avea însărcinarea de a obține individualitatea în acțiune a acesteia.

De această dată comandamentul rus a acceptat parteneritatea oștirii române în condițiile unei armate aliate, iar negociatorul român a admis doar asigurările verbale în această privință ale interlocutorilor săi, fără a pretinde „alianță scrisă“⁶⁰. Un schimb de scrisori între domnitorul Carol și marele duce Nicolae, care a avut loc la începutul lunii august, poate fi socotit ca însumînd calitățile unui instrument juridic care stipula condițiile angajării armatei române în campania antiotomană purtată la sud de Dunăre. În 10 august 1877 Carol scria comandantului armatei rusești de operații din Balcani că „În raporturile sale cu armata imperială, armata română va trebui să-și păstreze, după cum însăși A/lteța/ V/oastră/ I/mperială/ a binevoit a recunoaște în ultima sa scrisoare, individuali-

⁵⁹ MRC, vol. X, p. 39.

⁶⁰ *Istoricul militar oficial român*, pp. 258—259 ; în MRC, vol. X, p.56 se inserează însă textul unei scrisori a marelui duce Nicolae către Carol din 6 august 1877 din care reținem : „Rămîne bine înțeles /.../ că armata română va păstra întrutotul individualitatea sa, așa precum se convenise de mai înainte, și că, pentru toate amănunțele, ea se va afla sub comandamentul direct al șefilor săi imediați“.

tatea sa și unitatea sa de comandă, avînd a opera, bine-înțeles, după planul general și dispozițiunile A[ltetei] V[oastre] I[mperiale]"⁶¹.

În vederea operațiunilor pe care urma să le întreprindă la sud de Dunăre, la 23 iulie 1877 armata română a fost structurată în două părți distincte.

Întîia, numită „*Armata de operațiune*“, cuprindea Corpul 2 armată și o mare unitate tactică, articulată ad-hoc, Divizia de rezervă generală. Aceasta din urmă era alcătuită din trei brigăzi de infanterie (comandant al infanteriei, colonel Hristodulo Cerchez), trei regimente de cavalerie (regimentele 1 și 2 roșiori și Regimentul 4 călărași), comandate de colonelul Victor Crețeanu, 6 baterii de artilerie (comandant al artileriei, colonelul Eraclie Arion), un batalion de geniu și subunități de pontonieri.

Cea de a doua componentă nouă a oștirii române forma așa-numita „*Armata de observație*“ și era compusă din două divizii : întîia, comandată de colonelul Eustațiu Pencovici, avea în compunere 3 regimente de dorobanți, 1 regiment de călărași și 3 baterii de artilerie ; a 2-a. comandată de colonelul Mihail Holban, cuprindea 2 regimente de infanterie (din care unul de dorobanți). 1 regiment de călărași și 3 baterii de artilerie⁶². În noua ordine de bătaie a armatei române, generalul Manu a fost numit și comandant al artileriei Armatei de operațiune. În total Armata de operațiune avea un număr de 41 batalioane, 32 escadroane, 18 baterii, 5 companii geniu și pontonieri cu un efectiv de circa 38 000 oameni⁶³.

Cum era și firesc, noua ordine de bătaie a armatei române a dat o pondere însemnată primei componente, „*Armata de operațiune*“, în raport cu „*Armata de observație*“. Raportul la infanterie între cele două articulații ale oștirii era de 4,1 : 1, la cavalerie de 4 : 1, iar la artilerie de 1,6 : 1.

Trupele care intrau în compunerea Armatei de operațiuni au primit ordin să se concentreze la Corabia, locul destinat efectuării acțiunii de trecere a Dunării și unde fusese pregătit materialul necesar construirii podului⁶⁴.

⁶¹ MRC, vol. X, p. 57.

⁶² DIRRI, vol. V, pp. 118—119.

⁶³ General Radu R. Rosetti, *Partea luată...*, p. 38.

⁶⁴ *Istoricul militar oficial român*, p. 263.

În același timp au fost convocate trupele de miliții din Oltenia, care urmau să fie dislocate în lungul litoralului danubian⁶⁵.

Divizia 4-a română — comandată de colonelul Alexandru Anghelescu — care primise la 20 iulie 1877 ordinul să traverseze Dunărea cu toate efectivele la Nicopole și-a îndeplinit misiunea în patru zile. La 24 iulie această mare unitate română a intrat în dispozitiv. Două regimente de călărași, comandate de colonelul Grigore Polizu, au primit misiunea să supravegheze riul Vid, din direcția Rahovei, între vărsarea în Dunăre și localitatea Riben, împingând acțiunile de cercetare pînă la localitatea Breslanița, unde făceau legătura cu trupele rusești. În spatele acestui cordon de cavalerie se aflau 5 batalioane de infanterie, sprijinite de artilerie — forțe comandate de colonelul Grigore Cantili — care aveau misiunea să intercepteze comunicația Plevna—Nicopole. Celelalte forțe ale Diviziei 4 se dispuneau în felul următor : 8 batalioane, trei baterii de artilerie și un escadron de călărași în fața orașului și cetății Nicopole pe comunicația spre Plevna ; 4 batalioane dorobanți și 3 escadroane de călărași, comandate de colonelul Rosnovanu, aveau misiunea de a apăra cetatea Nicopole și a executa serviciul de garnizoană în interiorul ei. În cazul unui atac al forțelor otomane pe direcția Plevna—Nicopole detașamentul Cantili trebuia să se retragă pentru a se uni cu forțele principale ale diviziei și a apăra cu orice preț capul de pod Nicopole.

Pînă la trecerea peste Dunăre a grosului armatei române de operații, dispozitivul Diviziei a 4-a a suferit mai multe remanieri în funcție de necesitățile cîmpului de luptă din apropierea Plevnei. Astfel, la 30 iulie 1877, brigada de cavalerie română a format împreună cu o brigadă de cavalerie rusă o mare unitate tactică, comandată de generalul rus Lașkarev, cu misiunea de a supraveghea comunicația Plevna—Sofia. În 5 august 1877 grosul diviziei a luat poziție la Breslanița, iar detașamentul Cantili a înaintat pînă la Calișovăț (ambele puncte situate pe comunicația Nicopole—Plevna). La 14 august a avut loc o nouă dislocare a forțelor principale ale diviziei în jurul localității Creta, pe riul Vid, după alte trei zile întreaga mare unitate (mai puțin brigada de cava-

⁶⁵ *Ibidem*, p. 294.

lerie) a luat poziție la Calișovăț, iar la 19 august se afla, din nou, la Breslanița.

Aceste dese remanieri erau impuse atit de nevoia de a oferi ajutor trupelor rusești de la Plevna în cazul unui atac rusesc (pozițiile de la Calișovăț și Breslanița fiind cele mai apropiate de Plevna), fie de imperativul acoperirii coloanelor române care urmau să treacă Dunărea (poziția de la Creta), fie din misiunea esențială de a interzice o eventuală înaintare inamică pe traiectul Plevna—Nicopole. Această întreită misiune a determinat dese dislocări ale diviziei și a supus efectivele la marșuri numeroase cărora le-au făcut față în mod deosebit, obișnuindu-le cu greutățile campaniei.

La 11 aprilie, cu o zi înaintea declarației oficiale de război a Rusiei, trupele rusești au intrat pe teritoriul românesc. Detașamente de cavalerie au trecut prin punctele Kubei și Tatar-Bunar și, în marș forțat, au atins în aceeași zi punctele Ismail, Chilia, Reni, Galați, Barboși și Brăila. Grosul armatei ruse a pătruns pe teritoriul României în ziua de 12 aprilie 1877, pe 4 coloane :

— coloana din dreapta, compusă din diviziile 8 și 12 cavalerie, Brigada independentă de cazaci a Caucazului și Regimentul 37 cazaci de Don — toate din Corpul 12 armată — a intrat pe la Ungheni și, urmînd itinerarul Iași—Roman—Focșani—Buzău—Ploiești, s-a îndreptat spre Copăceni, pe riul Argeș ;

— coloana din centru — în alcătuirea căreia intrau infanteria și artileria Corpului 12 armată — a pătruns tot pe la Ungheni și, deplasîndu-se pe ruta Iași—Vaslui—Tecuci—Focșani—Ploiești, s-a concentrat la Băneasa-București pentru a face joncțiunea cu cavaleria aceluiași corp ;

— coloana din stînga, compusă din cavaleria corpurilor 8 și 11 armată, o brigadă de tiraliori și o divizie de cazaci, a intrat în România pe la Bestimac și s-a îndreptat spre Slobozia. De aici cavaleria s-a deplasat spre Călărași iar infanteria și divizia de cazaci către Plumbuita-București și apoi spre Giurgiu ;

— coloana de Dunăre, cu misiunea de a acoperi malul sting al Dunării între Reni și Brăila și a supraveghea cursul fluviului între gurile Ialomiței și Marea Neagră, alcătuită din forțe ale Corpului 11 armată, a intrat în România pe la Kubei.

Forțe din Corpul 7 armată au ocupat la 13 aprilie Ismail, Chilia și Vilcov ; Corpul 13 armată a fost îndreptat spre Alexandria iar Corpul 14 armată s-a concentrat în zona Galați — Brăila ; Corpul 4 armată a fost îndreptat spre Călărași iar ulterior o parte din forțele lui au fost dirijate spre Zimnicea iar altă parte a trecut Dunărea în Dobrogea.

La mijlocul lunii iunie 1877, grosul forțelor ruse, format din corpurile 8, 9 și 13 armată, se afla dislocat în zona București, cu avangărzi pe Dunăre între Turnu Măgurele și Oltenița ; Corpul 11 armată supraveghea fluviul între Oltenița și Hirșova ; de la Hirșova pînă la vărsarea fluviului în mare se găseau dislocate forțele Corpului 14 armată și un detașament din Corpul 7 armată. Urma ca, spre sfîrșitul lunii iunie, să sosească în zona București și Corpul 4 armată. În total, armata rusă însuma un efectiv de 260 000 oameni. Desfășurarea strategică a armatei ruse în România a durat aproximativ 60 de zile⁶⁶.

Pregătirile efectuate pentru realizarea cu succes a operației de trecere a fluviului au inclus neutralizarea flotilei otomane de pe Dunăre. Prin baraje de torpile amenajate la Brăila și Reni s-a reușit, inițial, izolarea flotei maritime turcești, de cea fluvială și, apoi, prin nimicirea a 4 monitoare otomane la gurile Dunării s-a obținut controlul definitiv asupra traiectului fluvial dintre Reni și mare. Riposta otomană — concentrarea unor importante forțe fluviale la Brăila și Galați și bombardarea acestor două orașe — a fost anihilată prin scufundarea a două nave turcești, Lütfücelil și Hivzi Rahman (acesta din urmă cu prețiosul concurs al tinerei flotile fluviale românești). Flotila otomană de pe Dunăre a intrat ulterior în defensivă și n-a mai constituit un pericol serios la execuția trecerilor peste fluviu de către armata rusă⁶⁷.

⁶⁶ *Istoricul militar oficial român*, pp. 87—91 ; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, pp. 2—30.

⁶⁷ *La guerre d'Orient en 1877—1878*, par un tacticien, I. Paris, 1879, pp. 150—160.

Prima operație de trecere a fluviului a fost efectuată în noaptea de 9/10 iunie 1877 de Corpul 14 armată⁶⁸ — comandant generalul Zimmerman — în Dobrogea, pe un tronson al Dunării în amonte de Galați. Trupele generalului Zimmerman au întâmpinat o slabă rezistență din partea forțelor otomane și au ocupat succesiv Măcinul, Isaccea și Tulcea ; ulterior, pulverizând slabele rezistențe inamice, forțele Corpului 14 armată — căruia i s-a adăugat și o divizie de infanterie din Corpul 4 armată, alcătuind armata de operație din Dobrogea — au atins linia Cernavodă—Constanța.

Trecerea principală la sud de Dunăre de către grosul forțelor ruse a fost executată, după ce în prealabil fuseseră efectuate demonstrații, menite să înșele vigilența inamicului, la Flămînda. În noaptea de 14—15 iunie au trecut Dunărea, pentru a ocupa un cap de pod pe malul drept, forțe din Corpul 8 armată ; surprinderea inamicului a fost deosebită, astfel încît trecerea forțelor ruse s-a executat fără incidente deosebite⁶⁹.

Construcția podului de la Zimnicea—Șiștov a început în 15 iunie și a fost finalizată într-un interval de 5 zile. Rînd pe rînd au trecut la sud de Dunăre trupele corpurilor 8, 9, 12 și 13 armată, divizia de cercetași (ecclerori) a generalului Skobelev și legiunea bulgară, precum și două divizii din Corpul 4 armată⁷⁰.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 207—221 ; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, pp. 47—58.

⁶⁹ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, pp. 59—76.

⁷⁰ Trupele trecute la sud de Dunăre, pe la Zimnicea—Șiștov, au fost : Divizia 4 cavalerie (comandant — general Krîlov) și Divizia 30 infanterie (comandant — general Puzanov) din Corpul 4 armată, comandat de generalul-locotenent Zotov ; Divizia 9 infanterie (comandant — prințul Sviatopolsk-Mirsky II), Divizia 14 infanterie (comandant — general-maior Dragomirov) și Divizia 8 cavalerie (comandant — general-maior prinț Manuelov) din Corpul 8 armată, comandat de generalul-locotenent Radețki ; Divizia 5 infanterie (comandant — generalul Schilder-Schuldner), Divizia 31 infanterie (comandant — general Veliaminov I) și Divizia 9 cavalerie (comandant — general Lașkarev) din Corpul 9 armată, comandat de generalul-locotenent baron de Krüdener ; Divizia 11 infanterie (comandant — general Krapovițki), Divizia 32 infanterie (comandant — general-maior Aller) și Divizia 11 cavalerie (comandant — general-maior Tatișcev) din Corpul 11 armată, comandat de generalul-locotenent prinț Șakovskoi ;

Armata de operații rusă dintre Balcani și Dunăre a fost structurată în trei mari articulații :

— Armata de est — compusă din corpurile 12 și 13 armată — sub comanda marelui duce Vladimir — avea misiunea să opereze la flancul stîng, să forțeze riul Iantra și să fixeze forțele otomane din Cadrilater ; totodată, urma să efectueze asediul Rusciukului.

— Armata de vest — alcătuită din forțele Corpului 9 armată — urma să acționeze la flancul drept și să ocupe punctele Nicopole și Plevna. Armata de vest trebuia să fixeze forțele din vestul Bulgariei.

— Armata de centru, cu misiunea de a ocupa punctele strategice Biela și Tîrnovo și de a forța lanțul montan balcanic. Era compusă din : corpul de avangardă, comandat de generalul Gurko, alcătuit din 4 batalioane de tiraliori, 6 batalioane bulgare, 31 escadroane de cavalerie (inclusiv 1 brigadă din divizia de cercetare a lui Skobelev) și 38 tunuri ; trupele de susținere, compuse din forțele Corpului 8 armată și 2 divizii (una de cavalerie și una de infanterie) din Corpul 4 armată. Comanda Armatei de centru o avea personal marele duce Nicolae ⁷¹.

Inițial, cea mai spectaculoasă operație militară a fost efectuată de corpul de avangardă al generalului Gurko din Armata de centru. Într-un interval de 16 zile de la trecerea peste Dunăre trupele lui Gurko au străpuns Balcanii și amenințau cu ofensiva spre Adrianopole.

Între 30 iunie și 2 iulie 1877 trupele lui Gurko au traversat Balcanii, prin trecătoarea neapărată de otomani Hain-Bogaz (trecătoarea trădătorului), aflund în valea Tundzei (rozelor) aflată la sud de munți. De aici, trupele ruse au întreprins recunoașteri în toate direcțiile, au ocu-

Divizia 12 infanterie (comandant — general baron von Firs), Divizia 33 infanterie (comandant — general Timoleiev) și Divizia 12 cavalerie (comandant — general baron Driezen) din Corpul 12 armată aflat sub comanda, inițial, a generalului-locotenent Vanovski, apoi a marelui duce Vladimir, fiul împăratului Alexandru ; Divizia 1 infanterie (comandant — general Prohorov), Divizia 35 infanterie (comandant — general Baranov) și Divizia 13 cavalerie (comandant — general von Raden) din Corpul 13 armată, comandat de generalul-locotenent Hahn. În afara acestor forțe, au trecut la sud de Dunăre și Divizia de cercetași (eclerori) a generalului Skobelev și legiunea bulgară — cf. *Russes et Turcs*, I. pp. 244—246.

⁷¹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 178—179.

pat trecătoarea Tvardița și au pregătit atacul pasului Șipka pe la sud.

Acest atac trebuia executat cu o ofensivă declanșată de la nord asupra pasului Șipka, în ziua de 5 iulie 1877 ; atacul combinat nu a putut fi executat conform planului, datorită întârzierii pe care a produs-o rezistența trupelor otomane la Kazanlık. Atacînd apoi succesiv, întii din nord, de la Gabrovo, apoi din sud, de forțele lui Gurko, trupele ruse au fost respinse la pasul Șipka. Comandamentul otoman a hotărît însă în ziua de 7 iulie abandonarea acestei trecători, astfel încît forțele ruse au intrat în posesia pasului montan balcanic cu cea mai mare capacitate de trafic.

Expediția generalului Gurko peste Balcani, asemuită în epocă cu raidurile îndrăznețe ale cavaleriei sudiste în războiul civil american, a avut importante rezultate. Bariera montană balcanică fusese depășită, era amenințat Adrianopolul și se părea că previziunile planului Obruchev privind durata scurtă a campaniei se vor adevăra întru totul.

Comandamentul otoman a întreprins însă ample regroupări de forțe în vederea interzicerii dezvoltării ofensivei rusești spre Adrianopol. Au fost concentrate în acest punct 44 batalioane de infanterie, sub comanda lui Suleiman pașa. chemat de urgență de la granița cu Muntenegru, iar în zona Sliven a fost adunată în grabă o forță militară de circa 18 000 oameni, sub comanda lui Reuf pașa. Comandantul trupelor de la Dunăre, Abdul-Kerim pașa a fost înlocuit, la 9 iulie, cu Mehmed-Ali pașa.

Revirimentul militar otoman din luna iulie a fost determinat atît de aceste măsuri militare, cît și de anumite greșeli tactice săvîrșite de comandanții ruși. Astfel, generalul Gurko, hotărînd să nimicească pe părți forțele de sub comanda lui Reuf pașa și Suleiman pașa, și-a împărțit corpul în 3 coloane pe care le-a îndreptat — de la Hain-Keui, Kazanlık și Eski Zagra — spre Ieni-Zagra. În același timp, forțele otomane aflate sub comanda lui Suleiman pașa s-au pus în marș spre Eski-Zagra. Aici au silit, la 18 iulie, trupele ruse de garnizoană să se retragă în dezordine spre Kazanlık iar o parte din forțe, comandate de Reuf pașa, întîlnind coloana 3-a a generalului Gurko, au angajat lupta și i-au rupt legătura cu corpul principal de trupe.

La Ieni-Zagra, forțele lui Gurko n-au întilnit nici o rezistență otomană serioasă și au făcut calea întoarsă, angajînd din marș lupte puternice cu forțele otomane comandate de Reuf pașa și Suleiman pașa. Suferind o înfrîngere, cu un puternic impact negativ asupra moralului trupelor sale, generalul Gurko a fost nevoit să se retragă în valea Tundzei cu o parte din forțe iar restul către Kazanlik și Şipka. Urmărite îndeaproape de forțele otomane, trupele rusești s-au văzut silite să traverseze Balcanii, la 23 iulie ele aflîndu-se din nou la Tîrnovo⁷².

Eșecul înregistrat de expediția peste Balcani întreprinsă de corpul de avangardă al generalului Gurko a fost concomitent altor înfrîngeri suferite de trupele ruse din Balcani.

Armata de est a ocupat Biela la 21 iunie — situată pe riul Iantra, Biela este un nod extrem de important al comunicațiilor dinspre Rusciuk spre Şipka — a trecut Iantra și a început înaintarea spre Rusciuk și Rasgrad. Armata otomană a adoptat defensiva și trupele ruse au trebuit să se mulțumească cu stăpînirea punctelor cîștigate și să facă pregătiri pentru asediul Rusciukului.

Armata de vest, ajunsă cu grosul forțelor la 2 iulie 1877 în apropiere de Nicopole, a declanșat asaltul asupra acestei fortărețe situate la gura rîului Osma. Sprijinite puternic de artileria și infanteria română de pe malul opus, trupele ruse au reușit să determine, după o zi întregă de lupte, capitularea garnizoanei otomane în ziua de 4 iulie. Cucerirea cetății Nicopole trebuia să aibă un efect pozitiv asupra desfășurării operațiilor militare ulterioare ale Armatei de vest. Ea putea să întreprindă o ofensivă puternică, cu grosul forțelor sale, asupra Plevnei, unde Osman pașa concentra importante efective cu care să amenințe de flanc gruparea de centru a armatei ruse dintre Dunăre și Balcani.

Într-adevăr, la 6 iulie 1877. Corpul 9 armată a primit misiunea de a ocupa Plevna. În acest scop au fost destinate trupe de valoare a 9 batalioane cu 32 tunuri și

⁷² Asupra campaniei lui Gurko peste Balcani și înfrîngerii sale vezi : *Istoricul militar oficial român*, pp. 183—191 ; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, pp. 77—90, 91—128 ; *Russes et Turcs*, I, pp. 271—291 ; Ferdinand Lecomte, *op. cit.*, tome second, pp. 65—102 ; Dick de Lonlay, *L'armée russe en campagne*, Paris, 1889, pp. 1—43.

un regiment de cazaci (în rezervă un regiment de infanterie și o brigadă de cazaci). Potrivit informațiilor rusești, trupele otomane dispuneau la Plevna de 6 batalioane cu 6 tunuri, ceea ce nu corespundea nici pe departe totalului efectivelor aflate sub comanda lui Osman pașa (18 batalioane infanterie, 9 baterii, 1 regiment de cavalerie și trupe neregulate de cavalerie).

Generalul Schilder-Schuldner, comandantul forțelor ruse destinate să ocupe Plevna, a ordonat declanșarea asaltului general asupra localității în dimineața zilei de 8 iulie 1877. Împrejurările în care începeau lupta trupele ruse nu erau dintre cele mai favorabile (inferioritate numerică, poziția Plevnei nu fusese recunoscută, inexistența unei rezerve suficiente de forțe). În ciuda avântului și curajului admirabil al trupelor rusești, atacul a eșuat. În jurul prinzului s-a ordonat retragerea generală, pierderile suferite fiind neobișnuite : circa 3 000 oameni (din care 76 ofițeri) la un efectiv de 6 000 oameni angajați în luptă. Armata de vest se afla în fața unei situații de o gravitate extremă. Forțele lui Osman pașa puteau angaja ofensiva spre Nicopole și Șiștov, tăind astfel Armatei de Dunăre rusești comunicația principală. S-a procedat, în consecință, la solicitarea concursului armatei române.

Trecerea la sud de fluviu a detașamentului Rosnovanu, prudența extremă manifestată de Osman pașa care nu a părăsit Plevna au salvat situația Armatei de vest și i-au dat posibilitatea să pregătească un alt atac asupra acestui punct fortificat.

Cel de al doilea atac a fost întreprins. la fel ca și primul, pe întreaga linie a fortificațiilor Plevnei, întărite între timp de otomani ; de această dată, forțele rusești însumau 36 batalioane, 30 escadroane de cavalerie și 176 tunuri⁷³. Bătălia a fost purtată de ambele părți cu o îndârjire deosebită. Rînd pe rînd, trupele rusești aflate în rezervă au fost aruncate la asalt împotriva fortificațiilor inamice. Cu tot devotamentul ofițerilor și vitejia ostașilor ruși, Plevna nu a putut fi cucerită. În faptul serii de 18 iulie generalul Krüdener a ordonat încetarea luptei. Pierderile rusești au fost de circa 7 200 oameni, adică mai mult de 1/3 din totalul efectivelor angajate în luptă.

⁷³ *Istoricul militar oficial român*, pp. 235—236.

Trupele rusești s-au angajat într-o retragere precipitată și panica s-a răspândit pînă la Șiștov, unde a fost nevoie de intervenție armată pentru a opri fuga ostașilor demoralizați, pe podul de la Zimnicea, în România. Din nou însă Osman pașa n-a exploatat situația favorabilă în care se găsea și nu a declanșat urmărirea trupelor rusești. Ceea ce putea să se transforme într-o catastrofă pentru campania rusească de la sud de Dunăre nu s-a materializat datorită prudenței excesive a comandantului otoman de la Plevna⁷⁴.

Eșecul înregistrat la Plevna, în cea de a doua bătălie, urmat curînd de retragerea corpului de avangardă al generalului Gurko la nord de Balcani, a creat trupelor rusești din Bulgaria o situație strategică gravă. Adăugîndu-se la eșecurile de pe teatrul de război european, retragerea operată de armatele ruse pe frontul din Asia către frontiera ruso-turcă, depășită rapid la începutul războiului, cînd se executase o înaintare facilă în adîncimea teritoriului otoman, contura un final al conflictului favorabil otomanilor. A fost necesară efectuarea de noi mobilizări în Rusia și s-a solicitat concursul armatei române pentru a se putea depăși această fază deosebit de critică a războiului purtat de Rusia împotriva Imperiului otoman.

După cea de-a doua bătălie a Plevnei, comandamentul suprem otoman a devenit mai activ, întreprinzînd acțiuni ofensive puternice. Astfel, la 9 august trupele lui Suleiman pașa au declanșat un atac asupra pozițiilor de apărare rusești executate la pasul Șipka. Caracterizate printr-o succesiune de atacuri întreprinse de cele două părți beligerante, luptele de la pasul Șipka n-au dat cîștig de cauză armatei otomane, această importantă trecătoare rămînînd în stăpînirea forțelor rusești⁷⁵.

Concomitent cu atacul dezlănțuit de Suleiman pașa la Șipka, Armata de est rusă a trebuit să facă față unei

⁷⁴ Asupra primelor două bătălii de la Plevna literatura este extrem de abundentă. Credem că este suficient a se urmări relatările oficiale ale celor două părți: *Istoricul militar oficial rus — Europa*, II, pp. 157—188 ; III, pp. 1—25 și Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 1—48 ; de asemenea, *Istoricul militar oficial român*, pp. 215—259 care detaliază relațiile militare româno-ruse în cursul primelor două bătălii de la Plevna.

⁷⁵ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, IV, pp. 21—170.

ofensive declanșate de forțele turcești din Cadrilater. Sub presiunea permanentă a forțelor otomane, comandate de Mehmed-Ali pașa, armata marelui duce moștenitor a fost nevoită să execute o repliere rapidă, încît la 25 august frontul rus era amenajat abia la 13 km est de Biela ⁷⁶.

Astfel, în momentul în care guvernul român a decis trecerea armatei la sud de Dunăre, trupele rusești din spațiul dintre fluviu și Balcani erau supuse unei puternice presiuni otomane care, în lipsa rezervelor de forțe militare chemate din Rusia, amenința să finalizeze un sfîrșit nefavorabil campaniei rusești în Europa.

Împrejurărilor militare nefavorabile pentru beligerantul rus în Europa li s-a adăugat și remisiunea ofensivei armatelor țariste pe teatrul de operații asiatic.

Forțele rusești de pe acest teatru de război fuseseră structurate în patru corpuri de armată : de Rion, pentru acțiuni de-a lungul litoralului Mării Negre ; corpul de Akalsiș, care urma să opereze pe direcția Akalsiș—Ardahan ; corpul de Erevan, al cărui prim obiectiv era fortăreața Baiazid ; corpul de Alexandropol cu obiectivul principal — punctul fortificat Kars. Aflăte sub conducerea marelui duce Mihail, trupele rusești din Asia însumau aproximativ 80 000 oameni ⁷⁷. Acestor forțe otomanii nu le puteau opune decît aproximativ 40 000 oameni răspîndiți de-a lungul unei frontiere de 430 km, la Batum, Ardahan, Kars, Kaghisman și Baiazid, și o armată de rezervă, de circa 30 000 oameni, la Erzerum.

Operațiile pe frontul asiatic au debutat printr-un bombardament naval, executat de flota otomană din Marea Neagră asupra punctelor rusești de pe coastă, îndeosebi la Poti, dar fără rezultate militare deosebite ⁷⁸. Prima parte a campaniei militare ruse în Asia s-a desfășurat sub bune auspicii. Corpul de Erevan a depășit munții Ararat printr-o trecătoare necunoscută apărătorilor otomani și a intrat pe teritoriul inamic, ocupînd cu ușurință Baiazid, punct de mare importanță comercială între Persia și Armenia. Ulterior, printr-un marș care a surprins slaba

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 171—190.

⁷⁷ *Russes et Turcs*, I, p. 302.

⁷⁸ *La guerre d'Orient en 1877—1878*, par un tacticien, IV, pp. 61—64.

apărare otomană, forțele acestui corp rusesc au ocupat orașul Diadine, de mare importanță strategică, care controla ruta Baiazid—Van. Printr-o nouă mișcare surpriză, trupe ale corpului de Erevan au ocupat, apoi, punctul Karakillisa, important pentru succesul amplei acțiuni de încercuire a Karsului, preconizată de comandamentul rusesc ⁷⁹.

Corpul de Alexandropol a înaintat cu ușurință în adîncimea teritoriului inamic, atingînd în numai 4 zile punctul Zaim, la 20 km nord-vest de Kars. Au fost întreprinse de aici cîteva incursiuni spre Kars, dar ele au fost blocate de inamic. Spre sfîrșitul lunii aprilie, efective ale acestui corp au ocupat orașul Kaghisman, situat la sud de Kars, stabilind legătura cu trupele corpului de Erevan.

Corpul de Akalsiș a străbătut cu rapiditate distanța de la frontiera ruso-otomană pînă la orașul Ardahan, pe care l-a cucerit prin luptă la 5 mai 1877. Rezultatele acestei victorii se vedeau deosebit de importante din punct de vedere strict militar. Trupele corpului de Akalsiș puteau face cu ușurință joncțiunea cu cele ale corpului de Alexandropol și să contribuie efectiv la operația de încercuire a Karsului; se izola acest din urmă punct de Batum și Erzerum, de unde îi puteau sosi aprovizionări și întăriri de trupe și material militar.

Prin luarea în posesie a Ardahanului și Baiazidului, apărarea otomană era privată de utilizarea unei puternice linii defensive pe frontul asiatic care se sprijinea, la flancuri, pe aceste două puncte tari. Grație acestor succese militare, comandantul efectiv al forțelor rusești din Asia, generalul Loris-Melikov, armean de origine, a putut să procedeze la încercuirea Karsului. Linia de investiție a acestui punct fortificat, întinsă pe o distanță de 45 km, nu permitea asediaților nici o legătură cu exteriorul. Către sfîrșitul lunii mai, rușii au început un bombardament energic asupra fortăreței ⁸⁰.

Operațiile corpului de Rion au debutat cu mai puțin succes, comparativ cu rezultatele obținute de celelalte forțe rusești. După o înaintare de cîteva kilometri în adîncimea teritoriului inamic, el a întîmpinat o puternică rezistență și a fost nevoit să se organizeze la teren. În ciuda

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 101—114.

⁸⁰ *Russes et Turcs*, I, pp. 154—178.

încercărilor ulterioare de a relua înaintarea spre Batum — obiectivul său principal, aflat la o distanță în linie dreaptă de 25 km de frontieră — corpul de Rion nu parcursese, după 6 săptămîni, decît circa 12 km pe ruta spre țintă⁸¹.

Trebuie remarcat că luptele pe teatrul de operații asiatic în această primă fază au avut un caracter cu totul particular. Războiul între cei doi beligeranți s-a însumat din mici lupte mai degrabă decît din bătălii iar efortul trupelor se constituia cotidian în evitarea surprinderii de către inamic, în ocuparea micilor posturi dușmane diseminate în acest ținut montan, în întrecerea în rapiditate cu adversarul pentru ocuparea unui punct sau altul, în dispersarea bandelor dușmane care hărțuiau flancurile coloanelor de marș, în menținerea deschisă a comunicațiilor cu trupele proprii.

Investirea Karsului a marcat și sfîrșitul primei faze a războiului pe teatrul asiatic. Cea de-a doua fază a marcat, ca și în Europa, un fulgerător reviriment militar otoman. Acesta s-a datorat, în cea mai mare parte, energicei acțiuni de întărire a potențialului de luptă al trupelor otomane. La începutul lunii iunie 1877, ca urmare a acesteia, s-a constituit o nouă armată otomană în Asia, compusă din 59 batalioane — circa 500 militari fiecare — și 4 000 de cavaleriști (fără a-i socoti pe numeroșii cavaleriști kurzi) și 48 de tunuri. În afara acesteia, existau, desigur, forțele din Batum, Kars și detașamentul de trupe de la Van, al cărui nucleu îl forma garnizoana retrasă din Baiazid.

Noua armată otomană din Asia, aflată sub comanda lui Muktar pașa, s-a concentrat la Zevin, de unde putea controla comunicațiile atît spre Kars cît și spre Baiazid. Efective ale corpului rus de Erevan care s-au pus în marș spre a ataca aripa stîngă a armatei lui Muktar pașa au angajat lupta cu o coloană inamică la Dromdragh, rezultatul căreia a fost indecis. Dar curînd grosul armatei turcești a atacat corpul de Erevan, angajîndu-l în bătălia de la Daghar. Rezultatul nefavorabil rușilor al acestei bătălii l-a obligat pe Loris-Melikov să vină în ajutorul corpului de Erevan cu o parte din forțele angajate în acțiunea de investire a Karsului.

⁸¹ *Ibidem*, p. 178 și urm.

La 12 iunie 1877 trupele rusești au angajat cu inamicul bătălia la Zevin. Comparînd pierderile se poate aprecia că rezultatul bătăliei a fost favorabil forțelor otomane.

Deși indecise, bătăliile de la Daghar și Zevin au avut consecințe serioase asupra desfășurării campaniei rusești în Asia. Concentrarea unor importante forțe otomane și eventuala lor ofensivă putînd să pună într-o situație dificilă trupele corpurilor de Erevan și Alexandropol, comandamentul rus a hotărît retragerea lor spre frontieră. Către sfîrșitul lunii iunie 1877 trupele corpurilor de Erevan și de Alexandropol au depășit frontiera otomano-rusă, pătrunzînd pe propriul teritoriu ⁸².

La începutul lui iulie 1877 trupele rusești care operau în Armenia au fost respinse pe toată linia. Din fața Batumului, ele s-au retras la Poti și fortul Nicolae pentru a menține deschise comunicațiile către Kutais și Tiflis. Corpul de Akalsiș a reușit să mențină pe teritoriul otoman doar punctul Ardahan. În fața Karsului rușii au trebuit să desfacă linia de investire și să se retragă în jurul Alexandropolului. La aripa stîngă au trebuit să se retragă către Erevan.

Cauzele principale ale acestui recul puternic înregistrat în campania rusă din Asia rezidă în lipsa de prevedere și efectivele limitate de combatanți ⁸³; totodată, lipsa de legătură continuă între cele 4 corpuri de invazie rusești a facilitat acțiunea apărătorului otoman.

Analiza desfășurărilor militare pe teatrul de operații european și asiatic, de la declanșarea războiului pînă la mijlocul lunii iulie 1877, permite aprecierea că trupele rusești au înregistrat o puternică remisiune generală, fiind amenințate de atacuri inamice decisive. În acest moment se produce, pe frontul european, intrarea în campanie a armatei române la sud de Dunăre.

⁸² *La guerre d'Orient 1877—1878*, par un tacticien, IV, pp.179—254.

⁸³ *Ibidem*, p. 258.

OPERAȚIILE MILITARE ROMÂNE LA SUD DE DUNĂRE

Grosul armatei române de operații trece Dunărea ● Locul bătăliilor viitoare ● Forțele beligeranților și hotărîrea unui nou asalt general ● Bombardamentul de artilerie asupra Plevnei ● Marșul spre pozițiile de plecare la atac ● Atacul românesc din 27 august ● Acțiunea cavaleriei române ● Asaltul general ● Atacul coloanei Diviziei a 3-a ● Atacul coloanei Diviziei a 4-a și victoria ● Luptele din celelalte sectoare ale frontului de la Plevna ● Bilanțul asaltului general ● Investirea (încercuirea) Plevnei ● Acțiunile armatei române de la Plevna pînă la capitularea lui Osman pașa ● Atacul din 6 septembrie ● Pregătiri pentru un nou atac ● Alte acțiuni românești în luna septembrie ● Acțiunile trupelor române în luna octombrie 1877. Atacul din 7 octombrie ● Investirea (încercuirea) deplină a Plevnei. Aportul trupelor române ● Ocuparea Rahovei de către trupele române ● Capitularea Plevnei ● Luptele de la Vidin ● Cîteva concluzii asupra campaniei armatei române din anii 1877—1878

1. *Grosul armatei române de operații trece Dunărea.*

În așteptarea împrejurărilor care aveau să reclame, în chip imperios, participarea armatei noastre la sud de Dunăre în campania antiotomană, comandamentul român a efectuat lucrările pregătitoare pentru amenajarea unui loc potrivit de trecere a fluviului.

Această acțiune s-a desfășurat potrivit concepției forurilor politice și militare responsabile de a se asigura participarea independentă a armatei române la campania din Balcani. În consecință, s-a hotărît alegerea unui loc de traversare a Dunării diferit de cel rusesc, Zimnicea—Șiștov.

Pentru construcția podului românesc peste Dunăre a fost ales tronsonul Siliștioara—Măgura, în apropiere de Corabia. Se lua în calcul, din punct de vedere strategic, faptul că armata română trecută la sud de Dunăre putea să opereze individual pe valea râului Isker exercitînd, prin acțiunile sale, o amenințare serioasă asupra comunicațiilor spre vest ale Plevnei: atît spre Sofia cît

și spre Rahova și Vidin¹. Coroborată cu o nouă acțiune militară rusească la Plevna, operația armatei române pe valea Iskerului putea să determine chiar evacuarea localității de trupele otomane, din moment ce comunicațiile principale ale acestora cu eventualele puncte de sprijin îi erau tăiate. În același timp, armatei române i se deschideau și alte posibilități de acțiune independentă : putea să atace, concomitent cu trupele ruse, dinspre vest către est, Plevna sau, de asemenea, să opereze, de-sine-stătător, de-a lungul Dunării către puternica aglomerare de trupe otomane de la Vidin.

Trecerea de la Siliștioara prezenta, totodată, facilități de natură tehnică. Lăsînd la o parte faptul că aici malul stîng predomina asupra celui opus, lărgimea fluviului în această porțiune, caracteristicile fundului apei, adîncimea și viteza Dunării erau tot atîtea avantaje, în raport cu alte locuri posibile de trecere, care permiteau o construcție rapidă și sigură a podului. În același timp, un baraj de mine instalat la Corabia făcea construcția inaccesibilă monitoarelor turcești.

Materialele necesare construcției podului au fost adunate la Craiova, transportate cu mari greutateți pe râul Jiu pînă în dreptul Siliștioarei și, apoi, cu care speciale pe o distanță de 60 km pînă la locul ales. Pînă în ziua de 10 august 1877 întregul material de construcție fusese adunat la Corabia iar patru zile mai tîrziu au început lucrările.

La 23 iulie 1877 comandamentul ordonase concentrarea Armatei de operații în zona Corabia. Pînă la 31 iulie brigăzile de infanterie ale Diviziei a 3-a au fost concentrate la Corabia iar cavaleria acestei mari unități tactice, dislocată inițial în jurul aceleiași localități, a pornit, la 11 august, spre Turnu Măgurele. Divizia de rezervă, constituită prin noua ordine de bătaie din trei brigăzi de in-

¹ Colonelul Teodor Fritiof Bläfield, finlandez de origine, participant la campania din 1877—78 în Asia, a apreciat, într-un studiu scris ulterior asupra luptelor de la sud de Dunăre, că : „Ar fi fost dimpotrivă foarte nemerit /.../ ca o armată tînără și neuzată încă în război, compusă din 42 batalioane, 32 escadroane și 144 tunuri să se poată măsura în prima ei luptă, de pe o pozițiune întărită, cu 30 batalioane și 30 tunuri turcești [...] Operațiuni românești pe malul stîng al Vidului ar fi putut aduce foloase mari“, tăind legăturile lui Osman pașa cu Sofia — cf. R. V. Bossy, *Mărturii finlandeze despre România, București, 1937, p. 76.*

fanterie, organizate din trupele Corpului 1 armată, s-a deplasat de la Calafat la Corabia, în eșaloane succesive, unde a ajuns la mijlocul lunii august.

Pentru siguranța trecerii pe malul opus a trupelor române s-a procedat la o cercetare a terenului de pe partea dreaptă a fluviului. În acest scop a fost destinat detașamentul de cavalerie, colonel Formac, constituit din trei regimente de călărași și o baterie de artilerie, care a trecut Dunărea, parte la Corabia și parte la Turnu Măgurele, la 14 august 1877. Acest detașament avea misiunea să cerceteze terenul între văile riurilor Osma, Vid și Isker, să ia contact cu avanposturile otomane din apropierea Plevnei, să recunoască comunicațiile de la capul de pod spre Plevna, să așeze avanposturi între Vid și Isker pentru a acoperi operațiunea de trecere și să stabilească legătura cu Divizia 4-a². Misiunea detașamentului de cavalerie Formac a suferit ulterior modificări datorate faptului că Divizia 3-a română efectuase între timp operația de trecere.

Din considerente legate de urgența trecerii de trupe române la sud de fluviu, reclamate de situația militară de aici, o întregă divizie română, a 3-a, a executat traversarea Dunării pe portiere la Corabia, începînd cu 12 august³. Prezența Diviziei a 3-a la sud de fluviu era necesară datorită greutăților pe care le întâmpina detașamentul Formac în îndeplinirea misiunii primite; se impunea constituirea unui cap de pod pe malul drept al fluviului în care scop Divizia 3-a a ocupat un dispozitiv în măsură să-i permită, pe de o parte, să asigure trecerea la sud de Dunăre a celorlalte forțe române, iar, pe de altă parte, să se poată sprijini reciproc cu Divizia 4-a.

² *Istoricul militar oficial român*, p. 313.

³ În noaptea de 12/13 august trecerea Diviziei a 3-a la sud de fluviu era în plină desfășurare. Iată cum relatează un memorialist desfășurarea acțiunii de traversare a fluviului de unitatea sa: „La nouă ore noaptea timpul era lin și luna apărea grandioasă la orizont. Ne coborîm pe malul Dunării întregul batalion /1 din Regimentul 8 infanterie de linie — n.a./, acolo găsim pontoane montate și cu soldați de marină, pentru a le conduce, plus formate porțițe pe 4 pontoane și cu grilaj împrejur destinate pentru cele două piese de artilerie și un escadron de cavalerie. Îmbarcăm soldații și după ce era totul gata am început a pluti în susul apei, pînă în dreptul râului Isker“ — Veteranul căpitan Mihail Dimitrescu, *Amintiri și episoade din rebelul pentru independență cu o privire retrospectivă asupra dezvoltării armatei române de la 1859*, București, 1893, pp. 33—34.

Construcția podului de la Siliștioara—Măgura, începută în 14 august, a fost terminată cinci zile mai târziu; la lucrările de construcție au participat efectivele Regimentului 6 dorobanți care, împărțite pe detașamente, conduse cu competență, au asigurat efectuarea lucrărilor aferente într-un timp record. Au fost construite drumuri de acces spre pod din Siliștioara; două șalupe, Bucur și Rîndunica, au asigurat manevrarea pontoanelor componente podului.

La 19 august 1877 podul era terminat; el se întindea pe o lungime de peste 1 300 metri, din care circa 800 metri erau acoperiți prin 120 pontoane (diferența de lungime o constituia bancul de nisip din mijlocul fluviului unde podul a fost construit prin căluși pregătiți de artișterii aduși special din **București**)⁴.

Operația de trecere pe podul de la Siliștioara a fost declanșată la 20 august, cînd au traversat fluviul efectivele Diviziei de rezervă. Cu acest prilej comandantul suprem a dat un înalt ordin de zi pe armată care a fost citit trupelor adunate pentru trecerea în revistă. Îndemnul adresat armatei — „Faceți dar să filfiie din nou cu glorie drapelul românesc pe cîmpul de bătaie, unde strămoșii noștri au fost secolii întregi apărătorii legii și ai libertății”⁵ — se făcea expresie a simțămîntului unanim care domina oștirea și împărtășit de întreaga națiune. Este semnificativ că la actul trecerii trupelor române la sud de Dunăre au luat parte atit oficialitățile statului — guvernul și membrii Adunării Deputaților și Senatului — cît și numeroși locuitori veniți din cele mai diverse regiuni ale țării⁶. Același ordin adresat oștirii motiva și rațiunea participării armatei române la războiul ruso-turc desfășurat la sud de Dunăre: „Înainte, dar, ostași români, înainte cu bărbăție și în curînd vă veți întoarce în familiile voastre, în țara voastră, liberă prin voi înșivă, [s.a.], acoperiți de aplausele întregii națiuni”⁷.

⁴ Podul era protejat, pe malul românesc, de o baterie de artilerie cu 6 tunuri de bronz, pe bancul de nisip din mijlocul fluviului fiind amplasate, de asemenea, alte tunuri — cf. Colonel Ch. Crăiniceanu, *Impresiuni din războiul 1877—1878*, București, f.a., p. 17.

⁵ *DIRRI*, vol. V, p. 544.

⁶ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 249.

⁷ *DIRRI*, vol. V, p. 545.

Pentru prima dată după peste 250 de ani, o armată română trecea Dunărea pentru a recuceri libertatea țării și nu puțini istorici și memorialiști au făcut paralela între 20 august 1877 și vijelioasele operații întreprinse de Mihai Viteazul peste fluviu în eroica epopee de luptă antiotomană a marelui voievod.

Încă din 13 august 1877 comandantul suprem al armatei române fusese invitat în chip stăruiitor de împăratul Alexandru să ia contact cu cartierul general rusesc de la Gorni Studen, pentru a se pune detaliat de acord acțiunile de luptă comune⁸. Trei zile mai târziu, la cartierul general al împăratului Rusiei, s-a stabilit în chip definitiv modul de cooperare a armatelor române și ruse. Zona de operație a oastei României și locul ce revenea comandantului ei suprem în această alianță de luptă.

În cursul unui consiliu de război, la care a luat parte și prințul Carol, comandanții ruși au insistat ca armata română să se deplaseze în întregimea ei în zona Plevnei și să abandoneze operația independentă pe valea Iskerului⁹.

Această cerere, justificată de situația strategică de ansamblu a armatei ruse din Europa, care reclama imperios cucerirea sau măcar blocarea Plevnei, a găsit un răspuns favorabil din partea comandamentului român. El a apreciat, luând în considerare primejdia pe care o constituia puternicul grup de forțe concentrat de Osman pașa la Plevna pentru o operație românească pe valea Iskerului, că este necesară concentrarea trupelor române la nord de Plevna și de-a lungul râului Vid.

Era, în acest fel, eliminată reala primejdie pe care o putea constitui următorul mod de acțiune al trupelor otomane din vestul Bulgariei: a ataca armata română din valea Iskerului, cu o parte din forțele de la Plevna și din Rahova, Teliș sau Sofia, paralel cu o „fixare” a trupelor ruse din fața Plevnei. În acest caz cooperarea între cei doi aliați, român și rus, ar fi implicat mari dificultăți, avîndu-se în vedere faptul că Osman pașa putea să-și asigure o superioritate de forțe față de trupele române trecute în valea Iskerului (2 divizii), menținînd, concomitent, un număr de efective suficient pentru a împie-

⁸ MRC, vol. X, p. 60.

⁹ *Ibidem*, p. 66.

dica orice deplasare a Armatei de vest rusești ; iar un eventual succes otoman pe valea Iskerului ar fi creat condițiile unei ofensive victorioase a lui Osman împotriva trupelor ruse din vestul Bulgariei, cu rezultate poate decisive pentru întregul război din Europa.

Hotărîrea comandamentului român de a schimba linia de operații de pe valea Iskerului pe cea a Vidului, cu efortul principal la Plevna, crea mari dificultăți de natură logistică¹⁰. Era necesar ca podul construit la Siliștioara să fie mutat în apropiere de vărsarea Vidului în Dunăre, la Turnu Măgurele, iar depozitele de aprovizionare ale armatei, dispuse deja în România de-a lungul Dunării în zona corespunzătoare văii Iskerului, deplasate spre est potrivit noii linii de operații. Grație unei munci competente de concepție și execuție aceste exigențe au fost îndeplinite cu rapiditate.

Cartierul general al armatei române a decis ca atât Divizia 3-a cît și Divizia de rezervă să înceapă imediat deplasarea în valea Vidului, la 20 august 1877, pentru a se întruni cu Divizia 4-a aflată la nord de Plevna¹¹. Trupele române și ruse care urmau să opereze în fața Plevnei au fost întrunite în Armata de vest, a cărei comandă a revenit prințului Carol, avînd ca șef de stat major pe generalul rus Zotov¹². Încă de la 20 august comandantul suprem al armatei române a început să-și exercite comanda asupra Armatei de vest ; la comanda armatei române de operație a fost numit generalul Cernat, iar în cursul absenței acestuia din urmă I.C. Brătianu a deținut interimatul Ministerului de Război¹³.

Avea să urmeze o perioadă în care poporul nostru, prin armata lui, va pecetlui cu jertfe numeroase, într-o înclăștare eroică, dreptul său imprescriptibil de a fi de sine stătător, de a se exprima liber în concertul popoarelor lumii. Lupta noastră „ne este reclamată — se spunea în proclamația către țară a șefului statului din 27 august 1877 — de împrejurări, dictată de interesele noastre naționale și economice, imperios impusă de însuși simțămîntul de conservățiune“ ; noi nu eram mînați în război de „ambițiunea personală“, de „poftea de glorie sau de

¹⁰ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 43—44.

¹¹ MRC, vol. X. p. 69.

¹² *Ibidem*, p. 64.

¹³ DIRRI, vol. V, p. 535.

cuceriri“, ci „pentru întemeierea solidă a drepturilor noastre de națiune liberă și de sine stătătoare, pentru întărirea stimei și încrederii către noi a națiunilor străine“. Armata română care traversase bătrînul Danubiu, fluviul sfînt al strămoșilor geto-daci, avea ca pildă și îndemn „numele marilor noștri domni eroi, odată energicii apărători ai creștinismului în Orient“ și „bătrînele noastre oștiri cari, în timpurile de glorie, au preumblat triumfătoare drapelele române de la Marea Neagră pînă la țărmurile Mării Baltice“. Iar avîntul ostașilor în lupta cu dușmanul urma să fie înzecit de „concursul unanim și necurmat al tuturor claselor națiunei“, românii îndeplinindu-și „toți cu sfințenie, de la mic pînă la mare, și în orice împrejurare, datoriile /.../ către patrie. Intrînd în Bulgaria — sublinia proclamația —, noi intrăm în partea activă a unui rebel, pe care nu l-am dorit, nu l-am provocat, pe care toți am încercat să-l delăturăm, dar pe care, o dată fiind nevoiți a-l primi, vom ști a-l purta cu curagiul și statornicia unui popor care are conștiința drepturilor sale, care are virtutea de a le susține“¹⁴.

2. *Locul bătăliilor viitoare.* Plevna, o mică localitate bulgărească de 15—18 000 locuitori, avea să devină din 1877 un nume de rezonanță europeană. Localitatea, așezată între micile riuri Grivița și Tucenița, care se varsă în Vid, este înconjurată de înălțimi mai pronunțate la nord-est și sud, intercalate de nenumărate rîpe și măgure, care permit o excelentă amenajare defensivă; este nod al comunicațiilor care de la Sofia merg către Nicopole, Șiștov, Biela și Rusciuk.

Configurația terenului a fost folosită eficient de comandamentul otoman pentru a organiza în fața Plevnei o apărare deosebit de puternică. Întăririle de la Plevna au fost ridicate succesiv după întîia și a doua bătălie ruso-turcă, astfel încît această poziție strategică devenise la jumătatea lunii august 1877 „un lagăr întărit de o putere considerabilă“¹⁵. Un corespondent al unui ziar occidental, care se afla la jumătatea lunii august la Plevna, a comentat astfel lucrările defensive efectuate de otomani: „Pot discerne, examinînd terenul, cît este mai

¹⁴ *Ibidem*, pp. 627—629.

¹⁵ *Istoricul militar oficial român*, p. 368.

puternică acum Plevna decît în timpul ultimei bătălii. La sud și sud-vest de oraș se află mai multe redute în întregime noi¹⁶.

La nord înălțimile de la Opanez și Bucova, la est cele de la Grivița, iar la sud cele de la Radișevo, Brestovăț și Krișin fuseseră toate întărite pentru apărare, formînd un arc de cerc de circa 25 km care proteja orașul. Porțiunea vestică a lagărului de la Plevna, sprijinită pe riul Vid, nu fusese întărită special de comandamentul otoman. Acesta luase măsura doar de a proteja cu artilerie podul peste Vid, de pe comunicația Plevna—Sofia.

Se pot distinge trei fronturi principale ale liniei de apărare a Plevnei : cel de nord-est, destinat armatei române, cuprins între Opanez și Grivița ; de sud-est, între comunicația Grivița—Plevna și valea Tucenița, destinat corpurilor ruse 9 și 4 ; de sud-vest, între valea Tucenița și riul Vid.

Frontul destinat armatei române era puternic amenajat defensiv : pe înălțimile de la Opanez fuseseră construite două redute și îngropată la teren o baterie, înconjurată de șanțuri pentru infanterie ; înălțimile de la Bucova prezentau o linie continuă de întăriri rezemată pe două redute foarte puternice : una care domina terenul spre nord și nord-est iar cealaltă (în fapt două, Grivița 1 și Grivița 2) care lega înălțimile de la Bucova și cele de la Grivița. Cele două redute de la Grivița erau legate între ele printr-un șanț de apărare de 300 m lungime, protejate în față și la extremități de șanțuri pentru infanterie, și, la circa 900 metri înainte, de o semiredută.

Redutele de la Grivița prezentau o particularitate foarte importantă, care va juca un rol esențial în cea de a treia bătălie a Plevnei. Ele erau astfel dispuse încît se mascau una pe cealaltă, creînd observatorilor de la distanță impresia unei singure întărituri de o masivitate impunătoare. Această impresie greșită se datora faptului că spațiul liber de 300 m dintre cele două redute era mascat de o cută a terenului, astfel încît privită dinspre est întăritura otomană dezvăluia o față la nord și alta la sud.

¹⁶ *Russes et Turcs*, I, p. 473.

Pentru protejarea frontului de sud-est, comandamentul otoman ridicase 5 redute iar la cel de sud-vest alte 6 redute.

Amenajarea defensivă a Plevnei prezenta o particularitate deosebită. Toate întăriturile construite fuseseră astfel concepute încît nu puteau să fie manevrate, întoarse, ci trebuiau atacate de front pentru a fi cucerite. Era, în acest fel, evidentă o superioritate a apărătorului asupra asaltatorului, nevoit, acesta din urmă, să străbată, sub focul intens al redutelor, porțiuni însemnate de cîmp deschis și apoi să escaladeze parapetele aproape verticale ale întăriturilor.

Conform ordinului comandantului suprem al armatei din 19 august, trupele române trecute la sud de Dunăre s-au concentrat toate în valea Vidului. Divizia 3-a și Divizia de rezervă au executat marșurile de apropiere de Plevna în condiții grele — teren dificil, ploi, lipsă de hărți, alarme false — dar au reușit să se întrunească în 4 zile în zonele ordonate.

Brigăzile de infanterie ale Diviziei a 3-a s-au concentrat la 24 august la Calișovăț iar cavaleria acestei mari unități la Riben ; la 25 august infanteria Diviziei de rezervă era concentrată la Calișovăț iar brigada de cavalerie a cantonat la Mortevița. După cum am văzut în capitolul anterior, Divizia 4-a era dislocată pe aliniamentul Riben—Calișovăț cu cartierul general la Breslanița. La 22 august, conform ordinelor superioare, Divizia 4-a s-a concentrat pe platoul care domina satul Verbița, trimițînd avanposturi spre Plevna¹⁷.

3. *Forțele beligeranților și hotărîrea unui nou asalt general.* Forțele de care dispuneau beligeranții la Plevna erau considerabile.

Astfel, armata română trecută la sud de Dunăre și concentrată în valea rîului Vid se compunea din următoarele forțe : 41 batalioane de infanterie, 30 escadroane de cavalerie, 18 baterii de artilerie și 1 batalion de geniu, avînd un efectiv de 38 000 oameni și 108 guri de foc. Efectivele românești erau structurate în 3 divizii, care cuprindeau 7 brigăzi de infanterie, 1 brigadă de roșiori,

¹⁷ *Istoricul militar oficial român*, p. 347.

2 brigăzi de călărași¹⁸. Divizia 4-a avea 12 batalioane infanterie și 6 baterii de artilerie de câmp (fiecare baterie cu 6 tunuri Krupp); Divizia 3-a însuma 12 batalioane și 6 baterii Krupp, iar Divizia de rezervă 17 batalioane și 6 baterii Krupp; Brigada de roșiori avea două regimente de cavalerie de linie (8 escadroane) iar cele două brigăzi de călărași erau alcătuite din 5 regimente de câte 4 escadroane. Escadroanelor de cavalerie li se adaugă 2 escadroane de jandarmi de escortă.

Efectivele rusești care intrau în compunerea Armatei de vest erau structurate în două corpuri de armată (al 9-lea, comandat de generalul Krüdener, și al 4-lea, comandat de generalul Krilov) și un detașament mixt (comandat de generalul prinț Imeretinski). Corpul 9 armată avea în compunere 21 batalioane și 10 baterii (efectiv 10—11 000 oameni cu 60 tunuri). Corpul 4 armată cu 24 batalioane și 12 baterii însuma un efectiv de 13 000 oameni cu 80 tunuri, iar detașamentul Imeretinski includea 16 batalioane, 2 brigăzi de cazaci și 60 tunuri (efectiv circa 8 000 oameni). Cavaleria rusă — circa 6 000 oameni și 2 baterii călărețe cu 24 guri de foc — era structurată în 2 divizii, a 9-a, comandată de generalul Lașkarev, și a 4-a (comandant — general Leontiev). În compunerea forțelor ruse mai intrau două batalioane de săpători (circa 800 oameni) și 20 tunuri de asediu. Forța totală rusă: circa 38 000 oameni și 220 guri de foc¹⁹. Efectivul în oameni suferise însă o reducere substanțială în luptele anterioare astfel încît, după aprecierea chiar a comandamentului rusesc, în jurul Plevnei el dispunea de circa 30 000 oameni²⁰.

Forțele turcești din Plevna însumau, potrivit surseilor otomane, 45 batalioane de infanterie, 7 escadroane de cavalerie regulată, 1 regiment de cavalerie auxiliară și unul de cavalerie neregulată (circasieni), precum și 70 tu-

¹⁸ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 263; cf. și General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 44; în lucrarea generalului de divizie adjutant Șt. I. Fălcoianu, *Istoria războiului din 1877—78 (ruso-româno-turc)*, București, 1895, p. 128, efectivele armatei române din fața Plevnei sînt cifrate la 42 batalioane, 5 regimente de cavalerie și 20 baterii (120 de tunuri). La fel *Istoricul militar oficial român*, p. 360.

¹⁹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 357—359.

²⁰ *MRC*, vol. X, p. 64.

nuri. Ele erau structurate în 3 divizii de 12 batalioane fiecare și o rezervă generală de 9 batalioane²¹.

Pe frontul din fața trupelor românești erau dispuse următoarele efective : la întăriturile de la Opanez — 6 tunuri și 2 batalioane, pe înălțimile de la Bucova — 7 batalioane și 9 tunuri. Redutele de la Grivița, care conform aprecierilor comandamentului otoman erau cel mai expuse unui atac din partea inamicului datorită pozițiilor lor avansate — și, în consecință, „cel mai bine fortificate”²² — au fost întărite special cu efective începînd din ziua de 25 august. În reduta Grivița 1 a fost dislocat 1 batalion și 2 tunuri, iar în Grivița 2 și alte 2 batalioane și 4 tunuri. Comandantul trupelor otomane din redutele de la Grivița a fost colonelul Hafiz-Abdul-Hezil²³.

În total s-a aproximat în epocă ansamblul efectivelor otomane din Plevna, la începutul celei de a treia bătălii, la circa 50 000 oameni și peste 100 tunuri (cea mai mare parte de fabricație Krupp)²⁴.

În ziua de 25 august a avut loc la Radenița un consiliu de război mixt, româno-rus. Partea rusă, considerînd că prelungirea rezistenței otomane la Plevna va face necesară o nouă campanie militară în anul următor și decisă să termine cît mai rapid războiul, a propus și a insistat să fie declanșat neîntîrziat un nou atac asupra Plevnei.

Motivațiile acestei propuneri decurgeau din situația de ansamblu a forțelor ruse pe frontul european. O reluare a ofensivei pe frontul din Cadrilater sau la pasul Șipka nu făcea previzibilă o victorie decisivă pentru deznodămîntul războiului, atît timp cît în vestul Bulgariei se aflau puternice forțe inamice care amenințau comunicațiile rusești. De aceea s-a considerat că asaltul și cucerirea Plevnei deschidea calea către Sofia și mai departe către Filipopol (Plovdiv) asigurînd un sfîrșit victorios rapid al campaniei. În acest scop, dealtminteri, comanda-

²¹ Général de division Mouzaffer pacha et lieut.-colonel Talaat bey, *Défense de Plevna d'après les documents officiels et privés réunis sous la direction de Mouchir Ghazi Osman pacha*, Paris, 1889, p. 74.

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ *Ibidem*, p. 77.

²⁴ *Istoricul mîlitar oficial român*, p. 379. Alte surse indică cca 65 000 oameni — cf. T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 264.

mentul rusesc insistase pentru afluirea trupelor române către Plevna, înainte de sosirea rezervelor din Rusia. Și tot în cadrul acestei concepții detașamentul Imeretinski, căruia i s-au adăugat trupele de sub comanda generalului Skobelev, a primit la 19 august ordinul să atace și să cucerească localitatea Lovcea, așezată pe râul Osma, la sud de Plevna. La 24 august Lovcea era ocupată; se interziceau astfel posibilitățile de cooperare între armatele lui Osman de la Plevna și a lui Suleiman pașa, dislocate la sud de Balcani; totodată trupele rusești respinseseră o cercetare în forță otomană spre Pelișat și Zgalincea, efectuată la 19 august.

În același timp, intenția comandamentului rus de a ataca imediat Plevna era fundată și pe un alt puternic considerent: restabilirea, printr-o victorie, a moralului zdruncinat al armatei ruse din Balcani în urma înfrângerilor suferite și refacerea prestigiului Rusiei în opinia publică internațională.

Comandamentul român a apreciat că forțele de care dispune Armata de vest sînt insuficiente pentru a obține o victorie printr-un asalt direct asupra Plevnei. Prințul Carol a consiliat la Radenița să se aștepte sosirea rezervelor din Rusia, care întrunite cu efectivele româno-ruse de la Plevna să procedeze la încercuirea completă a acestei localități fortificate și la asedierea ei ²⁵.

La insistența puternică a părții rusești s-a hotărît declanșarea atacului asupra Plevnei; consiliul de prudență al comandantului suprem al armatei române s-a tradus doar în acceptarea efectuării unor bombardamente de artilerie asupra pozițiilor defensive inamice timp de 4 zile înaintea atacului decis a fi declanșat la 29 august 1877.

Evenimentele care au premers cel de-al treilea asalt general asupra Plevnei se pot ușor urmări incluzîndu-le în cele două acțiuni militare, întreprinse de forțele române și ruse. S-a executat, astfel, un bombardament general, zilnic, asupra fortificațiilor inamice și s-a efectuat marșul de apropiere de pozițiile otomane al trupelor destinate asaltului general, concomitent unor atacuri infanteristice de mică anvergură.

²⁵ MRC, vol. X, p. 84; *Istoricul militar oficial român*, p. 366 și urm.

4. *Bombardamentul de artilerie* a fost de o violență neobișnuită și de o intensitate crescîndă odată cu apropierea momentului fixat pentru atac.

În ziua de 26 august, prima zi a bombardamentului, au luat parte la acțiune 164 de guri de foc, dintre care 48 românești. Fuseseră amplasate, în cursul nopții de 25/26 august, două baterii de asediu pe două înălțimi dominante, una în fața Griviței iar secunda în dreptul satului Radișevo.

Bateriile românești ale Diviziei a 4-a, din cauza sosirii târzii pe cîmpul de bătălie, după declanșarea generală a bombardamentului, au trebuit să se desfășoare pentru luptă sub focul inamicului. Linia artileriei române începea de la șoseaua Bulgăreni—Plevna și se continua pe traiectul din fața pozițiilor inamice de la Grivița. Ele s-au aflat permanent mai aproape de întăriturile otomane decît celelalte piese de artilerie de pe întreg frontul de la Plevna.

Linia artileriei românești era asigurată prin avanposturi furnizate de infanteria Diviziei a 4-a ; infanteriștii, folosind lopata din dotare, presăraseră pozițiile din fața artileriei cu nenumărate cuiburi de rezistență individuale, bine adăpostite.

Modul în care a acționat artileria română în această zi, precizia tragerilor efectuate, felul de adăpostire a bateriilor la teren a impresionat pe observatorii străini prezenți pe cîmpul de luptă. Colonelul francez Gaillard, atașat militar pe lingă Cartierul general rus, a avut astfel cuvinte de laudă la adresa artileriștilor români, recomandînd experților ruși să împărtășească din experiența acestora ²⁶.

Bombardamentul general de artilerie din ziua de 26 august a avut scopul de a stabili distanțele pînă la obiectivele inamice și punctele slabe ale apărării otomane. Efectul său a fost însă neînsemnat ²⁷.

Tragerile artileriei aliate din ziua de 27 august s-au efectuat cu tunurile a 32 baterii (240 tunuri), dintre care

²⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 397.

²⁷ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 48 ; „Stricăciunile — notează comandantul suprem al armatei române — făcute de canonadă nu sînt însemnate pînă acum în nici o parte” — *MRC*, vol. X, p. 86.

14 (48 tunuri) erau românești²⁸. În această zi au intrat în foc și bateriile Diviziei a 3-a române care, sub focul inamicului, s-au instalat pe poziție pe muchia văii Bucova, în fața întăriturilor otomane. Focul artileriei Diviziei a 3-a (3 baterii din Regimentul 4 artilerie, 1 baterie din Regimentul 2 artilerie și 2 baterii din Regimentul 3 artilerie) s-a concentrat asupra redutelor inamice de la Bucova și Grivița 2; obuzele îndreptate spre aceasta din urmă au căzut însă în valea din fața ei, care era ascunsă vederii și, în consecință, nu s-a putut stabili cu precizie distanța pînă la redută²⁹.

Bateriile Diviziei a 4-a române au continuat tragerea în această zi asupra redutelor Grivița 1 și Grivița 2, precum și asupra semiredutei aflate în fața primei. Fiind situate foarte aproape, în raport cu celelalte amplasamente de artilerie aliată, de întăriturile otomane, efectul tragerilor executate de bateriile Diviziei a 4-a române (3 baterii din Regimentul 3 artilerie, 2 baterii din Regimentul 4 și 3 din Regimentul 2 artilerie) a fost foarte bun. A fost redus la tăcere focul artileriei inamice din reduta Grivița 1 iar semireduta dinaintea acesteia a început să fie evacuată de apărători, în grupuri mici, înlesnind atacul victorios al infanteriei române. Mai mult, consolidarea primului succes românesc de amploare în cursul campaniei, obținut la 27 august, a fost posibilă, cum vom vedea la locul potrivit, datorită cooperării fructuoase între subunitățile de artilerie și infanterie.

²⁸ MRC, vol. X, p. 86 — semnaleză un număr de 226 guri de foc.

²⁹ „Focurile artileriei Diviziei a 3-a au fost toate scurte, cu aproximație de 500 metri, căci între poziția ocupată de această divizie și reduta No. 2 se află o vale de 600 m lungime aproape de care divizia nu avea nici o cunoștință: reduta No. 2 era construită pe marginea opusă a râpei, astfel că obuzele bateriilor noastre cădeau în ripă și, neobservându-se în baterii nici o spargere de obuze, se părea că erau lungi și că treceau deasupra obiectivului. Scurtîndu-se bătaia tunurilor succesiv cu 100, 200 etc. metri s-au văzut obuzele spărgîndu-se pe marginea platoului dincoace de ripă și lungindu-se bătaia din nou, nu se mai puteau observa loviturile, obuzele căzînd din nou în ripă... Această vale necunoscută a înșelat tirul tuturor bateriilor din Divizia 3-a” — vezi General Al. Fălcoianu, *Amintiri din războiul Ruso-Româno-Turc din 1877-78*, București, f.a., p. 29.

Bombardamentul de artilerie a fost reluat în ziua de 28 august cu 232 guri de foc, din care 84 românești³⁰. În noaptea de 27/28 august bateriile românești s-au apropiat și mai mult de întăriturile otomane. Bateria 3 din Regimentul 3 artilerie (comandată de căpitanul Gh. Lupașcu) s-a îngropat la teren la o distanță de 950 metri de reduta Grivița 1, iar avanposturile noastre de infanterie se aflau la 700 metri apropiere de inamic. Bateriile Diviziei a 4-a române s-au apropiat și ele de pozițiile inamice, fiind la o depărtare de 1 800 metri de acestea³¹.

Ordinul Marelui cartier general al Armatei de vest, emis în seara zilei de 27 august, dispunea ca misiune artileriei românești efectuarea de trageri asupra redutelor Grivița 1 și Grivița 2. Bombardamentul a fost eficient; mai ales bateria Lupașcu, asupra căreia se concentrase focul tunurilor inamice, a executat, cu sprijinul întregii artilerii a Diviziei a 4-a, trageri precise asupra redutei otomane Grivița 1.

Rezultatele focului artileriei românești în această zi puseseră într-atît în dificultate apărarea otomană — parapetele Griviței 1 au fost distruse în cîteva locuri — în-cît, s-a apreciat mai tîrziu, se creaseră cele mai bune condiții pentru executarea unui atac de infanterie asupra acestei redute³². O asemenea ocazie a fost irosită, fiind socotit necesar a se efectua asaltul general la data fixată, ceea ce a dat răgaz apărătorilor pentru a repara distrugerile pricinuite. Se poate semnala, ca atare, o carență a cooperării interarme, de altminteri generală în arta militară a epocii, aceea a nesincronizării acțiunii infanteriei cu cea a artileriei; folosirea adecvată a rezultatelor tragerilor de artilerie ar fi ușurat cu mult atacul infanteriei sub raportul eficienței acțiunii ei de izbire.

Deși hotărît inițial pentru ziua de 29 august, asaltul general asupra Plevnei a fost amînat, la cererea comandanților de corpuri de armată, cu o zi, pentru a se putea completa pregătirile necesare³³.

³⁰ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 50.

³¹ *Istoricul militar oficial român*, p. 440.

³² *Ibidem*, p. 443.

³³ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 50. apreciază că aminarea atacului s-a datorat slabului efect al bombardamentului de artilerie. De altminteri, prințul Carol consiliază din nou într-un consiliu de război mixt. româno-rus, ținut la 29 august.

În consecință, bombardamentul de artilerie a continuat și în ziua de 29 august 1877. El a fost de o intensitate deosebită și executat aproape fără întreruperi; întăriturile Plevnei au constituit ținta a peste 300 tunuri. Pe porțiunea de front românească bateria Lupașcu, întărită, concentrează din nou focul artileriei otomane; a putut totuși rezista în zona semiredutei cucerite cu sprijinul celorlalte baterii din Divizia 4-a (mai ales a bateriei 3 din Regimentul 3 artilerie). Către seară, bateriile române reușiseră să provoace numeroase incendii în redutele Griviței 1 și Grivița 2, ceea ce a determinat chiar replierea unor grupuri de apărători otomani. S-a creat, astfel, un nou moment prielnic — din păcate, irosit și acesta — pentru executarea unui asalt decisiv asupra Griviței.

Aprecierea rezultatelor obținute prin efectuarea pe durata a 4 zile consecutiv a unui susținut bombardament de artilerie este dificilă. Se pornea de la premisa că pentru un asalt general cu trupe de infanterie, spre a fi încununat de succes, trebuiau efectuate trageri de artilerie premergătoare, care să demanteleze fortificațiile inamice. Plecînd de la această referință se poate socoti ca mediocru efectul general al bombardamentului. Așa cum s-a vădit, în cursul asaltului, apărătorii reușiseră să repare cu rapiditate distrugerile pricinuite astfel încît, în linii generale, asaltatorii au avut de făcut față unor poziții intacte.

Dacă luăm în considerare faptul că multe din bateriile de artilerie aliate s-au apropiat simțitor de inamic, ceea ce a permis o bună recunoaștere a pozițiilor acestuia, și, în același timp, tragerile executate au provocat numeroase pierderi în rîndurile asediaților — ceea ce le-a zdruncinat moralul — și a stimulat executarea unor atacuri infanteristice izolate, atunci bombardamentul din zilele de 26—29 august poate fi apreciat ca pozitiv.

Nesimultaneitatea în timp a acțiunii artileriei cu aceea a infanteriei a prejudiciat însă puternic rezultatul final al celei de-a treia bătălii purtate la Plevna.

aminarea asaltului asupra Plevnei „pentru că bombardarea, cu toată durata ei de 4 zile, n-a avut rezultatul așteptat”. E însă nevoie să accepte declanșarea acțiunii pentru 30 august care era și ziua onomastică a țarului Rusiei — cf. *MRC*, vol. X, p. 87.

Acțiunea artileriei românești a fost remarcabilă. Nu numai că ea s-a plasat în pozițiile cele mai avansate față de inamic — cu repercusiuni pozitive asupra preciziei tragerilor — dar a facilitat o acțiune infanteristică de mare eficiență (aceea din 27 august), creînd concomitent două momente favorabile — din păcate neexploatate — unui asalt cu urmări neapărat pozitive asupra redutelor de la Grivița. Artileriștii români au făcut dovada unei profesionalizări ridicate — cu atît mai surprinzătoare pentru observatorii străini cu cît, în raport cu armata rusă, corpul ofițeresc era foarte tînăr³⁴ —, unei abnegații și spirit de sacrificiu mai presus de orice laudă.

5. *Marșul spre pozițiile de plecare la atac* al trupelor române s-a executat conform unui plan riguros stabilit. Imediat după consiliul de război de la Radenița au fost emise ordine speciale către toate trupele Armatei de vest româno-ruse prin care li se dispuneau măsurile de îndeplinit.

Trupele române au primit din partea comandantului suprem, Carol, în 25 august, următoarele dispoziții :

— Divizia 4-a să înainteze de la Verbița la Grivița, unde trebuia să se concentreze în jurul orei 18, ocupînd cu artileria poziții înaintate. Poziția pe care urma să se desfășoare trupele din această mare unitate tactică era cuprinsă între limitele șoseaua Plevna—Bulgăreni și drumul Grivița—Verbița. Divizia 4-a urma să facă legătura la flancul sting cu o brigadă rusă din Corpul 9 armată, iar spatele acestora era asigurat de unitățile de cavalerie de sub comanda generalului Lașkarev. Trupele române, afluite în pozițiile ordonate, trebuiau să procedeze imediat la efectuarea de adăposturi și fortificații. Între Verbița și rîul Vid aveau să opereze trei regimente de călărași.

— Divizia de rezervă trebuia să se pună în marș și să ocupe, la Verbița, pînă la orele 18 în ziua de 25 august, pozițiile evacuate de Divizia 4-a. Patru batalioane din această divizie se detașau la Pelișat, unde se forma rezerva generală de trupe a Armatei de vest româno-ruse.

— Divizia 3-a urma să-și păstreze pozițiile ocupate, adică la Calișovăț și Riben³⁵.

³⁴ *Istoricul militar oficial român*, p. 397.

³⁵ *Ibidem*, nota No. XIII, pp. CXIV—CXV.

Potrivit acestui ordin, diviziile române s-au pus în mișcare în seara zilei de 25 august. Divizia 4-a, care de la Verbița la Grivița avea de străbătut o distanță de 8—10 km, și-a efectuat marșul de apropiere în condiții grele, ceea ce a făcut ca abia spre dimineață să se afle în poziția ordonată iar artileria să fie nevoită să se desfășoare sub focul inamicului. Greutățile ivite în efectuarea acestui marș s-au datorat terenului desfundat de ploaie, răstăcirii drumului și deselor oculuri făcute pentru a evita surprize din partea inamicului.

Divizia de rezervă s-a pus în marș din Coiulovcea la orele 17, în seara de 25 august, și brigăzile destinate să înlocuiască Divizia 4-a au ajuns în noile poziții după 5 ore ; cele 4 batalioane care trebuiau să formeze rezerva generală — cu alte unități rusești — a Armatei de vest s-au îndreptat spre Pelișat.

Marșul de apropiere de inamic s-a executat cu „baionetele la arme“, iar la sosirea în pozițiile ordonate comandantul diviziei și statul său major avea misiunea de a „face imediat recunoașterea terenului și va ordona executarea de șanțuri-adăposturi pentru infanterie și de baterii pentru artilerie. Asemenea lucrări — se specifica în ordinul Cartierului general al armatei române emis la Coiulovcea la 25 august 1877 și semnat de generalul Cernat — se vor executa de orice detașament, pe orice pozițiune va ocupa“³⁶.

Cavaleria care urma să acționeze în zona frontului românesc și-a ocupat, de asemenea, pozițiile ordonate. Brigada de cavalerie a Diviziei a. 4-a (regimentele 3, 7 și 8) a ocupat poziții între Verbița și riul Vid pentru a-i acoperi flancul său drept, trimițând Regimentul 3 călărași la Verbița unde s-a instalat cartierul general român ; Divizia 9 de cavalerie (general Lașkarev), compusă din 4 regimente, s-a desfășurat pe comunicația Bulgăreni—Plevna pentru a o interzice și pentru a face legătura între Armata română de operație și Corpul 9 armată rusec.

Divizia 3-a a primit misiunea, la 26 august, să-și pună efectivele în marș către Plevna. O brigadă de infanterie a acestei mari unități a fost îndreptată spre Verbița iar o altă brigadă a cantonat, în continuare, la Calișovăț. Cu

³⁶ *Ibidem*, nota No. XII, pp. CXI—CXIII.

cite un batalion, Divizia 3-a a supravegheat localitățile Creta, Riben și Calișovăț³⁷, accelerînd lucrul la fortificațiile de campanie începute aici și care constituiau sprîjinul flancului drept al armatei române din fața Plevnei.

Acțiunile mai importante pe care le-a întreprins armata română în ziua de 25—26 august — în afara efectuării bombardamentului de artilerie — s-au plasat în domeniul cercetării pozițiilor ocupate de inamic.

Astfel, un detașament al Diviziei a 3-a — compus din 2 companii din Batalionul 3 vînători, 1 escadron din Regimentul 5 călărași și 1 escadron din Regimentul 6 călărași — avînd în frunte pe colonelul Gh. Anghelescu, comandantul diviziei, a întreprins o acțiune de cercetare asupra Opanezului în 26 august. Plecat din Riben, detașamentul de cercetare Anghelescu a străbătut localitățile Cacimunița și Susurlu și a constatat că Opanezul era puternic apărat de către inamic.

În ziua de 25 august cavaleria Diviziei a 3-a române, aflată la Riben, a declanșat o acțiune de cercetare a comunicațiilor de vest ale Plevnei. Regimentele 5 și 6 de călărași — întrunite cu regimentele de roșiori 1 și 2 din Divizia de rezervă — au străbătut localitățile Trestenik, Dolni Etropol și Gorni Etropol. Din Gorni Etropol roșiorii s-au îndreptat spre Gorni Dubnik iar călărașii spre Etropol și Dolni Dubnik. Atît călărașii cît și roșiorii au descoperit coloane de căruțe inamice, protejate de forțe de infanterie și cavalerie însemnate, care se îndreptau spre Plevna. Disproporția numerică făcînd fără sorți de izbîndă un atac al cavaleriștilor români, aceștia s-au întors la Riben, după ce își îndeplinseseră misiunea timp de 14 ore³⁸.

Rezultatele cercetării efectuate de cavaleria română — se obținuseră informații de la locuitorii din Dolni Dubnik că sînt în marș dinspre Sofia spre Plevna efective otomane numeroase — a determinat constituirea, la 26 august, a unui detașament puternic de trupe aliate cu misiunea de a executa „o ofensivă energetică spre Dubnik, operînd pe comunicațiile turcilor“³⁹. Detașamentul, pus sub comanda generalului Lașkarev, cuprindea 4 regi-

³⁷ *Istoricul militar oficial român*, p. 400; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, p. 84.

³⁸ *Istoricul militar oficial român*, pp. 387—389.

³⁹ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, p. 82.

mente (regimentele 8 și 9 de dragoni, 9 de ulani și 9 de cazaci de Don) și 2 baterii de artilerie rusești și cele 4 regimente românești (două de roșiori și 5 și 6 de călărași) aflate deja la Riben, inclusiv o baterie de artilerie. Pe șoseaua Bulgăreni a rămas Regimentul de husari de Kiev, destinat să facă legătura între Armata română de operație și Corpul 9 armată rus.

În cursul zilei de 26 august, în sectoarele de luptă ale trupele rusești din fața Plevnei, n-au avut loc acțiuni mai importante.

5.1. *Atacul românesc din 27 august.* Primul atac de amploare executat de trupele române în campania de la sud de Dunăre a avut loc în ziua de 27 august. Eficiența tragerilor de artilerie ale Diviziei a 4-a era oarecum stînjinită de focul inamicului din semireduta (redanul) aflată la 900 metri în fața redutei Grivița 1. Întărirea otomană a fost ținta unei acțiuni de cercetare întreprinse în dimineața zilei de locotenent-colonelul Sergiu Voinescu și căpitanul Moise Groza, care au apreciat posibilitatea executării — inclusiv modalitatea acestuia — unui atac.

Comandantul Diviziei a 4-a române a raportat comandantului suprem al armatei situația și a solicitat aprobarea pentru executarea atacului. Hotărîrea sa era justificată de faptul că, odată cucerită fortificația otomană, inamicul era lipsit de o poziție foarte bună pentru executarea focului de infanterie asupra servanților artileriei române; în același timp, întărirea cu trupe românești a semiredutei ar fi adus focul propriu — atît de infanterie cît și de artilerie — la o distanță de numai 900 metri de reduta Grivița 1. Atacul a fost aprobat și s-a decis efectuarea lui la orele 15.

Trupele angajate în lupta din 27 august au fost :

— în linia întia : batalionul 1 din Regimentul 13 dobroanți (2 companii ieșene și 2 vasluiene), comandat de maiorul Dimitrie Leca, și 2 companii din batalionul 2 al aceluiași regiment, comandate de maiorul Dimitrie Macri ;

— în linia a doua : batalionul 2 din Regimentul 5 infanterie de linie, comandat de maiorul Leonida Iarca ; Batalionul 2 vînători, comandat de maiorul Ștefan Mateescu ; o secție din bateria 1 a Regimentului 3 artilerie, comandată de sublocotenentul Alexandru Hartel.

Atacul a fost condus de locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, șeful de stat major al Diviziei a 4-a.

Linia întâia de atac a fost dispusă în linie desfășurată de 3 companii; celelalte trei companii ale Regimentului 13 dorobanți s-au desfășurat înapoia liniei întâi, cele de pe aripi devansând în formație compania din centru care purta și drapelul regimentului ⁴⁰.

Declanșat la ora fixată, atacul românesc a fost întâmpinat cu „o ploaie îngrozitoare de gloanțe” ⁴¹, iar artileria inamică se dovedea foarte activă. A intrat în acțiune, odată cu începerea atacului, și artileria română care și-a concentrat tragerile atît asupra redutelor Grivița 1 și 2 cît și a redanului asaltat de dorobanți.

Oștenii au „înaintat la foc cu multă vigoare și bărbăție” ⁴². În apropierea întăriturii otomane, dorobanții ieșeni și vasluieni au intensificat ritmul înaintării și au pătruns în interiorul acesteia, în timp ce companiile de pe flancuri angajaseră o crîncenă luptă la baionetă în șanțurile laterale. Amenințate cu încercuirea de batalionul 2 din Regimentul 5 infanterie de linie, comandat de maiorul Leonida Iarca, înaintat impetuos la flancul stîng al redanului, trupele otomane au părăsit întăritura, retrăgîndu-se către redutele Grivița 1 și 2. Raportul maiorului Leca, referitor la desfășurarea luptei, consemnează că timp de 4 ore, cît a ținut încheștarea, „conduita trupei și a ofițerilor a fost admirabilă, de un curaj și sînge rece nespus”. Căpitanul Botez, comandantul companiei 1 dorobanți, și locotenentul Dimitriu, comandantul companiei 2, au condus „cu multă inteligență și prevedere” iar oștenii „făcură mult rău turcilor” ⁴³.

Asupra redanului cucerit s-a revărsat apoi un potop de foc de artilerie și infanterie din reduta Grivița 1. Locotenent-colonelul Voinescu a ordonat atunci instalarea secției de artilerie Hartel pe o movilă situată în imediata apropiere a redanului și efectuarea de trageri asupra artileriei inamice din redute. Aflată în bătaia tunurilor

⁴⁰ Lapidar, *Istoricul militar oficial român* consemnează, în lista celor căzuți în războiul neatîrnării din Regimentul 13 dorobanți, că sergentul-major Alecu Alexandrescu, sergenții Leon Scărlătescu, Tănase Baciu și Dumitru Pungă (primii trei născuți la Vaslui, iar ultimul la Gropnița — Iași) „făcînd parte din garda drapelului au murit la atacul din această zi (27 august)” — cf. pp. CCCX—CCCXI.

⁴¹ *Istoricul militar oficial român*, p. 417.

⁴² *DIRRI*, vol. V (16 iulie — 31 august 1877), p. 641.

⁴³ *Ibidem*, pp. 645—646.

dușmane, secția Hartel a suferit grele pierderi și a trebuit să fie retrasă pentru a nu cădea în mâinile otomanilor⁴⁴. Un contraatac inamic a fost respins prin intervenția promptă a bateriei 3 din Regimentul 3 artilerie (comandată de căpitanul Gh. Lupașcu). Tunurile acestei baterii au fost așezate în poziție lângă cele ale secției Hartel — sub un violent foc inamic — și au deschis focul asupra infanteriei otomane, obligînd-o să se retragă.

Trupele de infanterie au executat cu rapiditate lucrări de întărire, transformînd fortificația otomană cucerită într-o adevărată redută românească. Avanposturile noastre au fost împinse pînă la o distanță de 700 m de inamic. În cursul nopții următoare, redanul a fost ocupat de cele 6 companii ale Regimentului 13 dorobanți și de batalionul Iarca; bateria Lupașcu s-a adăpostit la teren, astfel încît, deși numai la 900 m de reduta Grivița 1, și-a putut menține pozițiile în pofida focului năprasnic dușman din zilele următoare.

Atacul trupelor române în ziua de 27 august a fost întreprins cu o vigoare deosebită⁴⁵. Din efectivele angajate în luptă au căzut 3 ofițeri răniți⁴⁶, 16 soldați morți și 113 răniți⁴⁷.

⁴⁴ „În special secția din bateria călăreață avea mai mulți oameni morți și răniți, un atelaj de tun distrus și comandantul secției, sublocotenentul Hartel, greu rănit avînd piciorul stîng perforat de un glonț care a rănit și calul său. Secția fu scăpată de pierdere totală prin trupe din Regimentul 13 dorobanți, comandate de sublocotenentul de rezervă Nicolae Rosnovanu, și fu scoasă din luptă printr-un alt atelaj adus de la baterie” — notă a generalului Herkt din 1897 apărută în revista „*Cercul Publicațiilor Militare*”, citată după General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 125—126. Asupra desfășurării acestui asalt românesc, încununat cu succes, vezi și *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, pp. 85—86.

⁴⁵ Iată cum descrie atacul un ofițer străin, corespondent al ziarului elvețian *Bund*, atașat în cursul atacului la o companie a Regimentului 5 infanterie de linie: „După puține momente ne primește un foc, cum n-am văzut nici la Solferino, nici la Custoza, dar lanțul tiraliilor se ține neclintit. /.../ Niciodată n-ași fi crezut să văd atîta bravură la o trupă care pînă acum n-a cunoscut focul” — apud General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 126.

⁴⁶ Căpitanul Morțun din Regimentul 13 dorobanți, locotenentul Marinescu din Regimentul 5 linie și sublocotenentul Hartel din Regimentul 3 artilerie.

⁴⁷ Comandantul suprem al armatei române notează în memoriile sale că „acest fapt de arme” a fost dus „la capăt cu cea

Vitejia și elanul trupelor⁴⁶ au fost răsplătite a doua zi când steagului Regimentului 13 dorobanți — care, alături de Regimentul 5 infanterie de linie, erau „cele dinții regimente române care din veacuri uitate au intrat în luptă și de a fi ieșit biruitoare“⁴⁹ — i-a fost conferită marea cruce a ordinului „Steaua României“, primul ordin al României independente. Un mare număr de soldați au fost decorați cu medalia „Steaua României“ și „Virtutea Militară“ iar locotenent-colonelul Sergiu Voinescu a fost recompensat, pentru destoinicia vădită în organizarea și conducerea atacului, cu ordinul „Steaua României“.

Se pot desprinde câteva concluzii privind atacul efectuat de unitățile române în ziua de 27 august. Întii de toate s-a evidențiat cu prisosință eficiența acțiunii simultane a artileriei și infanteriei. De menționat că în timpul înaintării infanteriștilor români către reșan, artileria nu a conținut tragerea asupra redutelor inamice, implicit asupra țintei atacului; dar și apoi, în momentul în care trupele române pătrunseseră în obiectiv, focul secției Hartel și bateriei Lupașcu a jucat un rol decisiv în menținerea cuceririi făcute. A reieșit, de asemenea, însemnătatea manevrei de flanc: companiile de flanc angajând lupta la baionetă în șanțurile laterale ale redanului au facilitat mișcarea de izbire a liniei întii de atac a Regimentului 13 dorobanți; totodată, batalionul 2 din Regimentul 5 linie a ocolit șanțurile dușmane pe la stînga, amenințînd drumul de retragere al inamicului. Evident, în același timp, că avîntul și impetuozitatea asaltului, întreprins unei prealabile acțiuni de cercetare a poziției inamice, s-au dovedit factori decisivi în obținerea victoriei. Folosirea adecvată a rezervelor — a fost utilizată rapid, în momentul critic, o întregă baterie de artilerie — s-a vădit că preîntîmpină în siguranță eventualele riposte inamice. Comandamentul român a înțeles cu promptitudine că o bună pregătire a atacului, dinamismul

mai mare energie“, dar „din nenorocire“, „din cauza focului viu al turcilor din reșana Grivița, foarte apropiată, a costat pierderi relativ mari“ — cf. *MRC*, vol. X, p. 87.

⁴⁹ Atacul a fost săvîrșit în mod „brav“ și semireșana cucerită a fost menținută în ciuda eforturilor turcești de a o recupera. „Trupele române au primit cu vitejie botezul focului“ — cf. Ferdinand Lecomte, *op. cit.*, II, p. 244.

⁴⁹ *DIRRI*, vol. V, p. 655.

imprimat desfășurării acestuia constituie o cheazășie sigură a succesului.

5.2. *Cavaleria română a desfășurat, de asemenea, acțiuni de luptă în cursul zilei de 27 august.* Împreună cu unitățile ruse de sub comanda generalului Lașkarev, brigada de roșiori și brigada de călărași românești au întreprins o cercetare spre Trestenik. De aici brigada de roșiori și Regimentul 6 călărași (plus bateria de artilerie) s-au îndreptat spre Gorni și Dolni Etropol pentru a supraveghea mișcările inamicului din întăriturile de la Opanez și a interzice comunicația spre Rahova. Regimentul 5 călărași român, împreună cu unitățile de cavalerie rusești, au pornit către Gorni și Dolni Dubnik.

Mișcările cavaleriei româno-ruse au determinat o ripostă otomană. Cîteva batalioane de infanterie și 8 escadroane de cavalerie au înaintat parte către Etropol, parte către Dubnik. Progresiunea trupelor otomane către Etropol a fost stopată prin intervenția roșiorilor și artileriei române. Șarjele roșiorilor și călărașilor, în cursul cărora au fost înregistrați 2 morți și 8 răniți⁵⁰, au determinat retragerea precipitată a inamicului.

La aripa stîngă a pozițiilor româno-ruse din fața Plevnei, detașamentul generalului prinț Imeretinski, întărit cu alte forțe, a declanșat atacul pentru cucerirea înălțimilor de la Brestovăț pînă la Krișin. Deși trupele comandate de generalul Skobelev au reușit, într-un avînt impresionant, să ocupe crestele 1 și 2 ale Munților Verzi și să angajeze o luptă înverșunată pentru creasta 3, focul de flancuri al inamicului le-a făcut să poată menține în posesie numai prima creastă. Pierderile rusești în această zi s-au evaluat la circa 1 000 morți și răniți.

În ziua următoare, 28 august, trupele române au acționat conform misiunii primite : de a examina „cu mare băgare de seamă pozițiunea inamică ce-i era desemnată și să caute a-i descoperi părțile vulnerabile spre a-și asigura succesul luptei”⁵¹. Cum am văzut, armatei noastre îi erau destinate ca obiectiv redutele de la Grivița asupra cărora trupele rusești executaseră atacurile în ziua de 18 iulie și care erau singura parte accesibilă a frontului inamic din această zonă.

⁵⁰ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 49.

⁵¹ *Istoricul militar oficial român*, p. 438.

Întăriturile efectuate în noaptea de 27/28 august în redanul cucerit în ziua precedentă și-au dovedit din plin utilitatea în zorii zilei. În jurul orei 8 trupele otomane din redutele Grivița au lansat un contraatac destinat să recupereze poziția pierdută. După o hărțuială cu avanposturile românești, dispuse la teren la circa 700 m de pozițiile întărite otomane, și în urma intervenției eficiente a bateriei Lupașcu, inamicul s-a retras. Contraatacul otoman s-a dat concomitent unei încercări inamice de a relua pozițiile pierdute în ajun la aripa stîngă a frontului. Trupele rusești au respins această tentativă.

După orele 12 ale zilei de 28 august, în prezența comandantului suprem al armatei române, trupe ale Regimentului 7 infanterie de linie au executat o cercetare asupra redutei Grivița 1⁵². Acțiunea a fost efectuată de 10 oameni, conduși de un ofițer, și susținuți de o companie⁵³.

Încă din dimineața zilei de 28 august trupele române primiseră ordinul de a aduce coloanele pe baza de plecare la atac, hotărît fiind ca asaltul general să se întreprindă în ziua următoare. Trupelor Diviziei a 4-a destinate atacului li s-a indicat ca loc de adunare o depresiune adăpostită, aflată în dreapta redutei otomane. Divizia 3-a a trimis un batalion — al 2-lea din Regimentul 2 infanterie de linie — care a format o linie de avanposturi pe muchea dinspre inamic a văii Bucova, iar restul trupelor acestei mari unități au fost adăpostite într-o vîlcea a aceleiași văi. S-au continuat, totodată, lucrările de întărire la Breslanița destinate interzicerii comunicației Plevna—Nicopole. Brigada de infanterie a Diviziei de rezervă, aflată la Pelîșat, a primit ordinul să se deplaseze către Verbița pentru a se întruni cu celelalte trupe ale diviziei.

Cavaleria română a primit, la 28 august, ordinul de a se apropia cît mai mult de Gorni și Dolni Dubnik pentru a supraveghea căile de comunicație spre Plevna. În această zi brigada de roșiori, împreună cu cavaleria rusă,

⁵² MRC, vol. X, p. 89. Comandantul suprem al armatei române asistă „la o recunoaștere pe care o face Regimentul 7 de infanterie susținut de artilerie, contra redutei Grivița 1“. Se apreciază „curajul cu care soldații /.../ înaintează în foc“.

⁵³ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 126.

au angajat lupta cu un detașament inamic de tăria a 6 batalioane infanterie și un regiment de cavalerie cu 4 tunuri în apropiere de Dolni Etropol ; trupele otomane au fost silite să se retragă peste Vid⁵⁴.

În restul frontului de la Plevna, trupele otomane au întreprins, la orele 5 dimineața în ziua de 28 august, un contraatac pentru a recupera creasta 1 a Munților Verzi. După o luptă de circa 1 oră, asaltatorii au fost respinși de trupele generalului Skobelev ; revenirea la contraatac, în jurul orei 8 dimineața, a prilejuit un nou eșec otoman⁵⁵.

Asaltul general hotărît pentru ziua de 29 august a fost amînat pentru încă o zi pentru „a se da astfel timpul artileriei să-și execute opera sa de ruină și dezorganizarea obstacolelor inamicului, obosindu-l și dezorganizînd mijloacele sale de apărare“⁵⁶.

În consecință, la 29 august a fost continuată, cum am văzut anterior, acțiunea de bombardare a pozițiilor inamice de către artilerie. În liniile românești s-au efectuat cîteva modificări de natură să faciliteze asaltul de a doua zi. Bateria Lupașcu a fost întărită cu încă o secție de artilerie, care însă datorită focului dușman a trebuit să fie retrasă ; Divizia 3-a a mai întărit cu un batalion avanposturile sale situate pe muchea dinspre inamic a văii Bucova.

6. *Asaltul general.* La 29 august au fost emise ordinele pentru asaltul general din 30 august (aniversarea numelui împăratului Alexandru II). În cursul unui nou consiliu de război mixt, româno-rus, au fost decise misiunile trupelor atacatoare. Astfel *ordinul de luptă pentru trupele Armatei de vest*, semnat de prințul Carol, prevedea :

⁵⁴ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V. p. 114 ; vezi și *MRC*, vol. X, p. 90 : „dușmanul, mai cu seamă în retragere, a scăzut foarte mult“.

⁵⁵ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, pp. 109—110.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 113 : Comandantul suprem al armatei române a propus la consiliul de război mixt, româno-rus, din ziua de 28 august, „ca atacul plănuit pentru a doua zi să se amîne cu cîteva zile pînă ce trupele ruso-române se vor apropia mai mult de pozițiile dușmane și pînă ce bateriile vor fi împinse mai departe, așa ca coloanele de atac să aibă de străbătut o distanță mai mică prin foc“ — *MRC*, vol. X, p. 89.

— atacul general asupra lagărului întărit al Plevnei se va da mâine, 30 august ;

— artileria va deschide focul în revărsatul zorilor (orele 3) continuînd tragerile fără întrerupere pînă la ora 9 ; după o pauză de două ore, tragerile vor fi reluate „cu aceeași energie“ pe parcursul a încă două ceasuri ; la orele 14,30 bombardamentul va reîncepe „cu cea mai mare vigoare“, încetînd focul doar bateriile care prin acțiunea lor ar stînji mișcarea infanteriei ;

— la orele 15 infanteria va începe înaintarea ;

— armata română va ataca frontul de nord al inamicului, protejată la flancul stîng de o brigadă de infanterie din Corpul 9 armată rus, întărită cu 2 baterii ; 2 batalioane ale acestei brigăzi aveau să atace concomitent cu trupele române redutele Grivița dinspre sud-vest ;

— trupele Corpului 9 armată rus vor ataca pe frontul dintre Grivița și Radișevo ;

— Corpul 4 armată rus va opera asupra laturii estice a lagărului întărit al Plevnei ;

— Detașamentul prinț Imeretinski va ataca pe direcția șoselei Lovcea—Plevna ;

— cavaleria generalului Leontiev, care făcea siguranța frontului româno-rus la flancul stîng, trebuia să opereze pe șoseaua Sofia—Plevna, căutînd să facă joncțiunea cu cavaleria condusă de generalul Lașkarev ;

— Brigada de călărași Rosnovanu (regimentele 3, 4, 7 călărași) primea misiunea de a proteja flancul drept al armatei române ;

— Regimentul de husari Kiev făcea joncțiunea între armata română și Corpul 9 armată rus, operînd pe comunicația Bulgăreni—Plevna⁵⁷.

Ordinul de zi nr. 54 detalia misiunile trupelor române asaltatoare și era semnat de generalul Cernat, comandantul Armatei române de operații. Astfel :

— Corpul de armată român „va da asalt redutei celei mari a inamicului, care se află în fața pozițiilor sale“ ;

⁵⁷ *Istoricul militar oficial român*, pp. 458—460 ; *MRC*, vol. X, pp. 91—92 ; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, pp. 129—131 — se notează că „Ordinele date trupelor rusești fură semnate numai de generalul Zotov singur și cele trimise românilor de prințul Carol singur“ ; *DIRRI*, vol. V, pp. 658—659.

— Divizia 4-a va declanșa atacul cu o coloană de 4 batalioane „sub ordinele unui comandant special”. Coloana urma să fie concentrată pe baza de plecare la atac la ora 5 dimineața ;

— Divizia 3-a va începe atacul cu o coloană alcătuită tot din 4 batalioane, concentrată pe baza de plecare la atac, în dreapta coloanei Diviziei a 4-a, la orele 12 ;

— compunerea coloanelor de atac trebuia să fie următoarea : primul batalion în formație de tiraliori avînd plutoane speciale care să transporte scările, fascinele, gabioanele și sacii cu pămînt ; aceste plutoane nu deschideau focul, purtînd în timpul înaintării puștile în bandulieră ; al doilea batalion, în coloane de companie, da asaltul ; batalioanele 3 și 4 urmau în coloane de atac, sub diriguirea comandantului coloanei, și trebuia să dea asaltul în cazul nereușitei batalioanelor din linia întîii ;

— tiraliorii batalionului 1 trebuia să deschidă focul asupra inamicului de pe parapete numai în momentul atingerii șanțului redutei ; acesta trebuia umplut de fascine și gabioane și plutoanele speciale așezau scările pentru escaladarea parapetelor ; companiile de asalt procedau la escaladarea parapetelor, tiraliorii susținîndu-le din șanțuri cu foc bine țintit asupra inamicului ;

— coloana Diviziei a 3-a se numea coloana nr. 1, iar cea a Diviziei a 4-a nr. 2 ;

— o coloană rusească de două batalioane trebuia să execute atacul dinspre satul Grivița în același timp cu românii ;

— Divizia 3-a alcătuiă o altă coloană de trei batalioane destinată să protejeze flancul drept al atacului ;

— după cucerirea redutei în interiorul acesteia rămînea strictul necesar de apărători, iar restul trupelor se dispuneau în flancurile redutei și se întăreau ;

— artileria necesară redutei cucerite era furnizată de Divizia 4-a ; celelalte baterii ale acestei divizii se dispuneau pe flancurile redutei⁵⁸.

Critica făcută ulterior acestui ordin de luptă a evidențiat neajunsurile lui : nu se prevedea o acțiune de ansamblu, generalul Cernat nu-și asuma comanda unică a

⁵⁸ *Istoricul militar oficial român*, nota nr. XVI, pp. CXXI—CXXIV ; General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 50—52 ; *DIRRI*, vol. V, pp. 659—661.

operației, cei trei comandanți de coloane (din care unul nu primea nici o misiune precisă) avînd un cîmp larg de inițiativă ; nu se stipulau măsuri privind coordonarea acțiunii celor trei coloane de atac ; nu se prescriau misiunile artileriei și modul în care aceasta trebuia să sprijine atacul infanteriei ⁵⁹.

O lipsă esențială a ordinului de luptă, cauzată de insuficiența acțiune de cercetare a pozițiilor inamice, o constituia faptul că obiectivul atacului era desemnat drept o singură redută, cînd în realitate — cum am văzut — erau două. Aceasta va avea repercusiuni negative în desfășurarea asaltului.

Celelalte trupe, rămase disponibile după constituirea coloanelor de atac, au primit misiuni precise „fie pentru a merge înainte în cas de biruință, fie pentru a protegi retragerea” ⁶⁰. Cele 8 batalioane ale Diviziei a 4-a, neparticipante la asalt, urmau să ocupe întăririle săpate în fața inamicului, pentru a respinge eventuale contraatacuri ale acestuia ; 1 batalion din Divizia 3-a trebuia să rămînă în avanposturi iar un altul se destina protejării artileriei dispuse pe muchea văii Bucova.

Divizia de rezervă a format rezerva Armatei de operații române. Ea urma să lase un batalion și o baterie la Verbița, iar celelalte 15 batalioane și 3 baterii aveau să înainteze pînă la o poziție situată între celelalte două mari unități românești și în spatele liniilor acestora. Batalioanele de la Riben și Calișovăț au primit ordinul să se mențină în defensivă ; brigăzii de călărași Rosnovanu i se dispunea efectuarea de acțiuni de cercetare spre Opanez ⁶¹.

Coloanele de atac românești au fost alcătuite în felul următor :

— la Divizia a 4-a : Batalionul 2 vînători, comandat de maiorul Candiano Popescu, batalionul 1 din Regimentul 16 dorobanți — sub comanda maiorului Alexandru Jipa —, batalionul 2 din Regimentul 5 infanterie de linie — sub comanda maiorului Leonida Iarca — și batalionul 1 din Regimentul 14 dorobanți, comandat de maiorul Ion Arabu. Întreaga coloană a fost pusă sub comanda colonelului

⁵⁹ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 52.

⁶⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 463.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 463—464.

Grigore Borănescu. Coloana de susținere era alcătuită din 3 batalioane furnizate de Regimentul 7 infanterie de linie și batalionul 1 din Regimentul 5 infanterie de linie. Rezerva coloanei de atac era comandată de colonelul Cantili și se compunea din 5 batalioane (cîte un batalion din regimentele 14, 15 și 16 dorobanți și Regimentul 13 dorobanți). Acestor forțe li se alătura — ridicînd tăria rezervei Diviziei a 4-a la 9 batalioane — brigada de infanterie din Divizia de rezervă sosită de la Pelișat și instalată călare pe șoseaua Plevna—Bulgăreni.

— la Divizia a 3-a : Regimentul 8 infanterie de linie (batalionul 1 comandat de căpitanul Valter Mărăcineanu și batalionul 2 de maiorul Petre Macca), comandat de locotenent-colonelul Constantin Poenaru și Regimentul 10 dorobanți, condus de locotenent-colonelul George Măldărescu (batalionul 1 sub comanda maiorului George Șonțu și al doilea batalion condus de maiorul George Lipan). Colonelul Grigore Ipătescu a fost numit la comanda acestei coloane de atac. Coloana de susținere a fost compusă din batalionul 2 (Regimentul 2 infanterie de linie), comandat de maiorul Paladie, și Regimentul 9 dorobanți (comandant — locotenent-colonelul Nicolae Holban). Această coloană a fost pusă sub ordinele colonelului Alexandru Gramont.

Cum poate fi lesne observat, coloanele de atac au fost compuse din unități diferite (batalioane din regimente diferite), ceea ce poate ridica semne de întrebare asupra omogenității lor. Realitatea a fost că o asemenea compunere eterogenă a coloanelor de atac — mai ales în cazul Diviziei a 4-a — a pornit tocmai din imperativul obținerii unei omogenizări, fiind selectate unitățile cu șefii cei mai destoinici și cele mai bine pregătite⁶². A avut loc chiar o înlocuire a comandanților unor unități destinate a porni la atac : astfel la Batalionul 2 vînători a fost numit la ora 12, cu 3 ore înaintea asaltului, maiorul Alexandru Candiano-Popescu ; iar batalionului 1 din Regimentul 16

⁶² General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 53, socoate firească faptul că „comandantul de divizie — mai ales sub inspirația inimoșilor săi colaboratori, locotenent-colonel Voinescu și căpitanul Groza — să fi ales acele unități ai căror șefi prezentau mai multă destoinicie și inimă, cu tot neajunsul ruperii unităților”.

dorobanți i-a fost înlocuit comandantul (maiorul Alexandru Jipa) cu căpitanul Nicolae Codrescu⁶³.

Divizia de rezervă a luat măsura deplasării batalioanelor sale (în număr de 12 — regimentele 3, 4 și 6 de linie, 5 și 8 dorobanți, 1 batalion din Regimentul 6 dorobanți și Batalionul 1 vânători), destinate să constituie rezerva generală a corpului român, în poziția ordonată. Pe platoul situat în spatele locului de joncțiune al flancurilor diviziilor 3 și 4, unde au fost bivacate aceste batalioane, au fost dislocate și 2 baterii de artilerie⁶⁴.

Bombardamentul de artilerie a fost executat în ziua de 30 august de 256 guri de foc. Atacul a fost declanșat la ora fixată. Vremea era „rea, posomorită, picura de ploaie, pământul luneca sub picioarele noastre“⁶⁵. Încă din seara precedentă începuse o ploaie mărunță și deasă care nu a conținut toată ziua de 30 august. La ora 15,15 coloanele de atac române s-au pus în mișcare. Ele s-au îndreptat în „pas bărbătesc“⁶⁶ către întăriturile otomane, sub ploaia de foc a inamicului.

6.1. *Atacul coloanei Diviziei a 3-a.* De pe baza de plecare la atac au pornit întâi trupele care trebuiau a se răspîndi în tiraliori : 2 companii din Regimentul 10 dorobanți (prima comandată de locotenentul Chivu Stănescu, a doua de căpitanul Leon Cracalia) comandate, ambele, de maiorul George Șonțu. Înflăcărați de cuvintele lui Șonțu

⁶³ General Al. Candiano-Popescu, *Războiul neatîrnării. Asaltul și luarea Griviței*, București, 1913, p. 15 ; cf. și Scrisoarea căpitanului Nicolae Codrescu din 7 martie 1895 către colonelul George Boteanu : „Subsemnatul care comandam batalionul 1 din acel regiment /16 dorobanți — n.a./“ — în Colonelul G. Boteanu, *Memoriu din războiul de la 1877—1878*, București, 1895, pp. 8—9.

⁶⁴ O apreciere a dispozitivului de atac al Corpului de armată român a fost făcută, ulterior, de maiorul Scarlat Scheletti, comandantul batalionului de vânători din Divizia de rezervă : „În așa condițiuni, corpul român, avînd spatele asigurat de întăriri ce stăpîneau terenul, cu o rezervă de 14 batalioane și 6 baterii /.../ de două coloane de atac în cite 4 batalioane, cu rezervele lor de luptă și speciale (brigăzile Gramont și Cantili), cu o puternică artilerie (9 baterii) desfășurată la bună distanță de tragere, se găsia tacticește perfect orînduită /.../ pentru a se măsura cu armata turcească, fără nici o grije de ofensivele ei eventuale“ — cf. General de divizie Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei (1877—78)*, Iași, 1911, p. 146.

⁶⁵ General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 17.

⁶⁶ *Ibidem*.

— „Băieți /.../ ni s-a încredințat cinstea de a deschide lupta /.../ să arătăm că sîntem români și nu ne temem de vrăjmaș“⁶⁷ — tiraliorii înaintează energic secundați îndeaproape de 3 companii ale Regimentului 10 dorobanți, care purtau fascine și scări. În coloană de companii s-a desfășurat rapid și a înaintat cu hotărîre batalionul Valter Mărăcineanu din Regimentul 8 infanterie de linie, destinat să dea asaltul decisiv. În rezervă se găseau 3 companii ale Regimentului 10 dorobanți și batalionul din Regimentul 8 infanterie de linie, trupe comandate de locotenent-colonelul George Măldărescu.

Asaltatorii au fost întîmpinați de o perdea deasă de foc din partea inamicului⁶⁸. Din flanc, coloana era lovită de artileria otomană de pe înălțimile de la Bucova. „Huruitul focurilor de pușcă semăna cu clocotirea neîntreruptă a unui imens crater în fierbere. Văile răsfrîngeau înzecit plesnetelor proiectilelor și şuieratul zburăturilor“ — scrie un martor ocular al atacului Diviziei a 3-a⁶⁹. Pe muchea dinspre inamic a văii Bucova infanteriștii români au constatat însă că se aflau în fața unei rișe, strîmte de circa 500 m, care îi despărțea de reduta inamică și despre care nu știuseră nimic. Panta dinspre întăriturile otomane avea o înclinație accentuată. Fără ezitare, asaltatorii români s-au angajat în traversarea a ceea ce, mai tîrziu, s-a numit „Valea plîngerii“ sau „Valea sîngelui“. Batalioanele Șonțu și Valter Mărăcineanu încep escaladarea povîrnișului în vîrfurile cărora se afla reduta otomană. Cad loviți de plumbii dușmani sergenții Ion Petrache și Constantin Vlasu din Regimentul 8 linie și soldații Constantin Aurică și Ion Pavel din Regimentul 10 dorobanți. Alții au început lupta la baionetă cu trupele otomane din șanțurile înaintate ale redutei și cuceresc cîteva dintre ele⁷⁰.

⁶⁷ *Istoricul militar oficial român*, p. 474.

⁶⁸ Ostașii otomani aveau ordin ca „În momentul în care aflați sau presupuneți că inamicul este în bătaia puștii voastre ocopeți spațiul pe care îl prezumați ocupat de el, ori probabil că-l vor străbate, cu foc rapid, independent de distanță, durată, dificultatea ochirii, probabilitatea lovirii dușmanilor sau consum de muniție“ — William V. Herbert, *op. cit.*, p. 281.

⁶⁹ Colonel Ch. Crăiniceanu, *Impresiuni. Războiul din 1877—1878*, pp. 31—32.

⁷⁰ General de divizie Sc. Scheletti, *op. cit.*, p. 161.

Era momentul prielnic pentru intervenția celei de a doua părți a coloanei principale de atac. Întârzierea intrării în acțiune a acesteia — oprite în buza „Văii Plîngerii“ — a permis inamicului să atace, cu trupe de rezervă, de flanc prima parte a coloanei de atac românești. Asupra acesteia se concentrează un foc viu de artilerie și infanterie. Cad uciși maiorul Șonțu și căpitanul Valter Mărăcineanu, căpitanul Cracalia și locotenentul Chivu Stănescu. Acesta din urmă începuse, în fruntea oștenilor companiei sale, escaladarea parapetului redutei ⁷¹. Apărătorii încep să se retragă în dezordine din propria fortificație, dar sînt aduși îndărăt prin intervenția energică a ofițerilor otomani care merg pînă la folosirea armelor pentru a opri debandada generală ⁷².

Sub puternicul foc inamic din flancul drept, dorobanții, nesușinuți de rezerve, cu aproape toți ofițerii uciși, încep să se retragă la semnalul gorniștilor. Otomanii încearcă o urmărire, dar sînt opriți de focul vînătorilor români aflați pe creasta văii Bucova. Infanteriștii români, retrași spre adîncimea „Văii Plîngerii“, au căutat să folosească hățiturile cu care această vilcea era semănată, pentru a respinge inamicul care mai încercă două contraatacuri. În flancul drept al vilcei otomanii au scos două tunuri cu care trag eficient asupra rîndurilor decimate și dezorganizate ale coloanei noastre de atac. În acest moment critic colonelul Ipătescu a ordonat încetarea atacului și retragerea.

Coloana de atac a revenit la locul de plecare. Cu noi pierderi, rămășițele batalioanelor Șonțu și Mărăcineanu

⁷¹ Un memorialist afirmă că otomanii, în fața impetuozității atacului românilor, au părăsit pentru moment reduta: „Turcii, ce părăsiseră reduta în un moment de frică, panică /sic/, reocupă din nou întăritura lor și urmăresc cu focuri trupele noastre în retragere, cari scăpară astfel reduta ce o avuseseră aproape în mină“ — cf. Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 32.

⁷² General I. Cotruț, *Memoriu pentru a servi la istoria războiului independenței*, București, 1895, p. 19: „Deja tiraliorii ajunseseră pînă aproape de șanțuri. Turcii, înspăimîntați de atîta îndrăzneală, începuse să evacueze în dezordine reduta fugind în partea opusă. Cîteva momente și reduta era luată. Cînd deodată se aud gorniștii dînd semnalul de retragere. Batalionul se oprește și se pune în retragere“; Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 32: „După căderea Plevnei chiar ofițerii turci ar fi mărturisit aceasta, declarînd că ei ar fi întors soldații lor înapoi prin lovituri de sabie“.

reuşesc, sub protecția batalioanelor din linia 2-a și a Batalionului 3 vânători, să se înapoieze din „Valea Plîngerii“.

Atacul Diviziei a 3-a început la orele 15,15 a ținut pînă la orele 16.04. dar în cursul acestor 50 minute pierderile au fost deosebit de grele : 11 ofițeri morți și 15 răniți, 683 trupă morți și răniți. Batalioanele din capul coloanei de atac, care reușiseră să atingă șanțurile înaintate ale redutei, au avut peste 90 la sută pierderi în rîndurile ofițerilor și 50 la sută din trupă ⁷³.

Eșecul înregistrat în acest asalt s-a datorat mai multor cauze.

Întîi de toate necunoașterea exactă a terenului ce urma să fie străbătut de trupe : existența acelei vilcele neștiute din fața redutei Grivița 2 a fragmentat coloana de atac în două, determinînd, în final, retragerea generală.

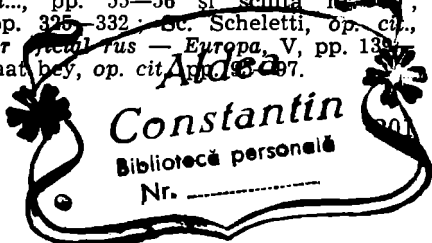
În același timp nu au fost date ordine precise coloanei de susținere Gramont, care trebuia să sprijine la flancul drept coloana de asalt. Faptul că trupele de susținere n-au executat o înaintare potrivită ca ritm cu atacul coloanei principale a permis inamicului să se instaleze — inclusiv cu artilerie — în flancul drept al „Văii Plîngerii“ și să execute un foc viu asupra asaltatorilor.

Apoi, o altă cauză a insuccesului a fost nesimultaneitatea atacurilor diviziilor 3 și 4 române. În fapt, cum am mai văzut, datorită configurației terenului, Divizia a 3-a a atacat o redută distinctă — Grivița 2 —, cealaltă mare unitate asaltînd un alt obiectiv ; în acest fel, concepția atacului românesc — manevră de flanc a Diviziei a 3-a combinată cu atac frontal al Diviziei a 4-a asupra a ceea ce se credea a fi o singură redută — n-a putut fi materializată și atacul încununat cu succes deplin, datorită insuficienței cunoașteri a terenului ⁷⁴.

O altă cauză a eșecului a fost slabul sprijin pe care l-a furnizat atacului artileria. Dacă artileria Diviziei a 3-a s-ar fi deplasat într-o nouă poziție, cît mai aproape de reduta inamică, ea ar fi putut să sprijine eficace asaltul

⁷³ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 56.

⁷⁴ Vezi asupra desfășurării atacului Diviziei a 3-a în ziua de 30 august : *Istoricul militar oficial român*, pp. 473—480 ; General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 55—56 și schița nr. 200 ; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 325—332 ; Sc. Scheletti, *op. cit.*, pp. 156—166 ; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, pp. 139—140 ; Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 196—197.

dorobanților pînă în momentul escaladării parapetelor otomane ⁷⁵.

6.2. *Atacul coloanei Diviziei a 4-a și victoria.* Coloana de atac, aflată sub comanda colonelului Grigore Borănescu, a pornit asaltul la orele 15. Pînă la un punct a fost călăuzită de căpitanul Moise Groza. Apoi vînătorii Batalionului 2 s-au desfășurat în tiraliori, înaintînd în pas bărbătesc, fără să tragă nici un foc de armă, conform ordinelor primite, pînă la șanțurile redutei. Era urmat, în coloane de companii, de batalionul 1 din Regimentul 16 dorobanți ; a doua parte a coloanei de atac (batalionul 2 din Regimentul 5 infanterie de linie și batalionul 1 din Regimentul 14 dorobanți) venea îndeaproape.

Inamicul, descoperind pe asaltatori, îi acoperă cu o ploaie de gloanțe. După un răgaz de cîteva minute, necesar refacerii formațiunii de atac, coloana se avîntă cu hotărîre înainte. Spațiul de 2--300 metri care o despărțea de redută a fost străbătut foarte rapid ; primele rînduri au atins șanțurile înaintate ale redutei. Cad vitejește primii eroi : sergenții Nae Mihalache și Gheorghe Gheorghe, caporalul Matei Ionescu și soldații Ion Dumitru, Gheorghe Ciobanu, Ghiță Bălășoiu și Constantin Grigore din Batalionul 2 vînători ; caporalul Acostei Ion, soldații Haralambie Ungureanu, Petrea Ștefănescu și Ion Melinte din Regimentul 16 dorobanți ; soldații Teodor Ciobotaru și Constantin Luca din Regimentul 5 de linie ; soldații Vasile Rusu și Nicolae Pătruș din Regimentul 14 dorobanți. Stegarul Batalionului 2 vînători, sergentul Savopol, este lovit de un glonte ; steagul a fost preluat de locotenentul Filip Georgescu ⁷⁶. În marginea șanțului redutei s-a încins o luptă crîncenă. Comandantul otoman al redutei Grivița 1 în picioare pe parapet dirijează focul apărătorilor. Rîndurile batalionului de vînători și ale celorlalte unități atacatoare sînt simțitor rărîte. Un soldat rînit se întoarce liniștit, fără pușcă, pe drumul pe care înaintase cu atîta bravură. La muștrarea comandantului de batalion își desface cu un gest moale tunica și acesta privește descumpănit rana mortală. Rînitul mai are puterea să exclame :

⁷⁵ Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, pp. 35—36.

⁷⁶ General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 17.

„eu mor dar priviți românii cum înaintează spre Grivița ; Grivița e lucru mare“ ⁷⁷.

Nesimultaneitatea atacului, care urma să fie declanșat de batalioanele rusești la stînga, cu asaltul românilor a determinat retragerea coloanei de atac a Diviziei a 4-a române ⁷⁸. S-a produs și un contraatac otoman astfel încît coloana, bătută cu foc din față și de flanc, s-a retras în apropierea bateriei Lupașcu.

Deși întiiul atac respins „sufletul oștenilor tot de oțel rămăsese“ ⁷⁹. La orele 16,30 trupele coloanei române de atac — refăcută — se avîntă din nou asupra redutei otomane.

În momentul producerii acestui nou asalt, trupele Diviziei a 3-a fuseseră respinse astfel încît apărătorii otomani s-au putut concentra, în mare număr, asupra coloanei de atac a Diviziei a 4-a. Eroic își dau viața pentru libertatea patriei și gloria ei nepieritoare vînătorii Dumitru Bucur și Gheorghe Duță, Stoica Cristea și Pătru Stancu, Constantin Marin și Nicolae Dumitru, dorobanții Ion Asaftei și Andrei Pavel, Ursache Valachi și Gheorghe Irimia, Ion Pintilie și Ion Murariu, Teodor Mardar și Ion Drăghici și mulți alții. Un spaniol, martor ocular al asaltului, exclamă : „oamenii aceștia se duc mîndri în foc ca spaniolii /.../ cu adevărat că ei ne sînt frați de sînge și eroism“ ⁸⁰. Coloana noastră e respinsă din nou cu pierderi mai mari decît la primul atac.

Retragerea, efectuată sub un foc viu al inamicului, se conținește tot în apropierea bateriei Lupașcu. Un contraatac inamic este stopat de cele 10 tunuri ale acestei baterii care susțin un foc de o „violență excesivă“ ⁸¹. La amplasamentul bateriei Lupașcu a sosit și s-a instalat pe poziție o altă baterie de artilerie, comandată de căpitanul

⁷⁷ *Ibidem*, p. 21.

⁷⁸ „Pe la orele 3¹/₂ d.m. pe cînd atacul era în toată furia veni un ofițer rus la comandantul Diviziei a 4-a... /care/ întrebă /în numele generalului Krüdener — n.a./ dacă este timpul să intre în acțiune trupele rusești destinate a coopera cu Divizia a IV-a“. I s-a răspuns : „vedeți bine /.../ că este mai mult decît timp“ — cf. General Herkt, *Amintiri din campania 1877—78*, în „Revista armatei“. Anul XX-lea, No. 12, Decembre 1902, p. 708.

⁷⁹ General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 22.

⁸⁰ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 335.

⁸¹ Sc. Scheletti, *op. cit.*, p. 149.

Constantin Alexandrescu, din Regimentul 3 artilerie⁸². Încep să apară, în momentul în care fusese respins cel de-al doilea atac românesc, și primele trupe rusești la aripa stângă⁸³.

Comandantul suprem al armatei române informat de insuccesul Diviziei a 3-a ordonă acesteia să se mențină pe poziții; se dispune, de asemenea, coloanei de atac a Diviziei a 4-a — care e întărită cu un batalion din Regimentul 15 dorobanți din rezervă — să reia asaltul asupra redutei otomane⁸⁴.

Al treilea atac asupra redutei Grivița 1 a fost efectuat în jurul orei 17 de trupele române și ruse. Coloana românească a înaintat cu multă vigoare și oștenii au izbutit să ocupe șanțurile din partea dreaptă a redutei; sînt nevoiți însă să se retragă fiindu-le amenințat flancul stîng, rămas descoperit prin părăsirea precipitată a luptei de batalioanele rusești supuse unui foc înamic nimicitor⁸⁵.

Un ultim și crîncen asalt — al patrulea — a fost declanșat la orele 18. Locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, maiorul Candiano Popescu și căpitanul Moise Groza au îmbărbătat trupele, ridicîndu-le moralul. Cuvintele de văpaie rostite și apelurile făcute și-au făcut din plin efectul. Dorobanții au pornit plini de avînt la asalt. O parte dintre ei au atacat de front reduta otomană, în timp ce alții au alungat, prin crîncene lupte la baionetă, apărătorii din șanțurile laterale. În fruntea trupelor se jertfesc eroic, îmbărbătînd prin pilda lor oștenii, căpitanul Mihail Romano și sublocotenentul Gheorghe Botescu din Regimentul 5 infanterie de linie, locotenentul Dumitru Nicolescu și sublocotenentul Vasile Mihăescu din Bata-

⁸² General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 56.

⁸³ *Istoricul militar oficial român*, p. 482.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 483; General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 23, afirmă că atacul l-a hotărît el împreună cu colonelul rus Schlitter, comandantul Regimentului Arhanghelsk. Candiano cu ofițerii coloanei de atac române au îndemnat trupele române la asalt cu cuvintele: „Înainte copii! /.../ Rid muscalii de noi și ne iau reduta din mîină. Nu vă lăsați copii!”.

⁸⁵ *Istoricul militar oficial român*, p. 485; *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, nu pomeniște despre participarea rușilor la acest al treilea atac: „Românii, pentru a treia oară atacară reduta no. 1, dar cu același insucces ca și mai înainte” — vol. V, p. 141. După General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 24, reduta Grivița 1 a căzut la al treilea asalt întreprins de trupele româno-ruse.

lionul 2 vînători. Dinspre sud-vestul redutei înaintau cu avînt, învăluind obiectivul, trupe din regimentele rusești 17 Arhanghelsk și 18 Vologda ⁸⁶.

Lupta s-a purtat cu înverșunare aproape o oră. Pe la orele 19 trupele române au pătruns în incinta redutei și steagul Regimentului 14 dorobanți este împlîntat pe parapet. Au fost capturate de trupele noastre 3 tunuri și un steag ⁸⁷. Steagul a fost smuls de la vrăjmaș de soldatul Grigore Ion din Batalionul 2 vînători, secundat îndeaproape de sergentul Gheorghe Stan și caporalul Vasile Nica din aceeași unitate ⁸⁸.

În reduta cucerită au pătruns vitejii oșteni ai Regimentului 16 dorobanți, Batalionului 2 vînători și Regimentului 14 dorobanți. Asupra lor a fost dirijat un violent foc inamic din reduta Grivița 2, aflată la o depărtare de numai 300 m. S-a procedat atunci la o degajare a redutei de trupe — lăsîndu-se în incinta ei două companii din Regimentul 14 dorobanți — și la executarea rapidă de șanțuri și adăposturi.

Au fost destinate unități proaspete — Regimentul 13 dorobanți și batalionul 2 din Regimentul 14 dorobanți — pentru a înlocui trupele asaltatoare; noile unități au cantonat, în cursul nopții de 30/31 august, în spatele redutei cucerite, gata să riposteze unui eventual contraatac inamic.

Ar fi fost poate nimerit ca, la adăpostul întunericului, utilizînd și alte unități din rezerva generală a Armatei de operații române, să se întreprindă un atac decisiv asupra redutei Grivița 2, situată la numai 300 m. Pleda pentru o asemenea întreprindere moralul ridicat al trupelor noastre victorioase și efectul — surpriză — pe care l-ar fi avut asupra apărătorilor otomani din reduta Grivița 2. Ar fi fost înlăturată, astfel, vecinătatea primejdioasă pe care o constituia această redută pentru menținerea fermă a cuceririi făcute de români în urma a 4 asalturi ⁸⁹.

Dealtminteri, în cursul nopții trupele otomane au încercat să reia obiectivul pierdut executînd un contraatac.

⁸⁶ *Istoricul militar oficial rus — Europa, V, p. 144.*

⁸⁷ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 57.

⁸⁸ General Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 24.

⁸⁹ Întreprinse cu „ardoare“ — cf. Mouzaffer pacha et Talaat bey *op. cit.*, p. 96: Opinia că ar fi trebuit întreprins un nou atac asupra redutei Grivița 2 cel mai tirziu în zorii zilei de 31 august o exprimă *Istoricul militar oficial român*, pp. 489—490.

Trupele române din redută și cele rusești, adăpostite în șanțurile laterale, au obligat pe inamic să se retragă⁹⁰. Un alt contraatac inamic a fost întreprins în ziua de 31 august în zori. Impetuozitatea asaltului otoman a făcut chiar ca apărătorii români să se retragă parțial din pozițiile ocupate; a trebuit intervenția energetică a Regimentului 13 dorobanți și a batalionului 2 din Regimentul 14 dorobanți — condusă de căpitanul Moise Groza — pentru ca inamicul să fie respins. „Lupta fu din cele mai sîngeroase și foarte crîncenă, de o parte și de alta”⁹¹. În lista eroilor se înscriu noi nume scumpe din istoria glorioasă a neamului românesc: căpitanul Dimitrie Bușilă și sergentul Gheorghe Băbuș, soldații Mihai Antal și Nicolae Georgescu, Gheorghe Cornea și Constantin Strat, Vasile Tudor și Ștefan Arbanaș și mulți alții din Regimentul 14 dorobanți; soldații Năstase Toma și Petre Anorei, Vasile Sofian și Ion Iftimie, Ion Pîriu și Nicolae Manta și alți camarazi ai acestora din Regimentul 13 dorobanți.

Trupele românești s-au instalat definitiv, în ziua de 31 august, în reduta cucerită. Au fost aduse două tunuri în interiorul acesteia iar alte 4 au fost dispuse în pozițiile laterale. Două batalioane — al 2-lea din Regimentul 1 de linie și al 2-lea din Regimentul 7 dorobanți — au fost aduse în apropierea redutei pentru a riposta puternic în cazul unui nou contraatac inamic.

Pierderile Diviziei a 4-a române în cursul luptelor din zilele de 30 și 31 august au fost grele: 8 ofițeri morți și 19 răniți și 1 908 gradați și soldați morți sau răniți. În cele două zile de luptă trupele românești de la Plevna au înregistrat 19 ofițeri morți și 34 răniți și 2 511 gradați și soldați morți sau răniți⁹².

⁹⁰ Sc. Scheletti, *op. cit.*, p. 171. Dorobanții din redută au împrumutat în cursul acestei lupte gloanțe pentru puștile lor Krnka de la soldații ruși din șanțurile laterale.

⁹¹ *Istoricul militar oficial român*, p. 499; William V. Herbert, *op. cit.*, p. 270 — participant la lupte în tabăra otomană — notează în memoriile sale: „Kanli Tabia /Grivița 1 n.a./ a rezistat cu succes la trei atacuri; al 4-lea, în ziua de 11 septembrie /30 august — n.a./ la orele 19, a reușit. Numeroase încercări au fost făcute în 12 septembrie /31 august — n.a./ pentru a recupera reduta pierdută, una în cursul serii, foarte puternică; ele au eșuat și, în final, am lăsat inamicul în posesia acestui punct”.

⁹² General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 58.

6.3. *In celelalte zone ale frontului de la Plevna* luptele au fost la fel de crâncene în zilele de 30 și 31 august. Înainte de ora hotărîtă pentru asaltul general din ziua de 30 august, în jurul orei 11, trupele otomane au declanșat ofensiva asupra detașamentului general Skobelev, dar au fost respinse. Corpul 4 armată rus, situat în partea centrală a frontului de la Plevna, a luat, la rîndul său, ofensiva asupra întăriturilor inamice pentru a sprijini dreapta detașamentului Skobelev. Întîmpinată de un foc des și bine susținut, coloana de atac, formată din 2 regimente, a Corpului 4 armată a fost silită să se retragă cu mari pierderi.

Asaltul a fost reluat în sectorul central al frontului la ora fixată cu o coloană de atac formată din două noi regimente. Deși au izbutit să pătrundă într-o redută otomană, trupele rusești au fost, în final, respinse cu mari pierderi. De patrusprezece ori au atacat forțele Corpului 4 armată în sectorul de luptă destinat și tot de atîtea ori au fost respinse. Avîntul, energia, curajul și vitejia asaltatorilor sînt vădite de procentul ridicat de pierderi : peste 5 000 morți și răniți (din care 100 ofițeri), adică aproape jumătate din efectivele angajate.

La aripa stîngă forțele rusești au fost organizate pe două linii. Întîia, comandată de generalul Skobelev, urma să atace pe direcția creștelor Munților Verzi iar secunda, sub diriguirea generalului prinț Imeretinski, de sprijin (cantonată în satul Brestovăț și pe înălțimea Dealul Roșu).

La orele 10 dimineața (30 august) linia întîia a pornit atacul pentru reluarea creștei a 3-a a Munților Verzi. Impetuozitatea asaltului și forța de izbire a coloanelor de atac rusești au produs o adevărată debandadă în rîndurile apărătorilor otomani care evacuează, pentru un moment, cele două redute de la Krișin. Au revenit însă la contraatac, au recuperat redutele Krișin, dar n-au mai putut alunga pe rușii bine instalați pe creasta a 3-a a Munților Verzi.

În asaltul întreprins la orele 15, trupele generalului Skobelev au reușit un important succes : au reușit să cucerească două redute inamice cu prețul jertfirii a circa jumătate din efectivul angajat în luptă. Pentru Osman pașa s-a creat astfel o situație deosebit de periculoasă : po-

ziția sa era secționată în două și rușii aveau o cale facilă de acces pentru a pătrunde în Plevna.

Pentru a elimina această primejdie, otomanii au declanșat un puternic contraatac în zorii zilei de 31 august asupra redutelor cucerite de Skobelev. Efectivul pe care l-au angajat în luptă a fost de aproape 20 batalioane.

Infruntarea a fost uriașă. Puterea de împotrivire a ostașilor ruși în fața asalturilor inamice s-a dovedit exemplară. În sprijinul generalului Skobelev au fost trimise unități din Corpul 4 armată (o brigadă) și din linia a 2-a a generalului Imeretinski. De patru ori redutele Skobelev au căzut în puterea otomanilor și tot de atâtea ori au fost reluate de ruși. Spre orele 16 (31 august), trupele ruse au fost nevoite să se retragă, copleșite de focul inamic și de asalturile disperate ale trupelor otomane. Generalul Skobelev a menținut în posesie doar creasta a 3-a a Munților Verzi.

Pierderile suferite de detașamentul generalului prinț Imeretinski în zilele de 30 și 31 august s-au ridicat la două treimi din efectivul angajat în luptă. În total, în cele două zile de sîngeroasă înclăștare cu trupele otomane — a 3-a bătălie a Plevnei — oștile rusești au avut pierderi cifrate la 12 668 militari (din care 197 ofițeri)⁹³. Consemnări otomane oficiale înregistrează un total de 3 000 militari scoși din luptă în zilele de 30—31 august 1877⁹⁴.

6.4. *Bilanțul celor două zile de luptă a trupelor aliate în fața Plevnei* nu a fost cel așteptat. Plevna nu a putut fi cucerită în pofida a aproape 16 000 jertfe date. Singura realizare notabilă a fost victoria românească — cucerirea redutei Grivița 1 — și consolidarea ei prin respingerea contraatacurilor întreprinse ulterior de otomani.

Armata română a vădit în timpul asalturilor din 30 august că se poate măsura cu cele mai puternice oști ale timpului. Modul în care au atacat oștenii români a fost de „o bravură fără seamăn, dispreț de pericol admi-

⁹³ *Istoricul militar oficial rus — Europa*, V, p. 203; pentru desfășurarea luptelor în sectoarele rusești ale frontului de la Plevna, vezi: *Ibidem*, V, pp. 127—203; *Istoricul militar oficial român*, pp. 471—473; 490—498; 502—512; Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 84—95; 97—110.

⁹⁴ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 109; William V. Herbert, *op. cit.*, p. 270, apreciază pierderile otomane la 5 000 oameni.

rabil”⁹⁵. După opinia unui analist militar al epocii „diviziile române 3 și 4 desfășurară mare vitejie în timpul asalturilor”⁹⁶. Un corespondent de presă englez a apreciat atunci că reduta Grivița 1 a fost cucerită datorită „bravurii hotărâte a românilor”⁹⁷. Chiar inamicul a recunoscut, ulterior, „ardoarea” cu care au atacat coloanele de trupe românești asaltatoare⁹⁸; iar un combatant otoman apreciază „valoarea” trupelor române care au realizat o faptă de arme „frumoasă”: „cucerirea faimoasei redute Grivița”⁹⁹.

Ofițerii români s-au dovedit la înălțimea misiunii încredințate, conducând la asalt trupele cu un admirabil „devotament și dispreț de moarte”¹⁰⁰. Prin faptele ei de arme oștirea română „a făcut onoare /.../ patriei care a avut încredere în valoarea ei” și a convins că e capabilă „prin acte de vitejie” să asigure „independența și mărirea țării”¹⁰¹.

Un ordin de zi adresat armatei române de comandantul ei suprem elogia izbînda: „Sub focul cel mai viu al inamicului ați înfruntat moartea cu bărbăție, ați luat o redută, un drapel și trei tunuri /.../; sîngele vărsat — se continuă — nu va fi în zadar; dintr-însul va rodi mărirea și independența patriei”¹⁰².

7. *Hotărîrea privind investirea Plevnei.* Modalitatea de acțiune ulterioară a trupelor româno-ruse din împrejurimile Plevnei a fost dezbătută într-un consiliu de război care a avut loc la 1 septembrie. S-au confruntat aici două opinii: prima, sub incidența eșecului înregistrat pe plan general în cel de-al treilea atac al Plevnei, susținea retragerea armatelor aliate în spatele liniei riului Osma și așteptarea sosirii de noi trupe din Rusia cu care să reia ofensiva; cea de a doua argumenta necesitatea menținerii pozițiilor actuale ale trupelor aliate, abandonarea atacurilor frontale și efectuarea, cu sprijinul trupelor din Rusia, investiții complete a Plevnei. Această a doua opinie a

⁹⁵ General I. Cotruț, *op. cit.*, p. 24.

⁹⁶ R. V. Bossy, *op. cit.*, p. 91.

⁹⁷ Citat după General Radu Rosetti, *Partea Iuală...*, p. 130.

⁹⁸ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 96.

⁹⁹ Général Izzet-Fuad pacha, *op. cit.*, p. 166.

¹⁰⁰ *Russes et Turcs*, I, p. 498.

¹⁰¹ *Istoricul militar oficial român*, p. 521.

¹⁰² *Ibidem*, p. 538.

fost susținută cu tărie de comandantul suprem al armatei române, el raliindu-se ministrului de război rus Miliutin și împăratului Alexandru II ¹⁰³.

Consiliul de război a hotărît să se organizeze pozițiile ocupate în jurul Plevnei și, cu trupe de sprijin venite din Rusia, să încercuiască complet lagărul inamic, obligînd garnizoana otomană să se predea ; în așteptarea întăririlor din Rusia se preconiza blocarea Plevnei prin trupe de cavalerie ¹⁰⁴. Planul operațiilor ulterioare n-a fost definitiv schițat ; s-a hotărît chemarea generalului rus Tottleben, specialist în fortificații, pentru a alcătui un plan riguros al blocării Plevnei. Generalul Zotov a preluat funcția de comandant al Corpului 4 armată rus și, în locul său, șef de stat major al Armatei de vest româno-ruse a fost numit generalul prinț Imeretinski ¹⁰⁵.

În ziua următoare, 2 septembrie, un nou consiliu de război a repartizat diverselor forțe componente ale Armatei de vest sectoarele de luptă. S-a decis ca infanteria să blocheze Plevna la est, între râpa Tucenița și satul Verbița, pentru a interzice lui Osman pașa comunicațiile către Șiștov și Nicopole. Legăturile comandantului otoman din Plevna cu Vidin, Sofia și Lovcea urmau să fie supravegheate de trupe de cavalerie române și ruse ¹⁰⁶. Corpului de armată român i se repartiza aripa dreaptă a dispozitivului pînă la Verbița ; Corpul 4 armată rus ocupa pozițiile între râpa Tucenița și șoseaua Plevna—Pelișat iar Corpul 9 armată rus între această comunicație și reduta Grivița 1. Supravegherea rutei spre Lovcea urma să o facă divizia de cavalerie a generalului Lașkarev iar la stînga Vidului acționa un corp special de cavalerie — în care intrau și unități românești -- comandat de generalul Krilov ¹⁰⁷.

Consiliul de război otoman, care a avut loc la Constantinopol, a hotărît ca trupele garnizoanei din Plevna să reziste pe loc, pentru a „fixa“ efective inamice cît mai

¹⁰³ MRC, vol. XI, p. 7 ; *Istoricul militar oficial român*, pp. 522—23.

¹⁰⁴ Colonel Martinov de l'État-major russe, *Le blocus de Plevna d'après les archives historiques*, Paris, f.a., p. 61.

¹⁰⁵ *Istoricul militar oficial român*, p. 532.

¹⁰⁶ Colonel Martinov, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

importante și a ușura ofensiva trupelor proprii pe celelalte fronturi (Cadrilater și pasul Șipka)¹⁰⁸.

8. *Acțiunile armatei române de la Plevna pînă la cucerirea lui Osman pașa.* Încă din 31 august trupele române au început să execute lucrări de întărire a poziției cucerite. Reduta Grivița 1, bătută puternic de artileria inamică, mai ales de cea amplasată în Grivița 2, a fost amenajată defensiv — întărirea parapetelor, amplasamente pentru tunuri — pentru a putea rezista unui contraatac otoman. La 1 septembrie s-a început executarea unei comunicații acoperite între Grivița 1 și valea Bucova, care putea servi atît legăturilor rapide și sigure cu trupele proprii cît și apropierei de reduta Grivița 2. Bateriile de artilerie ale Diviziei a 4-a s-au amplasat în poziție în valea Bucova, la o distanță de numai 900 metri de Grivița 2, fiind în măsură să execute trageri eficiente.

În ziua de 4 septembrie 1877, orele 15, a fost lansată o acțiune de cercetare în forță asupra Griviței 2. Vecinătatea imediată a acesteia — 300 metri — devenise supărătoare; otomanii lansaseră deja, de aici, un contraatac care viza recuperarea Griviței 1, în 2 septembrie, dar acesta fusese respins.

Acțiunea de cercetare a fost întreprinsă de două companii din Regimentul 13 dorobanți. Una, comandată de căpitanul Ion Botez, a înaintat desfășurată în linie de tiraliori susținută de secunda, aflată sub comanda căpitanului Vasile Erimia. După o înaintare rapidă, sub un foc inamic de mică intensitate, cele două companii s-au retras, avînd 5 oameni scoși din luptă. S-a raportat că reduta otomană este slab apărată, garnisită cu trupe inamice puține. Acțiunea de cercetare a fost sprijinită și de focul artileriei bateriei Paraschivescu instalată în amplasamentele vechi ale bateriei Lupașcu, care fusese retrasă.

8.1. *Atacul din 6 septembrie.* În urma analizei rezultatelor obținute în cercetarea prin luptă întreprinsă, un consiliu de război român — la care au participat comandantii de divizii și comandantul suprem al armatei — a hotărît declanșarea, la 6 septembrie, a unui asalt pentru cucerirea redutei Grivița 2.

În acest scop s-a hotărît executarea unor lucrări de apropiere — șanțuri adăpostite — de obiectivul inamic,

¹⁰⁸ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 61.

care să permită debușarea la asalt a trupelor de la o distanță cât mai mică de redută¹⁰⁹. Asaltatorii aveau astfel de străbătut un spațiu mai mic sub focul inamicului. Aceste lucrări de apropiere de reduta otomană — executate de companiile de geniu ale diviziilor — nu s-au putut efectua decât noaptea din cauza focului intens din cursul zilei pe care îl întreținea inamicul.

Ordinul de zi nr. 57, emis de comandamentul român la 5 septembrie, dispunea misiunile trupelor în vederea atacului proiectat pentru ziua următoare. Se prevedea ca toate bateriile de artilerie instalate în apropierea redutei Grivița 2 să deschidă un foc puternic asupra acesteia. În ziua de 6 septembrie în zori, „căutînd a-i mătura șanțurile cu șrapnele, a-i vătăma parapetul despre partea paralelelor deschise de trupele diviziunii a 4-a și a-i lovi interiorul printr-un tir plongent [tragere curbă — n.a.]“. Focul artileriei urma să înceteze la orele 11 „și se va da asaltul imediat de către trupele adunate în acest scop“.

Coloana de atac se ordona a fi compusă dintr-un batalion din fiecare divizie românească. Primul batalion „se va rezezi întreg desfășurat în tiraliori asupra redutei, fără a trage foc, decât cînd vor fi sosit la marginea șanțului și aci vor trage asupra apărătorilor redutei“. Batalionul al doilea, desfășurat în 4 coloane de companii, „se va rezezi în pas gimnastic la atac“ în același moment cu batalionul din cap. Batalionul de rezervă era gata de intervenție în caz de eșec al trupelor asaltatoare.

Trupele române din reduta 1 urmau să execute foc asupra obiectivului inamic, iar Divizia 3-a să întreprindă un atac simulat, cu o companie desfășurată în tiraliori, pe muchea văii Bucova. Comandantul coloanei de atac era numit colonelul Otton Sachelarie¹¹⁰.

Se încorporau în acest ordin de luptă — dovadă a suptelei și realismului vădit de comandamentul român pe parcursul desfășurării campaniei — învățămintele desprinse din derularea asaltului din 30 august. Se dispunea, astfel, o combinație eficientă a focului artileriei cu acțiun-

¹⁰⁹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 535—536.

¹¹⁰ Vezi ordinul de zi nr. 57 în General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 62—63. Ordinul este semnat de generalul Cernat.

nea trupelor de infanterie și, de asemenea, executarea unui atac demonstrativ — e drept, doar cu efectivul unei companii — concomitent cu asaltul principal¹¹¹. S-a prevăzut, totodată, ca artileria Corpului 9 armată rus să efectueze trageri asupra redutei Grivița 2 iar infanteria aliată să întreprindă un atac demonstrativ asupra unor întărituri otomane învecinate acesteia, pentru a preîntîmpina o eventuală afluire de rezerve către obiectivul inamic¹¹².

Coloana de atac românească a fost alcătuită în felul următor : linia de tiraliori formată dintr-un batalion din Regimentul 15 dorobanți, comandat de maiorul Nicolae Ion, din Divizia 4-a ; linia de atac o alcătuia batalionul 2, comandat de maiorul Nicolae Handoca, din Regimentul 9 dorobanți (Divizia 3-a), care trebuia să asalteze în coloane de companii ; rezerva coloanei de atac o compunea batalionul 2, comandat de maiorul Vasile Bădulescu — din Regimentul 1 linie (Divizia de rezervă)¹¹³.

În imediata vecinătate a trupelor asaltatoare, dispuse pe bazele de plecare la atac la ora hotărîtă, se mai aflau : în reduta recent cucerită 5 companii din Regimentul 5 dorobanți și 2 companii din Regimentul 1 linie ; în apropierea redutei, în șanțurile acoperite, recent construite, o companie din Regimentul 7 dorobanți ; rezerva redutei Grivița 1 compusă din 3 companii — 2 din Regimentul 1 linie și 1 din Regimentul 7 dorobanți.

Bombardamentul de artilerie, declanșat în zorii zilei de 6 septembrie de 5 baterii românești, a continuat cu 3 ore mai mult peste ceasul hotărît pentru executarea atacului.

La ora 14,30 batalionul Nicolae Ion din Regimentul 15 dorobanți a pornit decis la atac. Desfășurați în tiraliori, dorobanții în avîntul lor au respins rapid inamicul din șanțul înaintat al redutei Grivița 2 și l-au urmărit pînă în apropierea acesteia, unde au angajat o crîncenă luptă la baionetă. Împrospătat mereu cu noi efective, inamicul rezistă cu dîrzenie. Mereu în mijlocul încleștării, maiorul Nicolae Ion animă, prin pilda sa, dorobanții în luptă.

Batalionul Handoca din Regimentul 9 dorobanți pornit vitejește la asalt este oprit de un puternic foc inamic:

¹¹¹ Vezi *Ibidem*, p. 63.

¹¹² Sc. Scheletti. *op. cit.*, pp. 195—196.

¹¹³ *Istoricul militar oficial român*, p. 544.

la circa 200 metri de reductă. Dorobanții s-au adăpostit la teren și caută să răspundă tirului inamic. Maiorul Handoca și alți ofițeri ai batalionului sînt răniți; dorobanții încearcă atunci să evite focul inamic nimicitor, adăpostindu-se într-o vilcea aflată în dreapta lor.

În șanțurile redutei dorobanții batalionului Nicolae Ion continuă cu dîrzenie încleștarea sîngeroasă cu dușmanul. Oștenii încep să escaladeze parapetul aproape vertical al redutei, dar sînt ținta unui precis tir inamic. Cad eroinic căpitanul Ion Năstase, sublocotenenții George Nicolescu și George Valentineanu și bravii sergenți Petre Mateescu și Toader Nicolaescu. Caporalul Andrei Postolache și soldații Ilie Vasile, Gheorghe Mihăileasa și Vasile Dochîța se jertfesc încercînd să dea piept cu inamicii aflați pe parapet. Sînt doar cîțiva din șirul lung al eroilor Regimentului 15 dorobanți care au căzut în acea zi la Grivița 2.

Comandantul coloanei de atac, văzînd oprirea batalionului Handoca, încearcă să impulsioneze asaltul prin folosirea rezervei. Este aruncat în foc batalionul comandat de maiorul Vasile Bădulescu. În avînt către obiectivul inamic cad primii oșteni ai batalionului : Constantin Nițu, Radu Tuță și Ghiță Crăciunică. Focul violent al dușmanului obligă însă companiile de infanteriști să se adăpostească la teren. Se începe un schimb violent de focuri cu otomanii. Șirurile batalionului Bădulescu se răresc simțitor. Se înregistrează noi pierderi : soldații Nicolae Iordache, Dumitru Sultanu, Matei Tomașin, Dumitru Cojocar, Dumitru Necșu, Florea Oprea și mulți, mulți alții. O nouă impulsioneare a atacului este încercată prin angajarea în foc a Regimentului 7 infanterie de linie, aflat în rezervă în comunicația protejată dintre reducta Grivița 1 și redanul cucerit la 27 august. În concepția comandantului coloanei de atac utilizarea acestor noi forțe era destinată a facilita retragerea batalionului Nicolae Ion din 15 dorobanți. Un batalion din Regimentul 7 infanterie de linie se avîntă eroinic în foc, dar este țintuit și el la teren, înregistrîndu-se pierderi grele. Printre acestea sergentul Iancu Fainberg și soldatul Ion Pamfili din Tecuci, soldații Dumitru Marchidan, Ion Voicu și Sava Olăescu.

Avînd în vedere pierderile simțitoare în efective înregistrate și lipsa de progresiune a atacului, colonelul

Sachelarie ordonă încetarea luptei și retragerea. Singur, batalionul din Regimentul 15 dorobanți continuă cu în-crîncenare lupta, preferînd unei retrageri printr-o perdea deasă de foc inamic o eroică rezistență. El inregistrează pierderi, care se ridică la două treimi din efectivul angajat în atac.

Cîteva contraatacuri schițate de inamic sînt barate în fașă prin focul bine țintit al artileriei românești. Lupta s-a terminat în jurul orei 17 ; pierderile cauzate coloanei de atac române au fost mari : 8 ofițeri morți și 14 răniți, 1 167 gradați și soldați morți, răniți și dispăruți ¹¹⁴.

Din nou s-a vădit cu prisosință vitejia trupelor noastre, hotărîrea și elanul în executarea atacului, dîrzenia în lupta la baionetă. Un ofițer otoman apreciază că rezistența în fața asaltului român a fost „disperată” iar în-cleștarea „furioasă” ¹¹⁵. Maiorul german Lignitz, atașat pe lingă statul major al Diviziei a 4-a române, socoate, urmărind înaintarea vitejească a asaltatorilor prin potopul de foc inamic, că nici o armată n-ar putea rezista acestuia ¹¹⁶.

8.2. *Pregătiri pentru un nou atac.* În concepția comandamentului român cucerirea redutei Grivița 2 era necesară pentru siguranța Griviței 1, fiind evident că doar ansamblul celor două fortificații constituia o amenințare foarte puternică pentru defensiva otomană ¹¹⁷. În consecință, ulterior atacului din 6 septembrie s-au

¹¹⁴ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 64.

¹¹⁵ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 288 — comandant al unui batalion trimis ca sprijin apărătorilor din reduta Grivița 2 ; batalionul otoman a sosit la locul luptei cînd „inamicul /românii — n.a./ deja se retrăsese”.

¹¹⁶ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 137.

¹¹⁷ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 459, notează că „Fără Bash Tabia [reduta Grivița 2] Kanli Tabia [reduta Grivița 1 — n.a.] nu prezenta nici o importanță. Ambele aveau, în schimb, o valoare imensă ; aceasta a determinat pe români să întreprindă asalturi repetate asupra redutei Bash Tabia, prilejuind pierderi de vieți omenești care ar fi putut fi evitate dacă s-ar fi evacuat [.../ Kanli Tabia ; spre a nu mai menționa faptul că aceasta din urmă, garnisită neapărat cu trupe, era ținta focului concentrat al artileriei turcești”. A se observa că autorul, martor ocular al luptelor de la Grivița, pomenește de asalturi „repetate” ale românilor asupra redutei nr. 2.

făcut pregătiri febrile pentru o nouă înclăștare cu dușmanul.

Aceste pregătiri și-au avut la bază concluziile și învățămintele desprinse din executarea atacului din 6 septembrie. Astfel, s-a apreciat că trupele au avut un spațiu prea mare de străbătut sub focul inamicului și, ca atare, s-au întreprins lucrări de apropiere de inamic. Acestea au constat în șanțuri paralele de 80—100 metri lungime, 2 metri lățime și 1,50 metri adâncime, executate de subunități de geniu sau cu trupe de infanterie. S-a lucrat mai ales noaptea sub un vigilent foc inamic¹¹⁸, înregistrându-se pierderi; începînd cu 25 septembrie condițiile atmosferice s-au schimbat — a căzut ploaie amestecată cu zăpadă — ceea ce a îngreuiat simțitor efectuarea lucrărilor. Au fost săpate 4 asemenea șanțuri paralele pînă la sfîrșitul lunii septembrie și s-a executat, de asemenea, o comunicație de legătură între pozițiile diviziilor 3 și 4 peste Valea Plîngerii. Paralela a 4-a se afla la 65—100 metri distanță de șanțurile înaintate ale redutei Grivița 2 și s-a procedat, totodată, la lărgirea ei pînă la 6 metri pentru a putea să adăpostească trupe cît mai multe.

S-a socotit, în același timp, că linia de atac românească în ziua de 6 septembrie a fost de mică întindere, ceea ce a putut prilejui inamicului o densă concentrare a focului iar nouă pierderi foarte mari¹¹⁹. Pornindu-se de la această constatare s-a luat măsura executării șanțurilor adăpostite de apropiere de reduta dușmană în așa fel încît debușarea la atac să se producă pe o linie mai lungă și cu efective mult mai mari.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 304 : „În cursul dislocării batalionului meu în Bash Tabia nu s-a întîmplat nimic deosebit, în afară de schimburi sporadice de focuri de artilerie sau de pușcă ; oamenii mei din prima tranșee au nimicit o echipă de români care lucra la întăriturile lor. Trăgeau asupra oricărui om care își făcea vizibilă o cît de mică parte a corpului ; cîteodată douăzeci de puști ocheau un umăr, o bonetă, colțul unei tunici /.../ excitația acestei vînători a îmbunătățit surprinzător moralul nostru“.

¹¹⁹ Era evidentă și necesitatea executării unui atac de flanc asupra redutei Grivița 2 : „Cînd turcii, văzînd că atacul vine numai despre Divizia a 4-a, au evacuat șanțurile despre Divizia a 3-a, ridicîndu-se pe parapete, întorcînd spatele și împușcînd asupra aceluia atac“ — cf. Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 53.

S-a desprins, ca un învățămînt prețios, neoportunitatea alcătuirii coloanei de atac din trupe aparținînd unor divizii diferite, aceasta răsfrîngîndu-se negativ asupra fluidității atacului și cooperării între diversele componente ale coloanei de atac.

8.3. *Alte acțiuni românești în luna septembrie.* Ulterior atacului din 30 august, comandamentul a procedat la o amenajare defensivă a liniei de front ce revenea trupelor noastre — aceasta se întindea pe o distanță de circa 18 km de la Cacimunița pe Vid pînă la reduta Grivița 1 — care să permită respingerea oricărei încercări de ofensivă otomană și să asigure comunicațiile necesare cu Dunărea. Astfel, comunicația spre Nicopole a fost asigurată prin construcția forturilor Carol I, Alexandru și Verbița, adăugate mai vechilor întărituri executate la Riben și Calișovăț. Flancul drept al armatei române din fața Plevnei a fost întărit prin executarea unor lucrări defensive la Cacimunița și între Verbița și Calișovăț. Construcția fortului Tudor era destinată să supravegheze întreaga vale a Bucovei.

Aceste amenajări defensive, de preîntîmpinare a contraatacurilor otomane sau a unei ofensive pornite din Plevna, s-au efectuat concomitent cu lucrări, detaliate mai sus, care să permită asalturile proprii.

Printr-un ordin de zi pe armată din 11 septembrie 1877 s-a fixat următoarea dispunere a unităților armatei române de la Plevna: flancul stîng era asigurat de Divizia a 4-a, Batalionul 1 de vînători și Regimentul 5 dorobanți din Divizia a 2-a (la 9 septembrie Divizia de rezervă își schimbase denumirea în Divizia a 2-a); centrul era format din Divizia a 3-a și un batalion din Regimentul 5 dorobanți (Divizia a 2-a); flancul drept era ocupat de Divizia a 2-a care avea două brigăzi în rezervă la Verbița. Brigada de cavalerie (3 regimente) avea două regimente destinate să supravegheze spațiul dintre satele Bucova și Cacimunița, iar cel de-al treilea regiment în rezervă pe malul Vidului.

Tot în ziua de 11 septembrie s-a constituit, sub comanda colonelului Gheorghe Slăniceanu, un detașament de trupe românești destinate să preîntîmpine un atac otoman între văile Vidului și Iskerului către Nicopole.

Detășamentul a fost articulat din unități ale diviziilor dislocate în fața Plevnei sau venite din țară ¹²⁰.

Pentru a preîntîmpina contraatacurile inamice s-a dispus trupelor românești executarea în zorii fiecărei zile a unor acțiuni de cercetare prin luptă a pozițiilor inamice; se urmărea prin efectuarea acestora dezorganizarea eventualelor coloane de atac dușmane formate și înștiințarea în timp optim a trupelor proprii care, în timpul cercetării, se aflau în alertă. O asemenea acțiune de cercetare, desfășurată în zorii zilei de 19 septembrie spre întăriturile de la Opanez (întreprinsă de Regimentul 4 de linie, 2 escadroane de călărași și o secție de artilerie), s-a transformat chiar într-un adevărat asalt ¹²¹.

O altă acțiune întreprinsă cu succes de trupele române a avut loc în seara zilei de 26 septembrie cînd, ele au respins, cu pierderi considerabile pentru otomani, un contraatac lansat asupra redutei Grivița 1 ¹²².

Acțiuni de luptă mai ample au desfășurat în luna septembrie regimentele de cavalerie românești care operau în partea stîngă a rîului Vid. Brigada de roșiori și brigada de călărași Formac (regimentele 5 și 6 călărași), inclusiv o baterie de artilerie, intrau, cum am văzut, în compunerea unui detașament de cavalerie româno-rus, comandat de generalul Lașkarev, care avea misiunea de a interzice comunicațiile dinspre vest ale Plevnei.

O primă înfruntare mai importantă cu inamicul a susținut cavaleria română în ziua de 5 septembrie. Un escadron de roșiori (din Regimentul 1) și unul de călărași (din Regimentul 5), primind misiunea să execute o acțiune de cercetare spre Rahova, au atacat și pus pe fugă la Kneja un detașament de cerchezi, de circa 150 călăreți. Cu acest prilej un nou steag otoman intră în posesia trupelor noastre ¹²³.

Informațiile obținute în cercetările întreprinse spre Rahova și Sofia (pe comunicația Sofia—Plevna se semnalase o importantă coloană de aprovizionare inamică însoțită de o puternică escortă) au modelat acțiunile desfășurate ulterior de detașamentul de cavalerie româno-rus din stînga Vidului. La comanda acestuia a fost numit la

¹²⁰ *Istoricul militar oficial român*, pp. 560—562.

¹²¹ *Ibidem*, p. 560.

¹²² *Ibidem*, p. 566.

¹²³ *MRC*. vol. XI, p. 18.

7 septembrie generalul Krilov și această schimbare de comandă a fost însoțită și de înlocuiri ale unităților ruse de cavalerie din compunerea detașamentului.

Generalul Krilov a încercat oprirea și eventual capturarea coloanei inamice în apropiere de Dolni Dubnik în ziua de 10 septembrie. Superioritatea de forțe a escortei inamice a convoiului și-a spus cuvântul și acesta a putut pătrunde în Plevna în ziua de 11 septembrie¹²⁴.

Ulterior, detașamentul Krilov a primit misiunea să opereze la vest de Isker — pentru a aduna provizii — și să întreprindă recunoașteri spre Rahova. Tot aici s-a îndreptat și brigada de roșiori română care în ziua de 14 septembrie a avut o primă înclăștare cu inamicul în apropiere de Rahova. Brigada de călărași Formac (regimentele 5 și 6 de călărași) rămasă la Etropol a reușit să captureze, printr-o acțiune îndrăzneată, în ziua de 14 septembrie, o parte a unui nou convoi inamic de aprovizionare cu destinația Plevna. Aceeași brigadă a executat o recunoaștere a întăriturilor otomane de la Opanez — în ziua de 19 septembrie — și artileria aferentă ei a angajat un duel cu tunurile inamice. În luptele desfășurate în luna septembrie, cavaleria română a avut 28 militari morți și răniți¹²⁵. Modul în care ea a acționat a atras elogiile camarazilor de arme ruși. „Luptele de la Teliș, Gorni Dubnik, Semereț și Trestenik, precum și diferitele expedițiuni încredințate de mine cavaleriei române — se spunea într-un ordin de zi al generalului Krilov — au dovedit, într-un mod strălucit, bravura, ținuta perfectă și exactitudinea în serviciu a brigăzilor de roșiori și călărași, precum și a bateriei de artilerie călăreață română“¹²⁶.

Imposibilitatea cavaleriei româno-ruse de a interzice sosirea de aprovizionări în lagărul otoman de la Plevna pe comunicațiile cu Sofia a învederat, o dată mai mult, necesitatea încercuirii neîntârziată a garnizoanei conduse de Osman pașa. Turcii luaseră măsura de a întări cu trupe puternice — infanterie, cavalerie și artilerie — localitățile de pe șoseaua Plevna—Orhanie : Dolni Dubnik, Gorni Dubnik și Teliș¹²⁷.

¹²⁴ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 115—117.

¹²⁵ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 67.

¹²⁶ Cf. *Istoricul militar oficial român*, p. 578.

¹²⁷ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 127.

8.4. *Acțiunile trupelor române în luna octombrie 1877. Atacul din 7 octombrie.* Către sfârșitul lunii septembrie au început să afluiască către Plevna noi trupe rusești. Pe măsura sosirii lor, diviziile 1, a 2-a și a 3-a de infanterie de gardă imperială și diviziile de grenadieri a 2-a și a 3-a au fost dislocate în stînga Vidului. Începea în înfruntarea din zona Plevna o nouă etapă, caracterizată prin reducerea pînă la anihilare a oricăror posibilități de comunicație cu exteriorul a garnizoanei otomane conduse de Osman pașa.

În această nouă fază acțiunile trupelor române s-au subsumat planului general de investire a Plevnei de către Armata de vest româno-rusă. A fost întreprins un nou atac asupra redutei Grivița 2, s-a luat o parte activă la închiderea dinspre vest a cercului româno-rus de la Plevna și s-au creat premisele — concentrare de forțe, cercetarea terenului etc., — pentru cucerirea Rahovei.

Asaltul asupra Griviței 2 din 7 octombrie 1877, întreprins de trupele noastre, se detașează de cele anterioare printr-o vizibilă îmbunătățire calitativă a concepției și execuției sale. Cum am arătat, pe baza concluziilor desprinse în celelalte acțiuni, s-a procedat la executarea unor lucrări de apropiere pe reduta inamică, în măsură să permită trupelor o mai bună protecție față de focul inamicului în cursul asaltului. De asemenea, șanțurile din care urma să aibă loc debușarea la atac a trupelor noastre permiteau acum o concentrare convenabilă a unităților și o dimensiune corespunzătoare a liniei de asalt.

Noul atac pentru care se efectuaseră aceste minuțioase pregătiri a fost declanșat în ziua de 7 octombrie 1877. Comandamentul român s-a călăuzit în conceperea și execuția acestei noi acțiuni de situația în momentul respectiv în jurul Plevnei. El aprecia că dobîndirea Griviței 2 este necesară pentru siguranța pozițiilor românești, dar că pentru ansamblul operației de investire a Plevnei efectul unei victorii ar fi fost minim ; în consecință, atacul nu trebuia să capete proporții ¹²⁸.

¹²⁸ MRC, vol. XI, p. 36 : „această pozițiune care intră ca un cui în liniile românești, fiind pentru ele o amenințare continuă, nu trebuie să rămînă în mîinile dușmanului, însă /.../ de la luarea sau neluarea ei nu atîrnă succesul operațiunilor generale din fața Plevnei și prin urmare lupta în jurul acestei redute nu trebuie să ia proporții prea mari“.

În decizia executării acțiunii au fost luate în considerare starea de spirit ofensivă a trupelor române, moralul ridicat al ofițerilor din comandamentul Diviziei a 4-a¹²⁹, destinată să furnizeze doar ea unitățile componente ale coloanei de atac.

În seara zilei de 4 octombrie a fost declanșată o acțiune de cercetare în forță asupra redutei Grivița 2 și lupta care se încinge durează aproape un ceas¹³⁰. Tot în vederea pregătirii atacului preconizat s-a hotărât executarea a două atacuri demonstrative în zilele de 5 și 6 octombrie pentru a înșela vigilența inamicului. Divizia 3-a trebuia să concure la reușita atacului prin executarea unui puternic foc de artilerie asupra comunicațiilor din spatele redutei Grivița 2 pe unde afluiau rezervele inamice.

Coloana de atac s-a stabilit a avea următoarea compunere: batalionul 2 din Regimentul 5 dorobanți (comandat de maiorul Gheorghe Hasnaș), Batalionul 1 de vinători (comandant — maior Achil Comăneanu) și Regimentul 5 infanterie de linie. Comandant al coloanei de atac a fost numit comandantul Regimentului 5 dorobanți, locotenent-colonelul Nicolae Dona.

Atacul trebuia să fie efectuat din două direcții diferite asupra redutei: dinspre sud de batalionul Comăneanu și de front de batalionul Hasnaș. Un pluton de voluntari trebuia să înainteze pentru a transporta gabioanele și fascinele necesare umplerii șanțurilor. Regimentul 5 infanterie de linie, dispus în coloane de companii, avea să alcătuiască coloana de susținere, iar Regimentul 7 infanterie de linie trebuia să-și concentreze focul, din reduta Grivița 1, către eventualele afluirii de rezerve inamice în Grivița 2¹³¹.

Ordinul dat trupelor asaltatoare prevedea străbaterea rapidă a distanței dintre paralela noastră de apropiere și redută, fără a trage vreun foc, și escaladarea fără șovăire a parapetelor acesteia.

La ora 12,30, la un semnal, trupele noastre au declanșat acțiunea. Batalioanele 2 din 5 dorobanți și 1 de vinători — dispuse cu 2 companii în trăgători și 2 de spri-

¹²⁹ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, pp. 67, 140.

¹³⁰ MRC, vol. XI, p. 39.

¹³¹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 590—591.

jin — „se lansează impetuos la atac“¹³². Contra lor este dirijat un puternic foc inamic, inclusiv de artilerie. În ciuda acestuia reușesc să ajungă la șanțurile redutei dușmane, voluntarii aruncă gabioanele dar, datorită pierderilor mari suferite, nu mai au puterea să escaladeze parapetele și se retrag. Surpriza scontată nu reușise. Cad loviți de moarte în acest prim atac numeroși dorobanți teleormăneni — caporalul Christache Tabacu, soldații Ghiță Mangu, Nicolae Mareș, Ion Țone, Ioan Stoian, Crăciun Coșeanu, Florea Crăciun etc. — și vînătorii — Marin Dumitrașculescu, Constantin Gherceanu, Dumitru Ivan, Ion Constantinescu și alții.

În pregătirea unui nou atac se reiau cu furie tragerile de artilerie, care continuă pînă seara cînd comandantul Diviziei a 4-a alcătuieste o nouă coloană de atac. Era prima tentativă a unui atac de noapte făcută de trupele noastre în campania de la sud de Dunăre și se sconta pe un quantum ridicat de surprindere a inamicului.

Noua coloană de atac era compusă din Regimentul 7 infanterie de linie (pe 2 coloane de batalion : întia, comandată de căpitanul Zamfir Vasiliu și secunda sub comanda locotenent-colonelului Grigore Ion), avînd ca sprijin Batalionul 1 de vînători, Regimentul 13 dorobanți și 1 batalion din Regimentul 5 dorobanți.

Atacul s-a declanșat la orele 18,30. Primul sare din șanț, avîntîndu-se vitejește la atac, locotenent-colonelul Grigore Ion. Este urmat îndeaproape de cele două batalioane din Regimentul 7 infanterie de linie. Ajunși la șanțurile redutei, asaltatorii trag în otomanii îngrămădiți în ele. Din șanțuri se ripostează cu focuri bine țintite sau prin utilizarea cîngilor cu care infanteriștii români sînt țiriți în întăritură și uciși. Rîndurile se răresc simțitor. Căpitanul Dumitru Gănescu și sublocotenentul Dimitrie Lemnea sînt uciși ; sergenții Mihai Gabără, Ilie Osicianu, soldații Nicolae Balaur, Ion Dumitru, Ion Ferrariu, Dumitru Nichifor, Dumitru Constantin, Ioan Năstase, Ion Cioabă dau suprema jertfă patriei. Soldatul Ion Cioabă avea numai 21 de ani.

Otomanii din șanțuri sînt respinși și vînătorii și dorobanții încep escaladarea parapetului. Cîțiva pătrund în redută și inamicul începe s-o evacueze. S-a crezut izbînda

¹³² Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 128.

aproape și ea este chiar anunțată eșaloanelor superioare. Întăriri otomane în oameni sosesc însă cu repeziciune și recuperează obiectivul¹³³.

Trupele de sprijin se avîntă, cu întîrziere însă, și ele spre reduta dușmană, dar focul năprasnic al inamicului le obligă să se adăpostească la teren. În Regimentul 13 dorobanți sînt răniți locotenentul Vasile Ștefănescu și sublocotenenții Filip Scărlătescu, Ion Vasilescu, Eugeniu Gălușcă și Grigore Vasilescu ; în Batalionul 1 vînători este rănit locotenentul Dimitrie Epureanu, iar din Regimentul 5 dorobanți căpitanii Scarlat Toporanu, Ion Scriban și Dimitrie Nicolae Vasile. Spațiul dintre paralela noastră de apropiere și șanțurile redutei dușmane este presărat de trupurile celor răniți sau uciși : soldatul Stancu Călin din Regimentul 5 dorobanți și 206 camarazi ai lui din Regimentul 13 dorobanți.

Au loc acte de mare bravură și inițiativă individuală. Doi sergenți-majori, Petre Călin și Dimitrie Pascu din Regimentul 5 dorobanți, preiau comanda plutoanelor lor rămase fără ofițeri. În șanțul redutei, înconjurați de numeroși inamici, luptă cu dîrzenie sergenții Ion Marin, Nica Stan și Pîrvu Marinescu din 5 dorobanți ; un sergent, Toader Hristea, din același regiment, preia steagul de la stegarul rănit și se avîntă în iureșul încleștării strigînd „după drapel, copii !“¹³⁴.

În fața pierderilor mari încercate — atacul a costat 987 ofițeri și soldați morți sau răniți, adică aproape o jumătate din efectivul angajat —, comandantul Diviziei a 4-a a ordonat retragerea¹³⁵. Lupta s-a prelungit pînă seara tîrziu¹³⁶. După un martor ocular ea necesită „descrierea cea mai disperată și mai feroce“. Românii „au utilizat scări pentru escaladarea redutei (înalță de peste 9

¹³³ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 414—415 ; cf. asupra știrii privind luarea redutei — raport inexact, altminteri — General I. Cotruț, *op. cit.*, pp. 35—38 ; cf. și MRC, vol. XI, p. 42.

¹³⁴ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 416—417.

¹³⁵ General Radu Rosetti. *Partea luată...*, p. 69.

¹³⁶ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 128—129 : „în cursul nopții românii după ce reîncepuseră canonada, au lansat din nou mai multe coloane la atac. În cursul a patru ceasuri, ei au făcut cele mai mari eforturi și au luptat cu disperare, dar aceste atacuri s-au lovit de rezistența soldaților turci și, în final, românii s-au văzut constrînși să se retragă la vechile poziții“.

metri) puse într-un unghi de aproape 90 grade, turcii loveau în capul asaltatorilor cu patul puștii, săbii, securi, cu tot ce le cădea în mină¹³⁷.

Avântul cu care s-au lansat la asalt trupele române, perseverența, în ciuda marilor pierderi, dovedită în atingerea obiectivului inamic, abnegația ofițerilor și dârzenia soldaților au făcut din ziua de 7 octombrie 1877 o dată memorabilă în analele luptelor desfășurate de armata română în cursul războiului neatîrnării.

8.5. *Investirea deplină a Plevnei. Aportul trupelor române.* Osman pașa luase, cum am văzut, măsura de a proteja comunicația Plevna—Orhanie prin instalarea unor garnizoane puternice în punctele Dolni Dubnik, Gorni Dubnik și Teliș. Astfel pentru Dolni Dubnik au fost destinate 5 batalioane de infanterie și 2 tunuri, pentru Gorni Dubnik 6 batalioane, 4 escadroane și 4 tunuri iar la Teliș au fost trimise 6 batalioane cu 4 tunuri¹³⁸.

La 8 octombrie comandamentul Armatei de vest româno-ruse a decis cucerirea acestor 3 puncte otomane puternic întărite, stabilind că efortul trebuie aplicat asupra Gorni Dubnikului¹³⁹. În timp ce atacul principal trebuia executat asupra acestui punct, o parte a trupelor gărzii imperiale rusești trebuia să „fixeze” Telișul, încercînd chiar capturarea lui. Forțele române și cavaleria rusă aflate pe partea stîngă a Vidului trebuia să atace Dolni și Gorni Etropol pentru a „fixa” Dolni Etropol și a supraveghea mișcările trupelor otomane din Plevna¹⁴⁰. Generalul rus Gurko a primit comanda tuturor forțelor aliate aflate în stînga riului Vid; comandant al cavaleriei româno-ruse a fost numit generalul Arnoldi (în locul generalului Krîlov).

În vederea atacului asupra Gorni Dubnikului — hotărît a se executa în ziua de 12 octombrie — comandamentul român a procedat la următoarele măsuri: Divizia 4-a

¹³⁷ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 305 — se notează că, în cursul atacului, au fost trimise întăriri din celelalte redute otomane. Capătă, în acest fel, oarecare verosimilitate știrea despre capturarea pentru un moment a redutei dușmane de către ostașii noștri; oricum, pare fără dubiu că în obiectiv au putut pătrunde cițiva.

¹³⁸ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 127.

¹³⁹ MRC, vol. XI, p. 43.

¹⁴⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 603.

(care după atacul din 7 octombrie fusese înlocuită la Grivița cu Divizia 2-a) avea să ocupe cu 7 batalioane satul Riben; brigada 2-a a aceleiași mari unități rămânea în rezervă la Verbița; Divizia 3-a primea misiunea să aibă permanent pregătit un detașament de trupe (3 batalioane și o baterie) gata să intervină în sprijinul Diviziei a 4-a; Divizia 2-a trebuia să organizeze pentru intervenție în orice direcție ordonată un alt detașament de trupe (3 batalioane și 2 baterii). Concentrarea la Riben a brigăzii 1 din Divizia 4-a, comandată de colonelul Grigore Cantili, era inițiată în vederea acțiunii românești spre Dolni Dubnik. Abia sosită, brigada Cantili a primit ordin să treacă Vidul și să înainteze la Trestenik.

Atacul rusesc asupra Gorni Dubnikului a fost combinat cu atacuri demonstrative în celelalte părți ale frontului de la Plevna. Trupe din brigada Cantili au luat parte la atacul demonstrativ desfășurat asupra Dolni Dubnikului. Două batalioane (Batalionul 2 vânători, un batalion din Regimentul 16 dorobanți și o baterie) au înaintat spre pozițiile inamice. Bateria românească, cu câteva guri de foc rusești, a bombardat întreaga zi întăririle otomane de la Dolni Dubnik. Tot la Dolni Dubnik s-a desfășurat și brigada de roșiori Crețeanu.

Acțiunea de „fixare“ a inamicului a reușit, întreținându-se un foc viu de către avanposturile românești. Cuplată celorlalte acțiuni asemănătoare — la cea întreprinsă la Teliș a luat parte și brigada de călărași Formac — desfășurate în diferite porțiuni ale frontului de la Plevna, fapta de arme a celor două batalioane din brigada Cantili săvârșită la 12 octombrie a facilitat cucerirea Gorni Dubnikului în seara aceleiași zile; temându-se de un atac general asupra pozițiilor sale, Osman pașa nu a destinat forțe de sprijin din Plevna punctelor atacate pe șoseaua către Orhanie.

În ziua de 16 octombrie când trupele generalului Gurko au asaltat Telișul — cucerindu-l — forțe române au executat din nou acțiuni demonstrative asupra pozițiilor inamice, cu același efect pozitiv al disuadării otomanilor. Prin dobândirea Telișului trupele aliate au tăiat, în mod definitiv, linia de comunicație a Plevnei¹⁴¹.

¹⁴¹ Colonel Martinov, *op. cit.*, p. 198.

Despre aceste acțiuni purtate la Dolni Dubnik de trupele române, generalul rus Arnoldi scria într-un raport adresat comandamentului suprem al Armatei de vest româno-ruse : „în cele 7 zile de operațiuni ale trupelor din detașamentul meu înaintea Dolni Dubnikului, toate trupele de armată română, de cavalerie, infanterie și de artilerie și-au îndeplinit datoria cu conștiință și cu multă abnegațiune“¹⁴². La 19 octombrie otomanii au părăsit pozițiile de la Dolni Dubnik.

Cu o zi înainte între trupele române din reduta Grivița 1 și cele otomane din Grivița 2 intervenise un violent schimb de focuri, care a făcut necesară întărirea garnizoanei inamice din întăritură cu încă un batalion¹⁴³.

Cercul aliat în jurul Plevnei a fost definitiv închis prin ocuparea de către trupele rusești a unor localități pe comunicațiile către Sofia, Rahova și Vidin. Astfel, la 19 octombrie a fost ocupată prin surprindere localitatea Teteven pe Vid, iar la 28 octombrie a fost ocupată Vrața¹⁴⁴. La 7 noiembrie, printr-o acțiune chibzuită, trupele române din detașamentul colonel Slăniceanu au obligat garnizoana otomană din Rahova să se retragă — luptele de la Rahova se vor detalia ulterior — iar c săptămînă mai târziu generalul Gurko a ocupat Orhanie. Plevna era investită.

În ultima decadă a lunii octombrie și în luna următoare, pînă la încercarea de străpungere a încercuirii executată de garnizoana lui Osman pașa, trupele allate din jurul Plevnei au strîns tot mai mult cercul investirii. Trupele române au inițiat o înaintare sistematică către întăriturile otomane de la Opanez și au început a efectua lucrări subterane pentru a putea arunca în aer reduta Grivița 2.

Încă de la jumătatea lunii octombrie, Divizia 4-a, conform ordinelor primite, a ocupat cu o brigadă de infanterie Gorni Etropol, în stînga Vidului. Aici a început în dimineața de 16 octombrie construcția unei puternice redute românești. În felul acesta trupele noastre erau în

¹⁴² *Istoricul militar oficial român*, p. 623.

¹⁴³ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 329 ; „mult zgomot pentru nimic — notează memorialistul — din moment ce oamenii ambelor părți se aflau în poziții excelent adăpostite“.

¹⁴⁴ *Istoricul militar oficial român*, pp. 626—628.

contact cu inamicul de la Gorni Etropol pînă la reduta Grivița 1, iar artileria română instalată pe dealurile de la Susurlu executa trageri asupra întăriturilor otomane de la Opanez¹⁴⁵.

La 20—26 octombrie întreaga Divizie a 4-a română a ocupat poziții între Dolni Etropol (situat la est de Gorni Etropol) și râul Vid (în stînga acestui râu); Brigada 1 din Divizia 2-a a primit misiunea să înainteze pe înălțimea din fața Opanezului. Înaintea acestei din urmă înălțimi trupele noastre au construit o serie de întăriri cunoscute sub numele de „săgețile Opanezului“. Diviziile a 3-a și restul Diviziei a 2-a și-au păstrat pozițiile avute anterior.

Linia de blocadă definitivă a Plevnei — întinsă pe o distanță de aproape 50 km — a fost împărțită, din punctul de vedere al exercitării comandamentului, în 6 sectoare. Trupele române, operaționale la Plevna, acopereau sectorul 1, comandat de generalul Alexandru Cernat, desfășurat între malul drept al Vidului pînă la reduta Grivița, și o parte din sectorul 6 amenajat cu forțele dislocate în stînga Vidului. Acest din urmă sector era comandat de generalul rus Ganețki; celelalte sectoare cuprindeau exclusiv trupe rusești¹⁴⁶.

În sectorul generalului Cernat erau dispuse 5 brigăzi de infanterie (diviziile a 2-a și a 3-a române) cu artileria aferentă și o brigadă de călărași (regimentele 3, 4 și 7). În total 20 batalioane și 10 baterii. Pe întinderea celor 12 km ai sectorului 6 (general Ganețki) se aflau 2 divizii de grenadierii și 4 regimente de cavalerie rusești și Divizia 4-a română cu brigada de călărași Formac (regimentele 5 și 6 de călărași).

Efectivul total al forțelor române participante la blocada Plevnei se ridică, în luna noiembrie 1877, la 41 batalioane, 28 escadroane și 112 tunuri, însumînd circa 35 000 oameni¹⁴⁷.

În toate aceste sectoare s-au executat ample lucrări de fortificații, intenționate să facă imposibilă o încercare otomană de străpungere a blocadei aliate. Pozițiile de

¹⁴⁵ *Ibidem*, pp. 621—623.

¹⁴⁶ Colonel Martinov, *op. cit.*, pp. 224—225; *Istoricul militar oficial român*, pp. 742—744.

¹⁴⁷ *Istoricul militar oficial român*, pp. 757—758.

luptă ale trupelor românești și rusești au fost apropiate cât de mult cu puțință de întăriturile otomane.

Lucrările executate în sectoarele încredințate trupelor române au avut un caracter „mult mai activ”¹⁴⁸ decât în celelalte zone. La Grivița a început, la 16 octombrie, executarea unor galerii subterane de la paralela 4 către reduta otomană Grivița 2 (pînă la care era o distanță de 80 metri). Se urmărea, prin plasarea unor explozibili puternici, să fie aruncată în aer întăritura otomană. Lucrul a fost executat de 2 companii de geniu românești și galeriile de mină erau gata pentru a fi utilizate la 24 noiembrie. S-a renunțat însă la folosirea acestui procedeu din motive umanitare¹⁴⁹.

Cînd încercuirea Plevnei a fost completă, comandamentul rus a făcut propunerea de capitulare lui Osman pașa, care a respins-o pe temeiul că nu „consideră situațiunea Plevnei critică”¹⁵⁰.

Între acțiunile militare mai importante desfășurate la Plevna pînă la sfîrșitul lunii noiembrie 1877 sînt de amintit două. Întîia este atacul lansat, în noaptea de 28/29 octombrie, de trupele generalului Skobelev asupra crestei 1 a Munților Verzi (părăsită de ruși după 31 august), soldat cu cucerirea acesteia. Poziția a fost menținută în pofida contraatacurilor otomane date vehement în zilele următoare pînă la jumătatea lunii noiembrie¹⁵¹. Cea de-a doua acțiune, întreprinsă de două batalioane românești, a finalizat ocuparea, la sfîrșitul lunii octombrie, a văii Susurlu, respingîndu-se avanposturile otomane în întăriturile de la Opanez¹⁵².

Schimburile de focuri între pozițiile celor două părți erau aproape permanente, înregistrîndu-se numeroase pierderi. Mai ales pozițiile de la Grivița au fost socotite

¹⁴⁸ Colonel Martinov, *op. cit.*, p. 228.

¹⁴⁹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 641—646; cf. și William V. Herbert, *op. cit.*, p. 304 — se arată că otomanii începuseră și ei executarea unei galerii subterane către reduta Grivița 2 în același scop ca și geniștii noștri.

¹⁵⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 650.

¹⁵¹ Colonel Martinov, *op. cit.*, pp. 218—220 — contraatacuri otomane s-au dat în curs de 5 zile asupra noii cuceriri rusești, revenindu-se și ulterior.

¹⁵² *Istoricul militar oficial român*, pp. 637—638 — consemnează că în acțiunea de respingere a avanposturilor otomane către Opanez a fost angajat Batalionul 1 vînători și un batalion din Regimentul 5 dorobanți.

în epocă cele mai periculoase. Iată cum descrie un martor ocular — combatant în armata otomană — o zi în pozițiile de aici : „Serviciul de gardă în Bash Tabia [Grivița nr. 2 — n.a.] a fost cel mai sever și mai crud din întregul lagăr [al Plevnei — n.a.] — atît de dur că, mai tîrziu, cele două batalioane care constituiau garda redutei au trebuit să fie schimbate, pentru odihnă, cîte 24 ore fiecare. Nici un om viu nu putea sta mai mult de o zi într-o asemenea situație și încordare cu santinelele înaintate ale inamicului la o depărtare nu mai mare de o lățime de drum de santinelele noastre — fiecare în adăposturile lor, semănînd cu o recoltă de capete în terenul devastat [...] Atît de periculos era serviciul în Bash Tabia că un om trimis aici și-a luat rămas bun de la prieteni, împăcîndu-se cu soarta. Fiecare oră reclama victime. în afară de cazul în care trupele încheiau armistițiu neoficial ; nu ne puteam descoperi nici cea mai mică pîrticică din glugile noastre largi fără să atragem o ploaie de gloanțe“¹⁵³.

Între combatanții români și otomanî din pozițiile de la Grivița lupta a căpătat un conținut nou. Partea română încearcă, prin săparea continuă de tranșee, o apropiere maximă de pozițiile inamice ; adversarul ripostează construind la rîndul său o rețea deasă de tranșee în măsură să contracareze înaintarea noastră. Pe marginile tranșeelor se așază saci cu pămînt, formîndu-se creneluri. „Printre creneluri, rememora un combatant român, se zăreau fesurile roșii ale turcilor, cari avînd pușca așezată printre dînsele, trăgeau din cînd în cînd asupra tranșeelor noastre“¹⁵⁴. Luptătorii români întrețin un foc viu asupra pozițiilor inamicului : „noi aveam pe parapet trăgătorii cei mai buni, cărora recomandasem că îndată ce vor zări roșu între creneluri să tragă“¹⁵⁵. La Grivița, între liniile adverse trupele „se pușcau zi și noapte, de aproape, cu turcii din redută și din șanțurile ei. Ei se pîndiau și se ochiau printre gabioanele înapoia

¹⁵³ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 330 ; cf. și Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 149 — „frontul de la Grivița care forma aripa dreaptă a sectorului nordic al liniei defensive avea o mare importanță... Trupele din Bash Tabia, trebuind să fie permanent în alertă, a rezultat pentru ele o mare oboseală“.

¹⁵⁴ General I. Cotruț, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

căroră se țineau sau chiar pe d-asupra parapetelor”¹⁵⁶. Atît românii cît și otomanii „se amuzau a scoate manechine sau căciuli și fesuri pe parapete cari erau imediat găurite”¹⁵⁷.

Inamicul tuturor combatanților a devenit timpul rece și umed, ploaia aproape continuă și apoi zăpada. „Stețeam zi și noapte în mocirla din șanțuri, ne mai găsind nici un petic de pămînt uscat, pe care să ne mai repauzăm /.../ Mai mulți soldați /.../ s-au găsit înghiețați de frig, lîngă puștile lor pe coama tranșeelor”¹⁵⁸.

În fața aceluiași adversar nemilos — timpul potrivit — au loc scene „curioase și stranii raportate la regulile stabilite de purtare a războiului”¹⁵⁹. Santinelele românești și cele otomane vorbesc între ele aproape continuu, atît cît românii înțeleg limba turcă; în timpul unei încetări a focului, ocazionată de ridicarea morților ambelor părți, un ofițer otoman află de la un locotenent român care sînt ultimele anecdote care circulă în saloanele pariziene. Soldații schimbă între ei biscuiți și alte lucruri, vorbindu-și „într-o turcească stricată sau prin semne și gesturi comice”¹⁶⁰; ei se întrețin între ei și cîteodată „suspendă cu de la ei putere ostilitățile”¹⁶¹. „Se părea — va nota un memorialist român — că inamicul comun era timpul rău, contra căruia fiecare se apăra cît putea mai bine, uitînd de adversarul om din fața sa”¹⁶².

Era o nouă realitate a cîmpului de luptă, pe care a ilustrat-o cel mai bine înfruntarea româno-otomană de la Grivița, ce va colora definitiv desfășurările militare viitoare pînă la, și inclusiv, prima mare conflagrație mondială: războiul de tranșee.

Moralul ostașilor români a cunoscut cote din ce în ce mai înalte. Toți — „fără încetare, căutînd a lovi și neliniști pe apărători, zi și noapte, pîndindu-i și surprin-

¹⁵⁶ Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵⁷ *Ibidem*; cf. și William V. Herbert, *op. cit.*, p. 331: „...ele ambele părți toate felurile de dibăcii au fost încercate pentru a înșela inamicul. Noi așezam figurine în mărime naturală. înveșmîntate /.../ pentru a atrage focul inamic”.

¹⁵⁸ Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵⁹ William V. Herbert, *op. cit.*, p. 330.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 329.

¹⁶¹ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 150

¹⁶² Colonel Ch. Crăiniceanu, *op. cit.*, p. 59.

zindu-i, din timp în timp, spre a-i obosi și împiedica în lucrările lor”¹⁶³ — au aceeași țință care le-a purtat pașii pe cimpurile de luptă de la sud de Dunăre : victoria și pecetluirea definitivă a independenței națiunii.

9. *Ocuparea Rahovei de către trupele române.* Prevenirea oricărei încercări otomane de a întreprinde o acțiune de despresurare a Plevnei a inclus operația desfășurată de trupele rusești pe comunicația către Orhanie și Sofia. În acest scop s-a constituit detașamentul general Gurko alcătuit din 43 batalioane, 51 escadroane și sotnii și 174 de tunuri, care a început deplasarea către obiectivele ordonate la 4 noiembrie 1877¹⁶⁴. În același timp s-a luat măsura interzicerii comunicației Plevnei către Vidin, în care scop o întreagă divizie română (1-a din Corpul 2 de operație — fostul Corp de observațiune) a ocupat zona Lom Palanka, iar brigada de roșiori a pornit spre Belogradcik¹⁶⁵. Aceasta după ce detașamentul colonel Slăniceanu reușise prin acțiunea de la 7 noiembrie 1877 să ocupe Rahova.

Comandamentul român a luat măsura, după atacul eșuat din 6 septembrie 1877 asupra redutei Grivița 2, de a constitui un grup de forțe capabil să asigure comunicația către Nicopole. Detașamentul de trupe române a fost pus, la 11 septembrie 1877, sub comanda colonelului Gh. Slăniceanu¹⁶⁶ și a declanșat, imediat, lucrări de întărire între Creta și Dunăre. Acestea erau destinate să interzică orice tentativă otomană în forță de a trece din valea Iskerului în cea a Vidului, înapoia dispozitivului român din fața Plevnei. Au fost edificate redute și săpate șanțuri pentru infanterie și amplasamente pentru bateriile de artilerie între Creta și Samovit, în contact cu flancul drept al Armatei de operații române de la Plevna.

Detașamentul Slăniceanu a avut o compunere fluctuantă de unități. Pe măsură ce soseau din țară noi unități militare, ele au fost destinate acestui grup de forțe, iar unitățile inițiale au fost dislocate în dreapta Vidului în subordinea diviziilor a 3-a și a 4-a. În a doua jumătate a lunii octombrie, tăria detașamentului era următo-

¹⁶³ *Ibidem*, p. 60.

¹⁶⁴ Colonel Martinov, *op. cit.*, pp. 221—224.

¹⁶⁵ *Istoricul militar oficial român*, p. 751.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 560.

rea : Regimentul 10 dorobanți (Divizia 3-a), batalionul din Regimentul 15 dorobanți (Divizia 4-a) cu efective mult reduse ; Regimentul 9 călărași (nou înființat la 23 septembrie) ; 1 batalion (comandat de maiorul Gheorghe Chivu) din Regimentul 1 dorobanți ; 1 batalion (de Muscel, comandat de maiorul Dimitrie Giurescu) din Regimentul 4 dorobanți ; Regimentul 8 călărași (care a compus cu Regimentul 9 călărași o brigadă comandată de colonelul Pavel Cernovodeanu) ¹⁶⁷.

După cucerirea Telișului, detașamentul Slăniceanu a primit ordin să treacă din valea Vidului în valea Iskerului și să întreprindă acțiuni de cercetare spre Rahova.

Acțiunile de cercetare ale cavaleriei române și ruse către Rahova, efectuate la 14 septembrie, consemnaseră că efectivele inamice din această cetate se ridicau la circa 4 batalioane cu 4 tunuri. La 17 octombrie 1877, îndeplinind misiunea primită, colonelul Slăniceanu a efectuat o nouă acțiune de cercetare către Vadin. Cercetarea a fost întreprinsă cu un grup de forțe compus din : 1 companie din Regimentul 6 dorobanți, 2 escadroane din Regimentul 2 călărași, 1 escadron din Regimentul 8 călărași și 2 tunuri. În fruntea acțiunii a fost maiorul Constantin Ene, comandantul Regimentului 6 dorobanți ¹⁶⁸.

Localitatea Vadin — situată în vecinătate de Dunăre — era apărată de o mică redută. La apropierea forțelor românești, otomanii au deschis focul. Maiorul Ene a dispus jumătate din compania la dispoziție în tiraliori și a trimis un escadron pe malul fluviului pentru a tăia retragerea inamicului spre Rahova. Tunurile au fost așezate în poziție la circa 1 km de reduta dușmană și au deschis focul. Bine țintite, obuzele românești au făcut să explodeze depozitul de muniții din fortificația otomană. Amenințați cu încercuirea — cavaleria română dispunându-se pe flancurile redutei — apărătorii părăsesc poziția, urmăriți cu înverșunare de călărașii noștri. Vadinul este

¹⁶⁷ *Ibidem*, pp. 661—662.

¹⁶⁸ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 77 ; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 459 — notează că acțiunea de la Vadin a fost întreprinsă de 5 companii de dorobanți, 3 escadroane de călărași și 2 tunuri — la fel MRC, vol. XI, p. 34.

ocupat de detașamentul maior Ene, care a avut pierderi ce s-au ridicat la 12 oameni ¹⁶⁹.

După ocuparea Vadinului, comandamentul român a început pregătirea atacului asupra Rahovei ¹⁷⁰; detașamentul Slăniceanu a primit ordinul pentru întreprinderea acestei acțiuni la 3 noiembrie.

Trupele românești destinate atacului însumau 3 700 infanteriști (Regimentul 10 dorobanți, cite un batalion din regimentele 1, 4 și 15 dorobanți, 1 companie din Regimentul 6 dorobanți și 1 companie de geniu), regimentele 2, 7 și 9 călărași și 22 tunuri ¹⁷¹. Paralel acțiunii acestui grup de forțe pe malul stîng al Dunării împotriva Rahovei, trupele concentrate la Bechet au fost puse sub comanda generalului George Lupu și li s-a dispus să sprijine atacul; flotila românească de Dunăre a primit misiunea să supravegheze și, eventual, să scufunde monitorul otoman de la Lom Palanka.

Totodată, sub comanda colonelului Slăniceanu a fost pusă, în vederea îndeplinirii misiunii, brigada de roșiori; un regiment rus de ulani (comandat de generalul Meyendorff) s-a destinat, de asemenea, acțiunii proiectate asupra Rahovei ¹⁷². Unităților de cavalerie li s-au afectat și două baterii de artilerie (una românească și una rusească). La 6 noiembrie trupele detașamentului Slăniceanu au cantonat în localitatea Selanovcea, situată la 5 km sud-est de Rahova.

Mică poziție întărită, situată în dreptul portului românesc Bechet de la vărsarea Jiului, Rahova avea o apărare bine organizată. Pe o lungime de 3 000 metri, 4 redute, legate prin șanțuri de apărare, ofereau puncte de sprijin prețioase apărătorilor estimați la circa 2 500 ni-zami și cîteva cete de infanterie și cavalerie neregulată. O redută apăra flancul drept al Rahovei, fiind construită la 1 500 metri de oraș; două redute interziceau accesul spre oraș dinspre sud și est; un redan, aflat înainte, la

¹⁶⁹ Vezi asupra desfășurării acestei acțiuni: *Istoricul militar oficial român*, pp. 663—665, unde se arată și dislocarea ulterioară a detașamentului Slăniceanu pînă la atacul Rahovei; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 459; MRC, vol. XI, p. 68; General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 77.

¹⁷⁰ MRC, vol. XI, p. 68.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 74; 1 000 călăreți, 400 artileriști și 150 tunuri — vezi General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 78.

¹⁷² *Istoricul militar oficial român*, pp. 665—666.

flancul stîng, completa apărarea semicirculară a Rahovei, accesul spre ea dinspre Dunăre fiind foarte dificil.

Atacul a fost hotărît pentru dimineața zilei de 7 noiembrie 1877. Planul acțiunii prevedea :

— atac demonstrativ la flancul stîng al poziției inamice dat de brigada de roșiori, regimentul rusesc de cavalerie și batalionul 2 din Regimentul 1 dorobanți ;

— atac decisiv dinspre est întreprins de un grup de forțe dispuse pe două linii : 1-a, comandată de locotenent-colonelul George Măldărescu, compusă din batalionul de Muscel din Regimentul 4 dorobanți, Regimentul 10 dorobanți și compania din Regimentul 6 dorobanți ; a doua, comandată de maiorul Constantin Ene, se alcătua din batalionul Regimentului 1 dorobanți și din batalionul Regimentului 15 dorobanți ;

— Regimentul 8 călărași făcea legătura între cele două acțiuni ;

— Corpul de observație bombardava intens Vidinul de la Calafat ;

— bateriile de la Bechet bombardau Rahova în timpul atacului ; un batalion de dorobanți se îmbarca pe pontoane, transportate de șalupa „Săgeata“ pe malul opus, pentru a ataca de spate poziția inamică ¹⁷³.

Atacul decisiv a fost întreprins însă cu dispozitivul schimbat față de hotărîrea inițială. Linia întâi a fost alcătuită din batalionul muscelean comandat de maiorul Dimitrie Giurescu — care revendicase onoarea de a începe înclăștarea —, compania de ilfoveni din Regimentul 6 de dorobanți (acestea aveau să înainteze în linie de trăgători), iar în rezervă batalionul Chivu din Regimentul 1 dorobanți ; Regimentul 10 dorobanți și batalionul maiorului Nicolae Burchi din Regimentul 15 dorobanți au compus linia a doua a formației de atac.

La ora 10 a început acțiunea. Batalionul muscelean, ajuns în raza artileriei inamice, se desfășoară în coloane de companii. Trei companii sînt pornite de maiorul Giurescu la atacul redutei înaintate în linie de trăgători, avînd ca susținere a 4-a companie musceleană și pe cea din Regimentul 6 dorobanți. Sub protecția artileriei proprii, tiraliorii musceleni înaintează bărbătește, incon-

¹⁷³ General Radu Rosetti, *Partea luată...* p. 78 : T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 462—463.

joară șanțurile inamicului și silesc pe apărătorii din redută să se retragă. Ai noștri pătrund în obiectiv și deasupra lui se înalță steagul batalionului dorobanților musceleni ¹⁷⁴.

A urmat, între orele 10,30 și 11,30, un schimb viu de focuri între cele 2 redute principale și poziția ocupată de români, în care timp bateriile de artilerie proprii se apropie tot mai mult de întăriturile inamice.

Fără o pregătire prealabilă de artilerie, la ora 11,30, maiorul Dimitrie Giurescu declanșează un viguros atac asupra redutei otomane dinspre est cu 6 companii (4 muscelene, 1 ilfoveană și 1 mehedinteană). La circa 30 de metri de redută, otomanii întetesc focul și linia de atac șovăie o clipă. Cad loviți de moarte maiorul Giurescu și locotenentul Pavel Bordeanu. Alături de ei vitejii musceleni caporalii Nicolae Mitu, Toma Mitulescu, Niță Stancu, soldații Florea Marin, Ion Grigorescu, Gheorghe Ispas, Ștefan Popescu, Oprea Nițescu, Simion Durdun; bravii soldați ilfoveni Dumitru Stan, Ilie Grigore, Ion Filip, Ioan Ștefan, Marin Tudor, sergenții Grigore Achimescu, Mihai Luca, soldații mehedințeni Vasile Frîncu, Vasile Fotescu, Iordache Gogolea, doljenii Constantin Vodiță, Mitrică Stancu, Stan Potopineanu și Ilie Ilie.

În acest moment, când linia de atac pare să-și fi pierdut cumpătul, maiorul Constantin Ene se avintă în mijlocul ei, îmbărbătează dorobanții, îi conduce înainte; se încinge o luptă aprigă cu un dușman dîrz, dar pierderile mari suferite obligă la o repliere momentană.

Amplasată în reduta deja cucerită, artileria noastră efectuează trageri precise în obiectivul dușman. Reîmprospătată, linia de luptă pornește din nou asalt la orele 15. În fruntea ei maiorul Ene. „Muscelenii se reped cu un curaj extrem și ajung pînă la redută pe care o și înconjoară” ¹⁷⁵. Lovit de moarte de un glonte dușman se prăbușește în brațele oștenilor săi maiorul Constantin Ene. Dorobanții continuă să țină piept inamicului, care încearcă un contraatac ieșind din redută. Se încinge o fierbinte luptă la baionetă. Cad noi eroi în rîndurile noastre: Stoian Paicu din Deveselu—Mehedinți, Ion Tutulea din Rucăr, Gheorghe Soceanu din Lerești—

¹⁷⁴ Locot.-colonel Căplescu, *Amintiri din războiu (1877—1878)*, București, 1908, p. 31.

¹⁷⁵ *Istoricul militar oficial român*, p. 673.

Muscel, Adam Balboșeanu din Bucura—Mehedinți, Teodor Ivașcu din Topoloveni—Muscel, Ion Panturescu din Ungheni—Argeș și alții. Contraatacul inamic e respins cu sprijinul unei noi companii de dorobanți mehedințeni și doljeni. În fruntea acesteia, îmbărbătindu-și oștenii, cade străfulgerat locotenentul Nicolae Radovici. Alături de el, soldații Petre Ceponi, Vasile Costache, Ghiță Manolea și Ghiță Tapsie.

După o luptă crâncenă de mai multe ceasuri, cu muniția pe sfârșite, dorobanții se repliază din nou. Colonelul Slăniceanu dispune atunci efectuarea unui atac viguros la flancul stîng de batalionul din Regimentul 1 dorobanți și intrarea în foc a liniei a 2-a de atac.

La ora 17 Regimentul 10 dorobanți se avîntă cu energie asupra obiectivului inamic. Comandantul regimentului, locotenent-colonelul George Măldărescu, este grav rănit chiar la începutul luptei. Dorobanții înaintează însă voinicește. Impulsionată, linia întîia de atac reia bărbătește încheștarea, dar opunerea fanatică a inamicului determină o nouă retragere. După o jumătate de ceas, trupele noastre atacatoare se aflau, din nou în reduta cucerită la declanșarea luptei. Începuse să cadă întunericul.

Poziția bună în care se găseau, de unde puteau relua atacul fie în cursul nopții fie în zorii zilei următoare, este evacuată însă din ordinul colonelului Gh. Slăniceanu. Bivacuarea făcută în cursul nopții la Selanovcea nu o justifica însă nici pierderile mari în ofițeri și nici opinia comandantului că forțele sale sînt neîndestulătoare pentru o reluare a efortului ofensiv¹⁷⁶. În ziua de 8 noiembrie trupele noastre rămîn aici în inactivitate, deși primiseră ca întăriri un batalion din Regimentul 3 dorobanți — sosit de la Bechet — și deși comandantul fusese informat că inamicul se pregătește să părăsească poziția.

La flancul stîng al inamicului batalionul maiorului Mateescu din Regimentul 1 dorobanți a ocupat cu o companie podul peste Ogost, iar cu restul forțelor a declanșat atacul demonstrativ ordonat. Cavaleria a efectuat acțiuni de recunoaștere pe comunicația spre Vidin.

Cu o companie desfășurată în tiraliori și una în rezervă, maiorul Mateescu reînnoiește cu putere, la ordinul co-

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 675.

lonelului Slăniceanu, asaltul poziției inamice. Are flancurile sprijinite de roșiori. Sînt respinși otomanii din șanțurile înaintate ale redutei. Un pluton din compania de rezervă este trimis pentru a împropăta linia de asalt. Cade rănit grav comandantul batalionului, dar comanda e numaidecît preluată de căpitanul Constantin Merișescu. Pierderile sînt deosebit de grele. Peste 100 de oameni fiind scoși afară din luptă; la orele 17 trupele noastre s-au retras la podul peste Ogost.

Ziua de 8 noiembrie, o zi cu ceață deasă, a trecut aproape în liniște. Noaptea, otomanii din Rahova au început retragerea. Pentru că trecerea pe podul peste Ogost era barată de oamenii căpitanului Merișescu, inamicul a improvizat un loc de traversare a râului. Cu forțe de tăria unui batalion încearcă să mascheze acțiunea atacînd dorobanții Regimentului 1 din pozițiile de la pod.

Căpitanul Merișescu cu dorobanții săi rezistă eroic atacului furios lansat de inamic în dimineața zilei de 9 noiembrie. Îi vine în ajutor bateria de artilerie comandată de căpitanul Virgil Hepites. Cîteva escadroane de roșiori trec Ogostul pentru a hărțui coloana inamică principală care reușise să se retragă. Timp de trei ore dorobanții mehedințeni țin piept năvalei otomane. Plin de inițiativă, căpitanul Merișescu, în fruntea a două companii, dezlanțuie un contraatac la baionetă. Mulți inamici își găsesc moartea.

Diversiunea otomană reușește parțial¹⁷⁷, iar cavaleria, din cauza terenului accidentat, nu poate urmări eficient inamicul în retragere spre Lom Palanka.

Înștiințat de părăsirea Rahovei de către inamic, generalul Lupu ocupă localitatea cu trupe din Bechet. După cîteva ore intrau în Rahova trupele colonelului Slăniceanu și ulanii ruși. Este capturat un însemnat depozit cu muniții și un tun.

Izbînda de la Rahova a făcut, încă o dată, mărturie vitejiei, dîrzeniei și spiritului de jertfă al oștenilor români. În asalturile repetate date asupra redutelor inamice, respingînd năvala dușmanului în retragere, 152 de

¹⁷⁷ Șt. I. Fălcoianu, *op. cit.*, p. 189; Sc. Scheletti, *op. cit.*, p. 350 — „Merișescu — spune autorul — n-a înțeles că atacul turcilor era numai o demonstrație și nu a urmărit nici pe turcii ce-i avusese dinaintea sa, nici coloana turcă ce se retrăgea ne-supărată, urmînd malul Dunării”.

militari români au murit și alți 185 au fost răniți¹⁷⁸. Vitejia dorobanților, roșiorilor și artileriștilor noștri au evidențiat-o atunci martorii oculari. Generalul rus Meyendorff, într-un raport adresat comandantului suprem al armatei române, scria că : „dacă mă mărginesc a cita nume, nu este că-mi lipsesc prilejuri de laudă. Pentru a fi cu desăvârșire exact, aș trebui să fac oarecum apelul nominal al celor 2 regimente de roșiori. Artileria a fost la înălțimea reputațiunii care și-a dobândit-o așa de legitim și se poate zice despre dorobanți că lor le revine onorul de căpetenie /.../“ ; ofițerii — continuă același — au știut să „dea soldaților tăria și avîntul care se întîlnesc la oștenii cei mai deprinși în război și i-au împărtășit cu eroismul de care acești șefi erau ei înșiși însuflețiți“¹⁷⁹. Marele duce Nicolae a apreciat, la cîteva zile după această nouă victorie, că „Izbînda de la Rahova aparține pe deplin armelor române /.../“¹⁸⁰.

Ziarul belgian „Le Nord“, inserînd la 11 noiembrie 1877 știrea despre ocuparea Rahovei, aprecia că „Tinerile trupe române au probat încă o dată, prin această faptă de arme care urmează altora nu mai puțin strălucite, că ele sînt la înălțimea armatelor celor mai războite“¹⁸¹. Iar gazeta pragheză „Politik“ a subliniat, tot atunci, că „este însă incontestabil că armata română a dat o nouă dovadă despre vitejia ei“¹⁸².

În aceeași zi în care trupele detașamentului Slăniceanu lansau atacul asupra Rahovei se înregistra o nouă faptă de arme românească. O baterie de mortiere română, instalată pe malul Dunării, ale cărei trageri au fost dirijate de maiorul Maican-Dimitrescu, a reușit să scufunde, la a 77-a lovitură, monitorul otoman „Podgorița“. În felul acesta noi căpătăm o libertate deplină pe tronsonul Dunării de la Vidin la Nicopole¹⁸³.

10. *Capitularea Plevnei*. Încercuirea Plevnei fiind completă, iar comunicațiile lui Osman pașa cu Orhanie—Sofia, Rahova și Vidin întrerupte, comandamentul a luat măsuri pentru a interzice cu eficiență o eventuală încercare

¹⁷⁸ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 81.

¹⁷⁹ Citat după T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 471—472.

¹⁸⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 687.

¹⁸¹ A. P. Alessi și Massimu Popu, *op. cit.*, p. 549.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Istoricul militar oficial român*, pp. 691—692.

de străpungere a blocadei de către asediați. În acest scop s-a constituit o rezervă generală a forțelor de investire și s-a detaliat modalitatea în care trupele dintr-unul din cele 6 sectoare ale liniei de încercuire trebuia să vină, la nevoie, în ajutorul celui amenințat. Trupele române din sectorul 1 erau destinate ca sprijin celorlalte sectoare în felul următor :

— pentru sectorul 2, în timp de 4 ore, trebuia să intervină cu 8 batalioane aflate la Verbița ;

— pentru sectorul 6, în cazul unei străpungeri către Sofia sau Vidin, se planificau a interveni în sprijin 7 batalioane românești cu 2 baterii și 1 brigadă de călărași ;

— pentru sectorul 1 (general Cernat), apărut de trupele noastre, erau destinate cele 8 batalioane românești aflate în rezervă la Verbița, 9 batalioane cu 4 baterii și 6 regimente de cavalerie rusești din sectorul al 6-lea ; aceste trupe urmau a interveni în cazul, mai puțin probabil, că oastea otomană din Plevna va încerca o ieșire de-a lungul Vidului, pe malul său drept ¹⁸⁴.

Afluirea trupelor de sprijin din celelalte sectoare la locul străpungerii trebuia să se execute într-un ritm de 2,1 km pe oră. Pentru a obține rezultate satisfăcătoare la momentul respectiv au fost declanșate numeroase exerciții : marșuri ale trupelor, recunoașterea și marcarea itinerariilor, alarme etc. Începînd cu 23 noiembrie asemenea deplasări de exercițiu au fost executate în sectoare ocupate de trupele noastre ¹⁸⁵.

S-a dispus, totodată, o utilizare masivă a artileriei pe întregul front. Bombardamentul de artilerie a fost general și executat, mai ales, noaptea cu aproape 500 tunuri ¹⁸⁶, ceea ce a avut un puternic impact moral negativ asupra asediaților. Artileria românească a întreținut un puternic foc mai ales asupra redutei Grivița 2 și tranșeelelor acesteia ¹⁸⁷.

Efectivul total al trupelor rusești din pozițiile de încercuire a Plevnei se ridica la peste 97 000 oameni (infanterie, artilerie, cavalerie, geniu) ¹⁸⁸ ; totalul trupelor românești întrecea, cum am văzut, 35 000 militari.

¹⁸⁴ Colonel Martinov, *op. cit.*, pp. 231—233.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 233.

¹⁸⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 749.

¹⁸⁷ Colonel Martinov, *op. cit.*, p. 235.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 245.

Pentru a zdruncina moralul asediaților, știindu-se că orice legătură a acestora cu exteriorul era întreruptă, s-a încercat pe diverse căi a-i pune la curent cu evenimentele militare de pe celelalte fronturi, bineînțeles defavorabile părții otomane. Fie prin afișe uriașe ridicate în liniile aliate, pe care era anunțată într-o limbă turcă aproximativă reala cădere a Karsului și născocita intenție a sultanului de a capitula¹⁸⁹, fie făcând să circule în tabăra inamică exemplare din ziarele englezești, singurele credibile pentru otomani, care prezentau eșecurile diverșilor generali otomani de a veni în ajutorul Plevnei¹⁹⁰ se purta și un război psihologic eficient, care ținea demoralizarea dușmanului.

În tabăra otomană situația era din ce în ce mai grea. Către 15 noiembrie proviziile erau aproape epuizate. La 19 noiembrie Osman pașa a propus ca armata otomană să părăsească Plevna fără arme; comandamentul aliat a respins această soluție reclamînd capitularea necondiționată. În aceeași zi mareșalul Osman a convocat comandanții de divizii și de brigadă din Plevna supunîndu-le meditației alternativa: sau continuarea luptei pînă la epuizarea proviziilor și apoi capitularea sau o străpungere a liniei de încercuire româno-rusă. S-a optat pentru cea de a doua formulă și s-au luat, în consecință, măsurile necesare.

Astfel, cele 57 batalioane din Plevna au fost structurate în 7 brigăzi destinate a forma două mari unități: Divizia 1-a (4 brigăzi) cu 33 batalioane și Divizia 2-a (3 brigăzi) cu 24 batalioane¹⁹¹.

Planul de străpungere a încercuirii prevedea traversarea — în stînga Vidului —, în care scop s-au amenajat mai multe locuri de trecere, și efectuarea de Divizia 1-a a unui atac puternic asupra liniilor aliate în ziua de 28 noiembrie: Divizia 2-a trebuia să „fixeze“ trupele aliate româno-ruse care se aflau pe partea dreaptă a Vidului.

Data exactă a tentativei de străpungere otomană a ajuns la cunoștința comandamentului româno-rus prin intermediul prizonierilor și dezertorilor; avanposturile

¹⁸⁹ William V. Herbert. *op. cit.*, pp. 334—335.

¹⁹⁰ *Ibidem*, pp. 342—343; Mouzaffer pacha et Talaat bey. *op. cit.*, p. 153

¹⁹¹ Mouzaffer pacha et Talaat bey. *op. cit.*, p. 158.

românești au observat, de asemenea, o mare aglomerare de mijloace de transport și trupe la podul de peste Vid, construcția unei alte treceri peste râu și că „în lagărul turcesc domnește /la 27 noiembrie seara — n.a./ o mișcare cu totul neobișnuită“¹⁹². Se declanșase, conform planului riguros stabilit, prima fază a acțiunii otomane de străpun-gere a blocadei : concentrarea trupelor¹⁹³.

Semnele certe ale unei acțiuni otomane în forță au determinat comandamentul român ca încă din noaptea de 27/28 noiembrie să deplaseze patru batalioane și 2 baterii la Demirkioi pentru a întări sectorul 6 ; către acest sector, în care se întrevedea limpede că se va aplica presiunea otomană, s-a dispus afluirea unor trupe rusești din alte zone ale frontului¹⁹⁴.

La ora 8 în ziua de 28 noiembrie, Divizia 1-a otomană, diriguată de Osman pașa, s-a pus în mișcare. După un marș de aproape 3 km, în care timp s-au folosit intermi-tent trageri de artilerie asupra pozițiilor rusești din sec-torul 6, otomanii au năvălit asupra flancului stîng al Diviziei 3 grenadierii rusă. O primă linie rusească este dată peste cap. În acest moment sosesc la locul luptei primele trupe de sprijin. Între acestea Brigada 1 din Divizia 4-a română.

Lupta a fost una dintre cele mai crîncene. Oștenii ruși au rezistat cu eroism atacurilor furibunde lansate de tru-pele otomane. Divizia 1-a a lui Osman pașa a fost oprită pe loc. În spatele ei, pe malul stîng al Vidului, se găseau convoaiele de refugiați musulmani din Plevna într-o învîlmășeală de nedescris.

O progresiune a atacului otoman și o eventuală reușită a străpunerii făcea necesară intervenția — planificată de altfel — Divizia a 2-a din ariergardă. Dar această posi-bilă rezervă a liniei de atac otomane fusese „fixată“ de trupele române și silită în cele din urmă, să capituleze. În acest fel, în bătălia finală a Plevnei, armata română a jucat, din nou, un rol dintre cele mai însemnate.

În noaptea de 28 noiembrie, cu 2 companii, locotenent-colonelul I. Cotruț ocupă reduta Grivița 2, după ce constatase, în prealabil, printr-o acțiune de cercetare, că

¹⁹² MRC. vol. XII. p. 11.

¹⁹³ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 162—171.

¹⁹⁴ *Istoricul militar oficial român*, p. 767.

fusese evacuată de apărători. Este anunțat comandamentul român de începutul acțiunii de retragere otomană și, din proprie inițiativă, I. Cotruț înaintează către redutele de pe înălțimea Bucova¹⁹⁵ cu un batalion din Regimentul 6 infanterie de linie. Întreaga Divizie a 2-a română pornește, de asemenea în urmărirea inamicului; la flancul drept al acesteia intră în acțiune și brigada Gramont din Divizia 3-a.

La ora 9,30 primele trupe românești au intrat în Plevna. Un batalion din Regimentul 6 infanterie de linie este destinat să mențină ordinea în orașul cucerit¹⁹⁶.

Cele 2 redute de la Bucova au fost ocupate rapid și batalioanele românești au continuat acțiunea de urmărire a inamicului. Brigada de infanterie comandată de colonelul Otton Sachelarie (Divizia 2-a) și o brigadă din Divizia 4-a au început lupta împotriva întăririlor otomane de la Opanez. Asupra acestora își concentrează tirul și cele două baterii de artilerie românești dispuse în stînga Vidului.

Într-un ceas de luptă cele două brigăzi de infanterie române au reușit să ocupe 3 redute de pe înălțimile de la Opanez și să respingă inamicul pînă în apropierea satului cu același nume. Aici otomanii rezistă cu îndrăjire acoperind flancul drept al Diviziei 1-a comandate de Tahir pașa.

Comandamentul român a hotărît atunci efectuarea unui asalt energetic asupra Opanezului. Cu organizarea acestuia a fost însărcinat colonelul Ștefan Fălcoianu, șeful de stat major al Armatei române de operații. Cu forțe de valoarea a 3 batalioane, comandate de colonelul Otton Sachelarie, (Batalionul 4 vînători, 5 companii din Regimentul 5 dorobanți și cîte o companie din regimentele 1 și 5 infanterie

¹⁹⁵ „La 27 noembrie am intrat de serviciu în tranșee cu trei batalioane /.../ În timpul zilei și parte din noapte împușcăturile au continuat ca totdeauna. Dar deodată după miezul nopții încetează orice împușcătură /.../ Și mă gîndesc că deoarece turcii au încetat de a mai trage este posibil ca să se fi retras trupele din redută, cum se tot anunța de la cartierul general. Pentru a verifica aceasta însărcinez pe un caporal inteligent ca să treacă peste parapet și să meargă tiriș pînă la redută. Peste un sfert de oră /.../ M-am convins dar că reduta era evacuată /.../ Temîndu-mă de a nu scăpa ocazia așteptînd autorizația iau răspunderea asupra mea și scot două companii din tranșee și înaintează spre redută” — General I. Cotruț, *op. cit.*, pp. 46—48.

¹⁹⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 782.

de linie și 6 dorobanți) și 4 tunuri. acest asalt a fost întreprins cu o deosebită energie. La flancul drept a acționat concomitent un grup de forțe din Brigada 2-a a Diviziei a 4-a (Batalionul 1 de vânători și batalionul 2 din Regimentul 5 dorobanți) comandat de colonelul Nicolae Dona. Amenințați cu încercuirea, otomanii au capitulat. Au fost făcuți prizonieri 3 000 oameni (între care un pașă) și s-au capturat 18 tunuri¹⁹⁷.

La ieșirea din valea Bucovei, colonelul Mihail Hristodulo Cerchez, comandantul Diviziei a 2-a, a angajat două regimente de infanterie de linie (3 și 4) în lupta împotriva rezervelor otomane aflate lângă șoseaua către Plevna. Atacați și la ambele flancuri — dinspre Plevna de batalionul din Regimentul 6 infanterie de linie iar dinspre Opanez de un batalion din Regimentul 1 de linie —, după o rezistență scurtă, către ora 12, otomanii de aici au capitulat.

Trupele colonelului Cerchez au înaintat pe șosea și au ajuns la podul de peste râul Vid. Trupe ale Diviziei 1-a otomane se retrăseseră dincoace de râu și erau supuse unui foc concentric de artilerie și infanterie. Un parlamentar otoman se prezintă la comandamentul român și declară că Osman pașa este rănit și „dorește a se preda, cu toată armata sa”¹⁹⁸. Capitularia armatei otomane de la Plevna este afirmată de comandantul ei în fața unui grup de ofițeri români : colonelul Cerchez, colonelul Eraclie Arion, colonelul Anton Berindei, colonelul Matei Vlădescu și colonelul Henric Herkt¹⁹⁹. Mareșalul Osman a fost dus, din nou, la Plevna însoțit de un escadron din Regimentul 3 călărași. Aici a fost preluat de comandamentul rusesc.

Încetarea rezistenței otomane în valea Bucovei și la Opanez a silit trupele Diviziei 1-a din stînga Vidinului, supuse unei puternice presiuni infanteristice și focului artileriei aliate — flancul ei drept era bătut eficient de bateriile românești comandate de căpitanul Constantin Alexandru și căpitanul George Grămățescu — să capituleze în jurul orei 14. La crîncena luptă purtată împotriva efectivelor Diviziei 1-a otomane au participat, ală-

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 790.

¹⁹⁸ Sc. Scheletti. *op. cit.*, p. 407.

¹⁹⁹ MRC, vol. XII. p. 21 : Sc. Scheletti. *op. cit.*, p. 407.

turi de trupele rusești, o parte a Brigăzii 1 din Divizia a 4-a română și rezerva brigăzii Sachelarie ²⁰⁰.

La 28 noiembrie trupele române și ruse au capturat însemnate efective otomane (circa 45 000 oameni în care peste 2 100 ofițeri ²⁰¹) și un mare număr de arme (77 tunuri). În înclăștarea din dimineața zilei de 28 noiembrie trupele noastre au înregistrat peste 250 oameni pierderi ²⁰², iar cele rusești aproape 2 000 ; în cursul luptei otomanii au pierdut peste 4 000 oameni.

Capitularea armatei lui Osman pașa la Plevna urma să aibă repercusiuni decisive asupra ansamblului războiului. Amenințarea deosebită care o prezenta aglomerarea de trupe otomane la Plevna pentru desfășurarea campaniei la sud de Dunăre era definitiv înlăturată. Se deschideau acum ample posibilități de acțiune rapidă și eficientă asupra celorlalte zone de concentrare ale trupelor otomane — Vidin, Cadrilater, Sofia, Adrianopole — și finalizarea cu succes deplin a războiului. Căderea Plevnei făcuse acest lucru într-un tot posibil și apropiat.

Nereușita acțiunii de străpungere a blocadei executată de otomani s-a datorat, în mare parte, intervenției prompte și eficiente a forțelor românești care au „fixat” Divizia 2-a, împiedicînd-o să vină la timp în sprijinul coloanelor de atac din stînga Vidului. Rezistența eroică a trupelor rusești din sectorul 6 al blocadei — sprijinite la timp de alte forțe, între care efectivele românești ale Brigăzii 1 din Divizia 4-a și rezerva brigăzii Sachelarie din Divizia 2-a, care au declanșat un atac viguros la flancul drept al Diviziei 1-a otomane — făcea necesară intervenția neîntîrziată a celor trei brigăzi ce constituiau ariergarda. Acestea însă, surprinse și urmărite de trupele noastre, atacate la Opanez, Bucova și pe șoseaua către Vid, au fost nevoite să capituleze ²⁰³.

²⁰⁰ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 75.

²⁰¹ *Ibidem* ; Colonelul Martinov, *op. cit.*, p. 308.

²⁰² *MRC*, vol. XII, p. 21.

²⁰³ Colonelul Martinov. *op. cit.*, p. 307— cele trei brigăzi ale Diviziei a 2-a otomane s-au predat în felul următor : Brigada 1-a Diviziei 2 grenadieri, Brigada 3-a la Opanez trupelor române și Brigada 2-a trupelor româno-ruse în momentul aflării știrii căderii Opanezului — cf. și *Istoricul militar oficial român*, p. 790 ; William V. Herbert, *op. cit.*, p. 399 atribuie insuccesul otoman :

Chiar sursele otomane apreciază că victoria românească la Opanez „a smuls prin ea însăși ultimele șanse ale lui Osman pașa de a obține o capitulare cu condiții“²⁰⁴. Talaat bey, adjutant al mareșalului Osman, martor ocular al bătăliei de străpungere a blocadei, a atribuit insuccesul acțiunii otomane din ziua de 28 noiembrie faptului că Divizia 2-a n-a putut să vină la timp în sprijinul celeilalte mari unități angajate într-o luptă acerbă cu forțele ruso-române din sectorul 6 al cercului de investire a Plevnei²⁰⁵. Faptele de arme ale trupelor române se vedeau încă o dată decisive într-un moment de cea mai mare însemnătate pentru deznodământul războiului care opunea armatelor româno-ruse forțele otomane.

Acțiunile armatei române în ziua de 28 noiembrie, eficiența acestora în obținerea strălucitei victorii au primit o imediată recunoaștere. În aceeași zi țarul Rusiei telegrafia comandantului suprem al armatei române că „Izbînda a fost desăvîrșită și mă bucur de partea strălucită ce a luat la dînsa armata Alteței Voastre“²⁰⁶. „Rezultatele strălucite care s-au dobîndit la Plevna — se arăta într-un ordin de zi al marelui duce Nicolae — sînt datorite în mare parte cooperățiunii bravei armate române, precum și imboldului pe care trupele aliate îl primea de la comandantul lor imediat /domnitorul României — n.a./ în care au admirat activitatea, curajul și devotamentul la datoria sa de soldat“²⁰⁷.

Expresie a sentimentului de entuziasm care stăpînea oștirea română victorioasă, ordinul de zi al comandantului suprem al armatei române către ostași din 2 decembrie 1877 consemna că „Povestea faptelor mărețe ale trecutului voi ați îmbogățit-o cu povestea faptelor mari ce ați săvîrșit și cartea veacurilor va păstra pe neștersele ei foi numele acestor fapte alături de numele vostru“. Iar aceste fapte strălucite se constituiau din „Străduințele voastre, nobilele și eroicele suferințe ce ați îndurat,

1. convoiului de refugiați care însoțea armata : 2. încărcăturii stînjenidoare pe care o purtau soldații ; 3. rănirii lui Osman ; 4. capitulării de la Opanez „precipitată“.

²⁰⁴ Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, pp. 180—181.

²⁰⁵ G. Clément, *Campagne turco-russe de 1877—1878, Paris, f.a.*, p. 498.

²⁰⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 796.

²⁰⁷ *MRC*, vol. XII, p. 39.

sacrificiile generoase ce ați făcut cu sîngele și cu viața voastră“, răsplătite, pe de-a întregul, „în ziua în care îngrozitoarea Plevnă a căzut înaintea vitejiei voastre, în ziua în care cea mai frumoasă oaste a sultanului, cel mai ilustru și mai brav general al său /.../. au fost biruiți și au depus armele înaintea voastră și a fraților voștri de glorie, soldații /.../ Rusiei“. Viitorul independenței României — „mîndră și liniștită că vrednică-i va fi viața, pe cît va avea fii cu inimi calde și brațe voinice ca ale voastre“²⁰⁸ — dobîndea, printr-o strălucită biruință, semnul perpetuității.

Trofee capturate de armata română la Plevna însumau 24 tunuri și 5 000 puști : de asemenea, oastei noastre reveneau 10 454 de prizonieri otomani (din care 2 pașale și 25 ofițeri superiori)²⁰⁹.

Ecoul internațional al victoriei de la Plevna a fost unul deosebit. Reverberațiile acestuia s-au prelungit și după sfîrșitul războiului. S-au subliniat, încă o dată, meritele avute de armata română în această încheiere care polarizase atenția Europei. „Românii — scria gazeta „Le Bien Public“ — s-au purtat cu vitejie ; ei au luat parte la împresurarea Plevnei și la înfrîngerea definitivă a lui Osman pașa, care a hotărît rezultatul campaniei ; ei și-au dovedit, în război, ea și în timp de pace, dreptul de a exista ca națiune independentă“²¹⁰. Iar în Peninsula Iberică, revista „La ilustracion española y americana“, referindu-se la rolul românilor în cucerirea Plevnei și a victoriei depline repurtate asupra Porții, comenta că ei reprezintă „o națiune tînără care cu eroismul său a cîștigat și a meritat să fie liberă și independentă. Noi, latinii, din Occident — conchidea comentatorul — trebuie să salutăm cu mîndrie pe latinii de la Dunăre care s-au bătut ca niște eroi. Trebuie să salutăm pe dorobanții care au asaltat la baionetă formidabilele redute de la Grivița“²¹¹.

Apropierea făcută atunci în sectoarele de opinie publică internațională între victoria de la Plevna și rolul românilor în dobîndirea ei cu dreptul la independență al na-

²⁰⁸ *Istoricul militar oficial român*, pp. 826—827.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 820 ; pe larg asupra cauzelor nereușitei acțiunii de străpungere efectuate de Osman pașa în ziua de 28 noiembrie vezi Mouzaffer pacha et Talaat bey, *op. cit.*, p. 182 și urm.

²¹⁰ După ziarul „Românul“, 19 februarie 1878.

²¹¹ „La ilustracion española y americana“, 8 ianuarie 1878.

țiunii române circumscrie realitatea că, prin capitularea lui Osman și sfârșitul curînd al războiului cu Poarta, neatîrnarea României devenise ireversibilă.

11. *Luptele de la Vidin*. Continuarea operațiilor militare de către armata română la sud de Dunăre, după căderea Plevnei, a fost o problemă aflată în atenția forurilor politice naționale încă înainte de tentativa de străpungere a lui Osman pașa din 28 noiembrie. Domnitorul țării și președintele Consiliului de Miniștri au hotărît, de principiu, la 4 octombrie, ca, ulterior căderii Plevnei, armata română să continue operațiile în apropierea fluviului ²¹². Mai mult, guvernul român și-a făcut cunoscută intenția de a ocupa militar cîteva puncte otomane la Dunăre și să ia parte la negocierile de pace ²¹³.

Aceste decizii ale guvernului român erau luate sub imperativul înlăturării oricărei primejdii de violare a integrității teritoriului național. În vestul Bulgariei exista încă o puternică aglomerare de trupe otomane la Vidin, de unde se putea declanșa o ofensivă asupra teritoriului României sau să se primejduiască flancul drept al armatelor rusești în ofensivă spre Balcani ²¹⁴.

Hotărîrea definitivă a fost luată la 30 noiembrie. O divizie românească se destina să transporte în România toți prizonierii luați la Plevna iar alte două mari unități urmau să fie îndreptate în marș către Vidin, pentru a-l bloca ²¹⁵; trupe române aveau să ocupe Nicopole și Râhova ²¹⁶. Noile misiuni ale armatei române îndeplineau un rol deosebit în continuarea cu succes a operațiilor militare împotriva Imperiului otoman. Pe de o parte se „fixau“ efectivele inamice din vestul Bulgariei iar pe de altă parte, se puneau în disponibilitate — și posibilitate de utilizare ulterioară — importante efective militare rusești care ocupau Nicopole sau blocau inamicul la Giurgiu și Oltenița.

În vederea îndeplinirii noilor misiuni s-a adoptat o nouă ordine de bătaie a armatei. S-a hotărît ca atît Corpul de operație cît și Corpul de observație să fie contopite într-un singur corp de armată — *Corpul de vest* — arti-

²¹² MRC, vol. XII, p. 39.

²¹³ *Ibidem*, p. 75.

²¹⁴ T. C. Văcărescu. *op. cit.*, pp. 519—520.

²¹⁵ MRC, vol. XII, p. 22.

²¹⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 842.

culat din 5 mari unități. O divizie avea să escorteze prizonierii otomani de la Plevna la București și apoi să înlocuiască o divizie rusă pe traiectul fluvial între Silistra și Oltenița, două aveau să opereze la Vidin, efectivele unei alte mari unități se destinau să ocupe Rahova și Nicopole, iar ultima să fie dislocată la Calafat și să concure la blocarea Vidinului.

Prin noua ordine de bătaie a armatei, comandantul armatei române, Carol, a numit în funcția de șef al Marelui cartier general pe generalul de divizie Alexandru Cernat (șef de stat major, colonelul Ștefan Fălcoianu). Comandant al Corpului de vest a fost numit generalul de brigadă Nicolae Haralambie, funcția de șef de stat major fiind ocupată de colonelul Alexandru Gramont.

Articularea marilor unități era următoarea :

— Divizia 1-a — comandant colonelul Dimitrie Leca — cu 2 brigăzi de infanterie, 2 regimente de călărași și 1 regiment de artilerie. Brigada 1, comandată de colonelul Constantin Cruțescu, se compunea din Regimentul 1 infanterie de linie, Regimentul 1 dorobanți (3 batalioane) și 2 batalioane din Regimentul 3 dorobanți ; Brigada 2 (comandant — colonelul Nicolae Dona) avea în cuprindere Regimentul 9 dorobanți, 1 batalion din Regimentul 11 dorobanți, 1 batalion din Regimentul 15 dorobanți și 2 batalioane din Regimentul 4 dorobanți. Cavaleria era constituită din regimentele 2 și 8 călărași, fiind comandată de colonelul Pavel Cernovodeanu, iar artileria din Regimentul 2 artilerie și o baterie teritorială (sub comanda locotenent-colonelului Alexandru Horbasky).

— Divizia a 2-a — comandant generalul Mihail Hristodulo Cerchez — avea în compunere două brigăzi, un regiment de călărași (5 călărași), un regiment de artilerie și o companie de geniu. Brigada 1 de infanterie (comandată de colonelul Grigore Cantili) era alcătuită din Regimentul 7 infanterie de linie și regimentele 14 și 16 dorobanți ; Brigada 2 (comandant — colonelul Constantin Budișteanu) avea regimentele 4 și 6 infanterie de linie și Regimentul 10 dorobanți. Regimentul 3 artilerie era comandat de colonelul Henric Herkt.

— Divizia a 3-a era comandată de generalul de brigadă Dimitrie Racoviță. Brigada 1 a acestei mari unități (comandant colonelul Matei Vlădescu) includea Batalionul 1 vînători, Regimentul 3 infanterie de linie și regimentele

8 și 13 dorobanți (acesta a fost desconcentrat după sosirea lui la București pentru comportare merituoasă în lupte). Brigada 2 infanterie (condusă de colonelul Grigore Borănescu) avea în compunere Batalionul 2 vînători, Regimentul 5 infanterie de linie și regimentele 5 și 6 dorobanți. Cavaleria era comandată de colonelul George Rosnovanu și era formată din regimentele 3, 4 și 7 călărași. Regimentul 4 artilerie (comandant — colonelul Nicolae Dabija) era afectat acestei divizii.

— Divizia 4-a — comandant generalul de brigadă George Anghelescu — avea în compunere: Brigada 1, comandată de colonelul Otton Sachelarie (Batalionul 4 vînători, Regimentul 2 infanterie de linie și Regimentul 12 dorobanți); Brigada 2, sub comanda colonelului Grigore Ipătescu (regimentele 2 și 7 dorobanți, Batalionul 3 vînători și Regimentul 8 infanterie de linie); regimentele 6 și 9 călărași, comandate de colonelul Constantin Formac; 4 baterii de artilerie, comandate de locotenent-colonelul Dimitrie-Maică Dimitrescu; o companie de geniu.

— Divizia de rezervă (a 5-a), aflată pe malul stîng al Dunării, se afla sub comanda colonelului Gheorghe Slăniceanu. Infanteria acestei mari unități era comandată de colonelul Mihail Holban și formată din batalioanele de milițieni; Regimentul 1 călărași, 2 baterii de artilerie, bateriile de coastă și teritoriale au fost, de asemenea, afectate acestei divizii²¹⁷.

În compunerea Corpului de vest intrau diviziile 1-a, a 4-a și de rezervă, Divizia a 2-a era destinată să ocupe Nicopole și Rahova iar Divizia a 3-a să escorteze prizonierii și să ocupe, apoi, poziții la Călărași și Oltenița²¹⁸.

Afluirea trupelor românești către vestul Bulgariei, de-a lungul Dunării, a început după ocuparea Rahovei, cînd se luase și decizia constituirii Diviziei 1-a²¹⁹. La 16 și 17 noiembrie regimentele 2 și 8 călărași au ocupat localitatea Lom Palanka. Aceasta fusese evacuată de otomani după

²¹⁷ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, Anexa IV; *Istoricul militar oficial român*, pp. 846—854.

²¹⁸ Regimentele 3 infanterie de linie, 8 dorobanți, 3 și 7 călărași au ocupat poziții la Călărași. Aici au atacat, la 14 ianuarie 1878, un cap de pod otoman pe malul stîng al fluviului — pichetul Chiciu — respingînd inamicul dincolo de Dunăre — cf. General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 85.

²¹⁹ *Istoricul militar oficial român*, pp. 695—696.

ce timp de 6 zile a fost ținta unui puternic bombardament de artilerie de pe malul stîng. Inițial, pînă la sosirea călărașilor, Lom Palanka a fost ocupată de un detașament de infanterie venit de pe țărmul stîng al Dunării. Ulterior, la 20 noiembrie, a sosit aici din Rahova batalionul din Regimentul 15 dorobanți, iar la 25 noiembrie întreaga Divizie 1-a a cantonat în apropiere de Lom Palanka. Au fost, apoi, trimise detașamente de cavalerie în acțiuni de cercetare spre vest.

În urma unei asemenea incursiuni a călărașilor români, otomanii au fost nevoiți, la 8 decembrie, să evacueze Arcer Palanka. A continuat, între timp, afluirea în zona Lom Palanka a unităților destinate prin noua ordine de bătaie să intre în compunerea Diviziei 1-a. Pornite fie din zona Plevnei, fie de la Rahova, aceste unități au fost întrunite în zona de dislocare ordonată la 23 decembrie 1877.

Cealaltă mare unitate de la sud de Dunăre componentă a Corpului de vest — Divizia a 4-a — a ajuns pe linia rîului Lom la 24—25 decembrie, după un marș plin de greutate. Itinerariul de deplasare a fost stabilit în funcție de apropierea de bazele de aprovizionare dispuse pe malul stîng. În consecință, o primă etapă a deplasării a avut ca țintă Rahova iar ulterior, de-a lungul Dunării, pînă pe linia Lomului.

Greutățile marșului au determinat o accentuată stare de oboseală a trupelor. Cantități mari de zăpadă făceau aproape imposibil marșul pe comunicațiile ce trebuiau mai întii degajate de echipaje speciale; frigul foarte intens a adăugat noi greutate în efectuarea marșului. S-au adăugat apoi dificultăți de natură logistică, rezultate din schimbarea bazei de operații. A fost nevoie de încă o strămutare a acesteia în zona Calafatului, dată fiind noua zonă de acțiune a armatei. Comunicația între cele două maluri ale fluviului era, totodată, mult îngreuiată de scurgerea sloiurilor.

A fost nevoie de o amplă muncă de planificare a etapelor de marș și, mai ales, de eforturi mari din partea trupelor pentru executarea deplasării în noua zonă de operații. Ceea ce a permis depășirea tuturor acestor difi-

cultăți au fost moralul excelent al tuturor oștenilor — de la general la soldat — și calitățile remarcabile ale luptătorilor români obișnuiți cu vitregiile unei vremi atât de nefavorabile.

Apreciindu-se că efectivele destinate ca garnizoane în Nicopole și Rahova — ale Diviziei a 2-a — erau prea numeroase și că, în același timp, trebuia grăbită împresurarea Vidinului, s-a hotărât ca cele două localități să fie ocupate cu câte un batalion iar restul Diviziei a 2-a să fie pus în marș către linia Lomului. Trupele acestei mari unități s-au concentrat, către finele lunii decembrie, în zonele ordonate.

Cetatea Vidinului — așezată vizavi de Calafat și la 50 km est de râul Timok — prezenta o mare importanță strategică. Concomitent, ea acoperea una din comunicațiile principale de la nord către sud, spre interiorul Peninsulei Balcanice, ocolindu-se centrul aproape inaccesibil al lanțului montan balcanic și amenința flancul drept al unei acțiuni militare inamice îndreptate spre centrul Bulgariei. Mai mult, dată fiind vecinătatea acestei localități cu frontiera cu Serbia, se disuada orice acțiune ofensivă inamică a cărei bază de plecare ar fi fost teritoriul sîrbesc.

Amenajarea defensivă a Vidinului utiliza cu iscusință terenul înconjurător. La est era apărat de un zid lung de aproape 3 km — destinat blocării ofensivei dinspre Calafat — dotat, la intervale regulate, cu forturi. Spre vest apărarea dispunea de două incinte fortificate. Înțtia, formînd un semicerc cu raza de 600 m, dispunea de șanțuri inundabile. Cea de-a doua, cu o lungime de peste 6 km, aflată la 1—2 km de prima, avea 10 forturi dotate cu artilerie. Cîmpia din jurul celei de-a doua incinte era mlăștinoasă, astfel încît accesul spre Vidin nu se putea face decît pe comunicațiile care legau cetatea de satele din hinterlandul său : Novoselo, Smîrdan, Inova, Capitanovcea etc. Aceste sate fuseseră fortificate și ocupate de trupe otomane.

Căile principale de acces spre Vidin erau : comunicația spre sud, spre Belogradgik, cu un punct întărit la satul Nazîr Mahala ; spre vest cu puncte întărite în satele Novoselo și Belarada ; spre nord, către Florentin, interzisă

de o poziție întărită sprijinită pe satele Smîrdan, Inova și Capitanovcea ²²⁰.

Punctele înaintate de rezistență otomană în fața unei ofensive spre Vidin declanșate de pe malul drept al fluviului erau Nazîr Mahala, Novoselo, Smîrdan și Inova. Cea mai importantă poziție era aceea de la Smîrdan și Inova, care apăra accesul dinspre nord-vest spre cetate și amenajată cu artilerie Krupp. Cetatea otomană avea o garnizoană de 12 000 oameni ²²¹.

Primul punct ocupat de trupele române, în acțiunea de blocare a Vidinului pe care o lansaseră, a fost Nazîr Mahala, situat pe comunicația principală spre sud. Forțele otomane care apărau această localitate se ridicau la circa 2 500 oameni și dispuneau de 6 tunuri. La 29 decembrie trupe din Divizia 1-a au fost dispuse pentru atac: la flancul drept a înaintat un batalion din Regimentul 1 dorobanți, precedat de un escadron de călărași și însoțit de o baterie de artilerie; la centru a înaintat Brigada 1 infanterie și 4 baterii de artilerie; la flancul stîng. cu intenția de a tăia căile de retragere ale inamicului, a atacat un batalion din Regimentul 3 dorobanți, Regimentul 9 dorobanți și o baterie de artilerie. Planul de atac, bine conceput, a fost executat întocmai, cu multă vigoare, încît inamicul, amenințat cu încercuirea, după o scurtă rezistență s-a retras în debandadă spre Vidin. O coloană de infanterie otomană din cetate care a încercat să intervină în sprijinul poziției atacate a fost dezorganizată de focul artileriei noastre de pe malul stîng și silită, la rîndul ei, să se replieze. Deasupra punctului Nazîr Mahala s-a înălțat stindardul Regimentului 1 dorobanți. Era o primă victorie repurtată la Vidin.

Pentru a se desăvîrși blocada Vidinului terenul a fost împărțit în 3 sectoare, fiecare destinat unei structuri de comandament precisă. Sectorul 1 (de sud) — care urma să fie ocupat de Divizia 4-a — se întindea de la Dunăre

²²⁰ General I. Cotruț, *op. cit.*, p. 70 : „Vidinul este o cetate tare, chiar de neluat /.../ În partea dinspre apus, la vreo trei km de șanțul cetății, se află un șir de sate care formează un fel de cerc împrejurul Vidinului, începînd de lîngă Dunăre: la sud Tatargikul, apoi Novoselo, Smîrdan, Hinova și Capitanovcea. Aceste sate formau incinta exterioară a cetății. Între aceste sate și incinta Vidinului era un teren mlăștinos și inundabil“.

²²¹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 539.

pină la pîriul Belarada, în dreptul satului Tatargik ; sectorul 2 (de vest) — destinat Diviziei 1-a — de la flancul stîng al sectorului 1 pînă la pîriul Topolovița ; acest sector avea în față poziția otomană de la Novoselo ; sectorul 3 (de nord) de la Topolovița pe o linie de front situată în fața întăririlor inamice de la Smîrdan, Inova și Capitanovcea ; Brigada 2 din Divizia 2-a, întărită cu alte trupe disponibile, avea să ocupe acest sector. La stînga sectorului 3 operau regimentele 1 și 2 roșiori și 2 și 8 călărași ²²².

Pînă către 10 ianuarie 1878 impresurarea Vidinului se poate considera ca terminată, trupele parvenind să-și ocupe sectoarele încredințate. Otomanii au încercat să împiedice organizarea blocadei efectuînd un contraatac la Novoselo la 2 ianuarie 1878, dar au fost respinși de focul artileriei noastre. Pentru izolarea definitivă a cetății Vidinului se impunea asaltarea și cucerirea punctelor înaintate de rezistență otomane de la Tatargik, Novoselo, Smîrdan și Inova. Cucerirea acestora ar fi permis ulterior un amplasament favorabil artileriei române pentru a executa trageri eficiente asupra Vidinului ²²³.

O acțiune de cercetare a fost întreprinsă de comandamentul Diviziei a 2-a în ziua de 11 ianuarie și, în urma analizei rezultatelor obținute, s-a hotărît declanșarea atacului în ziua următoare asupra satelor Novoselo, Smîrdan și Inova. Atacul trebuia declanșat simultan pentru a împiedica manevrarea rezervelor de către inamic.

S-a hotărît, într-un consiliu de război ținut la 11 ianuarie 1878, ca : Divizia 4-a să ocupe satul Tatargik și să concentreze focul asupra rezervelor inamice ce ar aflui către Novoselo, bombardînd cu artileria cetatea Vidin ; Divizia 1-a trebuia să ocupe satul Novoselo și să îndrepte focul artileriei sale asupra Smîrdanului ; Divizia 2-a să atace Smîrdan și Inova sprijinită la stînga de brigada de roșiori și regimentele 2 și 8 călărași, iar la dreapta de

²²² General Radu Rosetti. *Partea luată...*, p. 88.

²²³ General I. Cotruț, *op. cit.*, p. 70 : „Numai pe marginea Dunării, pe partea de nord și de sud și prin Novoselo se putea merge la Vidin, dar aceste părți erau formidabil întărite. După aceasta venea Smîrdanul și Inova care, fiind pe o înălțime, puteau să bată cetatea cu artileria. De aceea turcii au fortificat aceste sate cu îngrijire“.

Regimentele 3 dorobanți din Divizia 1-a²²⁴. Efectivele românești aflate pe malul drept al Dunării în zona Vidin însumau 15 460 infanteriști, 2 000 cavaleriști și 84 tunuri²²⁵.

O ceață groasă acoperea în dimineața de 12 ianuarie 1878 întreaga zonă a Vidinului. Ea avea să împiedice mult acțiunea trupelor noastre²²⁶.

La ora 7 artileria românească a deschis focul asupra Vidinului. În sectorul 1, satul Tatargik a fost ocupat fără împotrivire de Regimentul 8 infanterie de linie. Tot spre satul Tatargik a înaintat, greșind drumul din cauza ceții, Regimentul 1 infanterie de linie care avea misiunea să ocupe satul Novoselo din sectorul 2 de împresurare. Dealtminteri, atacul asupra acestui punct fortificat nu a mai putut fi lansat din cauza negurii foarte dense.

Pozițiile otomane de la Smîrdan și Inova se sprijineau pe trei amplasamente de artilerie — fiecare cu 2 tunuri Krupp — întărite cu câte un batalion de infanterie, dispuse unul la stînga satului Smîrdan, secundul între Smîrdan și Inova, iar ultimul între Inova și Capitanovcea.

La ora 7 cîteva companii inamice din Smîrdan desfășurate în tiraliori întreprind o acțiune de cercetare, apropiindu-se la circa 800 m de infanteria noastră. În fața ripostei acesteia, inamicul se retrage în pozițiile dinaintea Smîrdanului și se încinge un schimb violent de focuri. Bateriile române au efectuat apoi trageri asupra pozițiilor inamice; este împinsă înainte, în acțiune de cercetare, o companie de infanterie sprijinită de un escadron de călărași. Se raportează că satul Smîrdan nu este ocupat de inamic, care garnisește însă pozițiile aflate în fața localității. S-a hotărît, atunci, de către generalul Cerchez²²⁷, asaltul asupra pozițiilor inamice.

²²⁴ *Istoricul militar oficial român*, pp. 953—954.

²²⁵ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 88.

²²⁶ Locot.-colonel Căplescu, *op. cit.*, p. 46: „era un frig ce te pătrundea pînă la oase și o negură grozavă, de nu zăreai înainte la cîțiva pași: parcă era un giulgiu ce învăluia cerul și pămîntul. Pîcla, aci se îngroșa mai tare, aci parcă se mai subția nițel, după cum o răscolea mai tare sau mai furtunos vîntul înghețat ce venea despre Dunăre“.

²²⁷ General I. Cotruț, *op. cit.*, pp. 73—74: arată că impulsul pentru atac a fost dat de colonelul Ștefan Fălcoianu: ordinul generalului Cerchez preconiza înaintarea „pînă la 500 m de poziția inamicului și să deschid focul, iar dacă voi întîmpina rezistență să mă retrag“.

Linia de atac și susținerile au fost organizate în felul următor :

— în linia întâi Regimentul 4 infanterie de linie, cu batalioanele alăturate, trebuia să atace de front ; în dreapta acestuia ataca batalionul 2 din Regimentul 6 de linie, cu o companie în rezervă, însoțit de o secție de artilerie ;

— artileria de sprijin : 5 baterii, amplasate în apropiere de Smîrdan, din care 3 secții de artilerie călărească furnizate de brigada de roșiori ;

— 5 escadroane din regimentele 2 și 8 călărași. 1 escadron din Regimentul 5 călărași și batalionul din Regimentul 3 dorobanți aveau să ocupe poziții din care să sprijine eficient atacul principal.

La ora 14,30, la un semnal convenit — trei salve de artilerie —, trupele au deбуșat hotărîte la asalt ²²⁸. La circa 600 metri de marginea satului Smîrdan inamicul a deschis un foc violent de artilerie și infanterie ²²⁹. În fruntea liniei de atac române se află locotenent-colonelul Ion Cotruț. La primele focuri ale inamicului, Cotruț pune gornistii să sune atacul și infanteriștii se reped în strigăte de ura asupra pozițiilor dușmane. Ceața mai persista încă. La flancul drept două companii din batalionul Regimentului 6 infanterie de linie execută o manevră de flanc și învăluie pozițiile inamice. Un contraatac al otomanilor, lansat pentru a interzice manevra românească, este oprit prin șarje eroice de un escadron de călărași (de Suceava din Regimentul 8 călărași). Mor în avântul admirabil către rîndurile dușmane, călărașii Gheorghe Podaru, Dimitrie Dăscălescu, Ion Dimitrache. Vasile Cosmuleasa, Ion Iliescu și Grigore Acristinei. Maiorul Eftimie Ulescu, în fruntea infanteriștilor din Regimentul 6 de linie, începe escaladarea parapetelor întăririlor otomane. Se prăbușesc loviți de moarte soldații Stoica Voinea, Gheorghe Anton, Florea Anghel și Ghiță Gheorghe. sergentul Ion Vasile și caporalul Dumitru Dinu. Atacat de front de 2 companii ai cărei infanteriști pătrund în întărirea otomană, la stînga amenințat cu încercuirea iar la flancul drept

²²⁸ *Ibidem*, p. 76 : „trupa mergea în liniște, o ușoară șoaptă a ofițerilor se auzea din cînd în cînd, care stimula soldații să meargă în linie. Terenul era acoperit de zăpadă și marșul se făcea cam cu anevoință“.

²²⁹ *Istoricul militar oficial român*, p. 969.

de o companie din Regimentul 4 infanterie de linie, inamicul se predă sau se repliază cu repeziciune spre sat. Pe prima întăritură otomană cucerită flutură steagul Regimentului 6 infanterie de linie.

Cu două companii din Regimentul 6 infanterie de linie locotenent-colonelul Ion Cotruț se avîntă în urmărirea inamicului aflat în retragere spre satul Smîrdan. „Cînd am intrat în sat, după toate ferestrele caselor ieșeau împușcăturile turcilor ce erau închiși înăuntru, trăgînd după ferestre”²³⁰. S-a încins o aprigă luptă de stradă. Fiecare casă, transformată de otomani în cuib de rezistență, trebuia să fie ocupată de oștenii noștri²³¹. Otomanii rezistă²³².

Observînd că lupta din sat se prelungește, maiorul Ulescu cu alte 2 companii din Regimentul 6 de linie și cu mare parte din ostașii Regimentului 4 infanterie de linie, pornesc către Smîrdan. În marginea satului asaltatorii sînt loviți de foc dușman din flancul stîng. Cea de-a doua întăritură otomană — dintre Smîrdan și Inova — se angajase, la rîndul ei, în luptă. Detașamentul de asalt Ulescu întoarce de front și întreprinde cu rapiditate atacul acestei redute inamice. Vine în sprijin și o companie din Regimentul 4 de linie, comandată de căpitanul Vidulescu. În pofida focului artileriei otomane, într-un avînt remarcabil, oștenii români străbat cu repeziciune distanța pînă la redută și pătrund în interiorul ei. Apar și dorobanții batalionului 1 din Regimentul 9 dorobanți. Cea de-a doua întăritură otomană era în mîinile noastre. Deasupra ei flutură steagul Regimentului 6 infanterie de linie, purtat în viltoarea luptei cu multă bărbăție de sergentul Pantazi.

Inamicul stăpînea încă satul Inova și o ultimă întăritură aflată în fața acestuia. Generalul Cerchez ordonă Regimentului 9 dorobanți să atace. Otomanii din Inova deschiseseră deja un foc viu asupra trupelor noastre. În avîntul lor către pozițiile inamice, dorobanții trec prin apa de gheață a unui pîriu adînc de 1 metru. Fapta im-

²³⁰ General I. Cotruț. *op. cit.*, p. 78.

²³¹ *Ibidem.*

²³² P. St. Vassiliou. *Opérations de l'armée roumaine pendant la guerre de l'indépendance. Journal d'un officier*, Paris, 1880, p. 140.

presionează pe apărătorii redutei otomane²³³ care, ce-dează iureşului de nestăvilat al dorobanţilor. Prin Inova inamicul se retrage precipitat spre Vidin ; deasupra celei de-a treia redute otomane se înalţă steagul Regimentului 9 dorobanţi. Izbînda a fost plătită scump. Sublocotenentul Vasile Verbiceanu din Craiova cade ucis de un glonte inamic în momentul declanşării asaltului. Mulţi alţi dorobanţi se jertfesc eroic în încheşarea cruntă cu duşmanul : caporalul Ion Frăţilă, soldaţii Gheorghe Oroveanu, Dumitru Iancu, Vasilache Bumbacu, Gheorghe Bălanu, Neagu Petrescu, Ion Baciuc, Dumitru Codrescu, Iordache Mihăilă, Vasile Preotu, Nicolae Ghelase, Nicolae Moise etc. În şanţurile redutei cucerite dorobanţii capturează un nou stindard otoman²³⁴.

În satul Smîrdan oştenii locotenent-colonelului Cotruţ continuă apriga luptă de stradă începută. Clădirea telegrafului din localitate este transformată de inamic într-un puternic nod de rezistenţă. Casa este înconjurată, soldaţii noştri pătrund în interiorul ei şi se dezlănţuie o crîncenă luptă la baionetă. Cîţiva otomani încearcă să sară pe fereastră dar sînt doborîţi²³⁵. Cu sprijinul unor grupe de infanterişti din Regimentul 4 infanterie inamicul este alungat definitiv din sat. În fuga lor către Vidin otomanii, scăpaţi din încheşare, sînt urmăriţi de escadronul de Suceava din Regimentul 8 călăraşi, comandat de căpitanul Gh. Tănăsescu.

Odată cu căderea întinericului, lupta era sfîrşită. Inamicul a suferit pierderi grele : peste 400 morţi şi răniţi ; trupele române au capturat aproape 300 prizonieri, 4 tunuri şi un steag otoman²³⁶.

În noaptea lungă de ianuarie care se lăsase, pe un frig intens, trupele române au rămas în poziţiile cucerite. Au fost instalate avanposturi pe marginile dinspre Vidin ale satelor Smîrdan şi Inova, fiind trimise recunoaşteri spre Capitanovcea, unde se concentraseră otomanii care scăpaseră. Se aştepta cu febrilitate contraatacul duş-

²³³ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 549.

²³⁴ *Istoricul militar oficial român*, p. 972.

²³⁵ General I. Cotruţ, *op. cit.*, p. 80.

²³⁶ *Istoricul militar oficial român*, p. 973. Pierderile româneşti au fost : 96 morţi (4 ofiţeri) şi 310 răniţi — cf. Şt. I. Fălcoianu, *op. cit.*, p. 232.

man. Brigada de roșiori a primit misiunea să supravegheze mișcările inamicului spre Capitanovcea. În satul Inova a fost adus, în aceeași noapte, Regimentul 8 călărași.

În ziua de 13 ianuarie, la orele 8, trupele noastre au observat, ieșind din Capitanovcea, lanțurile de tiraliori otomani. Era contraatac așteptat. Artileria fiind retrasă în ajun, infanteriștii și cavaleriștii români au trebuit să facă față de front acestui atac dușman care țintea recuperarea pozițiilor pierdute cu o zi înainte.

Un șirag des de trăgători, urmat de coloane de companii, s-a avîntat către liniile noastre. În fața satului Inova se afla pe poziții batalionul de rezervă al Regimentului 9 dorobanți și batalionul 2 din Regimentul 3 dorobanți. În rezerva generală, supraveghind flancurile pozițiilor noastre, se găsea Regimentul 4 infanterie de linie.

Lupta a fost mai mult decît crîncenă. Inamicul, sprijinit și de artilerie, a reușit să ajungă pînă la 150 m de liniile românești. La flancul drept al coloanelor de atac otomane șarjează atunci roșiorii ; la flancul stîng, un batalion din Regimentul 6 infanterie de linie lansează o manevră de învăluire. De front rezistă eroic Regimentul 4 infanterie de linie. Îmbărbătînd trupele se prăbușesc fără viață sublocotenenții Ioan Frunzeti și Dimitrie Șerbănescu ; soldații Ioan Sirache, Ioan Scarlatu, Constantin Talangiu și Moise Opre din Regimentul 6 infanterie de linie, Andrei Abagiu, Dumitru Rîpeanu și Marin Barbu din Regimentul 4 infanterie de linie continuă focul pînă ce gloanțele dușmane le curmă viața.

Avîntul atacului inamic este oprit și otomanii încep să se retragă. În urmărirea lui pornesc cu rapiditate ai noștri, hărțuindu-l pînă la marginea satului Capitanovcea. În ziua de 14 ianuarie este ocupată de trupele române și această localitate.

Românii erau definitiv stăpîni pe pozițiile cucerite. Cercul în jurul Vidinului fusese strîns în așa fel încît artileria românească putea să execute trageri eficiente asupra cetății. În cele două zile de lupte, care au înscris victoriile de la Smîrdan și Inova, pierderile trupelor române s-au ridicat la 238 morți (5 ofițeri) și 370 răniți ²³⁷.

²³⁷ General Radu Rosetti, *Partea luată...*, p. 92 ; MRC, vol. XII, p. 8 : „Regimentele 4 și 6 de linie și 9 de dorobanți s-au distins la bătălie în chip deosebit“.

Acțiunile desfășurate în zilele de 12 și 13 ianuarie finalizaseră împresurarea Vidinului. Asaltul general al cetății a trebuit să fie amînat din cauza timpului nefavorabil ; s-a socotit, în același timp, nimerit a se efectua în prealabil un bombardament de artilerie care să zdruncine atît pozițiile inamicului cît și moralul său.

Peste 100 de tunuri²³⁸ — atît cele de la Calafat cît și cele din jurul Vidinului — au început să execute trageri continue asupra cetății în ziua de 14 ianuarie 1878. Tragerile n-au conținut nici ziua, nici noaptea ; au fost declanșate de focul obuzelor românești numeroase incendii în Vidin²³⁹. Dezertorii și locuitorii refugiați în liniile noastre au informat că situația în cetatea asediată a devenit aproape insuportabilă.

S-a decis atunci, în ziua de 20 ianuarie, o suspendare a focului și colonelul Ștefan Fălcoianu, șeful de stat major al Marelui cartier general român, a intrat în contact cu Izzet pașa, comandantul Vidinului. Partea română a făcut propunerea de a se preda cetatea pentru a nu expune populația civilă privațiunilor și suferințelor pe care le presupunea asediul și ulterior asaltul general. Înștiințat, probabil, de tratativele ruso-otomane pentru încheierea unui armistițiu general, Izzet pașa a declinat oferta românească²⁴⁰.

Bombardamentul de artilerie a fost reluat și a continuat în zilele de 21 și 22 ianuarie 1878. El a fost suspendat în această zi ca urmare a armistițiului între armatele rusă și otomană. Ostilitățile fiind suspendate — bombardamentul de artilerie din 22 ianuarie a fost ultimul act de război al armatei române în campanie la sud de Dunăre — la 11 februarie s-a încheiat între colonelul Fălcoianu și Izzet pașa o convenție care stipula evacuarea Vidinului de trupele otomane și ocuparea lui de către o garnizoană românească²⁴¹. Această convenție prevedea, de asemenea, evacuarea cetății Belogradgik.

²³⁸ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 554 — notează că bombardamentul a fost efectuat cu 148 tunuri.

²³⁹ O singură baterie a tras în cursul acțiunii de bombardare 365 obuze incendiare — P. St. Vassiliou, *op. cit.*, p. 146.

²⁴⁰ *Istoricul militar oficial român*, p. 988 ; Șt. I. Fălcoianu, *op. cit.*, p. 234 ; T. C. Văcărescu, *op. cit.*, p. 555 — acesta observă că „Vidinul ardea din toate părțile“.

²⁴¹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 555—556 — se dă textul convenției.

Situată la 45 km sud-vest de Vidin, cetatea Belogradgik era ocupată de o garnizoană de circa 3 000 militari otomani. Comunicația care străbătea această localitate era situată într-un defileu îngust, foarte ușor de apărat. La vest de oraș, pe comunicația către Vidin, pe o stîncă ce domina șoseaua se afla o mică cetățuie, aproape inaccesibilă.

„Fixarea“ trupelor inamice din Belogradgik de către efective românești se vădise neapărat necesară pentru că otomanii de aici făceau dese incursiuni spre Vidin. La 29 decembrie Brigada 1 din Divizia a 2-a a ocupat pozițiile înaintate pe căile de acces către Belogradgik.

În ziua de 1 ianuarie generalul G. Anghelescu, comandantul Diviziei a 4-a, a decis bombardarea localității (mare unitate era cantonată atunci pe drumul Belogradgik—Vidin). Batalionul 8 infanterie de linie a înaintat pînă la o depărtare de 1,5 km de cetate. Artileria noastră, prin tragerile precise executate, a produs mari stricăciuni.

Deplasarea ulterioară spre Vidin a Diviziei a 4-a a făcut ca asaltul preconizat — în legătură cu brigada Cantili din Divizia a 2-a — să fie amînat ²⁴². Efectivele comandate de colonelul Cantili au procedat la o împresurare sistematică a Belogradgikului și la un bombardament de artilerie continuu ²⁴³. După 7 zile de trageri de artilerie, la 17 ianuarie comandantul român a propus părții otomane capitularea; la refuzul comandantului inamic de a se preda, bombardamentul de artilerie a continuat pînă la încheierea armistițiului amintit.

Predarea către armata română a Vidinului și Belogradgikului marchează finele campaniei efectuate la sud de Dunăre în războiul neatîrnării din 1877—1878. Începută glorios, purtată glorios, încheiată glorios, această campanie militară este de nedespărțit în istoria națională românească de actul independenței depline statale. Se petcluia, cu eroism și jertfe, o năzuință seculară transformată acum în realitate ireversibilă.

²⁴² MRC, vol. XII, p. 94: „Un asalt asupra fortăreței e cu neputință, deoarece natura a făcut-o inexpugnabilă prin pereții de stînci din jurul ei“.

²⁴³ „În fiecare zi cercetașii și recunoașterile mergeau tot mai aproape de oraș“; misiunea trupelor române „nu a avut de scop decît o neînteruptă supraveghere a drumurilor ce duceau la Belogradgik“ — cf. Locot.-colonel Căplescu, *op. cit.*, p. 41.

12. *Cîteva concluzii asupra campaniei armatei române din 1877—1878.* Cele zece luni de zile ale efortului militar românesc aplicat în 1877—1878 pentru redobîndirea independenței au evidențiat nemijlocit cîteva caracteristici ale puterii armate naționale.

Este evident, întii de toate, că s-a demonstrat în chip strălucit viabilitatea sistemului militar imaginat și concretizat în veacul trecut de responsabilii patrioți ai destinelor țării. Împletirea fructuoasă în cadrul acestui sistem — adecvat posibilităților materiale ale țării și destinat, în același timp, să asigure securitatea României și împlinirea dezideratului imperios al cuceririi neatîrnării — a componentelor de bază, armata regulată și cea teritorială, cu milițiile și gărzile naționale, a fost rezultatul aplicării unei idei fecunde, vehiculată de generația pașoptistă. Principiul „națiunii armate“, a cărui concretizare în întreaga noastră istorie permite aprecierea lui drept o constantă a necurmatului efort militar românesc pentru apărarea independenței și ființei etnice, și-a găsit o expresie elocventă în puterea armată pe care România a făcut-o să funcționeze pentru a redobîndi neatîrnarea.

Calitățile combatante ale trupelor teritoriale — dorobanții și călărașii — nu s-au dovedit mai prejos de cele etalate în foc de efectivele armatei regulate (la Grivița în 30 august atît dorobanții cît și vînătorii și-au revendicat gloria întietății dobîndirii victoriei). S-a dovedit, în același timp, salutară măsura luată de comandamentul român de a omogeniza unitățile tactice (divizia sau brigada), prin articularea lor din unități ale trupelor de linie și ale celor teritoriale. Rezulta, în acest chip, cu efecte dintre cele mai pozitive pentru capacitatea de luptă a unităților tactice, o îmbinare fericită între elanul, hotărîrea și dîrzenia dorobanțului sau călărașului, cu rigoarea, antrenamentul intens și sîngele rece al trupelor de infanterie de linie și ale roșiorilor. Mai mult, cum s-a putut vădi în desfășurarea luptelor, coloanele de atac au avut o alcătuire compozită, deseori, guvernată de același principiu. Așa s-a întîmplat la Grivița și Smîrdan.

Victoriile obținute pe cîmpiile de luptă de la sud de Dunăre au demonstrat vitalitatea sistemului militar românesc, realismul concepției care a stat la baza lui, eficiența muncii organizatorice și efortului financiar — am-

bele uriașe — desfășurate în anii de după unirea din 1859 pentru edificarea unei armate moderne.

Campania de la sud de Dunăre a scos în prim plan — și, ceea ce este mai important, a proiectat o imagine reală în opinia publică internațională — calitățile remarcabile de luptător ale ostașului român. Numeroase au fost momentele în care acesta și-a putut etala spiritul său de jertfă, vitejia, dîrzenia, hotărîrea, eroismul, luciditatea, inițiativa, disciplina, elanul, rezistența la greutăți, toate calitățile care alcătuiesc portretul unui combatant de elită. Manifestat statornic, în cursul luptei seculare pentru conservarea neamului său și apărarea dreptului de a trăi liber, ca un oștean care nu-și precupețește energia și chiar viața pentru binele patriei, combatantul român a vădit la Plevna, Rahova, Smîrdan și Vidin că este un urmaș demn al strămoșilor legendari. Și din acest punct de vedere aceste nume de localități, simboluri a tot atîtea victorii, se pot înscrie fără șovăială într-o înșiruire ilustră de fapte militare românești, din care nu pot lipsi Sarmizegetusa, Posada, Rovine, Vaslui, Călugăreni.

Indicatorul — poate nu cel mai real, dar oricum cel mai revelator — al spiritului de luptă care a animat oșterea română pe cîmpiile de bătălie de la sud de Dunăre în 1877—1878 îl constituie pierderile. Peste 10 000 de oșteni morți sau răniți²⁴⁴, adică 10 la sută din efectivele angajate, reprezintă un procent însemnat, care vorbește el însuși mai mult decît orice alte cuvinte despre eroismul oștenilor români.

Luptele purtate acum 100 de ani sînt, toate, o înlănțuire de fapte individuale, cu o amprentă de eroism sau inițiativă, de energie și iscusință, de avînt sau vigilență distincte. Ele sînt, în același timp, suma eforturilor motivate de aspirația către libertate pe care le-au depus — oriunde, fie pășind hotărît în coloana de atac către reduta Țușmană, fie ca santinelă în avanpost pe o vreme nefavorabilă, fie în marșurile istovitoare către noile poziții de luptă, ori în veghea acțiunilor de cercetare sau în vigilența din tranșee — dorobanții, vînătorii, călărașii și roșorii români în 1877—1878. Dacă tabloul acestor lupte

²⁴⁴ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 156 — dă cifra, pe care a fost în măsură să o stabilească în 1927, morților (4 247 militari) și răniților (3 316 militari) în războiul nostru pentru neatîrnare.

este greu de recompus cu exactitate în latura lui eroic individuală, nu este mai puțin adevărat că o istorie obiectivă a războiului neatîrnării ar fi văduvită fără această prezență plină de viață.

Resorturile acestui eroism de masă au fost multiple. Dar, dintre toate, este covârșitor cel declanșat de imensa iubire de glie, atît de statornică în cugetul poporului român.

Pentru a păzi teritoriul țării de călcări străine, oamenii acestui pămînt au schimbat întotdeauna uneltele lor pașnice — plugul și sapa — cu arma, potrivit unui crez permanent existent în spiritualitatea lui : libertatea. Întreaga istorie națională nu poate fi înțeleasă fără această constantă definitorie a profilului spiritual al poporului român — aspirația către libertate, jertfa continuă pentru împlinirea ei. Iar campania militară românească pentru neatîrnare din 1877—1878 este pătrunsă toată de străduința eroică, încununată cu deplin succes, de a materializa năzuința poporului român spre libertate națională.

Dacă oștenii — în majoritate zdrobitoare țărani — au etalat aceste calități remarcabile, comandamentul român s-a arătat a fi apt să le canalizeze eficient. El a dovedit în cursul campaniei, în mod crescînd, pe măsura asimilării prompte a învățămintelor desprinse din realitatea cîmpului de luptă, competența necesară. Concepția și execuția acțiunilor ofensive au acumulat, pe măsura derulării campaniei, o proporție însemnată de originalitate. Atît la nivelul deciziilor strategice cît și al celor tactice comandamentul român a evidențiat mult realism. În rîndul celor dintii se înscriu insistența deosebită cu care a cerut efectuarea unei investiții a Plevnei sau modul în care a aplicat încercuirea Vidinului. Pe planul hotărîrilor tactice s-a mizat tot mai mult pe elementul surprindere — ca, de pildă, în atacul din 7 octombrie ; s-a recurs la o folosire mai judicioasă a rezervelor, la efectuarea cercetării prelabile declanșării asalturilor (cazul elocvent al atacului lansat la Smîrdan, ulterior unei acțiuni de cercetare care a „sondat“ tăria inamicului), la utilizarea tot mai accentuată a atacurilor în formație de tiraliori față de cel în coloană ; concomitent, s-a produs pe parcursul campaniei o mai judicioasă cooperare inter-arme ; artileria a intervenit mai prompt în sprijinul infanteriei

asaltatoare, iar spre finalul războiului s-a evidențiat utilitatea cooperării cavaleriei cu infanteria, mai ales în acțiunea de învăluire a pozițiilor inamice. Manevra de flanc aplicată în cursul asalturilor asupra redutelor dușmane a devenit un lucru obișnuit și a dat randamentul așteptat.

Expresie a adaptabilității crescînde a comandamentului român la condițiile concrete ale cîmpului de luptă, deciziile militare la orice nivel au inclus o doză tot mai crescută de suplețe în gîndirea tactică, iar execuția lor s-a caracterizat prin ritm și rapiditate.

O altă calitate a acțiunii de comandament, prezentă în campania pentru neatîrnare, a fost inițiativa. La 28 noiembrie, un regiment românesc, comandat de locotenent-colonelul I. Cotruț, s-a lansat în urmărirea inamicului care încerca să străpungă blocada aliată la Plevna. Constatînd evacuarea de către inamic a redutei Grivița 2, Cotruț a anunțat eșaloanele superioare de comandament și apoi a pornit numaidecît pe urmele otomanilor în retragere. S-a manifestat din plin în acțiunea de comandament, de asemenea, și spiritul de prevedere. Ordinele emise indicau „o priveghere neadormită” sau ca trupele să fie „dispuse astfel ca la orice moment să poată intra în acțiune repede” ori „să cunoască cu de-amănuntul tot terenul din față-le și în lături, pentru ca atît ziua cît și noaptea să se poată mișca fără întîrziere în toate direcțiile unde va fi necesitate de ajutor”²⁴⁵.

O competență deosebită și o riguroasă muncă de planificare — inclusiv o execuție ireproșabilă — a presupus surmontarea dificultăților de ordin logistic. Strămutarea de cîteva ori a bazei de aprovizionare a armatei de operații, în funcție de zona în care aceasta din urmă acționa, drumurile desfundate de ploii sau întroienite, ruperea podului peste Dunăre din cauza furtunilor au pus probleme însemnate — rezolvate în timpul scurt reclamat de exigențele cîmpului de luptă — în domeniul aprovizionării trupelor cu materialul de război și subistența necesare.

Un factor esențial a fost crearea unei atmosfere propice eroismului de masă. Ea își avea o bază obiectivă în moralul excelent al ofițerilor și soldaților, conștienți de

²⁴⁵ DIRRI, vol. VII, pp. 8, 309.

dreptatea cauzei pentru care luptă. Exemplul personal al ofițerilor — totdeauna în fruntea coloanelor de asalt și la escaladarea parapetelor dușmane —, cuvintele mobilizatoare rostite înaintea acțiunilor de luptă de către comandanți au impulsionat spiritul ofensiv al oștenilor, au stimulat avîntul și impetuozitatea atacurilor, au constituit un factor moral de însemnătate în obținerea victoriilor.

Starea de spirit excelentă a combatanților, dăruirea de sine și abnegația care au jalonat drumul de luptă al armatei române în campania de la sud de Dunăre au fost componente însemnate ale forței morale uriașe care au făcut oștirea noastră invincibilă în înfruntarea cu armata experimentată a Imperiului otoman. În conturarea acestei forțe morale exemplare comandamentul român a jucat un rol esențial.

Armata română a etalat, de asemenea, ample disponibilități de cooperare în luptă cu oștirea aliată. Intrate în luptă împotriva Imperiului otoman alături de armata rusă, trupele noastre au ilustrat adevărul general valabil că numai în măsura în care se dispune de comandament național, în măsura în care deciziile esențiale strategice și tactice sînt atributul propriilor factori politici și militari naționali, numai atunci este posibilă o cooperare fructuoasă, ferită de încordare și neîncredere.

La nivelul masei de combatanți, cooperarea româno-rusă s-a evidențiat a fi eficientă, cu o amplă încărcătură de respect și ajutor reciproc și un spirit de competitivitate pronunțat, stimulent al unor acțiuni de luptă pline de energie și dinamism. La nivelul comandamentului, cooperarea româno-rusă a scos în relief cîteva trăsături particulare : fermitatea cu care comandamentul român a insistat — și a reușit să păstreze — asupra individualității armatei române, pentru înlăturarea riscului înglobării ei în cea rusă, superioară numericeste ; gradata instituire a unei atmosfere propice colaborării, avîndu-și resorturile în încrederea reciprocă și stima mutuală ; informaarea reciprocă privind mersul operațiilor militare.

Este de menționat tot pe planul relațiilor de colaborare militară româno-rusă existența în cadrul comandamentului aliat din fața Plevnei a unor reprezentanți ai ambelor armate. Domnitorul Carol I, comandantul suprem al armatei române, a deținut comanda supremă a trupe-

lor aliate de la Plevna, avînd ca șef de stat major un general rus (inițial generalul Zotov și apoi generalul prinț Imeretinski), și ca adjutant pe generalul rus Totleben (din luna septembrie 1877).

O amplă demonstrație a disponibilităților largi de cooperare, proprii ambelor armate, a constituit-o acțiunea generală de încercuire a Plevnei. Sprijinul furnizat reciproc în cucerirea punctelor otomane întărite de pe șoseaua Plevna—Orhanie, acțiunea românească de la Rahova destinată asigurării dinspre nord-vest a blocadei Plevnei s-au finalizat în completarea unei încercuiri perfecte care a dus, în cele din urmă, la capitularea garnizoanei lui Osman pașa. Nu mai puțin, operația militară românească de la Vidin din finalul războiului avea o mare însemnătate pentru operațiile armatei ruse întreprinse ulterior.

Botezul focului pe care l-a primit în 1877—1878 armata română a verificat pozitiv eficiența muncii desfășurate în deceniile anterioare de forurile responsabile — și sacrificiul material al poporului — pentru alcătuirea unui organism militar național modern, bine dotat cu armament și material de război. Ea a trecut cu succes dificilul examen al războiului de asediu din fața Plevnei, acomodîndu-se rapid noii realități a cîmpului de luptă — înfruntarea de tranșee. Cu inamicul la cîțiva pași, în bătaia permanentă a puștilor acestuia, pe o vreme continuu defavorabilă, în neconținută veghe, oștenii noștri au probat o remarcabilă putere de rezistență și un moral deosebit. Consumul nervos pe care l-a presupus noua formă de luptă din partea combatanților n-a istovit nicidecum elanul ofensiv al trupelor noastre, care au cerut — ca în cazul atacului din 7 octombrie — întreprinderea unor acțiuni de asaltare hotărîtă a pozițiilor dușmane.

Toate calitățile pe care le-a evidențiat armata română în campanie au fost și rodul sprijinului exemplar și dragostei imense pe care i le-a oferit, fără precupețire, poporul întreg. Colectarea de fonduri bănești, confecționarea de material sanitar, donarea de efecte de îmbrăcăminte și mijloace de transport s-au constituit în părți ale unei vaste acțiuni de sprijinire a frontului care s-a desfășurat inclusiv în provinciile românești aflate sub dominație străină.

Trecută succesiv la sud de Dunăre, începînd de la jumătatea lunii iulie 1877 — după ce desfășurase ample operații de acoperire a teritoriului național față de o eventuală invazie otomană și de asigurare a marșului strategic al trupelor ruse prin România — armata română a intervenit în război într-un moment foarte critic. Participantă apoi la bătălia de la Plevna, oastea noastră și-a adus o contribuție remarcabilă la repurtarea victoriei de aici, continuînd, în același spirit în care începuse lupta, acțiunile militare în zona Vidinului. Spiritul care a animat partea luată de armata română la acest conflict a fost același care a guvernat toate războaiele de apărare ale românilor : năzuința de independență.

SFÎRȘITUL GENERAL AL RĂZBOIULUI. PACEA

Reluarea ofensivei rusești pe teatrul de război asiatic ● Incercuirea Erzerumului ● Cucerirea Karsului ● Concepția rusească privind continuarea operațiilor pe teatrul de război european ● Victoriile de la Baba Konak și Şipka ● Ofensiva fulgerătoare a rușilor spre Adrianopol ● Eforturile diplomatice românești pentru recunoașterea internațională a proclamării independenței României ● Negocierile de pace și armistițiu ● Încheierea păcii de la San Stefano între Rusia și Imperiul otoman ● Reacția marilor puteri europene și tensiunea diplomatică internațională ● Profilarea unui război anglo-rus ● România în noul context internațional ● Intrunirea Congresului de la Berlin ● Noua situație politică și teritorială în sud-estul Europei

Pe teatrul de război asiatic, evenimentele militare au căpătat, de la jumătatea lunii iulie 1877, o turnură neobișnuită în raport cu desfășurarea anterioară. În timp ce trupele rusești au conservat o atitudine defensivă — în așteptarea forțelor solicitate în sprijin din Rusia — otomanii au încercat, deși timid, câteva acțiuni ofensive. Acestea s-au derulat, cu deosebire, la flancul drept al frontului otoman, unde forțele conduse de Ismail-Hakki pașa au reușit să depășească frontiera cu Rusia respingînd forțele corpului rusesc de Erevan¹.

Imposibilitatea în care se găsea comandamentul otoman de a asigura o superioritate de forțe confortabilă în Asia, în măsură să facă posibilă trecerea la o ofensivă generală, a făcut ca balanța forțelor să încline treptat în favoarea părții rusești. Ajutoarele trimise din spatele frontului, care au început să sosească în liniile rusești încă din luna august, s-au ridicat la circa 50 000 combatanți și 156 tunuri².

La sfîrșitul lunii septembrie operațiile militare ofensive rusești din Asia au fost reluate. La 20 septembrie trupele corpului de Alexandropol au atacat succesiv for-

¹ *Russes et Turcs*, II, pp. 576—582.

² Șt. I. Fălcoianu, *op. cit.*, p. 198.

țele otomane conduse de Muktar pașa, dispuse pe aliniamentul situat între Kars și muntele Aladja-dagh. Repe-tate cu o mare superioritate de oameni și artilerie, atacu-rile rusești au reușit, în cele din urmă, să disloce poziția lui Muktar pașa, să-i amenințe atît legătura cu Karsul cît și comunicația cu flancul drept condus de Ismail pașa. O mare victorie rusă obținută la Aladja-dagh³ la 1 oc-tombrie 1877 a silit forțele lui Muktar pașa la o retragere precipitată. Karsul era abandonat unei rezistențe singu-lare în liniile rusești.

La flancul drept, Ismail pașa a primit misiunea să se pună în marș pentru a se întruni cu Muktar pașa pe po-zițiile de la Soghanli-dagh (în toponimia rusească a epocii denumit Soganlug), lanț muntos aflat între Kars și Er-zerum. După o nouă bătălie care a avut loc la jumăta-tea lunii octombrie în defileul Deve-Buyun, forțele ru-sești au dobîndit o superioritate incontestabilă, atît ma-terială cît și morală, asupra inamicului. Drumul spre Er-zerum, capitala Armeniei, era deschis, trupele otomane, panicate, cu efectivele mult micșorate, fără nădejdea unui sprijin substanțial, retrăgîndu-se în derută⁴.

Muktar pașa a încercat să organizeze temeinic apăra-rea Erzerumului. Au fost ridicate trei noduri de rezis-tență întărite puternic în jurul orașului — cel mai impor-tant dintre ele fiind cel dispus pe înălțimile Top-dagh — și s-au luat măsurile necesare pentru a putea prelungi cît mai mult timp cu putință împotrivirea.

Cheia apărării Erzerumului era linia fortificată de la Top-dagh. Odată aceasta depășită de asediator, orașul putea fi socotit fără apărare. Forțele rusești aflate în ur-mărirea inamicului în retragere au lansat la sfîrșitul lu-nii octombrie și începutul lunii noiembrie 1877 cîteva asalturi asupra acestei poziții, dar au fost respinse. Co-mandamentul rus a luat atunci hotărîrea de a amîna ase-diul Erzerumului pînă la afluirea unor efective însemnate. Către sfîrșitul anului 1877 — cu disponibilul de trupe existent după cucerirea Karsului — investirea capitalei Armeniei otomane a fost desăvîrșită de forțele rusești.

³ Bătălia mai este cunoscută sub numele de bătălia de la Av-liar — cf. asupra desfășurării acestei înfruntări, *Russes et Turcs*, II, pp. 599—622.

⁴ Amédée Le Faure, *op. cit.*, pp. 121—132.

În celelalte zone de luptă, operațiile militare au decurs, de asemenea, favorabil pentru partea rusă. Reluînd înaintarea către Batum, corpul de Rion a reușit, la începutul lunii noiembrie 1877, să ajungă în apropierea imediată a obiectivului său. O parte din corpul de Alexandropol — alta decît cea aflată în urmărirea lui Muktar pașa pe ruta către Erzerum — constituise o structură de comandament distinctă, cu misiunea de a investi și cucerii Karsul.

În noaptea de 5—6 noiembrie 1877 corpul rusesc de Kars a efectuat un asalt general prin surprindere asupra obiectivului său. Karsul era apărat de 12 redute înaintate, dispunea de 300 guri de foc de artilerie, iar garnizoana lui număra circa 20 000 oameni. Către ora 21 în ziua de 5 noiembrie trupele rusești au atacat prin surprindere. În cîteva ore de luptă înverșunată forturile otomane Suvari și Kanly și redutele Hafiz pașa și Kara-dagh erau cucerite. Elanul ofensiv al trupelor rusești a fost atît de impresionant încît apărătorii citadelei Karsului n-au opus nici un fel de rezistență.

Conștient de iminența unei înfrîngerii, comandamentul otoman din Kars a luat hotărîrea să întreprindă, în aceași noapte, o acțiune de străpungere a încercuirii. Tentativa a eșuat și trupele otomane au fost nevoite să se predea. La 6 noiembrie 1877 trupele rusești erau în stăpînirea Karsului. Considerat ca un bastion inexpugnabil al dominației otomane în estul imperiului, Karsul cucerit de către forțele Rusiei marca sfîrșitul războiului pe teatrul de război asiatic⁵.

Operațiile ulterioare, de mică însemnătate, care au mai avut loc aici — trupele rusești au fost nevoite să întreprindă acțiuni de înăbușire a insurecției populațiilor musulmane din Caucaz — nu au mai putut înrîuri în nici un fel deznodămîntul conflictului, decis în scurtă vreme pe teatrul european de război.

Lichidarea rezistenței otomane la Plevna de către trupele române și ruse a imprimat operațiilor militare de pe teatrul de război european un tempo foarte alert. Comandamentul rus decisese, încă de la începutul lunii noiembrie, continuarea cu orice preț a operațiilor ofensive

⁵ *Russes et Turcs*, II, pp. 640—663.

în scopul de a împiedica concentrarea de forțe inamice în punctele cheie ale apărării Balcanilor⁶.

S-a hotărît astfel ca un grup de forțe, sub comanda generalului Gurko, să întreprindă operații ofensive pe direcția Orhanie—Sofia—Filipopol, iar altul, comandat de generalul Radetzki, pe direcția Șipka—Iamboli. Obiectivul ambelor grupări de forțe era Adrianopolul. Încă de la 4 noiembrie 1877, imediat după desăvârșirea investiției Plevnei, o parte din forțele ruse au fost dirijate spre Orhanie. În același timp, comandamentul rus a decis „fixarea” efectivelor otomane pe celelalte fronturi de luptă : în Dobrogea și Cadrilater.

Grupul de forțe comandat de generalul Gurko a realizat în a doua decadă a lunii decembrie 1877 o măiastră operație militară, rezultatul căreia a fost învăluirea puternicei poziții inamice din defileul Baba Konak, care bara drumul spre Sofia. Într-un marș desfășurat în condiții aproape de necrezut, pe cărările Balcanilor de vest, pe o iarnă foarte grea, cu viscole neîntrerupte și geruri mari, trupele rusești au ajuns în spatele pozițiilor otomane și în două bătălii, la Taskisen și Gorni Bugarov, au obținut victoria. La 23 decembrie 1877 trupele rusești au intrat în Sofia, de unde inamicul se retrăsese fără a încerca vreo rezistență.

La centru, comandamentul rusesc a hotărît să întreprindă, de asemenea, o manevră de învăluire a pozițiilor otomane din trecătoarea Șipka. Desfășurată în aceleași condiții foarte grele ca și acțiunea generalului Gurko, manevra a reușit. La 28 decembrie, trupele otomane de la Șipka, fiind încercuite, au capitulat. Drumul spre Filipopol și Adrianopole era acum complet deschis trupelor rusești.

Înaintarea foarte rapidă a armatelor ruse către Constantinopol a fost facilitată de situația existentă în tabăra inamică. În rîndurile comandamentului otoman s-au ivit semnele unei dezorientări accentuate, iar în armată simptome de dezagregare.

Mai mult, Imperiului otoman i se adaugă noi adversari. La 2 decembrie 1877 Serbia declară, din nou, război.

⁶ Colonelul Martinov, *op. cit.*, pp. 206—212 — se dă un rezumat al deosebirilor de vederi între generalii Gurko și Tottleben privind desfășurarea ulterioară a operațiilor militare.

Armata sîrbă, reorganizată, compusă din circa 73 000 oameni și 250 tunuri⁷, a început operațiile împotriva forțelor otomane, fiind structurată în 5 corpuri (de Timok, de Morava, de Iavor, de Drina și de Șumadia). Pentru marșul întreprins ulterior de generalul Gurko asupra Adrianopolului, operațiile desfășurate de armata sîrbă au avut o mare importanță. În afară de faptul că au fost angajate importante efective otomane, a fost asigurat de o manieră exemplară flancul drept strategic al operației rusești pe direcția Filipopol—Adrianopol. Astfel, către mijlocul lunii ianuarie 1878, trupele otomane concentrate la Novi-Bazar sau în vestul Serbiei, pe Drina — cu efective de circa 25 000 oameni, sub comanda lui Hafiz pașa —, au fost încercuite.

În același timp, continua eroica împotrivire a armatei și populației Muntenegrului în fața forțelor otomane. Trupele muntenegrene au trecut, în prima jumătate a lunii iulie 1877, frontiera cu Imperiul otoman, au încercuit importantul punct strategic Niksiș, pe comunicația între Muntenegru și Herțegovina, cucerindu-l în luna următoare. După o perioadă de inactivitate, operațiile au fost reluate la începutul lunii noiembrie și purtate cu energie — între care se distinge asediul fortului Bar — de armata Muntenegrului. În teritoriile Imperiului otoman locuite de populație greacă, Tesalia, Epir, Creta, se vădesc simptome ale unei insurecții generale antiotomane.

În fața unei situații militare considerate fără ieșire, guvernul de la Constantinopol a „sondat“, prin intermediul Londrei, dorințele Rusiei pentru încheierea păcii. Refuzul Petersburgului de a enunța condițiile păcii înaintea negocierii unui armistițiu a pus capăt acestei prime tentative otomane de încheiere a conflictului.

Marșul prin Rumelia, către Constantinopol, al trupelor rusești a continuat aproape nestingherit. În ziua de 3 ianuarie Filipopol a fost atacat și ocupat, iar cinci zile mai târziu trupele rusești au intrat, fără nici o luptă, în orașul Adrianopol. Imperiul otoman nu mai putea opune înaintării inamicului spre Constantinopol nici o opreliște serioasă. În atari împrejurări, partea otomană a multiplicat deschiderile diplomatice față de Rusia.

⁷ *Russes et Turcs*, II, p. 770.

Încă de la 29 decembrie 1877 Mehmed-Ali paşa fusese împuternicit de guvernul de la Constantinopol să încheie un armistiţiu. Partea rusă a cerut ca tratativele pentru o suspendare a înfruntării militare să fie însoţite de negocieri privind condiţiile păcii care avea să se încheie ; a cerut, în acelaşi timp, trimiterea plenipotenţiarilor otomani la Kazanlık, unde fusese stabilit cartierul general al marelui duce Nicolae.

Negocierile preliminare pentru încheierea unui armistiţiu au început la 7 ianuarie 1878 la Kazanlık. La 11 ianuarie reprezentanţii otomani au primit de la Constantinopol împuternicirea de a semna armistiţiul.

Trenarea încheierii unui armistiţiu, concomitent cu înaintarea rapidă şi victorioasă a armatelor ruseşti, care după vitregiile campaniei de străpungere a Balcanilor se bucurau acum de o libertate de mişcare neîngrădită în nici un chip de inamic, a produs o puternică tensiune internaţională. La 11 ianuarie guvernul de la Londra a ordonat flotei amiralului Hornby să intre prin Dardanele şi să navigheze pînă la Constantinopol. Această mişcare militară întreprinsă de Anglia era menită să preîntîmpine instituirea unui eventual control rusesc asupra Dardanelelor. Două zile mai tîrziu însă, cînd cabinetul de la Petersburg a comunicat la Londra condiţiile sale de pace cu Imperiul otoman, flota engleză a primit ordin de retragere.

Negocierile pentru armistiţiu au fost continuate la Adrianopol şi s-a ajuns, la 19 ianuarie 1878, la semnarea unui document oficial de suspendare a ostilităţilor pe toate fronturile de luptă⁸.

*

În teoria relaţiilor internaţionale, statele sînt reprezentate prin clasică pereche a diplomatului şi militarului care-şi trec succesiv cuvîntul, pe măsura alternării stării de pace cu cea de război. Din momentul în care armele sînt chemate să decidă s-ar părea că diplomatul n-ar avea altceva de făcut decît să se retragă în cabinetul său ; în realitate însă, activitatea lui nu este mai puţin

⁸ *Russes et Turcs*, II, pp. 932—935, textul integral al armistiţiului încheiat şi preliminariile păcii.

intensă decît în timp de pace, căci, dacă potrivit celebrei formule a lui Clausewitz, războiul este continuarea politicii cu alte mijloace și reciprocă acestei formule este valabilă.

Războiul din anii 1877—1878 nu a constituit nici el, din acest punct de vedere, o excepție. Paralel cu activitățile militare desfășurate de armata română în sudul Dunării, diplomația românească s-a angajat într-un amplu efort destinat să pregătească condițiile valorificării politice a izbînzilor militare care erau așteptate în Bulgaria.

Prima și cea mai importantă problemă care confrunta tînărul stat independent era recunoașterea internațională a actului de la 9 mai 1877. Pînă la acea dată statutul internațional al României fusese definit de tratatul de la Paris, care punea Moldova și Țara Românească sub garanția colectivă a celor șapte puteri, menținînd însă, în același timp, statutul de vasalitate față de Poarta otomană. Declararea independenței fusese, cum s-a văzut, un act unilateral provocat de ostilitățile declanșate de Poarta otomană. Decizia românească nu fusese precedată de consultarea puterilor garante, puse astfel în fața faptului împlinit. Ostile în principiu oricărei modificări a statu-quo-ului, fără consimțămîntul lor, ele nu puteau privi decît cu reticență, în cel mai bun caz, gestul României. Situația era perfect caracterizată de prințul Carol în scrisoarea adresată la 25 mai 1877 tatălui său : „Proclamarea independenței n-a făcut poate impresie plăcută cabinetelor, deoarece noi ne-am luat astăzi singuri ceea ce probabil voiau alții să ne dea mai tîrziu. Însă tocmai asta voiam și noi să prevenim“⁹.

A scoate cancelariile europene din această rezervă, a le aduce să recunoască independența României erau cele două limite, minima și maxima, ale programului diplomației românești. Reacțiile marilor capitale au variat în funcție de poziția lor în problema orientală, a cărei parte integrantă era independența românească și, pe un plan mai mare, de poziția lor în cadrul sistemului interstatal european. Anglia, partizană tradițională a integrității Imperiului otoman, permanent preocupată să împiedice stăpînirea strîmtorilor de către Rusia și ieșirea acesteia în

⁹ *MRC*, vol. X, p. 3.

bazinul oriental al Mediteranei — ceea ce ar fi amenințat tot drumul imperial spre India — nu putea saluta o decizie care slăbea Poarta și, date fiind împrejurările în care se produsese, părea să favorizeze avansul Rusiei spre Constantinopol. Ambasadorul britanic la Paris, căruia agentul român în capitala Franței îi notificase proclamarea independenței, s-a abținut de la orice comentariu¹⁰.

O atitudine similară din partea Franței. Aflată încă sub șocul înfringerii din anii 1870—1871 și trăind în umbra Imperiului german, tentat, cel puțin în anumite cercuri politice, de formula războiului preventiv, Franța desfășura o politică prudentă, cu totul deosebită deci de cea din anii care precedaseră Unirea Principatelor. De la amica tradițională, de la mai marea „soră latină“ nu mai era acum de așteptat un sprijin important. Mai mult încă, în fața derobărilor repetate ale ministrului de externe francez Decazes de a primi pe agentul diplomatic român, notificarea independenței i-a fost trimisă acestuia prin poștă¹¹.

Într-o notă circulară, trimisă la 22 mai, M. Kogălniceanu sublinia că România nu cere o recunoaștere a independenței — cu neputință de obținut în contextul politic al momentului, puterile europene, cum s-a văzut, rezervându-și luarea de poziție la încheierea ostilităților — ci doar o acceptare care să însemne în fapt admiterea caracterului definitiv al actului de la 9 mai 1877 : independența României, odată proclamată, nu mai putea fi vorba de o restaurare a suzeranității otomane¹².

La întrevvedere din 19 iunie 1877, ambasadorul Marii Britanii, lordul Lyons, s-a decis să abandoneze atitudinea taciturnă de pînă atunci și să exprime în chip răspicat dezacordul cabinetului său : la Londra „nu se aprobase un act atît de contrar (e vorba de independența Româ-

¹⁰ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 261.

¹¹ La 19 mai, după ce amintea „excesiva rezervă“ a lui Decazes, Callimachi-Catargi conchidea asupra sprijinului de care era sigur că România avea să-l primească de la Franța ; certitudinea diplomatului român se sprijinea pe trei considerente : sprijinul acordat de Franța statelor mici : dorința de a nu contraria Rusia ; evitarea oricărui dezacord cu Germania — (*DIRRI*, vol. III, p. 199).

¹² N. Iorga, *op. cit.*, pp. 263—264 și același, *Istoria românilor*, vol. X, p. 191.

niei — n.a.) tratatelor cărora Anglia le acorda o mare valoare¹³. Dar la stăruințele lui Callimachi-Catargi, agentul României la Paris, de a da un răspuns, el s-a mărginit la o formulare vagă care nu angaja la nimic : „Nici știri bune, dar nici rele“¹³.

Și Franța a stăruit în rezerva ei. La un dineu unde era prezent și agentul României, Decazes i-a declarat acestuia că proclamarea independenței dezlegase puterile garante de orice obligație. Șeful diplomației franceze și-a atras replica reprezentantului român : „Nu noi am redat libertatea puterilor (garante — n.a.), ci ele și-au luat-o mai întâi“¹⁴.

Aceeași poziție era reafirmată la mijlocul lui iunie, ceea ce sporea îngrijorarea în capitala României. Agentul român la Paris căuta să risipească aprehensiunile Bucureștiului față de ceea ce el numea „răceală aparentă și trecătoare“ a Franței, căreia nu-i putea găsi un motiv real. Diplomatul român își repeta raționamentul : o astfel de atitudine ar fi fost în contradicție cu contribuția ei la crearea unor state de rangul doi, precum Grecia, Belgia și Italia, iar pe de altă parte, Franța n-ar fi putut să contrarieze Germania și Rusia care aveau să sprijine la conferința de pace revendicările românești ; i-ar fi fost cu atât mai greu Franței să se opună unui stat, ca România, în fruntea căruia se afla un membru al dinastiei de Hohenzollern ce primise coroana imperială în sala oglinzilor de la Versailles.

De o caldă primire s-a bucurat știrea despre proclamarea independenței României în Italia. La Roma, România era considerată un „al doilea Piemont“, o „altra Italia“. Sentimentele de amicitie exprimate reprezentanților români nu depășeau însă conversațiile particulare, și un deputat italian rezuma perfect poziția țării sale într-o conversație cu agentul României, Obedenaru : „Nu dorim altceva decât să fim în cele mai strânse relații cu românii, pentru că îi considerăm ca fiind de ai noștri ; dar pentru moment diplomația italiană este silită să se mențină într-o anumită rezervă în ceea ce privește recunoașterea independenței ; pentru că voi sînteți sub egida unei mari pu-

¹³ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, pp. 278—279.

¹⁴ *Ibidem*, p. 266.

teri, ale cărei scopuri nu sunt încă bine precizate¹⁵. La 27 mai Obedenaru, subliniind din nou simpatia cercurilor politice din Italia față de cauza românească, declara că guvernul italian își menține rezerva pînă la încheierea războiului.

Într-o conversație cu Melegari, secretarul general al Ministerului de Externe italian, agentul României la Roma auzea din nou mărturiile de comprehensiune ale guvernului italian. Interlocutorul diplomatului român sublinia că Italia își dă acordul ei tacit față de gestul României. Actul de la 9 mai 1877 era considerat la Roma ca ireversibil („nimeni nu poate să întoarcă rîurile din munți spre izvorul lor“ spusese Melegari). Realizarea unității italiene era un exemplu concludent în această privință. Italia, conchidea el, urmărea cu interes și simpatie efortul făcut de poporul român și era hotărîtă să-l sprijine în lupta sa.

Mult mai complexe se prezentau raporturile cu Austro-Ungaria. Faptul era în firea lucrurilor : dubla monarhie era direct interesată în orice schimbare survenită în spațiul carpato-balcanic. De la începutul secolului al XVIII-lea, Curtea de la Viena urmărise cu îngrijorare avansul rus în direcția Dunării și a Balcanilor. Decizi să evite o confruntare militară cu Imperiul țarist, factorii politici de la Viena crezuseră că vor putea ajunge și în cazul Imperiului otoman la o soluție asemănătoare cu cea din Polonia : împărțirea.

Soarta armelor nu îngăduie însă să se aplice „omului bolnav“ tratamentul atît de dur folosit în Polonia. Mai tîrziu intervenția țaristă la înăbușirea revoluției din 1848—1849 păruse a aduce Austria într-o totală dependență față de Rusia, dar atitudinea Vienei în timpul războiului Crimeei îndreptățise pe deplin afirmația cancelarului Felix von Schwartzenberg făcută în 1849 : „Austria va uimi lumea prin nerecunoștința ei“.

Cum s-a văzut, în noua fază a crizei orientale, declanșată de răscoala din Bosnia și Herțegovina din 1875. Rusia s-a pus în prealabil de acord cu Austro-Ungaria asupra întinderii acțiunilor ei împotriva Imperiului otoman. Acordul cu Rusia a determinat poziția duplicitară a Austro-Ungariei față de România. Pe de o parte dubla

¹⁵ *Ibidem*, p. 262 ; *DIRRI*, vol. III, p. 124.

monarhie s-a arătat un interlocutor atent și binevoitor față de aspirațiile românești, pe de alta ea era ferm hotărâtă să nu iasă în nici un chip dincolo de limitele intereselor ei și ale acordului care o lega de Rusia. Or, constituirea unui stat independent românesc în vecinătatea unei provincii a Imperiului — Transilvania —, a cărei populație era în marea ei majoritate românească, deschidea perspectiva unei iridente românești care venea să complice situația internă, și altminteri dificilă, a acestui stat multinațional¹⁶.

Instrucțiunile trimise la 13 mai de Andrassy ambasadorului austro-ungar la Constantinopol rezuma limpede poziția Vienei ca, de altminteri, și a celorlalte puteri: „Actualele raporturi de drept internațional ale României au fost create prin tratate. O declarație de independență din partea Principatului (România — n.a.) poate crea numai o schimbare *de facto*, nu și *de jure* și au nevoie de o recunoaștere din partea puterilor. Problema dacă puterile trebuie să o acorde trebuie rezervată pentru mai târziu. E de la sine înțeles că pînă la crearea unui nou drept, cel vechi rămîne în vigoare”¹⁷.

În audiența acordată la 13 mai agentului român la Viena, Iancu Bălăceanu, contele Andrassy expunea acordul țării sale față de rezistența armată a României în fața agresiunii turcești, dar sublinia că atît timp cît o nouă situație de drept nu se substituise celei vechi, Austro-Ungaria recunoștea ordinea anterioară izbucnirii ostilităților și își rezerva decizia pînă la sfîrșitul conflictului. „Atitudinea pe care România o va observa pînă la pace va dicta hotărîrea puterilor”¹⁸. Cîteva zile mai târziu el se arăta nemulțumit de diplomația lui Kogălniceanu pe care o taxa de „șmecherie” (finasserie). La afirmația repetată că Austro-Ungaria își va fixa poziția la conferința de pace, Bălăceanu a dat un răspuns care ilustra perfect voința de independență a țării sale: „Nu

¹⁶ Cf. și observațiile corespondentului ziarului „Le Temps” care sublinia „atracția pe care ar exercita-o asupra românilor din Transilvania un regat românesc emancipat”. Considerațiile sale privind desfășurarea ulterioară a mișcării de emancipare a românilor din Transilvania au fost infirmate de istorie (N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, pp. 237—238).

¹⁷ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 237.

¹⁸ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 22.

ne gândim să facem un război ofensiv. Noi vom apăra teritoriul nostru contra masacraților trimiși de Abdul Hamid... Nu suntem mai puțin decși de a ne lăsa omoriți pină la ultimul decit să ne supunem unei hotăriri contrare dorințelor noastre... Aflați că unicul meu fiu s-a angajat ca soldat pentru a combate pe turci, și că dacă aş avea nenorocirea să fie ucis mă voi duce să-l înlocuiesc imediat... Nu există forță omenească care să ne repună sub jugul dezonorant al Turciei¹⁹.

Mult mai substanțial avea să fie însă dialogul de la 12 iunie dintre Andrassy și Bălăceanu. Presat de diplomatul român să dea, în absența unei recunoașteri a independenței, măcar o mărturie a interesului pe care Austro-Ungaria îl purta României, Andrassy declara într-un moment de sinceritate involuntară că „Vă apărăm și vă susținem pentru că avem interesul să o facem“²⁰. O lungă parte a conversației a fost rezervată poziției guvernului ungar. Încă de la 30 mai Bălăceanu subliniasă că dacă ar fi să judece după tonul presei ar însemna să așeze guvernul de la Pesta „printre adversarii cei mai intransigenți ai independenței noastre“²¹. Andrassy își exprima totalul său dezacord cu temerile exprimate de contele Tisza, potrivit căruia independența României era o amenințare directă pentru Ungaria. Aprehensiunile omului politic ungar nu priveau — în chip ciudat — nașterea unei iredente românești, ci ele se deghizau în preținsa posibilitate a unei „...slavizări a românilor“! Ceea ce îl făcea pe Andrassy să-i replice că „popoarele care abdică de la naționalitatea lor sînt condamnate să piară“²². Este semnificativ însă că în cursul aceleiași discuții, în care ministrul de externe austro-ungar făcea dovada unei asemenea lărgimi de vederi, el aborda problema tinerilor din Făgăraș și Sibiu care trecuseră „ilegal frontiera“ în România pentru a participa ca voluntari în rîndurile armatei române²³. „Contele mi-a spus că

¹⁹ *Ibidem*, p. 265. Vezi și *DIRRI*, vol. III, pp. 106—107.

²⁰ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 275.

²¹ *Ibidem*, p. 270.

²² *Ibidem*, p. 275.

²³ Andrassy se plînsese reprezentantului român în legătură cu primirea călduroasă făcută voluntarilor români la Ploiești, unde după opinia lui tinerii făcuseră „obiectul unor ovațiuni jicnitoare pentru Austro-Ungaria“ (*DIRRI*, vol. III, p. 468).

nu este nevoie să insiste asupra naturii scabroase a acestei afaceri și m-a invitat să atrag atenția dv. asupra pasiunilor pe care ar putea să le declanșeze de cele două părți ale Carpaților“²⁴. O soluționare amicală a incidentului, considera el, i-ar fi scutit pe tinerii români de orice neplăcere.

În legătură cu problema participării românilor transilvăneni la operațiile desfășurate de armata română, Mihail Kogălniceanu răspundea în chip ferm într-o notă adresată lui Bălăceanu, care trebuie citată pentru spiritul de patriotism și demnitate națională care o animă. După ce denunță șicanele autorităților maghiare față de inițiativele românilor transilvăneni de a sprijini material lupta de independență a României, Kogălniceanu scrie: „Sub niciun pretext nu vom comite nedreptatea de a preda autorităților maghiare, fără vina unui delict calificat, pe orice tânăr român din Transilvania care în ultimul timp a venit în țara noastră pentru vreun interes oarecare /.../ Domnul conte Andrassy va judeca și va înțelege că ceea ce n-am făcut în 1860 * pentru maghiarii persecutați, n-am să fac mai ales astăzi când e vorba de români“²⁵.

Atitudinea Germaniei nu a ținut seamă în nici un chip de faptul că în fruntea României se afla un prinț de origine germană. Solicitat să-și precizeze poziția față de declarația de independență a României, guvernul Reichului și-a manifestat atitudinea cu un cinism care nu are măcar meritul de a fi foarte limpede: „Decizia guvernului german — declara Bülow reprezentantului român — în această problemă depinde de chipul în care interesele supușilor și acționarilor germani vor fi reglementate în România“²⁶. Două zile mai târziu, același agent, semnala acțiunile unui adevărat lobby constituit în jurul lui Bleichröder care acționa împotriva României. „Invitat la un dîneu — comunica el — am văzut

²⁴ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 276.

* În timpul războiului dintre Austria, pe de o parte, și Prusia și Piemont, de alta, guvernul de la Viena a cerut autorităților române predarea citorva sute de emigranți unguri, care voiau să organizeze un corp de voluntari, destinat să lupte alături de armata piemonteză.

²⁵ *Ibidem*, p. 277—278; *DIRRI*, vol. III, pp. 709—710.

²⁶ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 266; *DIRRI*, vol. III, p. 124.

adunați la masa acestui bancher, miniștri, ambasadori și întreaga elită diplomatică“, din care mulți adoptau o poziție ostilă României. Pe bună dreptate, conchidea el, că toate aceste atitudini sînt „o profanațiune a independenței României“²⁷. Reinnoind la 1 iunie șantajul în privința dependenței dintre recunoașterea neatîrnării României și satisfacerea intereselor supușilor germani, Bülow își exprima satisfacția că „guvernul român a intrat pe calea achitării pretențiilor atît de urgente ale acționarilor Stroussberg-Bleichröder“²⁸.

Acest succint tur de orizont pune în lumină rezerva, dacă nu răceala, cu care a fost primită independența României în cancelariile puterilor europene. De la neutra Elveție, care refuza să încheie un tratat de comerț cu România, pînă la Imperiul german care șantaja guvernul român, toate statele și-au rezervat atitudinea pînă la încheierea ostilităților. Deosebirea consta în privința modului în care această rezervă a fost adusă la cunoștința guvernului român : dacă la Viena se sublinia coincidența de interese dintre Austro-Ungaria și România, la Roma se exprima simpatia cea mai caldă pentru actul de la 9 mai 1877. Oricum, atitudinea puterilor europene dovedea că România se orientase just în proclamarea independenței sale : neatîrnarea nu putea veni din „generozitatea“ marilor puteri. Ea trebuia să le fie impusă prin forța armelor românești.

*

Încheierea operațiunilor militare a pus în fața diplomației românești o nouă problemă. Dacă în timpul războiului, așa cum am văzut, guvernul român se străduise să obțină — fără a reuși însă — recunoașterea actului de la 9 mai 1877, de astă dată era vorba de recunoașterea calității de beligerantă a României. Problema în sine era deosebit de complexă. Cabinetele europene fuseseră unanime în a-și rezerva decizia pînă la negocierile de pace. Odată sosit acest moment ar fi fost de așteptat ca asigurările de bunăvoință sau de acceptare să prindă corp. Condițiile însă în care s-a negociat pacea de la San Stefano erau ele însele încadrate într-un context in-

²⁷ *Ibidem*, p. 269 ; *DIRRI*, vol. III, pp. 168—170.

²⁸ *Ibidem*, p. 271 ; *DIRRI*, vol. III, p. 467.

ternațional atât de complicat încît problema participării României la tratative ridică în fața diplomației românești mari obstacole.

Înaintarea vertiginoasă a armatei ruse în direcția Constantinopolului silise Poarta să accepte încetarea luptelor. Negocierile purtate între cele două puteri — Rusia fiind reprezentată de fostul ei ambasador la Constantinopol, N. P. Ignatiev, și de A. I. Nelidov, iar Turcia de Savfet pașa și de Sadullah bei, aveau să ducă la semnarea păcii de la San Stefano.

Încă de la 2 ianuarie 1878, într-un raport prezentat Consiliului de Miniștri, Mihail Kogălniceanu subliniasă necesitatea participării unui delegat român la tratativele de pace. Poziția României era pe de-a întregul îndreptățită. Stat independent, a cărui armată luase parte din plin la operațiunile militare, beneficiind de o comandă proprie și un sector propriu de acțiune, România avea toate temeiurile de drept și de fapt pentru a fi prezentă la masa negocierilor. În raportul său, Kogălniceanu considera necesar ca delegatul român — pentru această funcție fiind propus colonelul Eraclie Arion — să prezinte următoarele cinci condiții :

1. Ocuparea de către armata română, pînă la încheierea definitivă a păcii, a cetăților Nicopole, Rahova, Lom Palanka și Vidin, precum și a malului Dunării cuprins între aceste cetăți.

2. Recunoașterea formală și absolută a independenței României, urmînd ca pînă la încheierea unor acorduri speciale cetățenii români aflați pe teritoriul Imperiului otoman să beneficieze de aceleași drepturi de care se bucurau și cetățenii celorlalte state europene.

3. Distrugerea tuturor cetăților turcești situate pe malul Dunării, începînd cu Ada-Kaleh.

4. Retrocedarea gurilor Dunării, inclusiv brațul Sf. Gheorghe.

5. Plata unei despăgubiri de război de 100 de milioane, pînă la a cărei achitare cetățile menționate la articolul 1 urmau să rămînă sub ocupație românească.

În cazul în care delegatul român nu ar fi fost admis la tratative, el urma să declare că nul și neavenit orice document privind România și elaborat fără participarea reprezentantului ei.

Deosebit de interesante pentru justețea poziției guvernului român sînt instrucțiunile adresate de Mihail Kogălniceanu colonelului Arion. I se prescria acestuia să stăruie asupra „concurșului real pe care noi l-am dat armatelor imperiale în cea mai mare măsură, dar păstrînd întotdeauna o individualitate, asupra caracterului manifest de alianță efectivă, care marchează în ochii Europei relațiile noastre și cooperarea noastră cu armatele majestății sale împăratului tuturor Rusiilor, asupra solidarității cimentate între armata română și armata rusă prin sîngele vărsat în comun”. Arion trebuia să sublinieze că atitudinea României era la încheierea păcii pe aceeași linie pe care se situase în timpul războiului. Voia să rămînă un stat „distinct”, participînd cu vot deliberativ la tratative. Kogălniceanu recomanda lui Arion să susțină punctul de vedere românesc „cu cea mai mare fermitate, dar în același timp cu cea mai mare moderație”²⁹.

Era limpede prin urmare că România dorea să participe la elaborarea condițiilor de pace pe măsura contribuției sale militare la obținerea victoriei ; în același timp, ea era hotărîtă să evite orice neînțelegeri cu aliata ei din timpul războiului. Fermitatea în poziție și moderația în ton, iată ce avea să caracterizeze întreaga acțiune diplomatică privind participarea României la negocierea păcii de la San Stefano.

Sosit la Kazanlık la 8 ianuarie, colonelul Arion s-a prezentat marelui duce Nicolae pentru a-i remite scrisorile care-l împuterniceau în calitate de reprezentant al României. Dar, spre surprinderea lui, interlocutorul său nu și-a manifestat în nici un chip intenția de a lua cunoștință de conținutul lor. „Crezînd — raportează Arion — că din politețe nu vrea să citească conținutul acestor scrisori în timp ce mă aflu în conversație cu el”, Arion a formulat în chip explicit rostul prezenței sale, în dubla calitate de atașat român pe lîngă cartierul marelui duce și de negociator din partea României la tratativele angajate cu Turcia. Vădit hotărît să evite orice abordare de fond a acestei probleme, marele duce a întrerupt explicațiile colonelului Arion spunîndu-i că

²⁹ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, pp. 301—302.

în această problemă avea să informeze imediat pe prințul Gorceakov.

În discuția cu Nelidov, al doilea negociator principal al delegației ruse, s-a desprins limpede intenția Petersburgului de a elimina România de la negocieri. „Domnul Nelidov — scrie Arion în raportul său — părea foarte grăbit și îmi răspunse cu destulă politețe, dar în grabă, ceea ce dădea cuvintelor sale aparența de a fi dezagrabibil, distras de preocupări mai importante decât problema pe care voiam s-o ridic, că marele duce nu intenționează să se ocupe de chestiunile mărunte ale păcii care va fi apoi încheiată, că în aceste preliminarii chiar țara noastră nu va fi uitată, că problemele de principiu sau bazele păcii au trebuit să fie reglementate sau direct la București între domnii Gorceakov, Ignatiev și miniștrii noștri, sau la Petersburg, că, în sfârșit, în acel moment chiar, marele duce i-a scris alteței sale prințului domnitor în același sens, că marele duce nu înțelege ca altcineva să intervină în preliminariile păcii în afara celor două părți : Turcia și Rusia“³⁰.

Într-o nouă convorbire, Arion a informat pe interlocutorii ruși, care îi subliniaseră că nu poate fi vorba de un reprezentant român la negocieri, că România nu va accepta nimic care să fi fost stabilit fără participarea ei. Din partea rusă s-a subliniat din nou că condițiile de pace erau elaborate la Petersburg și că deci acolo trebuia să se adreseze guvernul român. Pe de altă parte Nelidov încerca să schițeze o argumentare a poziției guvernului său — invocând negocierile de la Frankfurt din 1871, unde Prusia negociase cu Franța în numele tuturor statelor germane participante la război. Cum diplomatul rus dădea asigurări că România va fi răsplătită pentru participarea ei la război (recunoașterea independenței, întregirea teritoriului, despăgubiri de război), Arion a avut acest răspuns plin de demnitate : „Oricare ar fi solicitudinea guvernului rus pentru interesele noastre, și eu îi mulțumesc pentru aceasta, nu vrem să fim remorcați de nimeni pentru că sîntem destul de în măsură pentru a naviga prin noi înșine“³¹. În încheierea discuției, Nelidov nu a exclus posibilitatea ca, în chestiunile de

³⁰ *Ibidem*, p. 303.

³¹ *Ibidem*, p. 305.

detaliu, tratatul turco-rus să includă o clauză potrivit căreia România putea să negocieze direct cu Turcia. Era evident o încercare de a calma aprehensiunile Bucureștiiului, dar această tentativă a eșuat. În ziua următoare Kogălniceanu adresa o circulară misiunilor diplomatice ale României, în care făcea un succint istoric al raporturilor româno-ruse : țarul și guvernul său dezaprobaseră declarația de război a României și inițial se pronunțaseră împotriva unei colaborări militare româno-ruse. Subliniind că participarea armatei române la operațiile militare fusese în cele din urmă rezultatul cererilor repetate adresate de comandamentul rus și că în cursul desfășurării acestor operații armata noastră și-a făcut cu prisosință datoria, Kogălniceanu conchidea ; „Dar în ziua în care tratativele diplomatice au succedat luptele armate este perfect echitabil ca România să participe la negocieri așa cum a participat la lupte”³². În ciuda demersurilor repetate ale diplomației românești în vederea admiterii reprezentantului român la discuțiile de pace, guvernul rus nu a admis participarea colonelului Arion la negocieri. La 20 ianuarie acesta raporta că preliminiarile au fost încheiate „în afară de noi”³³.

Intrucît comandamentul rus declarase în repetate rînduri că revendicările românești trebuiau adresate la Petersburg, generalul Iancu Ghica, agentul român în capitala rusă, a fost însărcinat să discute această problemă cu țarul Alexandru al II-lea și cu cancelarul Gorceakov. Atît unul, cît și celălalt, i-au declarat că interesele României vor fi respectate, dar că ea nu putea deveni parte în negocieri atît timp cît independența ei nu căpăta o consacrare internațională. În problema teritorială, argumentele lui Ghica au întîmpinat un refuz formulat într-un limbaj dintre cele mai curtenitoare sub care se simțea însă o hotărîre de neclintit³⁴. Fermitatea țarului era explicată — se spunea în cercurile diplomatice — de dorința sa de a lichida clauzele considerate ca umilitoare pentru el ale tratatului de la Paris din 1856. Factorii politici ruși explicînd intransigența suveranului lor prin motive de ordin sentimental (voia să „ofere” me-

³² *Ibidem*, p. 306.

³³ *Ibidem*, p. 309.

³⁴ Generalul R. Rosetti, *Correspondența generalului Iancu Ghica, 2 aprilie 1877 — 8 aprilie 1878*, București, 1930, pp. 125, 129.

moriei fratelui său, Nicolae I, abrogarea integrală a tratatului de la Paris) stăruiau asupra avantajului pe care l-ar fi reprezentat compensațiile teritoriale pe care România urma să le primească în Dobrogea. În realitate termenul era impropriu. Dobrogea nu era — și nu putea fi — o compensație pentru cele trei județe din sudul Basarabiei. Străvechi pământ românesc, Dobrogea împodobise titulatura lui Mircea cel Bătrîn și ea își menținuse caracterul românesc chiar în anii dominației otomane, când Poarta colonizase acolo populație de origine turcă. Nu putea fi vorba de un schimb de teritorii în care și ceea ce se dădea și ceea ce se primea era românesc.

Discutînd eventualitatea unei neutralizări a României, cei doi oameni de stat ruși au respins-o cu vehemență, calificînd-o de ofensă directă adusă Rusiei³⁵.

Pacea a fost în cele din urmă semnată la San Stefano la 19 februarie 1878. Potrivit articolelor tratatului se recunoștea independența României, Muntenegrului și Serbiei, care beneficiau toate de o extindere a teritoriului național ; României i se recunoștea dreptul asupra Dobrogei (articolele 1—5). Bulgaria era declarată un principat autonom, condus de un principe ales, sub suzeranitatea otomană. Hotarele noului stat se întindeau de la Dunăre la Marea Egee și de la lacul Ohrida la Marea Neagră (articolele 6—7). Articolul 8 prevedea că pînă la organizarea unei armate naționale bulgare, trupele ruse aveau să rămînă în sudul Dunării în vederea menținerii ordinii încă doi ani. Comunicațiile cu Rusia ale acestui corp rus urmau să treacă prin România și prin porturile Varna și Burgas. Bosnia și Herțegovina aveau să beneficieze de un statut de autonomie în cadrul Imperiului otoman (articolul 14). Epirul, Tesalia și Albania își vedeau extinse drepturile de autoadministrație, urmîndu-se modelul regimului introdus în Creta în anul 1868 (articolul 15). În Armenia aveau să fie introduse reforme adminis-

³⁵ *Ibidem*, pp. 125—126 „!.../ împăratul și cancelarul /Gorceakov — n.a./ au adăugat că dacă, la congres, ideea neutralității României va fi ridicată, Rusia o va respinge energic ca o ofensă directă și că în rest această propunere nu va avea niciodată o majoritate avîndu-se în vedere că Germania și Austro-Ungaria sînt de acord cu Rusia în această problemă“.

trative. În Caucaz, Rusia primea Batum, Ardahan, Kars și Baiazid, precum și teritoriul pînă la Soghanli-dagh ³⁶.

Semnarea tratatului de la San Stefano a marcat apogeul politicii țariste de expansiune și dominare în sud-estul Europei ³⁷. Încă din momentul în care operațiunile militare deschiseseră perspectiva intrării armatei ruse în Constantinopol, Anglia reacționase ferm trimițînd o escadră în strîmtori. Decizia britanică era determinată de două considerente majore. Pe de o parte consolidarea Rusiei în Peninsula Balcanică viola principiul tradițional al politicii externe britanice al echilibrului de putere, pe de altă parte adevărat tutore al Imperiului otoman, Anglia nu putea admite decesul „omului bolnav“ al Europei. Intransigența britanică amenința să se transforme în război. Rusia nu era în măsură să facă față unui nou război după ce forțele sale fuseseră sleite de campania din Balcani. Era evident pentru toată lumea dealtminteri că un conflict anglo-rus avea toate șansele să degeneze într-un război european. Ideea rediscutării clauzelor de la San Stefano în cadrul unui forum european apărea tuturor ca singura soluție în măsură să evite un deznodămînt pe calea armelor.

Ciocnirea de interese între Anglia și Rusia în „problema orientală“ a căpătat, ulterior încheierii tratatului de la San Stefano și aducerii la cunoștința cancelariilor europene a prevederilor acestuia, forma unui dezacord formal. Anglia susținea ca toate clauzele tratatului de la San Stefano să fie supuse discuției în Congresul concertului european, iar Rusia, de acord cu întrunirea acestuia, insista ca el să se concentreze doar asupra problemelor din cuprinsul tratatului de pace care interesau puterile europene, excluzîndu-se cele circumscrise relațiilor ruso-otomane. Bineînțeles, acestea de pe urmă puteau beneficia de o arie largă de interpretare. Acest dezacord — care ascundea de fapt, pe de o parte, străduința Angliei de a-și menține pozițiile sale din Orient și Mediterana Orientală și, pe de altă, dorința Rusiei de a-și asigura cu orice preț dominația în Peninsula Bal-

³⁶ Textul tratatului în *Russes et Turcs*, II, pp. 979—987.

³⁷ Pentru punctul de vedere al cabinetului rus vezi memoriul cancelarului Gorceakov, la N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 243.

canică pe care o consfințea tratatul de la San Stefano — a cunoscut o amplă escaladare diplomatică și militară, profilându-se un serios conflict anglo-rus cu perspective de globalizare continentală.

În această atmosferă atât de încordată, guvernul român a luat cunoștință la începutul lunii martie de textul tratatului de la San Stefano; el i-a parvenit printr-un exemplar al lui „Journal de St. Petersbourg“ expediat din capitala Rusiei de către generalul Ghica. Din primul moment Brătianu și Kogălniceanu au declarat că România trebuie să protesteze în chipul cel mai hotărît împotriva tratatului. Intrucît participarea României la congresul preconizat era pusă în discuție, sub motiv că independența ei nu fusese recunoscută oficial de celelalte puteri, Kogălniceanu i-a cerut agentului român la Berlin, Virnav Liteanu, să sublinieze că în virtutea capitulațiilor cu Poarta, admise ca texte oficiale de către tratatul de la Paris, România avea dreptul de a declara război și a încheia pace și că deci prezența țării noastre la congres nu putea fi condiționată în nici un fel de recunoașterea independenței. Rostul prezenței României, se sublinia în nota lui Kogălniceanu, la acest congres este de a protesta împotriva tratatului de la San Stefano, ale cărui articole aduc toate grave prejudicii intereselor ei naționale³⁸.

Tensiunea din capitala României a fost sporită la 15 martie de interpelarea deputatului Pache Protopopescu, care a cerut guvernului român să-și prezinte poziția în legătură cu tratatul de la San Stefano³⁹. Răspunsul lui Kogălniceanu a trebuit să țină seama de condițiile concrete ale situației României. El a declarat că guvernul „nu va fi în stare“ să împiedice traversarea teritoriului românesc de către unitățile ruse în drum spre Bulgaria și că față de excluderea României de la negocierile de pace, guvernul român nu poate decît să-și exprime revolta față de acest tratat. În privința schimbărilor teritoriale, guvernul român refuză orice discuție.

Într-o circulară trimisă agenților diplomați români și care urma să fie prezentată guvernelor din capitalele

³⁸ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, pp. 334—343.

³⁹ Ion C. Brătianu, *Acte și cuvîntări*, vol. III (1 mai 1877—30 aprilie 1878), București, 1930, p. 256 și urm.

unde erau acreditați, Kogălniceanu subliniază încă o dată caracterul nociv al clauzelor privitoare la România ale tratatului și declară că țara sa nu se consideră prin nimic legată de un tratat la a cărui semnare nu participase. Ministrul român sublinia că cel mai elementar spirit de justiție reclama prezența României la un congres unde era discutată situația ei. În aceeași zi s-a hotărât trimiterea primului ministru Ion Brătianu la Viena și Berlin pentru a explica poziția României.

În zilele următoare încordarea a crescut în capitala României. Pe culoarele Camerei, deputații și senatorii își exprimau nemulțumirea împotriva tratatului și propuneau alcătuirea unei comisii mixte a Senatului și Adunării deputaților care să prezinte un protest împotriva acestuia.

La 21 martie reacția Rusiei la atitudinea României a declanșat o adevărată criză în raporturile dintre cele două țări. Generalul Ghica a fost chemat la prințul Gorceakov și întrebat dacă România are intenția să protesteze împotriva articolului 8 al tratatului de la San Stefano, care prevedea dreptul trupelor ruse de a trece prin România în drum spre Bulgaria. Cancelarul rus i-a comunicat că în cazul în care această intenție va fi pusă în practică țarul va ordona armatelor ruse să ocupe România și să dezarmeze forțele ei militare. Generalul Ghica a subliniat în răspunsul său că articolul incriminat aducea un grav prejudiciu intereselor și demnității României și că guvernul rus ar fi trebuit să discute această problemă cu autoritățile românești; faptul că Rusia nu s-a adresat în această problemă guvernului român, ar arăta că ea consideră expirată convenția din aprilie 1877⁴⁰. La 21 martie prințul Carol a respins ferm amenințările cancelarului și a cerut să se trimită la Petersburg următorul răspuns: „O armată care a luptat la Plevna în fața împăratului Alexandru al II-lea, poate să se bată pînă va fi nimicită, dar nu se va lăsa să fie dezarmată“⁴¹. Se cuvine subliniat faptul că o parte a opiniei publice ruse și-a manifestat nemulțumirea față de procedeele diplomației țariste. Un ziar din Petersburg reamintea un principiu, citat de factorii politici din capitala

⁴⁰ Generalul R. Rosetti, *Corespondența generalului Iancu Ghica...*, pp. 179—180.

⁴¹ *M.R.C.*, vol. XIII, p. 80.

Rusiei : „Politica aceasta nu trebuie să fie din nici o parte acuzată de ingraturitate față de aceia care vor fi aliații noștri... Pentru sacrificii reale trebuie și o răsplată reală“⁴².

Dacă contele Andrassy, căruia Brătianu îi comunicase conținutul și tonul schimbului de note româno-rus, îl aprecia drept o încercare de intimidare, generalul Ghica transmitea de la Petersburg noi și sporite amenințări : consilierul Jomini îl informase că țarul nu vorbise în termenii unei opțiuni atunci când menționase posibilitatea ocupării țării și dezarmării armatei, ci că ambele acțiuni urmau să fie executate în cazul în care România ar fi stăruit în atitudinea ei⁴³.

La 23 martie reprezentantul rus la București, baronul Stuart, a fost invitat într-o audiență la prințul Carol. Reafirmînd poziția sa din telegrama trimisă la 21 martie, prințul a subliniat că țarul n-ar putea dezarma o armată care făcuse sub ochii lui dovada bravurii ei, pe care însuși țarul o răsplătise prin acordarea a cîteva sute de decorații militarilor români. În încheiere el exprima diplomatului rus dorința României de a păstra cele mai bune relații cu aliata sa din timpul războiului. Agravarea tensiunii din relațiile româno-ruse se înscria unui cadru internațional care prezenta toate simptomele unui ajun de război. Circulau zvonuri pe cît de alarmante pe atît de persistente că Anglia va recurge totuși la arme în fața intransigenței ruse.

În fața acestei perspective, cabinetul imperial rus era îngrijorat de posibilitatea ca în cazul izbucnirii unui război anglo-rus și a unei atitudini ostile a României, care ar fi mers pînă la întreruperea comunicațiilor cu trupele ruse din Bulgaria, acest corp de armată de la sud de Dunăre să nu rămînă izolat și sortit astfel unei catastrofe.

La 24 martie Kogălniceanu a trimis o nouă circulară agenților români din străinătate, în care reînnoia protestul României față de tratatul de la San Stefano. După ce făcea o lungă analiză a prejudiciilor pe care amintitul tratat le aducea intereselor românești, ministrul de ex-

⁴² N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 157.

⁴³ Generalul R. Rosetti, *Correspondența generalului Iancu Ghica...*, pp. 174—175 și 197—200.

terne român sublinia inechitatea articolului 8 al acestui tratat : în aprilie 1877, cînd România nu era încă independentă, Rusia acceptase să semneze cu România o convenție privind dreptul de trecere a trupelor ei pe teritoriul românesc. Acum, cînd România era o țară independentă, aceeași problemă — trecerea trupelor ruse pe teritoriul românesc — nu mai era discutată cu guvernul român, ci reglementată într-un tratat ruso-turc de la a cărui întocmire România fusese exclusă. Ministrul român încheia că actul bilateral de la San Stefano este „o negație a suveranității noastre și un pericol pentru interesele morale și materiale ale națiunii române“⁴⁴.

Devenite publice, ca urmare a unei indiscreții, declarațiile lui Gorceakov au declanșat o adevărată furtună în cele două Camere și o vie agitație în Europa. Față de curentul european preponderent favorabil României și de atitudinea fermă a autorităților române, Petersburgul a început să afișeze la rîndu-i o atitudine mai nuanțată : de la Viena se transmitea că ambasadorul rus declarase că întreaga cauză își avea originea într-o invenție a guvernului român. La 26 martie baronul Stuart, prezent la o recepție, comunica lui Carol că la Petersburg se reținuse din mesajul transmis de el existența unei note conciliante. În ziua următoare, Carol primea de la Alexandru o scrisoare de mulțumire — scrisă de altminteri pe un ton extrem de cald — pentru felicitările ce-i fuseseră adresate de prințul României la 21 februarie⁴⁵.

Presiunile Petersburgului erau însă departe de a fi încetate. În cuprinsul aceleiași scrisori, Alexandru al II-lea ținea să disocieze acțiunile guvernului român de atitudinea prințului — procedeu tactic destinat să-i permită să formuleze critici la adresa lui Carol însuși — exprimîndu-și regretul față de conduita miniștrilor români

⁴⁴ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 342.

⁴⁵ Aceste date își au însemnătatea lor. La începutul crizei din relațiile româno-ruse țarul lăsase să ajungă la București informații despre profunda sa nemulțumire pentru faptul că prințul României nu-l felicitase cu ocazia încheierii păcii. În urma cercetărilor întreprinse la cererea lui Carol pentru a se stabili motivele acestei întirzieri, oficialitățile ruse au pus-o pe seama îmbolnăvirii curierului însărcinat cu transmiterea ei. Cum explicația este foarte puțin convingătoare, este de presupus că „supărarea“ țarului fusese un mijloc de presiune și că revenirea „zîmbetului“ era primul efect al fermității arătate la București.

care, afirma el, au creat o stare de tensiune în raporturile româno-ruse, contrară intereselor românești. În seara aceleiași zile, la București au sosit știri alarmante. Divizia 11 infanterie rusă ocupase Giurgiu și își stabilise cantonamentul între Neajlov și Sabar. În fața situației create, Kogălniceanu l-a sfătuit pe Carol să concentreze armata română în Oltenia pentru a putea face față oricărei eventualități. Carol a ezitat să ia măsuri care ar fi putut justifica o acțiune militară rusă împotriva armatei române. Pe de o parte el păstra speranța că deplasările unităților ruse nu constituiau o acțiune îndreptată împotriva României, pe de altă parte informat că Gorceakov însuși dezmințise conversația avută cu generalul Ghica, considera, și nu fără temei, că guvernul rus bate în retragere. Pentru a nu lăsa însă fără replică deplasările de trupe, Kogălniceanu a adresat o notă baronului Stuart în care protesta împotriva acestor mișcări, mai ales că la 31 martie două regimente de cazaci cantonasera la Băneasa — deci în marginea capitalei — fără a se cere în prealabil permisiunea autorităților românești.

La 1 aprilie generalul rus Drentlen s-a prezentat la Carol cerînd scuze pentru această prezență insolită a unităților cazăcești. Carol a propus atunci stabilirea unei linii de demarcație, Giurgiu—București—Ploiești, la vest de care să fie oprite orice deplasări ale unităților ruse. În zilele următoare, agitația a sporit la București. Tot mai mult se contura ideea că guvernul și prințul trebuie să se strămute la Craiova pentru a-și păstra libertatea de acțiune. Știrile sosite din capitalele europene nu erau de natură să încurajeze spiritele neliniștite din capitala României : la Londra, lordul Salisbury declarase lui Cartargiu-Callimachi că Anglia simpatiza cu România, dar că guvernul britanic era preocupat de probleme mult mai importante decît litigiul teritorial româno-rus. Sinceritatea ministrului britanic mergea pînă acolo încît el declara răspicat că Anglia nu se va angaja într-un conflict militar cu Rusia pentru interesele României.

O atitudine similară la Berlin, unde Bismarck îl sfătua pe Brătianu, aflat în vizită oficială, să adopte o poziție conciliantă față de Rusia. El îndemna guvernul român să cedeze în chestiunile teritoriale și, ceea ce constituia o adevărată idee fixă la cabinetul german, să se grăbească

răscumpărarea căilor ferate, precum și reluarea tratativelor cu băncile germane.

Doar la Viena, unde izbucnirea unui conflict ruso-român în imediata vecinătate a Austro-Ungariei era considerată ca deosebit de primejdioasă, poziția României s-a bucurat de comprehensiune.

La 7 aprilie tensiunea dintre Petersburg și București a escaladat o nouă treaptă prin scrisoarea lui Alexandru al II-lea, care sublinia că a fost nevoit să-i facă pe miniștrii români „să presimtă măsurile eventuale la care m-ar obliga modul lor de a lucra”⁴⁶. El încheia arătându-și dorința de a se ajunge la o înțelegere și stăruia asupra necesității asigurării comunicațiilor cu trupele din Bulgaria. În aceeași zi Kogălniceanu a trimis o circulară misiunilor diplomatice românești în care arăta că practic țara este ocupată de armata rusă; el l-a rechemat pe generalul Ghica de la Petersburg pentru consultări.

Răspunsul trimis la 12 aprilie de către guvernul rus lămurește originile și desfășurarea acestui moment de încordare dintre cei doi aliați, reflex nemijlocit al tensiunii diplomatice internaționale. Amenințarea izbucnirii unui nou război, ca urmare a refuzului Angliei de a accepta avantajele obținute de Rusia în urma victoriei sale militare, făcea posibilă o acțiune a flotei engleze la gurile Dunării. Cum litigiul româno-rus în legătură cu împrejurările încheierii tratatului de la San Stefano produsese vii nemulțumiri la București, și cum poziția Austro-Ungariei rămânea incertă, guvernul imperial rus ia în considerare posibilitatea unei tăieri a căilor de comunicații cu trupele din Bulgaria. Acțiunea militară din România viza deci în primul rând Anglia și Austro-Ungaria. La 20 aprilie Consiliul de Miniștri întrunit la București a hotărât ca armata română să ocupe o poziție pe linia Pitești—Cîmpulung—Tîrgoviște, cavaleria urmînd să se plaseze pe Argeș, pînă la Găești și Titu. S-a stabilit de asemenea ca prințul Carol să plece în Oltenia. La 29 aprilie Carol a părăsit capitala, după ce în prealabil primise pe consulul prusac care se declarase de acord cu hotărîrea luată.

Călătoria în Oltenia și apoi în nordul Munteniei a durat pînă la 15 mai, timp în care desfășurările internaționale,

⁴⁶ MRC, vol. XIII, p. 90.

caracterizate prin atmosfera unui război iminent, au dat o nouă întorsătură raporturilor româno-ruse. Poziția energetică a Angliei fixată ferm la alternativa război sau congres, care să dezbată în întregime clauzele păcii ruse-turce, a impus în cele din urmă convocarea acestui for european la Berlin. Din momentul în care tratatul de la San Stefano urma să fie repus în discuție în cadrul congresului, eforturile României s-au îndreptat spre admiterea reprezentanților ei, în vederea prezentării punctului de vedere românesc. Străduințele guvernului român de a-și face auzit glasul în capitala Germaniei nu au avut însă succes. Guvernul a trimis un memoriu care cerea :

1. Garantarea integrității teritoriale.

2. Interzicerea trecerii trupelor străine pe teritoriul românesc.

3. Trecerea Deltei Dunării și a Insulei Șerpilor în stăpânirea României.

4. Despăgubire de război proporțională cu contribuția militară.

5. Recunoașterea independenței și neutralității României.

La 20 iunie delegații români, primul ministru Ion Brătianu și ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, au fost admiși să prezinte congresului punctul de vedere românesc. Ca și în cazul Greciei, cu câteva zile mai înainte, România a fost auzită dar nu și ascultată.

Atitudinea congresului era perfect rezumată de Disraeli, primul ministru al Angliei, care după ce ascultase în tăcere, în cursul unei audiențe, pe cei doi reprezentanți români, le declarase laconic : „În politică ingratitudea este adeseori plata celor mai mari sacrificii“⁴⁷.

Sub președinția lui Bismarck care își asumase, pretindea el, funcția de „samsar cinstit“. congresul de la Berlin a supus unei ample revizuiri tratatul de la San Stefano. Această revizuire priva Rusia de un șir de rezultate ale campaniei din anii 1877—1878. Congresul a hotărât modificarea statutului politic și teritorial al Bulgariei : între Dunăre și Balcani se forma un principat autonom bulgar — tributar Porții — în frunte cu un prinț confirmat de sultan cu acordul marilor puteri. Trupele ruse nu mai puteau rămâne pe teritoriul acestui stat mai mult de nouă

⁴⁷ MRC, vol. XIV, p. 44.

luni. Teritoriul bulgar de la sud de Balcani forma o provincie turcească, Rumelia orientală, cu un guvernator creștin, numit pe termen de cinci ani de către sultan cu consimțământul marilor puteri. Congresul reducea teritoriul acordat Muntenegrului prin tratatul de la San Stefano și în schimb îl sporea pe cel al Serbiei. Austro-Ungaria căpăta dreptul de a ocupa Bosnia și Herțegovina și își stabilea o garnizoană în sangeacul Novi-Bazar, rămas Turciei. Rusia păstra în Caucaz, Kars, Astrahan și Batum, declarat porto-franco; Baiazid era restituit Turciei. S-a stabilit distrugerea tuturor cetăților de pe Dunăre, interzicerea navigației vaselor de război pe Dunăre și s-a garantat libertatea de navigație de la Porțile de Fier la vărsare ⁴⁸.

În privința României, congresul i-a recunoscut independența — dar recunoașterea definitivă a independenței era condiționată de acordarea cetățeniei române și locuitorilor de alte religii decât cea creștină. Dobrogea, străvechi teritoriu românesc, locuit în majoritate de români, a reintrat în hotarele tînărului stat român independent. Sudul Basarabiei era încorporat la Rusia. România devenea membră a Comisiei Dunărene. Neutralitatea României a fost refuzată unanim de participanții la Congres ⁴⁹.

Congresul de la Berlin, în ciuda deciziilor și a condițiilor formulate, a reprezentat consacrarea de plan internațional a independenței românești și intrarea cu drepturi depline a României în concertul european.

⁴⁸ Vezi *Russes et turcs*, II, pp. 1092—1131.

⁴⁹ Vezi și N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, pp. 218—220.

ÎNCHEIERE

NAȚIONAL, POPULAR ȘI EROIC ÎN RĂZBOIUL ROMÂNESC AL NEATÎRNĂRII

Războiul neatîrnării, purtat cu succes în 1877—1878, a avut un profund caracter național. Efortul de război a răsfrînt nemijlocit aspirația maselor românești din toate provinciile care alcătuiesc vatra strămoșească către independență și unitate națională.

Semnificativă se vedește din acest punct de vedere participarea românilor din provinciile aflate sub stăpînire străină la obținerea neatîrnării. Acest fenomen de masă a îmbrăcat forme felurite — trecerea peste munți a tinerilor români din Transilvania și Bucovina pentru a se înrola în armata chemată să înfrunte inamicul, colectarea de bani și ofrande, celebrarea publică a victoriilor obținute pe cîmpul de luptă, propagarea sentimentelor de mîndrie și demnitate națională în coloanele presei românești din Imperiul austro-ungar, apariția unor lucrări consacrate războiului pătrunse de un pregnant suflu patriotic — și dă deplin temei afirmației că lupta de acum 100 de ani pentru redobîndirea independenței a fost general națională. Documentele vremii stau mărturie acestui adevăr istoric.

În rîndurile armatei române, care s-a acoperit de glorie pe cîmpiile de luptă de la sud de Dunăre, au combătut cu eroism și abnegație români de pretutindeni. În atacurile repetate date de oștenii români asupra redutelor de la

Grivița s-a distins în mod deosebit bănățeanul Moise Groza, fost ofițer în armata austro-ungară, înrolat cu gradul de căpitan în rîndurile oștirii noastre. Militantismul patriotic al acestui ofițer nu s-a reliefat doar în comportarea exemplară vădită pe cîmpul de luptă, ci și în faptul că a informat presa românească din Transilvania — și prin intermediul ei masele populare din această provincie, care urmăreau cu nesaț derularea evenimentelor militare — despre eroismul și spiritul de jertfă etalate de combatanții români în înfruntarea cu inamicul.

Moise Groza n-a fost singurul român din provinciile aflate sub dominație străină care a luptat în rîndurile armatei române la sud de Dunăre. Atunci — își reamintea 50 de ani mai tîrziu un contemporan al evenimentelor — „au trecut o mulțime de ardeleni, mînați de dorul să ajute și ei la mîntuirea României scumpe de sub jugul semilunei“¹. Nu s-a putut stabili încă o listă completă a românilor din provinciile aflate sub dominație străină participanți la războiul de independență. Presa românească de atunci a păstrat — din motive lesne de înțeles — tăcerea asupra voluntarilor înrolați în armata română, iar numele multora dintre ei se va fi pierdut cu desăvîrșire. Dar cercetările întreprinse au dezvăluit numele unora : liceenii N. Căluțiu și Artimon Pop din Blaj, N. Ciuceanu din Orăștie, Gheorghe Diamandi din Brașov, Adam Hențescu din comuna Rîșca din munții Apuseni și alții². În Făgăraș, la începutul lunii iunie 1877, un grup de șase tineri flăcăi făceau jurămint „că vom face războiul și noi, cu orice preț și cu orișice jertfă“³ și, cîteva zile mai tîrziu, au sosit la București. Celor șase tineri făgărășeni — Vicențiu Grama, Gheorghe Borzea, Ioan Dejenar, Ioan Popovici, Corneliu Aiser și Damaschin Popa Radu — li s-au alăturat în călătoria lor peste munți, nu lipsită de peripeții, alți români dornici să ia parte la războiul neatîrnării.

Din Bucovina au trecut, de asemenea, în țară, cu gîndul de a se înrola voluntari în armată numeroși români. Un

¹ Apud *Războiul neatîrnării*, Conferințe ținute la Ateneul român, 1927, p. 201.

² Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, București, Editura științifică, 1974, p. 408.

³ *Războiul neatîrnării...*, p. 202.

prim grup — în fruntea căruia se găseau Alexandru Giugiuvan, Ilie Gherghel, George Levescu, Emilian Hnidei și Partenie Siretan —, hotărît să facă totul pentru a ajunge în țară, a fost format din elevii liceului din Cernăuți. Un altul, alcătuit din studenți ai universității aceleiași oraș, a lansat o acțiune de colectare de fonduri bănești necesare ajutorării tinerilor doritori a se înrola în armata română. Cu ajutorul acestor bani numeroși voluntari bucovineni — între care distingem pe Țurcan, Mihăilescu, Benca, Olariu, Popovici, Alexandru Chibici Revneanul — au putut lua parte la operațiile militare române întreprinse la sud de Dunăre⁴.

Atitudinea de solidaritate manifestă a românilor din cuprinsul Imperiului habsburgic cu efortul de război al României pentru independență națională a provocat serioase îngrijorări la Viena. Se bănuia că se urmărește unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România. În decembrie 1877 prefectul județului Storojineț din Bucovina raporta autorităților superioare că „țăraniii spun pe față că s-au înțeles cu preoții și boierii români ca să *smulgă Bucovina de la Austria și să o alipească României...* Revoluția aceasta urma să se producă neapărat de Crăciun“⁵. O poezie de largă circulație în Transilvania epocii, semnată de Petre Dulfu și intitulată „Cununi de lauri“, era dedicată eroilor români căzuți pe câmpiile de luptă și se făcea ecoul unei puternice stări de spirit existente în rîndurile populației românești, care nutrea speranța că după căderea Plevnei armata română se va îndrepta spre Transilvania. „Iar din a lor cenușă acuși va să răsară / Cereasca libertate — unind pe frați cu frați“ se exprima poetul într-un moment în care — rememora un contemporan al evenimentelor — „Poporul nostru într-ascuns povestește că dacă cade Plevna, atunci armata română se va întoarce spre a cuprinde Ardealul“⁶.

În consecință guvernul de la Viena a protestat cu energie pe lângă cabinetul de la București, cerînd cu precădere extrădarea tinerilor care doreau să se înroleze voluntari în armată⁷. Măsurile represive ale autorităților habsbur-

⁴ I. Nistor, *op. cit.*, p. 348.

⁵ *Ibidem*, p. 349.

⁶ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 404 ; *Războiul neatîrnării...*, p. 196.

⁷ N. Iorga, *Correspondance diplomatique...*, p. 276.

gice n-au reușit însă să pună stavilă fluxului voluntarilor transilvăneni și bucovineni.

Fenomenului voluntariatului — caracteristic, așa cum am arătat, cu prilejul mobilizării din aprilie 1877, întregului popor român — s-a împletit strâns cu un altul, de amploare deosebită, reprezentativ, de asemenea, pentru efortul de război general național. Națiunea română întreagă a dat un larg sprijin popular frontului. Prin subscripții și donații s-a adunat pentru echiparea armatei suma de 1 639 798 lei, din care peste 1,2 milioane lei au fost destinați cumpărării de arme (suma echivala cu costul a 20 000 puști Peabody). Valoarea ofrandelor s-a ridicat la peste 9 milioane lei, adică peste 75 la sută din bugetul Ministerului de Război pe anul 1877, iar valoarea rechizițiilor efectuate la 11 227 098 lei (82,70 la sută din bugetul de referință de mai sus). Populația României a oferit, de asemenea, pentru nevoile armatei, însemnate cantități de alimente, vite, obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte, material sanitar; au fost prestate 1 045 747 zile de muncă în transporturi și 53 676 zile la lucrările de construcție. În sprijinul logistic al frontului carele țărănești, conduse de proprietarii lor, au parcurs peste 26 milioane de kilometri ⁸.

În Transilvania și Bucovina fenomenul de sprijinire a frontului se manifestă, de asemenea, cu putere. La apelul lansat la începutul lunii mai de femeile din Sibiu, de a se colecta bani și material sanitar pentru ajutorarea luptătorilor români, s-a răspuns cu entuziasm pe cuprinsul tuturor provinciilor românești din Imperiul habsburgic. S-au înființat comitete cetățenești pentru colectarea ofrandelor la Brașov, Cluj, Făgăraș, Oradea, Alba-Iulia, Abrud, Săliște, Timișoara, Lugoj, Năsăud, Suceava etc. Donațiile bănești din Transilvania s-au ridicat la suma de 124 700 franci aur, iar acestora li s-au adăugat cantități însemnate de îmbrăcăminte și material sanitar ⁹. A fost trimisă peste munți o ambulanță sanitară completă, întemeiată prin osîrdia femeilor transilvănene.

⁸ N. Adăniloae, I. Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României*, Editura politică, București, 1967, p. 88 și urm.

⁹ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 407.

După ce comitetele românești din Transilvania pentru colectarea de fonduri au fost interzise de autorități, s-a continuat activitatea de solidaritate cu lupta națională pentru independență, expediindu-se ofrandele pe cale particulară „Crucii Roșii“ din București.

Prima istorie a războiului nostru pentru independență este rodul osîrdiei a doi transilvăneni, profesorii A. P. Alessi și Massimu Popu, care au tipărit în Austria în 1878, în limba română, lucrarea „Resbelul orientale ilustratu“. În cuvîntul adresat cititorilor, ei mărturisesc : „Ni-am propus a descrie eroicele fapte ale armatei române cît mai în detali și a le însoți cu tot felul de notițe. Ne-am propus a face aceasta pentru că ne-am convins cum că nici un op străin nu a făcut-o și pentru că am voit a eternisa vitejiile românilor admirate de lumea întreagă și a le păstra posterității ca un talisman scump. de la care să învețe virtuțile de eroism și patriotism și aceste să le perpetue de la generațiune la generațiune“¹⁰.

Caracterul național al războiului neatîrnării a fost indisolubil legat de trăsătura pregnant populară a efortului militar aplicat în 1877—1878. Donațiile și ofrandele pomenite — făcute de locuitori ai tuturor provinciilor românești — răsfrîngeau în chip limpede ardentă dorință a maselor populare de a redobîndi neîntîrziat neatîrnarea. În spatele armatei combatante de pe frontul „cald“ au străjuit, dîndu-și obolul material neprecupețit, batalioanele de cetățeni de la sate și orașe. Sentimentul de solidaritate populară în acele momente de suprem efort național a izbit pe contemporani. „Mulțime de tineri — notează unul din aceștia — s-au înrolat de bună voie și au alergat pe cîmpul de bătaie, iar cei nedestoinici pentru luptă au dat cu amîndouă mîinile tot ce au putut, cai, boi, oi, produse, merinde, bani pentru înzestrarea oștirii. Femeile și fiicele noastre au străjuit zi și noapte prin spitale /.../“¹¹. „Toate rănile războiului din Bulgaria — mărturisește un alt contemporan — au fost îndurate cu stoicism și voieșie“¹².

¹⁰ A. P. Alessi și Massimu Popu, *op. cit.*, pp. I—II.

¹¹ N. Gane, *Zile trăite*, Iași, 1901, p. 212.

¹² Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, 1871—1884*, vol. I, București, 1927, p. 210.

Unanimitatea întregului popor în apărarea unei cauze drepte a fost întrevăzută încă de atunci ca fiind tradițională în momentele de cumpănă ale istoriei naționale. „Întreg poporul /../ — observă un memorialist — a făcut cu dărnicie jertfe de avere și de sînge pentru sfînta cauză a țării și niciodată inima sa n-a bătut mai cu putere ca în acele zile de deșteptare a strămoșeștei vitejii”¹³.

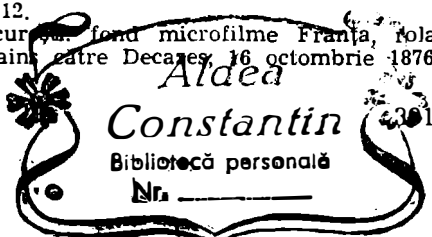
Voința populară de a cuceri independența României prin luptă a fost un puternic factor de presiune care a modelat politica guvernelor de la București. Pentru întregul popor devenise limpede că independența nu putea fi redobîndită decît prin ascuțișul spadei, odată ce ar fi început lupta împotriva Imperiului otoman. La 16 octombrie 1876 reprezentantul diplomatic francez la București comunica la Paris că „Nu va fi nici un ministru al României care, odată sosit momentul, să poată respinge un astfel de raționament”¹⁴.

Această autentică presiune populară asupra deciziilor guvernamentale românești s-a făcut resimțită în conduita oamenilor noștri politici sau militarilor în cursul negocierilor cu Rusia privind convenția de trecere a trupelor țariste prin România sau referitor la angajarea armatei noastre la sud de Dunăre. Demnitatea și ferma atitudine de apărare a drepturilor naționale pe care le-au vădit negociatorii români răsfrîngeau, fie chiar indirect, voința națională unanimă de conservare a individualității statului și armatei noastre. Este evident că numai cu un asemenea reazem popular forurile de decizie românești au putut susține cu atîta tărie drepturile și libertățile dobîndite prin jertfă, încît să poată hotări chiar, în momentul cînd integritatea teritorială a patriei era amenințată de puternicul aliat gata să recurgă la o ocupație fățișă — cum s-a întîmplat curînd după terminarea războiului —, rezistența armată.

Nu se poate înțelege în întreaga lui adîncime caracterul popular al războiului de neatîrnare fără a trece în revistă — fie și sumar — rolul primordial jucat în război de țărănime.

¹³ N. Gane, *op. cit.*, p. 212.

¹⁴ Arhivele statului București, fond microfilme Franța, Rola nr. 19, cadru nr. 290, Debain, către Decazes, 16 octombrie 1876.

Dacă parcurgem listele celor căzuți în înfruntarea cu inamicul, constatăm că țărănimea a dus greul acestui război. De pildă, în lista celor 90 de ostași din batalionul 2 vânători, căzuți eroic în asalturile repetate date asupra redutei Grivița 1 la 30 august 1877, aproape 80 erau săteni. Iar din Regimentul 13 dorobanți doar 8 din cei 116 eroi care au căzut în luptele de la Grivița erau locuitori ai orașelor. În luptele de la Smîrdan, în care s-a distins Regimentul 9 dorobanți, toți cei 42 ostași căzuți în atacul din ziua de 12 ianuarie 1878 erau locuitori ai satelor din județele Rîmnicu Sărat și Brăila¹⁵. Înșiruirea ar putea continua, spre a se dezvălui în chip covârșitor realismul versurilor lui Vasile Alecsandri, închinatelor celor plecați „din cîmp, de-acasă, de la plug“ pentru a zdrobi împilarea străină.

Componenta națională și efortul participativ popular integral au conferit războiului neatîrnării purtat de România în 1877—1878 o pregnantă coloratură eroică.

Eroismul de masă, expresie a facturii eminentamente populară a războiului românesc al independenței, a fost o prezență permanentă pe cîmpiile de luptă. Ostașii noștri, care ca odinioară oștenii lui Ștefan veneau, după cunoscuta expresie a lui Marx, de la „coarnele plugului“, au impresionat, prin comportarea lor pe cîmpul de luptă, opinia publică europeană. Un ofițer străin, martor ocular al eroismului cu care au luptat ostașii români în ziua de 27 august 1877 la Grivița, scria că „Niciodată n-ași fi crezut să văd atita bravură la o trupă care pînă acum n-a cunoscut focul“. Armata română s-a vădit atunci a fi la înălțimea celor mai bune armate ale timpului. „În fața Plevnei — se scria într-un ziar londonez — brigăzile românești au repurtat singurul succes al zilei de partea atacatorilor /cucerirea redutei Grivița 1 la 30 august 1877 — n.a./ și în întîlnirile următoare /.../ s-au arătat cu totul egali cu cele mai bune trupe ale Rusiei“.

Eroismul autentic nu este numai cel căruia îi sînt martore cîmpiile de luptă. El se zămislește din calitățile morale și de voință care permit depășirea cu succes a privațiunilor unei campanii. În marșurile lungi și grele, pe comunicațiile precare și întroienite ale vestului Bulgariei, în iarna 1877—1878, ostașii români au făcut din

¹⁵ *Istoricul militar oficial român*, pp. CCII—CCXL.

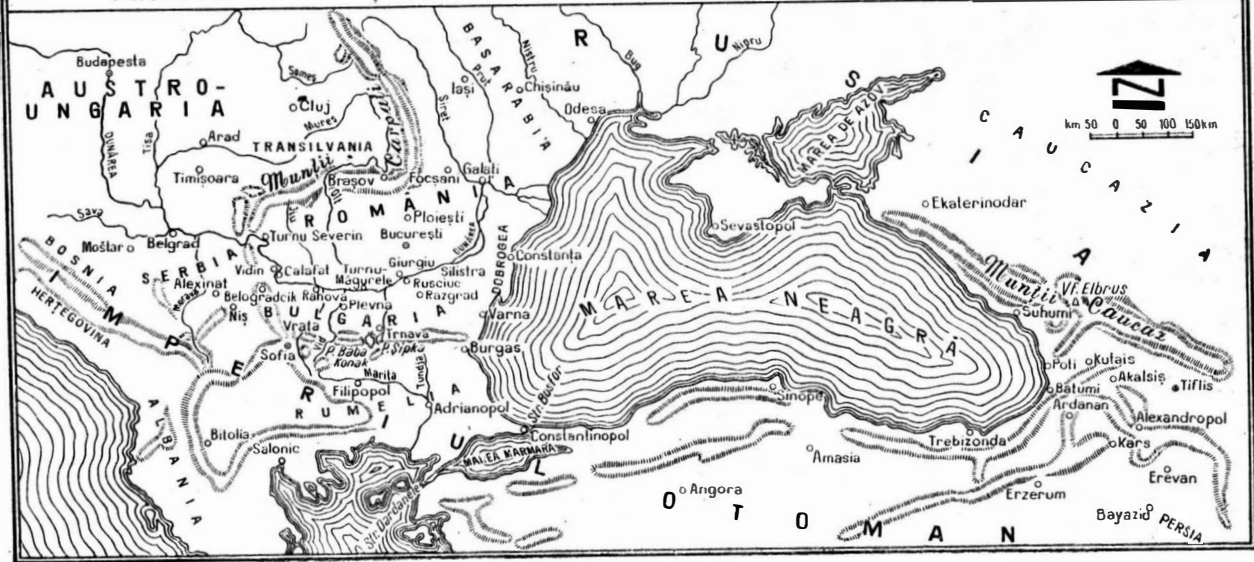
plin dovada calităților unor combatanți de elită. Pe aceleași drumuri, locuitori ai satelor românești au transportat, cu mijloacele proprii, materialele necesare armatei. Ei au probat, nu mai puțin ca oștenii, eroism și abnegație în încheștarea cu natura potrivnică. Resorturile acestui eroism sînt de căutat în conștiința că lupta lor era dedicată cauzei drepte a unui întreg popor animat de năzuința seculară către libertate, independență și suveranitate.

Vocația principală a maselor populare românești a fost permanenta străduință de a asigura independența și libertatea patriei. Manifestată din plin în războiul din 1877—1878, această vocație perpetuă avea să se illustreze la fel de puternic și în marile împliniri viitoare ale națiunii române.

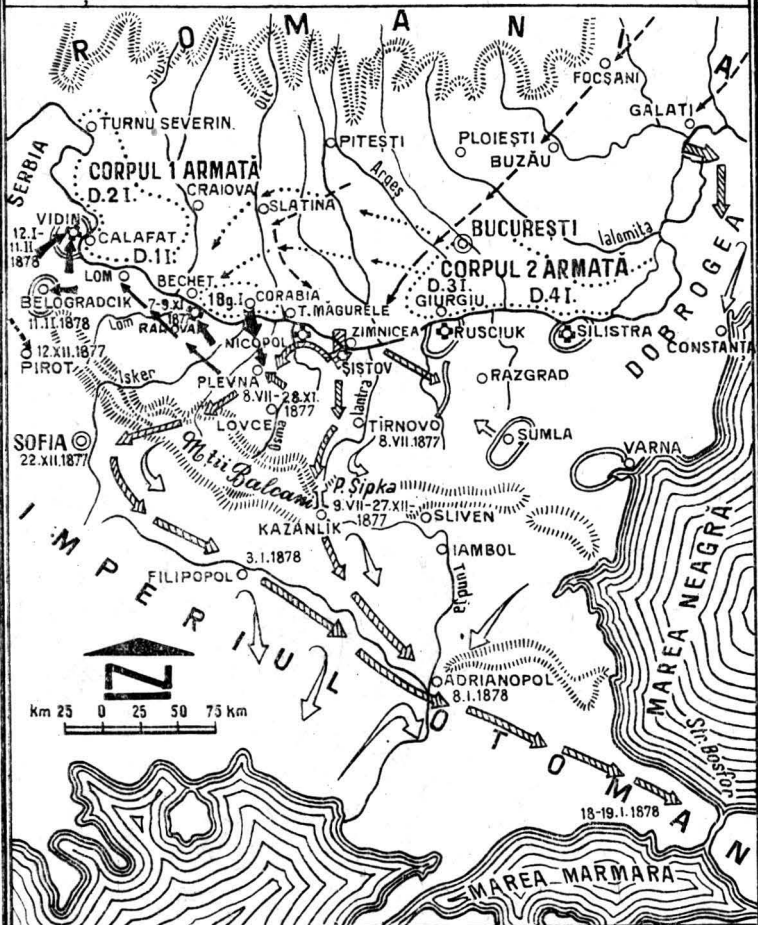
„Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva Imperiului otoman, al voinței ferme de libertate și neatir-nare a poporului nostru, care și-a dovedit încă o dată marea capacitate de luptă — subliniază Programul P.C.R. —, dobîndirea independenței naționale a dat un nou și puternic imbold dezvoltării economice și sociale a țării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluții istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine stătătoare“¹⁶.

¹⁶ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975. p. 34.

TEATRELE DE OPERAȚII ALE RĂZBOIULUI ROMÂNŌ-RUSO-TURC DIN 1877-1878

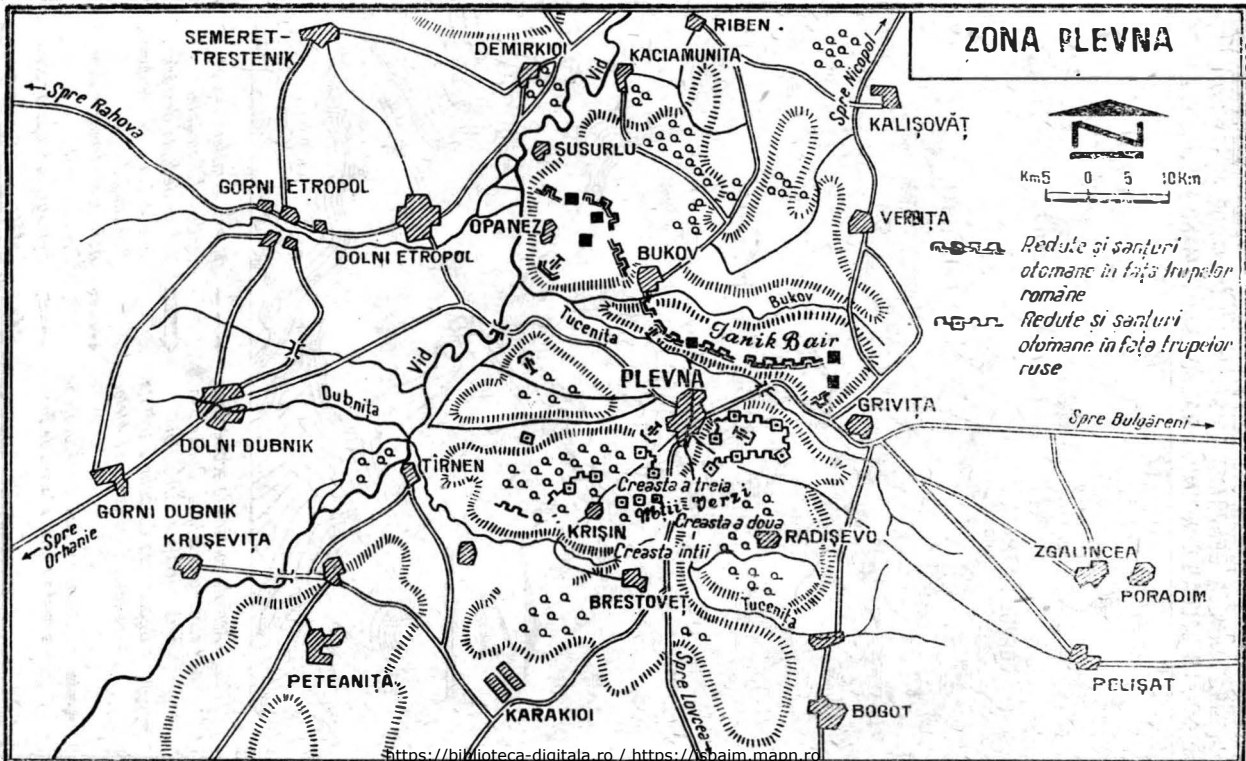

DESFĂȘURAREA GENERALĂ A ACȚIUNILOR MILITARE PE TEATRUL DE OPERAȚII BALCANIC ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI ROMÂNNO-RUSO-TURC 1877-78

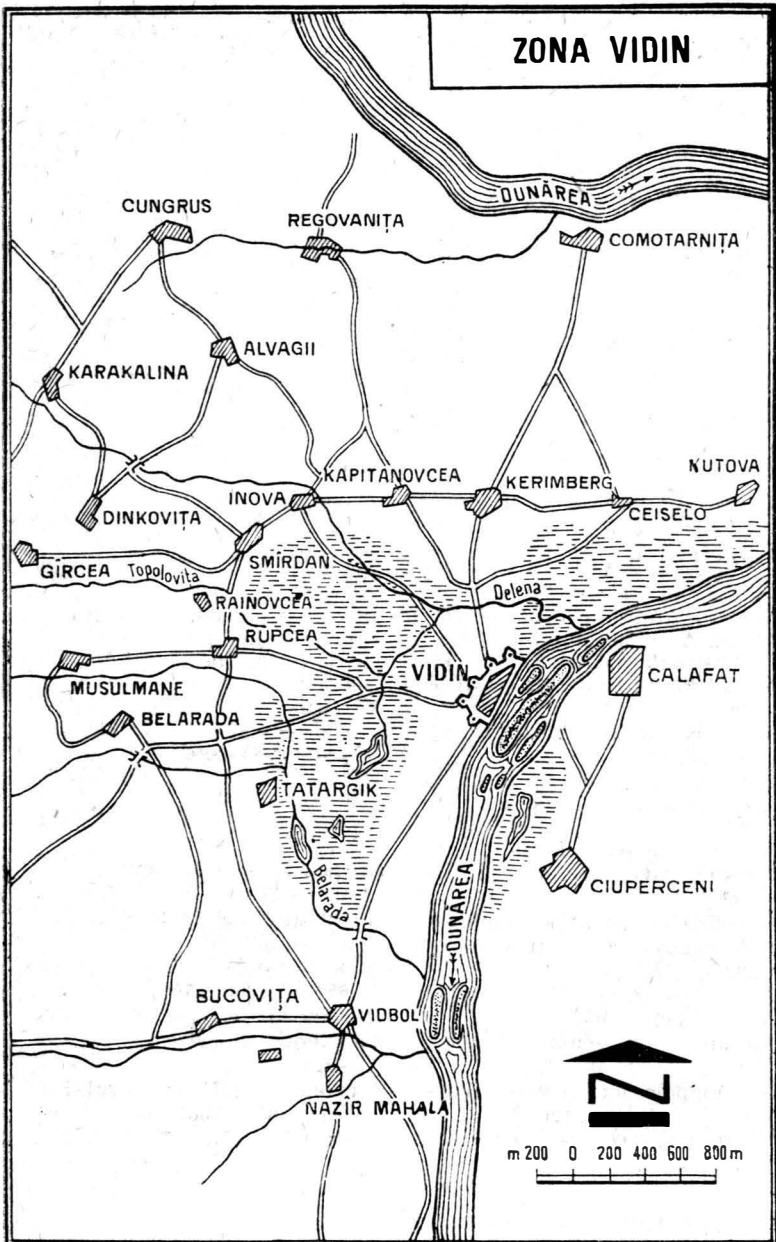

	<i>Armata română în acoperirea strategică a liniei Dunării în faza inițială a războiului</i>		<i>Marsul armatei ruse pe teritoriul României</i>
	<i>Deplasarea Corpului 2 armată în Oltenia după venirea forțelor ruse</i>		<i>Acțiuni de luptă desfășurate de armata rusă în Peninsula Balcanică</i>
	<i>Acțiuni de luptă desfășurate de armata română la sud de Dunăre</i>		<i>Acțiuni ale trupelor sirbești</i>
			<i>Grupări de trupe otomane</i>
			<i>Retragerea trupelor otomane</i>
			<i>Cetăți</i>

ZONA PLEVNA

ZONA VIDIN

A

- Abagiu, Andrei, soldat — 258
 Abdul, Aziz, sultan (1861—1876)
 — 34 ; înlăturarea lui ~ — 68
 Abdul Hamid, sultan (1876—
 1909) — 279
 Abdul Kerim, pașă, generalisim
 — 130, 160
 Abrud, loc. — 299
 Achimescu, Grigore, sergent —
 235
 Acostei, Ion, caporal — 202
 Acristinei, Grigore, călăraș —
 255
 Ada-Kaleh, insulă pe Dunăre :
 distrugerea cetății turcești ~
 282
 Adăniloaie, N. — 299
 Adjud, loc. — 55
 Adrian, George, maior — 102,
 103
 Adrianopole. loc. în vestul Tur-
 ciei — 11, 125, 126, 128, 132,
 133, 159, 160, 244, 268, 271,
 272, 273 ;
- Adunarea deputaților -- 56, 92,
 95, 96, 171, 289
 Adunarea legislativă — 103
 Aiser, Corneliu — 297
 Aladja-dagh, loc. : muntele ~
 — 269
 Alba-Iulia, loc. — 299
 Albania — 40, 41, 47, 129, 286
 Alecsandri, Vasile — 302
 Alessi, A. P., prof. — 146, 238,
 300
 Alexandrescu, Alecu, sergent-
 major — 188
 Alexandrescu, Constantin, căpi-
 tan — 204
 Alexandria, loc. în R. S. Româ-
 nia — 157
 Alexandropol, loc. — 134, 164,
 165, 167, 268, 270
 Alexandru, fort — 217
 Alexandru, Constantin, căpitan
 — 243
 Alexandru al II-lea, țarul Ru-
 siei (1855—1881) — 41, 84,
 148, 159, 171, 193, 210, 285,
 289, 291, 293

* întocmit de M. Popescu.

Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400—1432) — 10
 Alexinač, punct fortificat — 43
 Ali, bey, guvernator al orașului Tulcea — 77, 84, 129
 Aller, general-maior rus — 158
 Alsacia, provincie în nord-estul Franței — 42
 Andrassy, Gyula, om politic, cancelar al Austro-Ungariei — 30, 32, 69, 278, 279, 280, 290; memorandumul lui ~ 25, 31, 40
 Andreescu, Șt. — 14, 16
 Angelescu, Gh., colonel — 186
 Anghel, Florea, soldat — 255
 Anghelescu, Alexandru, colonel — 155
 Anghelescu, George, căpitan — 102; general de brigadă — 249, 260
 Angiollo, vistier — 13, 14
 Anglia — 9, 28, 33, 37, 39, 42, 43, 44, 47, 49, 66, 67, 77, 82, 124, 273, 274, 276, 287, 290, 292, 293, 294; mare putere maritimă — 38
 Anorei, Petru, soldat — 206
 Antal, Mihai, soldat — 206
 Anton, Gheorghe, soldat — 255
 Apostol, Stan — 23
 Apuseni, munți — 297
 Arabu, Ion, maior — 196
 Ararat, munți — 164
 Arbanas, Ștefan, soldat — 206
 „Arboroasa“, societate — 144
 Arcer Palanka, loc. — 250
 Ardahan, loc. — 134, 164, 165, 167, 287
 Ardeal — 298 (vezi și Transilvania)
 Argeș, loc. — 138; județul ~ — 56, 236; riul ~ — 156, 293
 Arhanghelsk, loc. — 204, 205
 Arion, Eraclie, colonel — 154, 243, 282—285
 Armenia — 134, 164, 269, 286
 Arnoldi, general rus — 224, 226
 Arpad (c. 890—907), întemeietorul dinastiei arpadiene — 6

Arsenalul armatei române — 116
 Asaftei, Ion, dorobanț — 203
 Asia — 38, 40, 98, 123, 127, 135, 163, 165—168; ~ Centrală — 4; Asia Mică — 134; ~ de nord-vest — 11
 Asociația generală a lucrătorilor din România — 57
 Assan — moara fraților ~ 53
 Astrahan, loc. (R.S.F.S. Rusă) — 122, 295
 Aurică, Constantin, sergent — 199
 Austria — 67, 69, 144, 277, 280, 298, 300
 Austro-Ungaria — 22, 25, 27—30, 33, 34, 36, 37, 39, 40—43, 50, 71—74, 87, 115, 277—279, 281, 286, 293, 295; Acordul ~ cu Rusia — 277; Convenția comercială a ~ cu România — 58—59; guvernul ~ — 26; ~ în problema orientală — 47
 Avram, Iancu — 102

B

Babadag, loc. — 129
 Baba Konak, defileu în M. Balcani — 268, 271
 Bacalbașa, Constantin — 300
 Baci, Ion, soldat — 257
 Baci, Tănase, sergent — 188
 Baiazid, loc. în Caucaz — 287; restituirea ~ Turciei — 295
 Baiazid I, Ildırım (1389—1402) sultan — 12
 Bakunin, Mihail, Alexandrovici — 60
 Balaur, Nicolae, soldat — 222
 Balboșeanu, Adam, din Bucura — 236
 Balcani, peninsula — 12, 26, 29, 32, 35—41, 47, 48, 50, 61, 63, 66, 73, 75, 122, 127, 131, 133, 135, 150, 153, 159—164, 168, 179, 251, 271, 273, 287; eliberarea popoarelor din ~ 62, 68, 71; expansiunea țaristă în ~ — 75, 287; munții

- ~ — 126, 132, 247, 277, 294 ;
 zona ~ — 33, 35
 Banat — 52, 65, 143
 Bar, fort — 272
 Baranov, general rus — 159
 Barbasov, A. — 126
 Barboși, loc. — 88, 135, 139,
 145, 156
 Barbu, Marin, soldat — 258
 Barițiu, George — 120
 Basarab I, domn al Țării
 Românești (c. 1322—1352) —
 7, 10
 Basarabia — 17, 40, 47, 64, 286,
 295
 Bathory, Andrei (1599), cardi-
 nal și principe al Transilva-
 niei — 15
 Bathory, Sigismund, principe
 al Transilvaniei (1581—1598,
 1598—1599, 1601, 1601—1602)
 — 15
 Batum, port la Marea Neagră
 — 40, 126, 133, 134, 164—167,
 270, 287 ; ~ porto-franco —
 295
 Bazargic, loc., azi Tolbuhin, în
 R. P. Bulgaria — 129
 Băbuș, Gheorghe, sergent —
 206
 Bădulescu, Vasile, maior —
 213, 214
 Băilești, loc. — 138
 Bălanu, Gheorghe, soldat —
 257
 Bălăceanu, Iancu, agent român
 la Viena — 67, 135, 278, 279,
 280
 Bălășoiu, Ghiță, soldat — 202
 Bălcescu, Nicolae — 19, 100,
 101
 Băneasa-București — 156, 292
 Bechet, loc. — 138, 139, 145,
 151, 233, 234, 236, 237
 Belarada, loc. — 251 ; ~ piriul
 — 253
 Belgia — 75, 79, 81, 276
 Belgrad, loc. — 21, 26, 27, 28,
 34, 67 ; apărarea ~ (1456) —
 15 ; guvernul de la ~ — 43
 Belogradgik, cetate — 231, 251,
 259, 260
 Benca, voluntar bucovinean —
 298
 Bercovița, pas în Balcani --
 132
 „Berdan“, pușcă — 123, 124,
 125
 Berindei, Anton, colonel — 243
 Berindei, Dan — 20
 Berlin — 21, 33, 34, 38, 41,
 48, 66, 69, 73, 80, 85, 288,
 289, 292 ; Congresul de la ~
 — 268, 294, 295 ; Memoran-
 dumul de la ~ — 25, 33
 Bestimac, loc. — 156
 Biela, loc. — 129, 159, 161, 164,
 174
 Birmingham, loc. în Anglia —
 31
 Bismarck, Otto (1815—1898),
 om politic — 29, 38—42, 73,
 80, 85, 87, 292, 294 ; ~ și pro-
 blema orientală — 46
 Bistrița, loc. — 8
 Bizanț, loc. — 4, 11
 Blaj, loc. — 297
 Bläfeld, Teodor, Fritiof, colo-
 nel — 168
 Bleichröder, acționar german
 — 280, 281
 Bocignoli, raguzanul — 13
 Bodea, Cornelia — 100
 Boemia — 35
 Boerescu, Vasile — 23, 58, 59,
 62
 Bogdan, Ion — 15
 Bogdan, (înainte de anul 1359)
 voievod din Maramureș — 7 ;
 Bogdan I, (1359—1365) domn
 al Moldovei — 10
 Bolgrad, fostul județ ~ — 52
 Bolliac, Cezar — 101
 Borănescu, Grigore, colonel —
 197, 202, 249
 Bordeanu, Pavel, locotenent --
 235
 Borzea, Gheorghe, din Făgăraș
 — 297
 Bosfor, strâmtoare — 37—38
 Bosnia — 24—28, 30—34, 36, 40,
 45—48, 61, 62, 65, 68, 89,
 129, 277, 286, 295
 Bossy, R. V. — 169, 209
 Boteanu, George, colonel — 198
 Botescu, Gheorghe, sublocote-
 nent — 204
 Botez, Eugenia — 125, 146

- Botez, Ion, căpitan — 188, 210
 Botoșani, loc. — 55
 Boutruche, R. — 9
 Bozianu, Constantia — 59
 Brașov, loc. — 297, 299
 Brăila, loc. — 55, 132, 136, 144—146, 156, 157 ; fostul județ ∞ — 143
 Brăiloiu, Constantin — 58
 Brătianu, Dimitrie — 75, 78—83
 Brătianu, Ion. C. — 59, 60, 68, 71, 73, 76, 79, 83—86, 89, 92, 95, 142, 145, 153, 173, 288—290, 292, 294
 Breslanița, loc. — 155, 156, 176, 192
 Brestovăț, loc. — 175, 207 : înălțimea de la ∞ — 191
 Bruxelles, loc. — 31
 Bucova, loc. — 175, 178, 181, 244 ; înălțimea de la ∞ — 199, 242 ; Valea ∞ — 180, 192, 193, 196, 200, 211, 212, 217, 243
 Bucovina, ținut — 17, 52, 65, 67, 143, 144, 296—299
 Bucur, Dumitru, ostaș — 203
 „Bucur“, șalupă — 171
 Bucura, loc. în Mehedinți — 236
 București, loc. — 21, 26, 27, 54, 56, 60, 61, 63—67, 70, 72—78, 82, 84, 85, 89, 92—95, 104, 109, 113—116, 135, 136, 138, 139, 143, 150, 156, 157, 171, 248, 249, 276, 284, 285, 290—293, 297, 298, 301 ; Banca României din ~ — 54 ; Comitetul revoluționar central bulgar cu sediul în ~ — 32 : „Crucea Roșie“ din ~ — 300 : linia ferată ∞ — Giurgiu 55 : Moara fraților Assan din ∞ — 53
 Budapesta, loc. — 47, 50 ; Convenția de la ~ — 25
 Budișteanu, Constantin, colonel — 248
 Bulgaria — 22, 25, 32, 40, 45, 47, 48, 68, 125, 141, 151, 153, 159, 172—174, 178, 247, 248, 251, 273, 288—290, 293, 300, 302 ; ~ de nord — 33, 46 ; ∞ occidentală — 130, 131 ; ∞ Principat autonom — 286, 294 ; statutul politic al ∞ — 41, 294
 Bulgaru, loc. — 147
 Bulgăreni, loc. — 180, 184 ; comunicația ~ — Plevna — 185, 186, 194, 197
 Bumbacu, Vasilache, soldat — 257
 Buonacorsi, Filippo — 16
 Burchi, Nicolae, maior — 234
 Burgas, loc. în R. P. Bulgaria — 132, 133 ; portul ~ — 286
 Busch, Maurice — 38
 Bușilă, Dimitrie, căpitan — 206
 Buzău, loc. — 55, 145, 156
 Bülow, reprezentant al guvernului german — 280, 281

C

- Cacimunița, loc. în R. P. Bulgaria — 186, 217
 Cadrilater — 128, 130, 131, 139, 164, 178, 211, 244, 271
 Cahul, fostul județ ~ — 52
 Calafat, loc. — 88, 132, 135, 138, 139, 140, 144, 169, 234, 248, 250, 251
 Calișovăț, loc. în R. P. Bulgaria — 155, 156, 176, 184, 185, 196, 217
 Canalul de Suez — 38
 Cantacuzino, G. G. — 55
 Cantacuzino, M. — 17, 18
 Cantili, Grigore, colonel — 155, 197, 225, 248, 260
 Capitanovcea, loc. în R. P. Bulgaria — 251—254, 257, 258
 Capitulațiile — 18, 20, 288
 Caracal, loc. — 138, 139
 Carol al IV-lea de Luxemburg — 10
 Carol I, fortul — 217
 Carol I, de Hohenzollern, prinț și domn al României (1866—1881 ; 1881—1914 rege) — 60, 73, 77, 78, 86—90, 118, 119, 152, 153, 172, 173, 179, 182, 184, 193, 194, 248, 265, 274, 289—292 ; construcția fortului ~ — 217 ; plecarea lui ~ în Oltenia — 292, 293.

- Carol, Robert, rege al Ungariei (1308—1342) — 7
 Carp, P. Petre — 58
 Carpați, munți — 5—7, 9, 10, 280; ~ meridionali — 52; ~ orientali — 52
 Catargi-Callimachi — 275, 276, 292
 Catargiu, Lascăr — 52, 67; „sondajul“ ~ — 65, 68
 Caucaz, munți — 123, 126, 127, 131, 156, 270, 287, 295
 Călărași, loc. — 132, 140, 156, 157, 249
 Călugăreni, loc. — 262
 Căluțiu, M., licean din Blaj — 297
 Căplescu, lt.-colonel — 142, 235, 254, 260
 Ceaușescu, Nicolae — 57
 Ceponi, Petre, soldat — 236
 Cerchez, Hristodulo, Mihail, colonel — 154, 243, 248; general — 254, 256
 Cernat, Alexandru, general — 173, 185, 194, 195, 212, 227, 239, 248
 Cernavoda, loc. — 129, 158
 Cernăuți, loc. — 144
 Cernovodeanu, Pavel, colonel — 232, 248
 Cesar, G. — 143
 Chassepot, model de pușcă — 115
 „Chestiunea orientală“ — 37, 38, 42, 46, 48, 50—52, 61, 65, 67, 71, 72, 76, 83, 274
 Chibici, Revneanu, Alexandru, voluntar bucovinean — 298
 Chiciu, pichetul ~ — 249
 Chilia, loc. — 156, 157
 Chișinău, loc. — 89
 Chivu, Gheorghe, maior — 232, 234
 Cioabă, Ion, soldat — 222
 Ciobanu, Gheorghe, soldat — 202
 Ciobotaru, Teodor, soldat — 202
 Ciociltan, V. — 12
 Cirmen, loc. — 11
 Ciuceanu, N., licean, voluntar din Orăștie — 297
 Ciuchi, Constantin, 108, 125
 Ciuperceni, loc. — 147
 Cîmpina, Barbu — 12
 Cîmpineanu, Ion — 100
 Cîmpulung, loc. — 293
 Cîmpia Mierlei (Kossovopolje), loc. — 12
 Clausewitz — 274
 Clement, G. — 245
 Cluj, loc. — 299
 Codrescu, Dumitru, soldat — 257
 Codrescu, Nicolae, căpitan — 198
 Coiulovcea, loc. — 185
 Cojocar, Dumitru, soldat — 214
 Comăneanu, Achil, maior — 221
 „Comisia Dunăreană“ — 295
 „Comisia internațională de control“ — 45, 46
 Comnenul I, Alexios, împărat bizantin (1081—1118) — 5
 Congresul de la Focșani (1772) — 17, 18
 Constantin, Dumitru, soldat — 222
 Constantinescu, Ion — 222
 Constantiniu, Florin — 5, 10, 16
 Constantinopol — 4, 25, 30, 33, 34, 38—41, 43, 44, 46—49, 62, 63, 68—71, 76, 80—82, 84, 87, 93, 126, 129, 131, 133, 135, 210, 271—273, 278, 282, 287; Conferința de la ~ (11 decembrie 1876) 45, 46, 55, 78, 81, 83, 86, 87; Constituția otomană promulgată la ~ — 79, 88; cucerirea ~ — 125
 Constanța, loc. — 129, 158
 „Convenția comercială“ (22 iunie 1875) — 24, 58, 59
 Copăceni, loc. — 156
 Corabia, loc. — 138, 139, 145, 152, 154, 168—170
 Cornea Gheorghe, soldat — 206
 Corpurile legiuitoare — 60
 Cosmuleasa, Vasile, călăraș, 255
 Costache, Vasile, soldat — 236
 Costea (1386), voievod în sudul Moldovei — 8
 Coșeanu, Crăciun, soldat — 222
 Cotruț, Ion, general — 200, 209, 223, 229, 241, 242, 252, 253, 254; ~ locotenent-colonel — 255, 256, 257, 264

Cracalia, Leon, căpitan — 198, 200
 Craiova, loc. — 109, 136, 138, 139, 169, 257 ; strămutarea guvernului la ~ — 292
 Crăciun, Florea, soldat — 222
 Crăciunică, Ghiță, oștean — 214
 Crăiniceanu, Grigore, general — 106 ; colonel — 171
 Crăiniceanu, Ch., colonel — 199, 200, 202, 216, 229, 230
 Creditul funciar rural — 54
 Creditul funciar urban — 54
 Creta, insulă în Marea Mediterană — 40, 47
 Creta, loc. — 155, 156, 185, 231, 272, 286
 Crețeanu, colonel — 154, 225
 Crimeea, peninsula ~ 19, 84
 Crișana — 52
 Croația — 40
 Cruțescu, Constantin, colonel — 248
 Cupșa, Gh. I. — 299
 Custozza, loc. — 189
 Cuza, Alexandru Ioan (1859—1866) — 20, 21, 24, 53 ; abdicarea lui ~ (11 februarie 1866) — 20

D

Dabiija, Nicolae, colonel — 249
 Dacia, cucerirea ~ — 3, 4 ; retragerea administrației și a armatei romane din ~ — 271, 274
 Daghar, loc. — 166, 167
 Dalmația — 26
 Dardanele, strâmtoare — 37, 44, 125, 273
 Dăscălescu, Dumitru, călăraș — 255
 Dealul Roșu, înălțimea ~ — 207
 Debains, Fred, reprezentant diplomatic al Franței la București — 74, 76—78, 83, 85, 301
 Debidour, A. — 28, 31, 32, 44, 47
 Decazes, duce, ministru de externe al Franței — 64, 74, 76—78, 83, 85, 275, 276, 301

Decei, A. — 12
 Dejenar, Ioan, din Făgăraș — 297
 Deligrad, loc. — 43
 Demirkioi, loc. — 241
 Deve-Buyun, defileul — 269
 Deveselu, loc. — 235
 Diaconescu, Emil — 40
 Diadine, loc. — 165
 Diamandi, Gheorghe, licean din Brașov — 297
 Dimitrescu, Mihail, căpitan — 170
 Dimitrie, jupan (943) — 5
 Dimitrie, Nicolae, Vasile, căpitan — 223
 Dimitriu, locotenent — 188
 Dinu, Dumitru, caporal — 255
 Diploma ioaniților (sec. XIII) — 5, 6
 Disraeli, Benjamin, lord Beaconsfield, prim ministru al Angliei — 294
 Dobrogea, — 128, 129, 145, 157, 158, 271, 286
 Dobrovici, Gh. M. — 56
 Dochîța, Vasile, soldat — 214
 Dolni, loc. — 224
 Dolni Dubnik, loc. — 186, 191, 192, 219, 224—226
 Dolni Etropol, loc. — 186, 191, 193, 224
 Dona, Nicolae, locotenent-colonel — 221 ; ~ colonel — 243, 248
 Don, rîu — 122, 156, 186
 Donald, Edgar, Pitcher — 12
 Dragoș Vodă, domn al Moldovei (c. 1351—1353) — 7
 Dracul-Dragul (v. Vlad Țepeș) — 13
 Dragomirov, general-maior — 158
 Drăghici, Ion, dorobanț — 203
 Drentlen, general rus — 292
 Dreyse, pușca cu ac ~ — 116
 Driezen, general — 159
 Drina, rîu — 272 ; ~ inferioară 43
 Dromdragh, loc. în Asia — 166
 Dubasov, locotenent rus — 146
 Dulfu, Petre, poet — 298
 Dumitrache, Ion, călăraș — 255
 Dumitrașculescu, Marin — 222

Dumitrescu, Maican-Dimitrie, maior — 238 ; ~ locotenent-colonel — 249
Dumitru, Ion, soldat — 202, 222
Dumitru, Nicolae, soldat — 203
Dunărea — 5, 7, 11, 12, 22, 32, 52, 53, 62, 64, 69, 76, 81, 92, 94, 95, 125, 129—133, 135, 138—140, passim ; Cetățile din nordul ~ — 5, 295 ; Delta ~ — 249 ; distrugerea cetăților de pe ~ — 295 ; gurile ~ — 69, 75, 96, 282, 292 ; la sud de ~ — 47, 57, 68, 93, 98, 127, 150, 154, 163, 164, 167, 187, 222, 233, 244, 247, 260—262, 264, 265, 267, 273, 296—298, 301 ; neutralizarea cursului ~ — 70 ; teritoriul din nordul ~ — 3, 141 ; brațul Sf. Gheorghe al ~ — 282 ; Porțile de Fier de pe ~ — 7, 295
Durdun, Simion, soldat — 235
Duță, Gheorghe, soldat — 203

E

Egipt — 38, 39, 45, 79
Elliot, H. (ambasador al Angliei la Poartă) — 83
Elveția — 81, 281
Ene, Constantin, maior — 232—235
Epir — 40, 47, 272, 286
Epureanu, Dimitrie, locotenent — 223
Epureanu, Manolache, Costache — 59, 60, 67
Eremia, Vasile, căpitan — 211
Erevan, loc. — 134, 164—167, 268
Erzerum, loc. — 134, 164, 165, 268, 270
Esarcu, C. — 24, 32
Escref pașa, mareșal — 129
Eski Zagra, loc. — 132, 160
Etropol, loc. — 186, 191, 219
Europa — 31, 33, 35—39, 41, 46—50, 74, 77, 81—83, 96, 114, 123, 126, 128, 141, 150, 152, 164, 166, 172, 173, 246, 283, 291 ; ~ apuseană — 9 ; geo-

grafia politică a sud-estului ~ — 10 ; împărțirea sud-estului ~ — 39 ; sud-estul ~ 11, 21, 25, 26, 29, 32, 34, 37, 38, 51, 61, 65, 67, 71, 73, 268, 287
Eyub, Ahmed pașa — 129

F

Fainberg, Iancu, sergent — 214
Farcy, Camille — 48, 121
Faure, Amédée Le — 133, 269
Făgăraș, loc. — 279, 297
Fălcoianu I. Ștefan, colonel — 177, 181, 237, 242, 248, 254, 257, 259, 268
Ferariu, Ion, soldat — 222
Filip, Ion, soldat — 235
Filipescu, C. Gheorghe — 75
Filipopol (Plovdiv), loc. — 133, 178, 271, 272
Flămînda, loc. — 147
Florentin, loc. — 251
Florescu, Emanoil, Ion, general — 75, 118
Focșani, loc. — 109, 136, 139, 156 ; Congresul de la ~ (1772) — 17, 18
Formac, Constantin, colonel — 170, 218, 219, 225, 227, 249
Fotescu, Vasile, soldat — 235
Francisc Iosif, împărat — 26
Frankfurt, negocierile din 1871 de la ~ — 284
Franța — 9, 28, 33, 38, 39, 41, 45, 50, 72, 77, 83, 275, 276, 284 ; consuluț ~ la București — 60, 64, 74, 76, 78
Frățilă, Ion, caporal — 257
Frîncu, Vasile, soldat — 235
Frunzeti, Ioan, sublocotenent — 258
„Fulgerul“, navă — 108, 125

G

Gabără, Mihai, sergent — 222
Gabrovo, loc. — 160
Gaillard, colonel francez — 180
Galați, loc. — 55, 109, 132, 133, 136, 139, 145, 146, 156—158

- Galicea Mare, loc. — 138
 Galliopoli, loc. — 11
 Ganea, N. — 300, 301
 Ganetki, general rus — 227
 „Gazeta Transilvaniei“ — 143
 Găești, loc. — 293
 Gălușcă, Eugeniu, sublocotenent — 223
 Gărdescu, I. — 122
 Gănescu, Dumitru, căpitan — 222
 Gelu, voievod român în Transilvania (sec. X) — 6
 Georgescu, A. Valentin — 5
 Georgescu, Filip, locotenent — 202
 Georgescu, Nicolae, soldat — 206
 Georgescu, Vlad — 18
 Germania — 28, 30, 33—35, 38—42, 50, 81—83, 275, 276, 280, 286, 294
 Ghelase, Nicolae, soldat — 257
 Gheorghe, Gheorghe, sergent — 202
 Gheorghe, Ghiță, soldat — 255
 Gherceanu, Constantin, soldat — 222
 Gherghel, Ilie, voluntar bucovinean — 298
 Ghica, Dimitrie — 23, 58, 59
 Ghica, Iancu, generalul — 82, 95, 285, 288—290, 292, 293
 Ghica, Ion — 19, 75, 76, 89 ; *O cugetare politică*, broșură a lui ~ — 75
 Ghica, I. Emil — 25
 Giurescu, Dimitrie, maior — 232, 234, 235
 Giurgiu, loc. — 55, 132, 138—140, 145, 156, 247 ; ~ ocupat de infanteria rusă — 292
 Giurgiuvan, Alexandru, voluntar bucovinean — 298
 Glad, voievod român în Transilvania (sec. X) — 6
 Gogolea, Iordache, soldat — 235
 Golescu, Alexandru G. — 19, 89
 Golful Persic — 38
 Gorceacov — cancelar rus — 42, 47, 84, 95, 150, 284, 285, 286, 287, 289, 291, 292
 Gorni, loc. — 191, 192
 Gorni Bugarov — bătălia de la ~ — 271
 Gorni Dubnik, loc. — 186, 219, 224
 Gorni Etropol, loc. — 186, 224, 226, 227
 Gorni Studen, loc. — 153, 172
 Gorovei, S. Ștefan — 8
 Grama, Vicențiu, din Făgăraș — 297
 Gramont, Alexandru, colonel — 197, 198, 201, 242, 248
 Grămățicescu, George, căpitan — 243
 Grecia — 40, 129, 130, 131, 276, 294
 Grigore, Constantin, soldat — 202
 Grigore, Ilie, soldat — 235
 Grigorescu, Ion, soldat — 235
 Grivița, loc. — 175, 180, 181, 189—191, 203, 225, 228, 230, 246, 261, 297 ; drumul ~ — Verbița — 184 ; reduta I ~ — 175, 178, 181—183, 188, 192, 194, 202, 204, 206, 208, 209, 211, 213, 214, 217, 218, 221, 226, 227 ; reduta II ~ — 175, 178, 181—183, 188, 192, 194, 201, 205, 211—216, 220, 221, 226, 229, 231, 239, 241, 264 ; riul ~ — 174 ; satul ~ — 195
 Gropnița, loc. — 188
 Groza, Moise, căpitan — 187, 197, 202, 204, 206, 297
 Gruia, loc. — 70
 Grunebaum, G. E. von — 12
 Gura Humorului — 52
 Gurko, general rus — 135, 159, 160, 161, 163, 224, 225, 226, 231, 271, 272

H

- Hafiz, pașa, comandant de redută — 270, 272
 Hafiz-Abdul-Hezil, colonel — 178
 Hahn, general-locotenent — 159
 Hain-Bogaz (trecătoare) — 159
 Hain-Keui, loc. — 160
 Halil, Inalcik — 12

- Handoca, Nicolae, maior — 213, 214
- Haralambie, Nicolae, general de brigadă — 248
- Harris, David — 29, 36
- Hartel, sublocotenent — 187—190
- Hasnaș, Gheorghe, maior — 221
- Hauser, Henri — 29, 36, 40, 47
- Hârjau, C. N., colonel — 103
- Henri-Martini, model de pușcă — 130
- Hentescu, Adam, licean din com. Rîșca — 297
- Hepites, Virgil, căpitan — 237
- Herbert, V. William — 128, 199, 206, 208, 215, 224, 226, 228, 229, 230, 240, 244
- Herkt, Henric, general — 189, 203, 243, 248
- Hertegovina — 24—28, 30—34, 36, 40, 42, 45, 47, 48, 61, 62, 65, 68, 129, 272, 277, 286, 295
- Herzen, Alexandr, Ivanovici — 60
- Hinsley, F. H. — 29
- „Hivzi-Rahman“, monitor otoman — 146, 157
- Hirșova, loc. — 129, 132, 157
- Hnidei, Emilian, bucovinean — 298
- Hoarda de aur — 7
- Holban, Mihai, colonel — 249
- Holban, Nicolae, locotenent-colonel — 197
- Horbasky, Alexandru, locotenent-colonel — 248
- Hornby, amiral al flotei engleze — 273
- Hristea, Toader, sergent — 223
- I**
- Ialomița, riu — 157
- Iambol, loc. — 129, 132, 271
- Iancu de Hunedoara (?—1456) — 15
- Iancu, Dumitru, soldat — 257
- Iantra, râul — 132, 159, 161
- Iarca, Leonida, maior — 187, 188, 189, 196
- Iași, loc. — 54, 55, 109, 141, 156, 188
- Iavor, loc. — 43, 272
- Ieni Zagra, loc. — 160, 161
- Iftimie, Ion, soldat — 206
- Ignatiev, N. P., reprezentant diplomatic rus la Poartă — 46, 48, 63, 83—85, 282, 284
- Ilie, Ilie, soldat — 235
- Iliescu, Ion, călăraș — 255
- Imeretinski, prinț, general rus — 177, 178, 191, 194, 207, 203, 210, 266
- Imperiul austro-ungar (vezi și Austro-Ungaria) — 37, 296
- Imperiul bizantin — 11—12
- Imperiul german — 38, 39, 275
- Imperiul habsburgic (vezi Imperiul austro-ungar și Austro-Ungaria) — 7, 27—28, 40, 52, 73, 278, 298, 299
- Imperiul otoman (vezi Poarta otomană și Turcia) — 10, 12, 16, 18, 25, 29, 30, 34—42, 44—46, 48, 49, 51—53, 61, 63, 65, 66, 68, 71, 79, 81—84, 88, 90, 94, 99, 125—128, 131, 134, 135, 145, 146, 150, 157, 163, 247, 265, 268, 271—274, 277, 282, 286, 287, 301, 302
- Imperiul roman — 4
- Imperiul romano-bizantin — 4, 5
- Imperiul țarist (vezi Rusia și Rusia țaristă) — 22, 26, 52, 66, 72, 76, 90, 126, 277, 287
- India — 257
- Inova, loc. — 251, 254, 256, 258
- Insula Șerpilor — 294
- Ioan, Mauropus (sec. XI) — 4
- Ioan VI, Cantacuzino (1341—1354) — 11
- Ion, Grigore, locotenent-colonel — 222
- Ion, Grigor, soldat — 205
- Ion, Marin, sergent — 223
- Ion, Nicolae, maior — 213, 214
- Ionescu, Matei, caporal — 202
- Ionescu, Nicolae — 59, 60, 71, 75, 77, 86
- Ioniță, Elisabeta — 141
- Iordache, Nicolae, soldat — 214
- Iorga, Nicolae — 3, 4, 11, 12, 27, 28, 34, 35, 71, 85, 106, 121, 275, 276, 278—281, 283, 287, 288, 290, 291, 295, 298

Ipătescu, Grigore, colonel — 197, 200, 249
 Irimia, Gheorghe, dorobanț — 203
 Isaccea, loc. — 132, 158
 Isker, rîu — 132, 151, 168—170, 217, 219 ; valea ~ — 172, 173, 231, 232
 Islaz, loc. — 138, 139, 145, 147
 Ismail, fostul județ ~ — 52, 157 ; ~ localitate — 156
 Ismail-Hakki, pașa — 268, 269
 Ispas, Gheorghe, soldat — 235
 Istanbul, loc. — 17, 21
 Italia — 28, 39, 43, 49, 77, 276, 277
 Ițcani, loc. — 55
 Ivan. Dumitru, soldat — 222
 Ivașcu, Teodor, din Topoloveni — 236
 Izzet, Fuad, pașa, general — 130, 209, 259

J

Jipa, Alexandru, maior — 196, 198
 Jiu, rîu — 152, 169 : cursul superior al ~ — 6 ; gurile ~ — 132 ; vărsarea ~ 233 ; voievodatul de la ~ — 7
 Jomini, consilier al țarului — 290
 „Journal de St. Petersburg“ — 288

K

Kaghisman, loc. — 164
 Kanajeveč, loc. — 43
 Kanl, fort otoman — 270
 Karakilisa, loc. — 165
 Karadagh, redută — 270
 Karinovasi, loc. — 12
 „Karl“, carabinieri cu ac — 124
 Kars, loc. — 126, 134, 166, 167, 269 ; punctul fortificat din ~ — 164—166, 287, 295 : căderea ~ — 240, 268, 270
 Kazanlık, loc. — 132, 133, 160, 161, 273, 283
 Kerçi, peninsula — 124

Kiev, husarii din ~ — 186, 194
 Kirîțescu, Nicolae — 125, 146
 Kneja, loc. — 218
 Klapka, general austriac — 135
 Kogălniceanu, Mihail — 20, 52, 59, 67, 70, 77—78, 89, 90, 95, 96, 275, 278, 280, 282, 283, 268, 290, 292, 294 ; circulara misiunilor diplomatice emisă de ~ — 285, 293 ; „sondajul“ lui ~ — 68, 69, 70, 71
 Kossovopolje (Cîmpia Mieriei), loc. — 12
 Kotel, trecătoare — 132
 „Krnca“, model 'de pușcă — 115, 116, 124
 Krapovițki, general rus — 158
 Krișin, loc. — 175 ; înălțimea de la ~ — 191 ; redutele de la ~ — 207
 Krîlov, general rus — 158, 177, 210, 218, 219, 224
 „Krupp“, model de tun ~ — 114—116, 124, 130, 176, 178, 252, 254
 Krüdener, general rus — 147—149, 158, 162, 177, 203
 Kuban, rîu — 122
 Kubei, loc. — 156, 157
 Kurdistan, loc. — 134
 Kutais, loc. — 133, 167

L

Lașkarev, general rus — 155, 158, 177, 184—186, 191, 194, 210, 218
 Lahovary, Alexandru — 58, 75
 „La ilustracion española y americana“, revistă — 246
 „Le Bien public“, gazetă — 246
 Leca, Dimitrie, maior — 187, 188 ; colonel — 248
 Lecomte, Ferdinand — 121, 161, 190
 „Le Constitutionnel“, ziar — 121
 Lemnea, Dumitru, sublocotenent — 222
 Lenin, Vladimir, Ilici — 8
 „Le Nord“, ziar belgian — 238
 Leontiev, general rus — 177, 194

Lerești, loc. — 235
 „Le Temps“, ziar — 278
 Levescu, George, bucovinean — 298
 Licostomo, loc. — 16
 Lignitz, maior german atașat militar pe lângă divizia a IV-a română — 215
 „Lineman“, model de lopată militară — 114, 116
 Lipan, George, maior — 197
 Liteanu, Virnav, agent diplomatic român la Viena — 288
 Litovoi, voievod român — 6, 7
 Livadia, (Livadija) loc. în U.R.S.S. (R.S.S. Ucrainea-nă) — 76, 84, 85, 125
 Lom, riu — 132, 233, 237, 250, 251; ∞ — Palanka, șosea — 132, 138, 147, 231, 249, 250
 Lom-Palanca, loc. — 132, 138, 147, 231, 249, 250; cetatea ∞ — 282
 Londra — 37, 42—44, 48, 74, 135, 272, 273, 275, 292; Protocolul de la ∞ — 25, 49, 50
 Lonlay, Dyck de — 161
 Lorena — provincie istorică în nord-estul Franței — 42
 Lovcea, loc. — 179, 210; șoseaua ∞ — Plevna — 194
 Isaccea, loc. — 129
 Lublau — acordul de la ∞ — 10
 Luca, Constantin, soldat — 202
 Luca, Mihai, sergent — 235
 Ludovic cel Mare, regele Ungariei (1342—1382) — 7, 10
 „Lütfücelil“, monitor turc — 145, 157
 Lugoș, loc. — 299
 Lupașcu, Gh., căpitan — 181—183, 189, 190, 192, 193, 203, 211
 Lupu, George, general — 233, 237
 Lupu Gh., colonel — 137
 Lyons, ambasadorul Marii Britanii la Paris — 275

M

Macea, Petre, maior — 197
 Maciu, Vasile — 23, 32, 34, 40, 54, 58, 68, 69, 75, 80, 81
 Macri, Dimitrie, maior — 187
 Macurek, J. — 11
 Maiorescu, Titu — 38
 Mangu, Ghiță, soldat — 222
 Manole, Ghiță, soldat — 236
 Mansfield, locotenent-colonel, reprezentant diplomatic al Angliei la București — 89
 Manta, Nicolae, soldat — 206
 Manu George, general — 148, 149, 154
 Manuelov general-maior rus — 158
 Maramureș, ținut — 7, 52
 Marchidan, Dumitru, soldat — 214
 Mardar, Teodor, dorobanț — 203
 Marea Adriatică — 40, 41, 45, 48, 131
 Marea Aral — 124
 Marea Baltică — 124; flota rusă din ∞ — 125
 Marea Britanie (vezi și Anglia) — 37, 38, 44, 174, 275
 Marea Caspică — 124
 Marea Egee — 131, 286; insulele din ∞ — 129
 Marea Marmara — 131
 Marea Mediterană — 36; bazinele orientale al ∞ — 38, 275, 287
 Marea Neagră — 16, 73, 123—125, 128, 131—134, 157, 164, 174, 286
 Mareș, Nicolae, soldat — 222
 Marin, Florea, soldat — 235
 Marinescu, locotenent — 189
 Marinescu, Pîrvu, sergent — 223
 Marița, riu — 125; bazinele rîului ∞ — 132; Valea ∞ — 125
 Martinov, colonel rus — 210, 225, 227, 228, 231, 239, 241, 271
 Marx, Karl — 302
 Mateescu, Ștefan, maior — 187, 236

- Mateescu, Petre, sergent — 214
- Matei, Ion — 16
- Măcin, loc. — 129, 139, 158 : canalul ∞ — 145, 146
- Măgura, loc. — 168, 170
- Măldărescu, George, locotenent-colonel — 197, 199, 234, 236
- Mărăcineanu, Valter, căpitan — 197, 199, 200
- Mehedințeanu, Theodor — 53
- Mehedinți, fostul județ — 110, 235, 236
- Mehmet-Ali, pașa — 160, 164, 273
- Melegari, secretar general al Ministerului de Externe italian — 277
- Melikov, Loris, general rus — 165, 166
- Melinte, Ion, soldat — 202
- Menumorut, voievod român în Transilvania — 5
- Merișescu, Constantin, căpitan — 237
- Mesopotamia — 134
- Meyendorf, general rus — 233, 238
- Micheles, baron — 64
- Mihail, mare duce, fratele țarului, comandant al armatei ruse din Caucaz — 123, 164
- Mihai Viteazul, domn (1593—1601) — 6, 15, 172
- Mihalache, Nae, sergent — 202
- Mihăescu, Vasile, sublocotenent — 204
- Mihăilă, Iordache, soldat — 257
- Mihăileasa, Gheorghe, soldat — 214
- Mihăilescu, voluntar bucovinean — 298
- Miliutin, ministru de război al Rusiei — 127, 210
- Ministerul de Externe italian — 277
- Ministerul de Finanțe al României — 60
- Ministerul de Interne al României — 60
- Ministerul de război — 60, 109, 113, 114, 135, 173, 299 ; Justiția militară din ∞ — 109
- (Ministerul) Lucrărilor Publice — 60, 91
- Mircea cel Bătrîn, domn al Țării Românești (1386—1418) — 11, 14, 286
- Missail, I. — 101
- Mitteis, H. — 9
- Mitu Nicolae, caporal — 235
- Mitulescu, Toma, caporal — 235
- Mohamed al II-lea, sultan (1451—1481) — 13, 14
- Moise, Nicolae, soldat — 257
- Moldova — 10, 11, 14, 15, 16, 17, 20, 52, 136, 139, 274 ; riul ∞ — 7 ; al doilea stat românesc independent — 8 ; Adunarea ad-hoc a ∞ — 20 ; Unirea ∞ cu Țara Românească — 52 ; frontierele ∞ — 63
- Moncastru, loc. — 16
- Montecuccoli, Raimond (1609—1681) — 130
- Morava, loc. — 272 : valea ∞ — 43
- Mortevița, loc. — 176
- Morțun, căpitan — 189
- Mostar, loc. (capitala Herțegovinei) — 42
- Mouzaffer, pașa — 163, 177, 201, 205, 208, 209, 219, 222—224, 230, 240, 241, 245, 246
- Movilești — familie domnitoare în Moldova (în primul sfert al sec. al XVII-lea) — 15
- Muhtar pașa — 166, 269, 270
- Muntenegru — 25—27, 32, 34, 40, 42, 44, 45, 48, 49, 68, 70, 71, 127, 129, 130, 131, 160, 272, 295 : conflictul militar între ∞ și Serbia — 70 ; recunoașterea independenței ∞ — 286
- Muntenia — 139, 293
- Munții Verzi — 191, 193, 207, 208, 228
- Murad I, sultan — 11, 12
- Murad V, sultan — 34, 68
- Murariu, Ion, dorobanț — 203
- Murgescu, Ioan, maior în flota română — 146

Muscel, fostul județ — 232, 234, 236

N

Napoleon I, Bonaparte. Memorandumul adresat lui ~ în 1807 — 18

Nazir Mahala, loc. — 251, 252, 253

Nădejde, N., locotenent-colonel — 110

Nădejde, V. — 107, 108, 109

Năsăud, loc — 299

Năstase, Ioan, soldat — 222

Năstase, Ion, căpitan — 214

Năstase, Toma, soldat — 206

Năsturel, P. V. — 108

Neajlov, rîu — 292

Necșu, Dumitru, soldat — 214

Nelidov, A. I., împuternicit al Rusiei la tratativele păcii de la San Stefano — 85, 86, 282, 284

Nestor, Ion — 4

Netea, Vasile — 297, 298, 299

Novoselo, loc. — 251, 252, 253, 254

Nica, Vasile, caporal — 205

Niceea, loc. — 11

Nichifor, Dumitru, soldat — 222

Nicolae, mare duce al Rusiei — 88, 94, 123, 148, 150, 152, 153, 159, 245, 251, 283, 286

„Nicolae“, fortul ~ — 167

Nicolescu, Dumitru, locotenent — 204

Nicolescu, George, sublocotenent — 214

Nicopole, loc. — 129, 130, 132, 133, 146—149, 152, 155, 156, 159, 161, 162, 174, 210, 217, 231, 238, 247—249; cetatea ~ — 282; comunicația ~ — Plevna — 192

Niculescu, Toader, sergent — 214

„Nikolaiev“, fort — 125

Niksiș, punct strategic (otoman) — 272

Nistor, Ion — 144, 298

Nistru, rîu — 52

Niș, regiunea ~ — 43, 123, 129

Nițescu, Oprea, soldat — 235

Nițu, Constantin, oștean — 214

Novi-Bazar, loc. — 272; San-geacul ~ — 295

O

Obedenaru, G. — 54, 276, 277

Obrucev, N. N., general rus — 125, 126, 127, 160

Ogost, rîu — 132; podul peste ~ — 236, 237

Ohrida, loc. — 286

Olariu, voluntar bucovinean — 298

Olăescu, Sava, soldat — 214

Olteanu, Constantin, general-maior — 140, 149

Olenia — 17, 89, 132, 138—140, 145, 155, 249, 293

Oltenița, loc. — 135, 138, 140, 247, 248; concentrarea armatei române în ~ — 292

Oltul, rîu — 7, 132, 140, 141; gura ~ — 146, 147

Opanez, loc. — 175, 178, 186, 191, 196, 218, 226—228, 242—245

Oprea, Florea, soldat — 214

Oprea, Moise, soldat — 258

Oprescu, Anton — 104

Oradea, loc. — 299

Orăștie, loc. — 297

Oreburg, loc. — 122

Orhanie, trecere — 132, 226, 231, 238; șoseaua Plevna — ~ — 219, 224, 225, 226, 271

Orient — 47, 78, 174; Extremul ~ — 272; problema ~ — 287; statu-quo-ul din ~ — 66

Oroveanu, Gheorghe, soldat — 257

Orșova, loc. — 146

Osicianu, Ilie, sergent — 222

Osma, rîu — 149, 161, 170, 179, 209

Osman, pașa, mareșal — 129, 149, 161—163, 169, 172, 173, 177, 179, 207—211, 219, 220, 224—226, 228, 238, 240, 241, 243—247, 266

Oțetea, Andrei — 4

P

- Paicu, Stoian, din Deveselu — 235
- Paladie, maior — 197
- Pamfili, Ion, soldat — 214
- Pantazi, sergent — 256
- Panțurescu, Ion din Ungheni (jud. Argeș) — 236
- Papacostea, Șerban — 8, 10, 16
- Paraschivescu, comandant de baterie — 211
- Paris — 21, 48, 70, 72, 74, 76, 77, 142, 275, 276, 301; abrogarea tratatului de la ~ — 286; tratatul de la ~ din 1856 — 40, 52, 67, 73, 81, 83, 274, 285, 288
- Parlamentul român — 80
- Partida națională din Țara Românească — 100
- Partidul Conservator — 58, 59
- Pascu, Dimitrie, sergent-major — 223
- Pascu, Ștefan — 6
- Pașcani, loc. — 55
- Pavel, Andrei, dorobanț — 203
- Pavel, Ion, sergent — 199
- Pătruț, Nicolae, soldat — 202
- „Peabody“ — model de pușcă — 114, 116, 299
- Pelișat, loc. — 179, 184, 185, 192, 197; șoseaua Plevna ~ — 210
- Peninsula Iberică — 246
- Peninsula Italică — 3
- Persia — 133, 164
- Petersburg, loc. — 21, 37, 41, 44, 46, 47, 49, 70, 71, 73, 85, 95, 115, 272, 273, 284, 285, 289, 291, 293
- Petrache, Ion, sergent — 199
- Petre, Călin, sergent-major — 223
- Petrescu, Neagu, soldat — 257
- Petru I, Mușat, domn al Moldovei (c. 1374—1392) — 10
- Piemont — 276, 280
- Pintilie, Ion, dorobanț — 203
- Pippidi, D. M. — 4
- Pitești, loc. — 293
- Pîriu, Ion, soldat — 206
- Plevna, loc. — 114, 127, 129, 135, 148, 149, 152, 156, 159, 161—163, 168—170, 172—179, 182, 183, 186, 187, 191, 193, 194, 207—209, 217—220, 226, 227, 231, 239, 246, 248, 250, 262—267, 270, 271, 289, 302; căderea ~ — 200, 224, 228, 238, 244, 247, 298; șoseaua ~ — Sofia — 132, 151, 155, 194, 218; șoseaua Bulgăreni — ~ — 180, 184, 185, 194, 197; șoseaua ~ — Nicopole — 192; șoseaua Lovce — ~ — 194; șoseaua ~ Pelișat — 210; șoseaua ~ — Orhanie — 219, 224, 266
- Ploiești, loc. — 53, 55, 109, 156, 279, 292; Consiliul de război ținut la ~ — 151
- Plovdiv (Filipopol), loc. — 178
- Poarta otomană, V. și Turcia — 15, 17, 21, 23, 24, 28, 30—33, 43—45, 48—50, 61, 66, 71, 76, 78, 81—83, 85, 87, 94—96, 246, 247, 274, 275, 282, 286, 288
- Podaru, Gheorghe, călăraș — 255
- „Podgorița“, monitor otoman — 238
- Podgorița, loc. — 42
- Poenaru, Constantin, colonel — 197
- „Politik“, gazetă pragheză — 238
- Polizu, Grigore, colonel — 155
- Polonia — 10, 14; împărțirea ~ — 277
- Pomerania — 38
- Pop, Artimon, licean din Blaj — 297
- Popa, Radu-Damaschin, din Făgăraș — 297
- Popescu, Candiano, maior — 196—198, 203—205
- Popescu, Ștefan, soldat — 235
- „Popov“, cuirasat rusesc — 124
- Popovici, voluntar bucovinean — 298
- Popovici, Ioan, din Făgăraș — 297
- Popovici, Ioan, maior — 107, 108, 110

Popu, Massimu, prof. — 146, 238, 300
 Porțile de Fier — 7, 132 ; navigația liberă pe Dunăre de la ∞ la vărsare — 295
 Posada, dezastrul armatei ungare la ∞ (1330) — 7, 10, 262
 Postolache, Andrei, caporal — 214
 Poti, loc. — 134, 164, 167
 Potopineanu, Stan — 235
 Pravadî, loc. — 129, 133
 Predeal, loc. — 55
 Preotu, Vasile, soldat — 257
 „Pressa“, ziar — 23
 Principatele Române — 17, 18, 20 ; Unirea ∞ — 52, 101, 275
 Prohorov, general rus — 159
 Protopopescu, Pache, deputat — 288
 Prusia, — 104, 280 ; negocierile ∞ cu Franța (1871) — 284
 Prut, riu — 52, 77, 83
 Punga, Dumitru, sergent — 188
 Puzanov, general rus — 158

R

Racoviță, Dimitrie, general de brigadă — 248
 Raden, general rus — 159
 Radenița, loc. — 178, 179, 184
 Radetzki, general-locotenent rus — 158 ; ∞ general — 271 ●
 Radișevo, loc. — 175, 180, 194
 Radovici, Alexandru, general — 137
 Radovici, Nicolae, locotenent — 236
 Rahova, loc. — 106, 129, 147, 149, 155, 168, 172, 191, 218—220, 226, 232—234, 237, 247, 248, 250, 251, 262, 266 ; cetatea ~ — 282 ; ocuparea ~ — 231, 238, 249
 Rasgrad, loc. — 161
 Rașova, loc. — 133
 Războiul Crimeei — 19, 23, 277
 Războiul franco-prusac (1870—1871) — 23, 28, 42

Războiul franco-sardo-austriac — 20
 Războiul ruso-româno-turc (1877—78) — 25, 96, 131, 133, 142, 145, passim.
 Războiul ruso-turc (1866—1867) — 73, 83 ; ∞ asiatic — 268 ; declanșarea ∞ — 50, 138, 139
 Războiul Serbiei contra Turciei — 67
 Reichstadt, loc. în Boemia — 35, 50 ; acordul de la ∞ — 25, 35, 40 ; înțelegerea ruso-austro-ungară de la ~ — 39, 41
 Reni, loc. — 132, 145, 157
 Reuf, pașa — 160, 161
 Revoluția din 1821 — 18, 21
 Revoluția pașoptistă (1848) — 19, 100 ; intervenția țaristă la înăbușirea ∞ — 277
 Riben, loc. — 155, 176, 184—186, 196, 217, 225
 Rifov, loc. — 53
 Rîmnicu Sărat, fostul județ ∞ — 302
 „Rîndunica“, navă — 108, 125, 135, 146, 171
 Rîpeanu, Dumitru, soldat — 258
 Rîșca, comună în Apuseni — 297
 Roma — 21, 24, 32, 48, 66, 276, 277, 281 ; sigiliul ∞ — 5
 Roman I, domn al Moldovei (1392—1394) — 8
 Roman, loc. — 55, 109, 156
 Romano, Mihail, căpitan — 204
 România — 19, 21—24, 26, 32, 40, 45, 52, 54, 55, 57, 58, 60—68, passim ; ~ „Belgia“ orientală — 76, 77 ; independența ∞ — 23, 66, 69, 76, 80, 81, 93, 95—99, passim ; legea pentru organizarea armatei în ~ — 103, 104, 105, 110, 111, 118 ; convenția româno-rusă privind trecerea trupelor rușești pe teritoriul ~ (1877) — 52, 75, 86—92, 93, 94, 150, 289, 301 ; ~ membră a Comisiei Dunărene — 295 ; mobi-

lizare generală a armatei din
 ∞ — 135—137, passim; Prin-
 cipatul ∞ — 278; proclama-
 rea neutralității ∞ — 52,
 66—68, 71, 75—78, 80, 81, 93,
 95, 98, 142, passim; răscum-
 părarea căilor ferate din ∞
 — 292; Recensămîntul din
 ∞ (1860) — 53; recunoașterea
 calității de beligerantă a ∞
 — 281, 283, 284; tratatul ∞
 cu băncile germane — 292
 „România militară“, revistă —
 102
 „România“, navă — 108, 125
 „Românul“, ziar — 62, 94, 142,
 144
 Rosetti, C. A. — 19, 27, 59, 60,
 62, 74, 76, 77, 89
 Rosetti, Radu, general — 55,
 79, 80, 81, 83, 113, 115, 124,
 136, 137, 138, 141, 151, 154,
 177, 180, 181, 182, 189, 191,
 192, 195, 196, 197, 201, 204,
 205, 206, 209, 211, 212, 215,
 219, 221, 232, 233, 234, 238,
 244, 249, 253, 254, 258, 262,
 285, 289, 290
 Rosetti, Theodor — 58
 Rosnovanu, George, colonel —
 135, 149, 152, 155, 162, 194,
 196, 249
 Rosnovanu, Nicolae, sublocote-
 nent în rezervă — 189
 Roșiori, loc. — 143
 Rovine, loc. — 262
 Rucăr, loc. — 235
 Rumelia — 40, 272; ∞ Orien-
 tală — 294
 Rusciuk, loc. — 62, 129, 130,
 132, 133, 138, 139, 145, 159,
 161, 174
 Rusia — 25, 26, 28—30, 33, 34,
 36—44, 46—52, 63, 64, 66, 71,
 73, 76, 77, 81—89, 91, 93, 95,
 115, 123, 124, 126, 127, 134,
 135, 150, 151, 163, 164, 172,
 178, 179, 182, 209, 210, 245, 246,
 268, 270, 272, 274—277, 282,
 284, 286, 287, 289, 291—293,
 295, 301, 302; acordul ∞ cu
 Austro-Ungaria — 277; con-
 venția militară româno-rusă
 (8 ianuarie 1877) — 52, 75,

86—92, 94, 150, 289, 301; ~
 țaristă — 17, 19, 72
 Rusu, Vasile, soldat — 202

S

Sabar, rîu — 138, 292
 Sacea, căpetenie dobrogeană —
 5
 Sacerdoțeanu, Aurelian — 7
 Sachelarie, Otton, colonel —
 212, 215, 242, 244, 249
 Sadullah, bei — 282
 Salisbury, Robert Cecil (1830—
 1903), prim-ministru englez
 — 83, 292
 Salonic, loc. — 33, 39
 Samovit, loc. — 231
 San Stefano, Tratatul de la ∞
 — 268, 281—283, 288—291,
 293—295; clauzele tratatului
 de la ∞ — 287
 Sarmizegetusa — 262
 Savfet, pașa — 71, 80, 282
 Savopol, sergent — 202
 „Săgeata“, șalupă — 234
 Săliste, loc. — 299
 Scarlat, Ioan, soldat — 258
 Scărlătescu, Filip, sublocotenent
 — 223
 Scărlătescu, Leon, sergent —
 188
 Scheletti, Scarlat, maior —
 198, 199, 201, 203, 206, 213,
 237, 243
 Schilder-Schuldner, general —
 158, 162
 Schwartzenberg, Felix, von,
 cancelar — 277
 Scriban, Ion, căpitan, 223
 „Secolul“, ziar — 101
 Selami pașa — 129
 Selanovcea, loc. — 233, 236
 Semereț, loc. — 219
 Seneslau, voievod român (1247)
 — 7
 Serbia — 12, 25, 27, 32, 34,
 40, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 52,
 67, 70, 71, 79, 127, 129, 130,
 131, 251, 271, 272, 295; con-
 flictul militar între ∞ și
 Muntenegru — 70; recunoaș-
 terea independenței ∞ — 286

- Sestlav, căpetenie dobrogeană — 5
- Sevastopol, portul ∞ — 125
- Sf. Gheorghe, braț al Dunării — 282
- Sibiu, loc. — 144, 279
- Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437) — 11
- Silin, A. S. — 39
- Siliștioara, loc. — 168—171, 173
- Siliștra, loc. — 129, 130, 132, 138, 139, 145, 248
- Sirache, Ioan, soldat — 258
- Siretan, Partenie, bucovinean — 298
- Siria — 134
- Skobelev, general rus — 158, 159, 178, 191, 193, 207, 208, 228
- Slivno, loc. — 129, 160 ; trecătoare de la ∞ — 132
- Slăniceanu, Gheorghe, colonel — 60, 137, 217, 226, 231 — 233, 236—238, 249
- Slobozia, loc. — 156
- „Smitt“, model de revolver — 124
- Smîrdan, loc. — 106, 251—258, 261, 262
- „Snyder“, pușca ∞ — 130
- Soceanu, Gheorghe, din Le-rești — 235
- „Socialismul“, ziar — 57
- „Societatea de cultură și solidaritate între studenți“ — 57
- Sofia, loc. — 43, 128, 129, 131, 133, 147, 168, 169, 172, 174, 175, 178, 186, 210, 218, 219, 226, 231, 239, 244, 271 ; Plevna — ∞, șosea — 132, 151, 155, 194, 218 ; Orhanie — ∞, comunicație — 238
- Sofian, Vasile, soldat — 206
- Soghanli-dağh (Songanlug), loc. — 269, 287
- Solferino, loc. — 189
- Stan, Dumitru, soldat — 235
- Stan, Gheorghe, sergent — 205
- Stan, Nica, sergent — 223
- Stancu, Călin, soldat — 223
- Stancu, Mitrică, soldat — 235
- Stancu, Niță, caporal — 235
- Stancu, Pătru, soldat — 203
- Staro-Slano, loc. — 31
- Stănescu, Chivu, locotenent — 198, 200
- „Steaua României“, ordin — 190
- Stoian, Ioan, soldat — 222
- Stoica, Cristea, soldat — 203
- Stoicescu, Nicolae — 12, 14
- Stoletov, general — 123
- Strat, Constantin, soldat — 206
- Struma, rîu — 131
- Stuart, Dimitrie, baron, diplomat rus — 86, 88, 90, 290, 291 ; nota adresată baronului ∞ — 292
- Sturza, A. D. — 27, 28, 60, 75, 86, 87, 89, 92, 96
- Suceava, loc. — 52, 255, 299
- Suleiman, pașa — 160, 161, 163, 179
- Sultanu, Dumitru, soldat — 214
- Susurlu, loc. — 186, 227
- „Suvari“, fort otoman — 270
- Sviatopolsk-Mirsky, prinț, comandant — 158
- Sykora, Jan — 10

Ș

- Șakovskoi, general-locotenent — 158
- Șerbănescu, Dumitru, sublocotenent — 258
- Șipca, defileul de la ∞ — 132, 161, 268, 271 ; pasul ~ — 160, 163, 178, 211
- Șiștov, loc. — 126, 129, 146, 149, 158, 162, 163, 168, 174, 210
- Șonțu, George, maior — 197—200
- Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457—1504) — 14—16, 302
- „Ștefan cel Mare“, navă — 108, 125
- Ștefan, Ioan, soldat — 235
- Ștefănescu, Petrea, soldat — 202
- Ștefănescu, Ștefan — 5, 7, 8

Ștefănescu, Vasile, locotenent
— 223
Șumadia, loc. — 272
Șumla, loc. — 129, 130, 138,
139

T

Tabacu, Cristache, caporal —
222
Tabia, Bash (Grivița I), redută
— 216, 229
Tabia, Kanli (Grivița II), re-
dută — 206, 215
Tahir, pașa — 242
Talaat bey, colonel — 177, 201,
205, 208, 209, 219, 222—224,
230, 240, 241, 245, 246
Talangiu, Constantin, soldat —
258
Tapsie, Ghiță, soldat — 236
Taskișen, bătălia de la ~ —
271
Tatar-Bunar, loc. — 156
Tatargik, loc. — 252, 253, 254
Tatișcev, general-maior rus
— 158
Tatos, căpetenie dobrogeană,
sec. XI — 5
Tănăsescu, Gheorghe, căpitan
— 257
Tecuci, loc. — 55, 156, 214
Teliș, loc. — 172, 219, 224, 225,
232
Terek, regiune căzăcească —
122
Tesalia — 40, 47, 272, 286
Tetevne, loc. — 226
Tîrgu Ocna, loc. — 55
„The Times“, ziar englez —
140
Tiflis, loc. — 133, 134, 167
Tihomir, tatăl lui Basarab I
— 7
Timisches, Ioan, împărat bi-
zantin — 5
Timișoara, loc. — 299
Timoc, riu, gurile ~ — 70, 138,
140, 141, 147 ; valea ~ — 43,
131, 132, 272
Timoleiev, general rus — 159
„Timpul“, ziar conservator —
57

Titu, loc. — 293
Tîrgoviște, loc. — 293
Tîrnovo, loc. — 126, 129, 159,
161 ; căderea Țaratului bul-
gar de la ~ — 12
Tisza, István, conte, om poli-
tic ungar — 279
Tomașin, Matei, soldat — 214
Top-Dagh, munte — 134, 269
Topoloveni, loc. — 236
Topolovița, loc. — 253
Toporanu, Scarlat, căpitan —
223
Totleben, general rus — 210,
266, 271
Totu, Maria — 113
Traian (împărat roman) — 3
Transilvania — 5, 6, 15, 16, 52,
55, 65, 67, 101, 143, 144, 278,
280, 296—300 ; formațiunile
politice românești din ~
(sec. X) — 6 ; voievodatul ~
— 6
Trebinje, loc. — 28
Trebizona, loc. — 134
Trestenik, loc. — 186, 191, 219,
225
Trevna, trecătoarea ~ — 132
Tucenița, riul ~ — 174 ; ripa
~ — 210 ; valea ~ — 175
„Tudor“, fort — 217
Tudor, Marin, soldat — 235
Tudor, Vasile, soldat — 206
Tudor Vladimirescu — 18
Tuhutum, căpetenie de trib
ungar — 6
Tulcea, loc. — 129, 158
Tundzei, valea ~ — 159, 161
Turcan, voluntar bucovinean
— 298
Turcia — 26, 30, 32, 34, 45—50,
62, 64, 66—74, 76, 79—82, 84,
85, 89, 94—96, 125, 126, 150,
279, 282—285, 295 ; provinci-
ile slave din ~ — 32
Turnu Măgurele, loc. — 135,
146, 157, 169, 170, 173
Turtucaia, loc. — 132
Tutulea, Ion, din Rucăr — 235
Tuță, Radu, oștean — 214
Tvardița, trecătoarea ~ — 132,
160

T

- Țara Hațegului — 6
 Țara Românească — 10, 11, 12,
 15—17, 20, 55, 101, 274 ; U-
 nirea ∞ cu Moldova — 53 ;
 Partida națională din ∞ —
 100
 Țaratul bulgar de la Tîrnovo
 — 11, 12
 Țaratul de la Vidin — 12

U

- Uglieșa, despot sîrb — 11
 Ulescu, Eftimie, maior — 255
 256
 Ungaria — 10, 24, 279
 Ungheni, loc. în jud. Argeș —
 236
 Ungheni, loc. în Moldova —
 55, 156
 Ungureanu, Haralambie, soldat
 — 202
 Unirea principatelor (1859) —
 52, 101, 275 ; recunoașterea
 ∞ 20
 Universitatea din București —
 54
 Universitatea din Iași — 54

V

- Vadin, loc. — 232, 233
 Valachi, Ursache, dorobanț --
 203
 Valahia (vezi și Țara Româ-
 nească) — 15
 „Valea plîngerii“ (Valea singe-
 lui“) — 199—201, 216
 Valentineanu, George, sublocote-
 nent — 214
 Van, loc. în Caucaz — 165, 166
 Vanovski, general-locotenent —
 159
 Varna, loc. — 129, 130, 138 ;
 portul ∞ — 286
 Vasile, Ilie, soldat — 214
 Vasile, Ion, sergent — 255
 Vasilescu, Grigore, sublocote-
 nent — 223

- Vasilescu, Ion, sublocotenent
 — 223
 Vasiliu, Zamfir, căpitan — 222
 Vaslui, loc. — 156, 188, 262
 Vassiliou, P. St. — 256, 259
 Vatra Dornei, loc. — 52
 Văcărescu, C. T. — 138, 143,
 144, 147, 171, 177, 178, 201,
 203, 223, 232, 233, 238, 247,
 252, 257, 259
 Veliaminov, general — 158
 Verbiceanu, Vasile, sublocote-
 nent — 257
 Verbița, loc. — 176, 185, 192,
 196, 210, 225, 239 ; drumul
 Grivița — ∞ — 184 ; fortul
 ∞ — 217
 Verești, loc. — 55
 Vernescu, D. George — 59, 60
 Versailles, loc. — 276
 Vid, rîu — 132, 149, 155, 169,
 170, 172—175, 184, 185, 217,
 218, 220, 225—227, 239, 240,
 242—244 ; Valea ∞ — 176,
 231, 232
 Vidin, loc. — 33, 106, 128—132,
 138, 139, 141, 145, 147, 151,
 168, 169, 210, 226, 231, 234,
 236, 238, 239, 243, 244, 247,
 248, 252—254, 257—260, 262,
 263, 266, 267 ; căderea țara-
 tului de la ∞ — 12 ; Cetatea
 ∞ — 251, 282
 Vidulescu, căpitan — 256
 Viena, loc. — 17, 21, 35, 37, 47,
 48, 66, 69, 93—95, 106, 135, 144,
 278, 281, 289, 291, 293, 298 ;
 Curtea de la ∞ — 277
 „*Virtutea militară*“ — ordin —
 190
 Vilcov, loc. — 157
 Vîrciorova, loc. — 52, 55, 70
 Vlad Țepeș, domn al Țării Ro-
 mânești (1448, 1456—1462,
 1476) — 13, 15
 Vladimir, mare duce — 159
 Vladislav, Dracula (vezi Vlad
 Țepeș) — 16
 Vlasu, Constantin, sergent —
 199
 Vlădescu, Matei, colonel —
 243, 248
 Vodița, Constantin, soldat —
 235

Voicu, Ion, soldat — 214
Voinea, Stoica, soldat — 255
Voinescu, Sergiu, locot.-colonel
— 187, 188, 190, 197, 204
Vologda, regiment rus — 205
Vrața, loc. — 226
Vukasin, rege — 11
Vulpe, Radu — 4

W

„Winchester“, carabina ∞ —
130
Werder, atașat militar german
la Petersburg — 41
„Wersson“, revolverul ∞ —
124
Wilhelm, împărat — 38

X

Xenopol, D. A. — 8

Z

Zaim, loc. — 165
Zaječar, zona ∞ — 43
Zalesski, A. S. — 39
Zevin, loc. — 166, 167
Zgalnicea, loc. — 179
Zimmerman, general coman-
dant al corpului 14 armată
rus — 158
Zimnicea, loc. — 132, 133, 146,
149, 157, 158, 163, 168
Zotov, general-locotenent —
158, 173, 194, 210 ; ~ general
— 266

SUMAR

<i>Capitolul I.</i> Independența — constantă a dăinuirii românești	3
<i>Capitolul II.</i> „Criza orientală” — 1875—1877. Din nou problema europeană	25
<i>Capitolul III.</i> Atitudinea României în sud-estul Europei. Proclamarea independenței României	52
<i>Capitolul IV.</i> Forțele beligeranților și teatrele de război	98
<i>Capitolul V.</i> Operațiunile militare desfășurate pînă la intrarea armatei române în campanie	135
<i>Capitolul VI.</i> Operațiunile militare române la sud de Dunăre	168
<i>Capitolul VII.</i> Sfirșitul general al războiului. Pacea . . .	268
<i>Încheiere.</i> Național, popular și eroic în războiul românesc al neatîrnării	296
Indice	308

Tehnoredactor: MIRCEA NASTA

*Coli de tipar: 20,5. Tirajul: 7 100 ex.
Bun de tipar: 28.10.1977*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1372 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

Lei 12,50

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://ispaim.mapn.ro>